DANIEL GUÉRIN

FRANSA'DA SINIF MÜCADELESİ 1793-95

YAZIN YAYINCILIK

Daniel Guérin 19 Mayıs 1904'te Paris'te doğdu. Liberal burjuva ve Dreyfus yandaşı bir ailenin çocuğuydu. Edebiyat, sanat ve müzik öğrenimi gördü. *Ecole libre des sciences politique* diploması aldı. Daha sonra, işçi hareketine katılmasıyla birlikte hem gazetecilik yapıp hem sayısız tarihi ve toplumsal yapıtın yazarı oldu. Yapıtlarında ana tema anti-faşizm, anti-sömürgecilik, anti-militarizm, Fransız devriminin yeniden yorumu, anti-stalinizm, anarşizm vb.'dir.

Daniel Guérin ayrıca çok farklı etkinliklerde bulundu. Düzeltmenlik, sendikalararası bir komisyon sekreterliği, Théâtre des Nations'da kültürel danışmanlık bunlardan birkaçıdır.

Daniel Guérin yaşamı boyunca sık sık yurdundan uzaklaştı; Almanya, Lübnan, Norveç, Antiller vs.'de yaşadı. Yapıtları birçok dile çevrilmiştir.

Yapıtlarından bazıları:

ABD'de Ekonomik Yoğunlaşma (Ernest Mandel'le birlikte, 1971)
ABD'de İşçi Hareketi 1867-1967 (1968)
Malcom X'in Otobiyografisi (önsöz, 1966)
Faşizm Üzerine (1965 yeniden basımı)
I. Kara Veba
II. Faşizm ve Büyük Sermaye (Türkçe'de basılmıştır)
Birinci Cumhuriyette Sınıf Mücadelesi (1944)
Halk Cephesi: Başarılamayan Devrim
Kendini Arayan Cezayir (1964)
Rosa Luxemburg ve Devrimci Kendiliğindencilik (1971)
Troçki: İkinci Dünya Savaşı Üzerine (derlemeye önsöz, 1970)
Fransız Devrimi ve Biz (1970)
Cinsel Devrim Üzerine Deneme (1969)

Gironde'un iktidardan düşüşünden (31 Mayıs 1793) Babeuf'ün idam edilmesine kadar geçen dört yıllık süre çağdaş anlamda ilk sınıf çatışmasına sahne olmuştur. Bu yıllar, devrim sırasında aldığı son derece demokratik konumlardan geriye giden yeni burjuvazinin baldırıçıplaklarla, yani devrimi tamamlama yönünde baskı yapan embriyon halindeki proletaryayla açık çatışmaya girdiği bir dönemdir.

Daniel Guérin'in bu konudaki iki ciltlik klasik yapıtı ilk kez 1944'te *La Lutte de Classe dans la Premiére République* (Birinci Cumhuriyet'te Sınıf Mücadelesi) adıyla yayınlandı. Yazar 1973'te aynı kitabı *Bourgeois et bras nus 1793-1795* (Burjuvalar ve Çıplak Kollular) adıyla kısaltılmış olarak yeniden yayına hazırladı.

Elinizdeki kitap bu kısaltılmış basımının (Éditions Gallimard, 1973) İngilizce (Ian Patterson) çevirisinden (Pluto Press, 1977) Fransızca orijinaliyle karşılaştırılarak çevrilmiştir.

DANIEL GUÉRIN

Fransa'da Sınıf Mücadelesi 1793-1795

Türkçesi:
YAVUZ ALOGAN

YAZIN YAYINCILIK

YAZIN 6/Tarih
Özgün adı: Class Struggle in the First French Republic (Bourgeois et bras nus, 1793-1795)
Birinci basım: Kasım 1986
Dizgi, baskı ve cilt:
Gözlem Matbaacılık Koll. Şti.
Gedikpaşa Cami Sok. Aydın Han 66/2
Çemberlitaş - İSTANBUL

YAZIN YAYINCILIK
Çatalçeşme Sok. Üretmen Han 411
Cağaloğlu - İSTANBUL
P.K. 184 Sirkeci

İçindekiler

İngilizceye Çevirenin Notu / 7

Kronoloji / 10

İngilizce Basıma Önsöz / 15

Giriş / 35

1. Önlenmesi Gereken Bölünme / 58
2. Devrimci Burjuvazi İçinde Ayrılık / 86
3. Yoksula Sağlanan Destek / 106
4. Enragé'lerin Tasfiye Edilmesi / 130
5. Küçük Bir Saptırma Büyük Bir Dalgalanmaya Yolaçıyor / 143
6. Devrim Geriye Çarkediyor / 165
7. Devletin Güçlendirilmesi / 186
8. Hébertist'lerin Düşüşü / 204
9. Ekonomik Geri Çekiliş / 227
10. Danton'un Düşüşü ve Yarattığı Yankılar / 242
11. Thermidor (27 Temmuz 1794) / 257
12. Perde Yırtılıyor / 275

Düzeltme / 296

İngilizceye Çevirenin Notu

Fransızca terimler, gerekli yerlere uygun ve açıklayıcı ibareler eklenerek çevrildi. Yine de devrimci Fransa'nın bazı yönleri, terimler bakımından daha tam açıklamayı gerektirir.

Devrimci Yönetim

Seçim sistemini yeniden düzenleyen 22 Aralık 1789 yasası uyarınca Fransa, her biri seçilmiş bir Konsey tarafından yönetilen 83 «idari bölge»ye *(département)* ayrıldı. Her Konsey, biri, yasaların yürürlüğe konulması ve uygulanmasından sorumlu genel savcı *(procureur-général-syndic)* olan sekiz üyeli bir Yürütme —ya da Yönetim— organını atıyordu. İdari bölgeler «ilçeler»e (district), ilçeler ise yine «komünler»e ayrılıyorlardı. İlçe yönetimi, idari bölge yönetimi esas alınarak düzenlenmişti. Yürütme organı olarak bir belediye başkanı ve belediye memurlarından (aralarında bir savcı da yer alıyordu) oluşan komün, bir Genel Konsey tarafından denetleniyordu. Paris'te ve diğer büyük şehirlerde Komün, «seçim çevresi şubeleri»ne ayrılıyordu. Başlangıçta Paris'te bunlardan 60, Haziran 1790'dan sonra 48 tane vardı. Bu 48 şube, bazı amaçla, 12 «*arrondissement*»*(*)* halinde gruplaştırıldı.

(*) **arrondissement** : Fransa idari teşkilatında, kaza. /çev./

Halkın egemenliğini cisimlendiren şubeler, Paris'te politik hareketliliğin merkezini oluşturuyorlardı; bunların da, işlevleri ve bileşimleri devrimin politik gelişimiyle birlikte değişen kendi komiteleri vardı. Halk komiteleri *(comités civils)*, Komün Genel Konseyi ile şube ve *arrondissement*'ler arasında aracı durumundaydılar ve belediye yetkililerine bilgi sağlamak kadar polis teşkilatının çalışmalarına yardım etmek ve bu çalışmaları denetlemekle de sorumluydular.

Verdikleri hizmetin karşılığı olarak uzun süre para almadıklarından, üyeleri giderek burjuvazinin aşağı katmanlarının zenginçe mensuplarından oluşan halk komitelerinden daha önemlisi gözetim komiteleri *(comités de surveillance)* ya da devrim komiteleri *(comités révolutionnaires)* idi. 10 Ağustos'tan sonra Paris'teki bazı şubeler şüpheli kişilerin davranışlarını incelemek gibi özel bir sorumluluğa sahip olan devrimci gözetim komitelerini *(comités de surveillance révolutionnaire)* kurdular. Mart 1893'te Neerwinden'de uğranılan yenilgiden sonra, Convention ülke düzeyinde her komün ya da şubede 12 üyeli komitelerin kurulmasına karar verdi. Bunlar yetkilerini hızla genişlettiler ve 17 Eylül 1793'te çıkarılan bir yasayla, karşı-devrimle savaşmak için geniş yetkilerle donatılan yarı bağımsız oluşumlar halinde yeniden örgütlendirildiler. Bu komitelerde görevli sansculotte'lar(*) yaptıkları işin karşılığında ücret alıyorlardı. Merkezi hükümetin güçlenmesiyle birlikte bu komiteler sindirildi. 24 Ağustos 1794'te devrim komitelerinin yerini, Paris ve büyük şehirlerde *arrondissement* düzeyinde, diğer yerlerde ise ilçe düzeyinde, Kamu Selamet Komitesi'nin denetimi altında, merkezi iktidarın organları olarak faaliyet gösteren gözetim komiteleri aldı.

Devrimci hükümet 9 Eylül 1793'te şubelerin daimi meclislerine son verdiği zaman sansculotte'lar, yasayı atlatmak için, şubeleri, halk derneklerine *(sociétés populaires)* (bazı şubelerde 1790'dan beri varolan halk kulüpleri) ya da şube der-

---

(*) **sansculotte** : Fransız devriminde aristokratların çoraplı külot yerine pantolon giyen devrimcilere verdikleri ad; külotsuz, baldırıçıplak, donsuz, sankülot. /çev./

neklerine *(sociétés sectionnaires)* dönüştürdüler ve bunlar sayesinde şubelerin politik ve idari hayat üzerindeki denetimlerini Mayıs 1794'e, yani dernekler *(sociétés)* dağıtılana kadar sürdürdüler.

Politik Gruplar

Devrimci burjuvaziye Meclis'te ve Convention'da iki grup önderlik ediyordu: Meclisin toplandığı salonun sağ tarafındaki sıralarda oturan ve ticaret burjuvazisinin sözcüleri olan Girondin'ler ve sol taraftaki sıralarda oturan Montagnard'lar /Dağlılar/. Bu dağlılar ismi, grubun başını çeken Jacobin Paris milletvekillerinin meclisin daha üst sıralarında oturmalarından geliyordu. 31 Mayıs 1793'de uğradıkları yenilgiden sonra Girondin'leri destekleyenlerin çoğu Montagnard saflarına geçtiler. Milletvekillerinin çoğunluğu bu iki partiye bağlı değildiler ve «Bataklık» ya da «Ova» gibi adlarla anılıyorlardı.

Ulusal Convention'un dışında kalan öncü kitleler kendi sözcülerini «enragé»ler diye anılan grup içinde buluyorlardı. Bu grubun üyeleri burjuva kökenli olmalarına rağmen kendilerini bütünüyle Paris'in çalışan halkına adamışlardı. Enragé (tam anlamı «kudurmuş» demek), onlara burjuvazi tarafından, aşırılıklarını belirtmek için takılmış bir addı.

Son olarak, «bras nus» /çıplak kollular/ terimine gelince, bu terimin isim babalığını 19. yüzyıl Fransız tarihçisi Michelet, sansculotte'lar arasında ağır fiziksel emek harcıyanları —«çıplak kol»la çalışanları— daha küçük burjuvaca olanlardan ayırdetmek üzere yapmış ve Daniel Guérin'in betimlediği embriyonik işçi sınıfı üyelerini belirtmek için kullanılmıştır.

Kronoloji

1789

5 Mayıs Estates-general'in(*) Versailles'da toplanması
17 Haziran Ulusal Kurucu Meclis'in ilanı.
12-14 Temmuz Paris Ayaklanması. Bastille'in düşüşü.
25 Ağustos İnsan ve Yurttaşlık Hakları'nın ilanı.
5-6 Ekim Kadınların Versailles'a yürüyüşü. Kral'ın zorla Paris'e getirilmesi.
Kasım-Aralık Kilise topraklarının devletçe müsadere edilmesi. Bunların karşılığı olarak Asinya basılması.
22 Aralık Seçmenlik ve milletvekilliği için mülk sahibi olma kıstasının getirilmesi.

1790

Şubat Burke'nin Avam Kamarası'nda Devrim'e karşı saldırıya geçmesi.
19 Haziran Soyluluğun kaldırılması.
12 Temmuz Sivil Ruhbanlık Yasası.
14 Temmuz İlk Federasyon Bayramı.

(*) **Estates-general:** Fransa'da 1789 devriminden önce ulusal meclis üç grup halindeydi: kilise, soylular ve halk (**third estate, tiers état**). Her üçü Estates-general'i oluşturuyordu. /çev./

27 Kasım Kurucu Meclis'in Fransa'daki tüm rahiplerden Sivil Yasa'ya bağlılık yemini istemesi.

Aralık Avusturya'nın İngiliz desteğiyle Belçika devrimini ezmesi.

1791

14 Haziran Le Chapelier Yasası'yla grevlerin ve işçi örgütlerinin yasaklanması.

20 Haziran Kral'ın Varennes'e kaçması.

17 Temmuz Ulusal Muhafız Teşkilatı'nın Champs de Mars'taki bir toplantıda 50 Parisliyi katletmesi.

30 Eylül : Kurucu Meclis'in dağıtılması ve üyelerinin yeni Yasama Meclisi'ne seçilmelerinin yasaklanması.

1 Ekim Yasama Meclisi'nin toplanması.

Güz Santo Domingo'da siyahların isyanı.

1792

Ocak-Şubat Paris'te yiyecek maddeleri için ayaklanmalar.

20 Nisan Girondin hükümetin Avusturya'ya savaş ilan etmesi.

14 Haziran Federasyon Bayramı: 'fédéré'lerin eylem komitesi oluşturmaları.

Ağustos Paris şubelerinin sürekli toplanma hakkını kazanmaları.

10 Ağustos Ayaklanma. Resmi Paris Komünü'ne karşı Devrimci Komün'ün kurulması.
Şube meclislerine tüm yurttaşların kabul edilmesi.
Seçmek ve seçilmek için mülk sahibi olma kıstasının kaldırılması.
Meclis'in Yürütme Konseyi'ni ataması.

23 Ağustos Longwy'nin düşüşü. Fransa'nın işgal tehdidiyle yüzyüze gelmesi.

25 Ağustos Feodal alacakların tazminatsız kaldırılması.

1 Eylül Verdun'ün düşüşü.

2-6 Eylül Paris'te «Eylül Katliamı».

20 Eylül Valmy'de Prusya yenilgisi.

21 Eylül Ulusal Convention'un toplanması. Cumhuriyet'in I. Yıl'ının başlaması.
14 Kasım General Dumouriez'in Brüksel'e girmesi.
11 Aralık Kral XVI. Louis'nin yargılanmasının başlaması.

1793

21 Ocak XVI. Louis'nin idam edilmesi.
1 Şubat Hollanda ve İngiltere'ye savaş ilan edilmesi.
25-26 Şubat Paris'te yiyecek maddeleri için ayaklanmalar.
10 Mart Ayaklanma girişimi.
18 Mart Dumouriez'in Neerwinden'de yenilgiye uğraması.
21 Mart Convention'un ulus çapında gözetim komiteleri oluşturması.
31 Mart Devrimci Komün —sadece bir gün sürdü—.
15-16 Nisan Dumouriez'in düşman saflarına geçmesi. Paris üzerine yürüyüş. Kamu Selamet Komitesi'nin oluşturulması.
29 Nisan Komün'ün tüm Fransa'daki 44.000 belediye ile ilişki kurmak amacıyla bir komite oluşturması.
Mayıs Tahıl fiyatlarını sabitleştiren ilk Azami Fiyat Yasası. Lyons'da Federalist isyan.
10 Mayıs Claire Lacombe'un Cumhuriyetin Devrimci Kadınları Derneği'ni kurması.
12 Mayıs 48 Paris şubesi'nin merkezi bir devrimci komite seçmesi. Komitenin Evêché'de toplanması.
31 Mayıs Ayaklanma.
31 Mayıs - 2 Haziran Girondin'lerin düşüşü.
24 Haziran Robespierre'ci 1793 Anayasası'nın kabulü.
10 Temmuz Danton'un Kamu Selamet Komitesi'nden çekilmesi.
13 Temmuz Marat'nın öldürülmesi.
27 Temmuz Robespierre'in Kamu Selamet Komitesi'ne girmesi.
14 Ağustos Carnot'nun savaş işleri sorumlusu olarak Kamu Selamet Komitesi'ne girmesi.
26 Ağustos Toulon'un düşüşü.
5-6 Eylül Paris'te Hébert ve Chaumette'in denetim altına aldığı ayaklanma. Terör'ün başlaması. Jacques Roux'un tutuklanması.

9 Eylül Şubelerin daimî oturum halinde toplanmalarının yasaklanması. Şubelerin *sociétés populaires* (ya da *sectionnaires)* (halk dernekleri ya da şube dernekleri) oluşturmak suretiyle, konulan yasağı geçersiz kılmaları.

16 Eylül Şüpheliler Yasası'nın çıkarılması.

17 Eylül *Comités de surveillance*'ın *comités revolutionnaires* (gözetim komitelerinin devrimci komiteler) olarak yeniden örgütlendirilmeleri.
Devrimci milis teşkilatının oluşturulması.

29 Eylül 39 kalem temel ihtiyaç maddesinin fiyatları ve ücretler için Azamî Fiyat ve Ücret Yasası çıkarılması.

Ekim Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyasının başlaması.

9 Ekim Lyons'un düşmesi Federalist ayaklanmanın yenilgiye uğraması.

10 Ekim Anayasa'nın savaş bitene kadar askıya alınması.

30 Ekim Convention'un kadınların politik kulüplerini yasaklaması.

31 Ekim Girondin'lerin idam edilmeleri. Akıl Bayramı.

18 Kasım Danton'un Paris'e dönüşü.

21 Kasım Robespierre'in Hıristiyanlıktan vazgeçirme hareketine karşı saldırıya geçmesi.

4 Aralık Devrimci milisin dağıtılması. Devrimci Hükümet'in kurulması. Komün'ün merkezi iktidara kesin olarak boyun eğdirilmesi.

12 Aralık Kamu Selamet Komitesi'nin grevlere ve işçilerin kollektif eylemlerine karşı bildirge yayınlaması.

19 Aralık Toulon'un yeniden ele geçirilmesi.

1794

10 Şubat Jacques Roux'un Devrim Mahkemesi'ne çıkmamak için intihar etmesi.

15 Mart Hébertist'lerin tutuklanması.

24 Mart Hébert'in ve Hébertist liderlerin idam edilmeleri.

30 Mart Dantonist'lerin tutuklanması.

5 Nisan Danton'un ve Dantonist'lerin idam edilmeleri.

15 Mayıs Jacobin Kulübü'nde *sociétés populaires* (halk dernekleri)'in dışlanması için oylama yapılması.

22 Mayıs Paris'te tüm halk dernekleri'nin kapatılması.
Haziran-Temmuz İşçi sınıfına karşı saldırı.
8 Haziran Üstün Varlık Bayramı.
21 Temmuz Paris'te yeni azami ücretlerin yürürlüğe konulması.
26 Temmuz Robespierre'in Convention'da son konuşması.
27 Temmuz Thermidor'un 9'u. Robespierre'in tutuklanması. Ayaklanmanın başarısızlığa uğraması.
28 Temmuz Robespierre'in ve Paris Komünü içindeki Robespierrist'lerin idam edilmeleri.
19 Kasım Birleşik Devletler ve İngiltere arasında Deniz Yolları Anlaşması'nın imzalanması.
26 Kasım Yasaklanmamış mallar üzerindeki ithalat kısıtlamalarının kaldırılması.
9 Aralık Azami Fiyat Yasası'nın yürürlükten kaldırılması.

1795

1 Ocak Pichegru'nun Amsterdam'a girmesi.
1 Nisan Germinal ayaklanması: Parisli sansculotte'ların Meclis'i işgal etmeleri.
20-21 Mayıs Prairial ayaklanması ve yenilgiye uğratılması.
30 Mayıs Tüm kiliselerin dini amaçlar için yeniden kullanıma açılması.
22 Ağustos : III. Yıl Anayasası'nın seçmenlik için mülk sahibi olma kıstasını yeniden yürürlüğe koyması.
10 Eylül Babeuf'ün Paris'teki Plessis hapisanesine nakledilmesi.
5 Ekim : Vendémiaire: son ayaklanma (III. Yıl Anayasası'na karşı).
Ekim Ulusal Convention'un feshedilmesi. Direktuvar döneminin başlaması.

1796

16 Mart Asinya'nın kaldırılması.

1797

27 Mayıs Babeuf'ün idam edilmesi. Buonarroti'nin sınırdışı edilmesi.

İngilizce Basıma Önsöz

Bu kitabı yazmaya başlarken önyargılı fikirlerim yoktu. Zihnimi meşgul eden tek şey Fransız devrimi hakkında kendi fikirlerimi oluşturmak, olayı çeşitli yorumcuların bakış açılarından değil, daha doğrudan görebilmekti. Çalışırken, düpedüz olguları inceleyebilmek için daha önceki tüm yorumları ve öğretiyle ilgili kaygıları bir yana bıraktım. Zamanla Fransız devriminin hâlâ güncel olduğu, hatta bugün geçmiştekinden daha da güncel olduğu konusunda ikna oldum. Fransız devrimine ilişkin olarak çeşitli nedenlerle yanlış bir fikre varmış olanlar ya da onu eksik biçimde resmetmiş olanlar ancak, bu devrimin günümüz için taşıdığı anlamı görmeyebilirler.

Fransız devrimi salt bir burjuva devrimi olmadığı için, onu, günümüzde iktidarını kaybetme sürecine giren sınıfı bir zamanlar iktidara götüren geçmişe dönük */retrospective/* bir olay olarak göremeyiz. Konu günümüzdeki mücadeleler ve sorunlarla doğrudan bağıntılıdır; çünkü bir burjuva devrimi olduğu gibi, ezilenlerin kendilerini tüm baskı biçimlerinden kurtarmak için gerçekleştirdikleri ilk girişimdir de.

Daha yakından bakıldığında, devrimin başından itibaren, burjuvazi ile 19. yüzyıl Fransız tarihçisi Michelet'in etkin bir ifade kullanarak «çıplak kollular» dediği zamanın işçileri arasında sınıf mücadelesinin yavaş fakat belirgin biçimde geliştiği görülebilir.

İlk önce, Fransız devrimi geniş halk kitlelerini harekete geçiren, uyuşukluktan kurtaran ve yine geniş çapta bu halk kitleleri tarafından gerçekleştirilen ilk modern devrimdir. 17. yüzyılın İngiliz devrimi halk devrimi olmaktan çok askeri idi. Burjuva devriminin sınırlarının ötesine kısa bir süre için geçmiş olsa bile, esas olarak Cromwell'in püriten(*) askerlerinin eseriydi; halkı ayaklandırmamıştı. Bu devrim sırasında komüncü bakış açısı çok kısa bir süre için cesurca parlayıp sönmüş gibiydi.

Burjuvazinin Fransız devrimi içinde kendi rolünü —oldukça geniş bir rol— oynadığı muhakkaktır. Teorisyenleri bu devrimin yolunu açtılar; parlamenterleri, yaptıkları konuşmalar ve çıkardıkları kararnamelerle devrimin akışını yönlendirdiler. Devrimci meclislerin yasama işlemleri ve militan faaliyeti küçümsenmemelidir. Fakat burjuvazinin, çıplak kolluların yardımı olmaksızın eski feodal, dini esaslara dayanan mutlakiyetçi rejime son verecek yetenekte olmadığı açıktı. Böyle bir şeyi tek başlarına yapabilecek sayısal ve fiziksel güçleri yoktu. Birkaç istisna dışında, silahlanmak ve sokaklara dökülmek konusunda oldukça isteksizdiler. Eski Rejim'e haddinden fazla şiddetli bir saldırı yöneltmenin, bizzat kendi sınıf egemenliklerini sarsabileceğinden korkuyorlardı; bu da harekete geçme konusunda duraksamalarına neden oluyordu.

Parisli sansculotte'lar 14 Temmuz 1789'da Bastille'i ele geçirmiş olmasalardı Ulusal Meclis'in ayaklanması kralcıların süngüleriyle bastırılacaktı. Çıplak kollular 5 Ekim günü Versailles'a yürüyüp Meclis'i zorlamış olmasalardı İnsan Hakları Bildirgesi asla onaylanmayacaktı. Kırsal bölgelerden gelen karşı konulması imkansız baskı olmaksızın Meclis, 4 Ağustos 1789 gecesi feodal mülkiyet haklarına —yine de ürkekçe— saldırmaya cesaret edemeyecekti. 10 Ağustos 1792'de güçlü bir kitle hareketi oluşmasaydı feodallerin alacaklarının tazminat ödenmeksizin kamulaştırılması yasası asla çıkarılamayacaktı ve burjuvazi, cumhuriyet ya da genel oy hakkı gibi konularda duraksayacaktı.

(*) **püriten (puritan)**: 16 ve 17. yüzyıllarda İngiltere'de, ibadette sadelikten yana Protestan grubu (nun üyesi); ahlâk ve dinde katı, sofu kimse. /çev./

Devrim şiddetlendikçe burjuvaların kaçamaklara başvurduğu ya da yarı yolda durduğu ve her defasında onları burjuva devrimini sonuna kadar götürmeye zorlayanın çıplak kolluların baskısı olduğu görülür. Sonunda iktidara proletaryayı değil burjuvaziyi götürüyor olmasına, yani bir burjuva devrimi olmasına rağmen Fransız devrimi bir kitle devrimiydi. Bu nedenle Fransız devrimi konusunda çalışmak kitlelerin kendi faaliyetlerinin süreklilik arzeden yasalarını yorumlamamıza yardım eder ve yine kitlelerin mücadeleleri sırasında kendiliklerinden yarattığı halk iktidarı biçimlerini inceleme şansı verir; bu bakımdan Fransız devrimi sadece burjuva demokrasisinin değil, aynı zamanda komün ya da sovyet demokrasisinin, işçi konseyleri demokrasisinin de beşiğiydi.

Fakat bu devrim kitlelerin bilinçsizce burjuvazinin hesabına mücadele ettikleri bir devrim değildi. Belirli ölçülerde, kitlelerin başkasının değil kendi çıkarları uğruna gerçekleştirdikleri bir devrimdi de. Onlar bir «burjuva» devrimi yapmak niyetiyle harekete geçmiş değillerdi. İçinde bulundukları yoksulluk ve sefalete son vermek, sadece feodal senyörlerin, ruhbanların, kralcı mutlakiyetin ajanlarının boyunduruğunu değil, burjuvazinin boyunduruğunu da kırmak umuduyla ayaklandılar. Genel olarak unutulma eğilimi gösterilen bir husus, 1789'un hemen öncesinde burjuvazinin ancak çok kısmi olarak ezilen bir sınıf olduğudur. Bu sınıf önemli bir ekonomik gücü zaten elinde tutuyordu. Ayrıca feodal şölenin kırıntılarını toplamasına izin verilmişti; pek çok burjuva, soyluluk ünvanları almıştı ve feodal mülklerden gelir elde ediyordu. Kısaca, burjuvazi, çalışan sınıfların sömürülmelerinden sağlanan kârları, aristokrasi, kilise ve mutlak monarşiyle birlikte paylaşıyordu. Eski boyunduruktan kurtulma fikri, ezilenleri, burjuvazi de dahil olmak üzere tüm ayrıcalıklılara karşı mücadele fikrine götürdü doğal olarak.

Çıplak kolluların desteğini kazanmak için ve insan haklarının ilan edilmesinin Eski Rejim'e karşı savaşta yararlı olacağından ötürü, burjuvazi, insanın insan tarafından ezilmesinin son bulacağı, özgürlük ve eşitliğin herkes için geçerli olacağı düşüncesini geliştirdi. Bu sözler sağır kulaklara söylenmiş değildi. Çıplak kollular insan haklarını zaman zaman

burjuvaziye ve burjuvazinin uyguladığı baskılara karşı kullandılar. Yine burjuvazi feodallerin ve ruhbanların mülkiyet haklarına karşı saldırıya geçmek suretiyle özel mülkiyetin kutsal olduğu fikrini zayıflattı. Burjuvazi bunun farkına vardı ve çoğu kez bundan ötürü ürkek davrandı.

Yoksul köylüler, hiç toprağı olmayan insanlar, Jean Jaurès'in *Histoire socialiste de la Révolution française* (Fransız Devriminin Sosyalist Tarihi) adlı yapıtında dediği gibi, «tüm insanların yeryüzü nimetlerinden faydalanma zamanı geldi» diye düşünüyorlardı. Henüz ortak mülkiyet anlamına gelmese de, mülklerin bölünmesiyle burjuvazi halkın bilincinden hiçbir zaman tamamen çıkmayacak olan tarım komünizminin tohumlarını saçmış oluyordu. Ve devrim süresince antik Roma'nın kamuya ait toprakları yoksullara vermeyi amaçlayan tarım yasalarının hatırası —belki biraz abartılmış olarak— zenginleri dehşete düşürdü.

Devrimin şiddetini artırmasıyla birlikte «third estate»(*) in iki fraksiyonunun, yani burjuvazi ve çıplak kolluların, Eski Rejim'e karşı verdikleri ortak mücadeleye rağmen birbirlerinden ayrı oldukları, çatışan çıkarlara sahip iki ayrı sınıf oluşturdukları daha açık bir hale geldi.

Burjuvazi ve çıplak kollular arasındaki bölünme en çok kentlerde, özellikle de başkentte belirgindi. Buralardaki ekonomik gelişme zengin ve güçlü bir burjuvaziyle, küçük çaplı sanayilerde hem zenaatkâr hem de işçi olarak çalışan emekçileri birbirinden ayrı güçler halinde oluşturdu. Burjuva devriminin hâlen kotarılacak olduğu Fransa'nın daha geri bölgelerinde feodalizm ve dinsel fanatizm henüz kontrol altına alınmamışken Paris'te ve diğer bazı kent merkezlerinde burjuvazi ve proleterler arasındaki sınıf mücadelesi açık biçimde gözler önüne seriliyordu. Bu mücadelenin ilk belirtileri 1792'nin başından itibaren burjuvaziyi rahatsız edecek ölçüde ortaya çıkmaya başladı.

Böylece Fransız devrimi Troçki'nin (*Rus Devrim Tarihi*'nde) 1917 Rus devrimine uyguladığı «bileşik gelişme yasası»-

(*) third estate: Devrim öncesinde soyluların ve ruhbanların dışında kalan kesimler. Bkz. s.10, dipnot. /çev./

na çarpıcı bir örnek oluşturur. Toplumun bütünü aynı anda aynı evrim aşamasına ulaşmaz; bunu açıklayan şey, mülkiyet biçimlerinin ve üretim araçlarının eşitsiz gelişmesidir. Endonezya ve Orta Afrika'da yaşayan bazı halklar, günümüzde bile, bizim binlerce yıl önce geride bıraktığımız bir gelişme düzeyindedirler. Vendée ve Brittany gibi bölgelerde toprak imtiyazlarının ve tarım faaliyetlerinin arkaik koşulları, buralarda yaşayan insanların 1793, hatta daha sonrasına kadar, bir kölelik rejiminin karanlığı içinde tutulmalarına yol açtı.

Öte yandan sanayinin gelişmesi ve nüfusun büyük şehirlerde yoğunlaşması (1793'te Paris'te yaklaşık bir milyon insan yaşıyordu) Parisli sansculotte'ların batıdaki köylülerin yüzyıllarca ilerisine geçmelerini sağladı. Devrimci Fransa, pek çok bakımlardan, orta çağların Fransa'sıydı. Cehalet, boşinançlar, boyun eğme alışkanlığı daha geri bölgelerde halkı hâlâ etkisi altında tutuyordu. Fakat modern Fransa bu tür geriliklerin kuşatmasından hızla kurtuluyordu. Kentlerde başı çeken öncü güçler burjuva devriminin sınırlarını cesaretle aşıyorlardı. İki ayrı dünya iç içe geçmişti: «Tanrının lütfuna mazhar» kral Louis'yi idam sehpasına götüren binek arabası, anti-burjuva devriminin henüz tam ifadesini bulmamış öncüsü ve Paris Komünü'nün temsilcisi olan enragé Jacques Roux'yu da taşıyordu.

Özellikle Paris'teki öncü, uğrunda savaştığı ve kanını akıttığı devrimin, kendisine meşru hakları olarak ilan edilen eşitliği aslında getirmediğini az çok görüyordu. İnsanın insan tarafından ezilmesi yeni biçimde devam ediyordu. Bir süre duraksadılar. Yeni tiranlar yaratmak için mi bir kralı giyotine göndermişlerdi? Fakat daha sonra insanlık davasına geri çekilişlerin değil sürekli ilerlemelerin hizmet ettiğini anlayarak güçlerini biraraya topladılar ve burjuvazinin Eski Rejim'e karşı kullandığı silahları bu kez burjuvaziye yöneltmeye başladılar.

Bütün bunların üstünde, devrimin dışında meydana gelip devrim üzerinde küçümsenmeyecek yansılamalarda bulunan bir olay ortaya çıktı. Bu olay, Fransız burjuvazisinin Avrupa'ya, özellikle de Fransa'nın ticaret, denizcilik ve sömür-

ge meselelerinde en büyük rakibi olan İngiltere'ye karşı açtığı yayılmacı savaştı. Devrimin ve şimdi «emperyalist» dediğimiz şeyin ön belirtilerini sergileyen çatışmanın birleşmesi, burjuvazi ve çıplak kollular arasındaki farklılaşma sürecini hızlandırdı. Burjuvazi yalnızca, kendisine getireceği kârdan ötürü yürütmüş olduğu bir savaşın maliyetini yüklenmeye hazır değildi; bu yüzden askeri harcamaların ağır yükünü halkın sırtına bindirdi. Çare olarak denetimsiz bir enflasyona başvurdu, böylece de hayat pahalılığının müthiş bir hızla artmasına ve yoksulların daha da yoksullaşmalarına yolaçtı.

Aynı zamanda, devrim üzerine aşılanan savaş, devrimci sorunun politik bileşenlerini iyiden iyiye değiştirdi. 1792'den itibaren bu iki olgu birbirine yakından bağlandı. Öyle ki, savaş hesaba katılmaksızın sınıf mücadelesinin devrim sürecinde izlediği çizgiyi inceleyebilmek olanaksızdır. Ve yine, Fransız şovenistlerinin yaptıkları gibi, devrimin savaşlarını, burjuvazi ve çıplak kollular arasındaki sınıf mücadelesinden ayırmak anlamsızdır.

Fransız devrimi ve savaşın bir anlamda ortak bir kökene sahip oldukları, bunun da Fransa ve İngiltere arasında 18. yüzyıl boyunca devam eden rekabet içinde oluştuğu söylenebilir. 1789'un hemen öncesinde Fransız burjuvazisi İngiltere'nin sanayi ve ticarette, denizlerde ve sömürgelerde Fransa'yı geride bırakarak ürkütücü bir ilerleme kaydettiğini görüyor ve bir saplantı haline getirdiği bu durumun etkisi altında bulunuyordu. Politik ve ekonomik bakımlardan liberal Britanya kükümeti sanayi devrimini otuz yıl kadar önce makinalaşmanın geliştirilmesiyle başlatabilmişti. İngilizler'in, Fransa'nın kendileriyle ekonomik düzeyde eşit şartlarda rekabet edebileceği günü beklemeye sabırları yoktu. Korkunç hasımlarını vahşi bir güçle ezme işine koyuldular. Devrimin savaşlarının sebeplerinden biriydi bu.

Bu konuda büyük bir yanlış anlama süregelmekte. Girondin'lerin Mart 1792'de Avusturya'ya savaş ilan etmeleri, İngiltere'ye ise bundan dokuz ay sonra savaş açmaları pek çok tarihçinin gerçekte olup bitenleri görmesini engellemiştir. Politik alanda Girondin'lerin temsil ettikleri ticaret burjuvazisi gözlerini Viyana'ya diktiği zaman, nihai hedefi Lond-

ra'ydı. Brissot ve arkadaşlarının amacı, başından beri, İngiltere'nin Avrupa kıtasındaki ileri mevzilerini oluşturan Belçika ve Hollanda'nın fethedilmesiydi. Ne yaptıklarını biliyorlardı. Savaşın ilan edildiği gün bir milletvekili böyle bir fetih hareketinin İngiltere'yle kaçınılmaz bir silahlı çatışmaya yolaçacağı konusunda uyarılarda bulundu. Meşhur «doğal sınırlar» düsturuyla hedef alınan, Avusturya ya da Prusya'dan çok «hain Albion»du(*). Fransa aşağı Rhine'i, Aix-la-Chapelle'den döküldüğü yere kadar kontrol altında tutarak ve Antwerp'i ele geçirip burayı İngiltere'nin üzerine çevrilmiş bir silah haline getirmeyi amaçlıyordu. Savaşın önce Kral George'a karşı değil de İmparator'a karşı ilan edilmesinin tek nedeni, Belçika'nın o dönemde hâlâ bir Avusturya eyaleti olmasıydı.

Fakat Fransız burjuvazisinin sadece kendi çıkarlarını düşünerek başlattığı bu fetih ve yayılma savaşı iyice farklı bir nitelik de kazandı. Sürgündeki kimi aristokratların Koalisyon'un saflarında bulunmaları ve Koalisyon'un Fransa'daki kralcılarla gizli ilişkiler içinde bulunması gerçeğine, kralların devrime karşı kurdukları birleşik cephe de katılınca, savaş, devrimci bir savaş niteliği kazandı. Fransız ordusu Belçika'nın fethi için verdiği savaşta zafere ulaşıncaya kadar, savaş öncelikle yayılmacıydı. Fakat iki kez tadılan yenilgi ve püskürtülmeden sonra, ulusun toprakları işgal edilip devrim doğrudan bir tehditle yüzyüze gelince, yayılmacı savaş niteliği ortadan kalktı ve savaşın devrimci yanı ön plana çıktı.

Sansculotte'lar bu iki amaçlı savaşın iki yanı arasında açık bir ayrım yapmadılar. Fakat sınıfsal içgüdüleriyle bunun bir yönüyle kendi savaşları olmadığını biliyorlardı. Sözcüğün modern anlamında yurtsever değildiler. Ülkeleri hakkında besledikleri fikirler Girondin burjuvazinin çıkarlarıyla uyuşmuyordu. Jacques Roux, bunu Convention'da onlar adına açıkça dile getirdi. Doğal sınırlar hakkında yapılan tüm konuşmalar onları etkilemedi. Yurtseverlikleri kesinlikle ve çok yakın bir biçimde sınıf çıkarlarıyla belirleniyordu. Sa-

(*) **Albion**: şiir dilinde İngiltere. /çev./

vaşı sadece Fransa işgal edildiği ve devrim, kendi devrimleri, tehlikeye düştüğü zaman var güçleriyle, yürekten desteklediler.

Ticaret burjuvazisi savaşın çifte karakteri hakkında hiçbir hayal beslemiyordu. Kâr sağlama gibi bir umut görünce savaşa büyük bir coşkuyla atılmışlardı. Fakat Fransız birlikleri Belçika'dan çekilmeye başlar başlamaz ve alarm zilleri karşısında sanculotte'lar devrimin tehlikede olduğunu ilan ederek onun savunulmasını kendi üzerlerine alır almaz, savaşın devrimci niteliği yayılmacı niteliğini gölgede bırakır bırakmaz, Girondin'ler ansızın yenilgici tutum aldılar. Ülkelerinin sınırlarındaki tehlikeden çok, günümüzde dendiği gibi, kızıl tehlikeden korkuyorlardı. Burjuvazinin adamı General Dumouriez, yenilgici tutumunu mantıksal sonucuna vardırarak düşman saflarına geçti ve daha sonra ihanetini tamamlayarak Paris üzerine yürümeye ve devrimi bastırmaya çalıştı.

Burjuvazinin dış ticaret işlerine daha az bulaşan fakat ulusal toprakların (kilise, aristokrasi ya da *émigré*'lerden /devrimden kaçanlar/ müsadereyle alınıp açık artırmayla satılan mülkün) iktisabına ve savaş iaşesi işlerine çok fazla karışan kanadı Montagnard'lar farklı ve daha kurnazca bir tutum alarak uzun dönemde burjuvazinin tamamı için daha iyisini yapmaya çalıştılar: devrimci savaş ve yayılmacı savaş arasında yakın bağlar kurdular, bunlardan birincisini ikincisinin hizmetine koştular ve sansculotte'lar devrimin savunulması için ayağa kalktığında, bu cesaret dolu coşkuyu Başbakan William Pitt'te kişileşen İngiliz hasma yönelttiler. Fakat savaşın bu iki yanı arasındaki yakın bağlar sadece kısa bir süre devam etti. Burjuvaziyle çıplak kolluların çıkarları arasında daha kalıcı bir birliğin gelişmesine elvermeyecek kadar fazla ayrılık vardı. İki sınıf kısa süre için savaşın yönetilmesinde yakın bir işbirliğini gerçekleştirmiş olsalar da, sınıf mücadelesi onları karşı karşıya getirmeye devam etti.

Montagnard burjuvazinin içinden gelen bazı adamlar, belki kitlelerle daha yakın bağlara sahip oldukları ve onların duygularını daha iyi anladıkları için dış düşmandan daha çok kitle hareketinin yükselmesinden endişelenmeye başla-

dılar. Bu kişiler Fransa'da düzenin yeniden kurulmasını mümkün kılacak bir faaliyetin başlangıcı olarak, basiretli bir dikkatle, Koalisyon'la yapılacak bir uzlaşmanın planlarını hazırladılar.

Savaş iki büyük gücü karşı karşıya getirdiği zaman, her iki taraftaki hakim sınıflar kendi içlerinde iki kampa bölünme eğilimi gösterirler: Biri «bağnazlık» fikriyle büyülenmiş gibi inatçı ve baş eğmez bir tutum alır ve düşmanı ezmeden herhangi bir uzlaşmaya girmeyi düşünmez; diğeri savaşın maliyeti ve yolaçtığı güçlükler, taşıdığı riskler, halkı (bu durumda Fransız halkını) radikalleştirmesi gibi konularda daha duyarlıdır ve dolayısıyla sonuç olarak barışı sağlamak için zemin yoklama eğilimindedir. Bu iki kampın varlığı Manş'ın her iki tarafında da görülebiliyordu. Karşılıklı olarak birbirlerini destekliyorlardı. Bu arada az sayıda Fransız «pasifist»i Whig(*) muhalefetinin bazı üyeleriyle birlikte manevralar yapıyordu.

Fransa ve İngiltere arasındaki kopuk diyalogu yeniden kurmaya çalışmak için kullanılan tüm gizli elçilerin İngiliz olması ilginçtir. Bunun nedeni, devrimci bir savaş sırasında yenilgicilikle suçlanma riskini kimsenin göze alamayacağıydı. O sıralarda Girondın partisinden adamların denetimindeki Fransız hükümeti, Pitt kabinesiyle ilişkilerini 1 Şubat 1793'te henüz kesmişti ki, Nisan başında Londra'ya James Matthews adında bir elçi gönderdi. Bu, Danton'un Kamu Selamet Komitesi'ne *(Comité de Salut public)* atandığı tarihti. Matthews, Dışişleri Bakanı Lord Grenville'in mektubuyla Haziran başında Paris'e döndü. İngiltere, Fransa'nın barışçı amaçları konusunda teminat vermesi halinde cumhuriyetle görüşmelere başlama fikrini reddetmeyecekti.

Fakat savaşı sonuna kadar sürdürmenin Fransa'daki taraftarları, barış görüşmeleri için doğan bu umudu boşa çıkardılar. Danton esas olarak çevirdiği «pasifist» entrikalar yüzünden 10 Temmuz'da Kamu Selamet Komitesi'ndeki gö-

(*) **Whig:** 17. ve 18. yüzyıllarda İngiltere'de krala karşı Parlamento'nun otoritesini öne çıkaran siyasi parti ve bu partinin üyesi; 19. yüzyılda yerini Liberallere bırakmıştır. /çev./

revini kaybetti. Ağustos sonunda Matthews, Londra'daki kabinenin barış görüşmelerine hazırlık olarak ileri sürdüğü koşulları bildirmek üzere tekrar Paris'e döndü. İngiltere'nin talepleri kabul edilemez bulundu ve Kamu Selamet Komitesi'ndeki bağnazlar arasında büyük bir öfke uyandırdı. Komite görüşmelere tam bir son vermek için Matthews'u hapse attı ve elindeki belgelere el koydu.

1792'nin sonunda, yani barış umudu yokedilmeden önce, Fransa'nın daha sonraki Lahey elçisi ve Danton'un yakın arkadaşı Francois Noël, William Pitt'le ilişki kurmak için bir başka İngiliz'i, William A. Miles'ı harekete geçirmiş, fakat bu girişim de savaşın patlak vermesini önleyememişti. 1793 Mayıs'ında Venedik'e orta elçi olarak atanan Noël, çabalarından vazgeçmedi. 1793 yazında devrimci öncünün büyük bir dalga halinde yükselen hareketi patladı ve savaşın uzlaşmaz destekleyicileri, toplumsal düzeyde kendilerine muhalif olmasına rağmen bu hareketi kendi çıkarları için kullandılar; bu arada iktidardan uzaklaştırılan Danton temkinli bir tutumla kendi eyaletinin güvenli ortamına çekildi. Fakat Kasım ayında olaylar farklı bir yön aldı: Danton, Robespierre'le bir ittifak arayışı için başkente döndü; amaç, devrimin ülke içinde ve dışında yolaçtığı kasırgayı yavaşlatmaktı. Noël, iki adam arasındaki danışıklı döğüşü haber aldığında, bu durumun arkadaşı Danton'un etkinliğini artıracağını düşünerek yılın sonuna doğru Miles'la yeniden görüşmelere başladı. Pitt savaşın uzamasından endişeleniyordu ve Miles aracılığıyla Danton'a barış önerilerinde bulundu. Fakat girişim bir kez daha başarısızlığa uğradı.

Koşullar olgunlaşmamıştı. Devrimci kamuoyunun durumu İngiltere'yle uzlaşmayı imkânsız hale getiriyordu. 9 Şubat 1794'te Noël, Miles'a, Robespierre ve Danton'un hareket serbestisi konusunda aşırı iyimser düşünmüş olduğunu yazacaktı. «Onların tüm hasımlarını geri püskürten iki Cromwell olduklarını düşünüyor gibisiniz. Bu görüşün düzeltilmesi gerekir. Şu anda etkili oldukları görülüyor. Fakat bu etkiyi kötüye kullandıkları anda onu kaybedeceklerdir.» Gerçekten de birkaç hafta sonra Kamu Selamet Komitesi'ndeki bağnazlar Robespierre'in elini kolunu bağladılar, barışın sağlan-

ması konusunda ileri sürülen görüşleri bir hamlede bastırdılar ve Danton'u idam sehpasına gönderdiler.

Robespierre, İngiltere'yle bir uzlaşmaya varma çabalarından henüz tamamen vazgeçmiş değildi. 1794 yazında hükümet içindeki savaş yanlısı çalışma arkadaşlarına karşı kendi iktidarını güçlendirdi ve İngiliz parlamento üyesi Benjamin Vaughan'ın ileri sürdüğü teklifleri dikkate alacağını gösterdi. Vaughan, Fransa'ya karşı dostluk hisleri besleyen ve Pitt'in en amansız hasımlarından biri olan savaş aleyhtarı politikacı Charles Fox'un önderlik ettiği Whig muhalefetinin bir üyesiydi.

Londra'da devlete ihanetle suçlanma tehditi ile rahatsız edilen Vaughan küçük bir tekneyle kaçtı ve Cherbourg yakınlarında Fransa sahillerine ulaştı. Hükümetteki bağnazlar onu derhal tutuklattılar, fakat Robespierre müdahale ederek serbest bırakılmasını sağladı. Cenevre'ye gitmesine izin verilen Vaughan, buradan Robespierre'e bir mektup yazarak bir *status quo* barışı önerdi. Cumhuriyet, bu öneriye göre, Belçika, Hollanda ve Rhine'in batı kıyıları üzerindeki ilhak amacından vazgeçmeliydi. Fakat 9 Thermidor darbesi barışın sağlanması için yapılan bu son girişimi boşa çıkardı. İdamından bir gün sonra hükümetteki çalışma arkadaşları, Robespierre'i, bu ilişkiler temelinde «düşmanla gizli ilişki kurmak»la suçladılar.

Montagnard burjuvazinin büyük kısmı için İngiliz rakibi yenilgiye uğratma arzusu kitleler karşısında duyulan korkudan, yasa ve düzen hakimiyetini yeniden yerleştirme endişesinden daha güçlüydü. Robespierre'in oportünist bir tutumla ilişkisini kestiği yenilgici Danton'u tasfiye etmekte duraksamadılar. Ayrıca halktan gelen baskıyı durdurmanın ve dış düşmanla uzlaşmacı bir barış yapmaksızın düzeni yeniden sağlamanın yollarını da keşfettiler. Yayılmacı savaşı devrimci savaştan kurnazca ayırdılar ve sansculotte'ların düzeni bozucu cesaret dolu coşkun hareketlerinin yerine kendi askeri tekniklerini geçirdiler. Yukardan bir savaş sanayi ve kitlelerin baskısından kurtulmuş bir ikmal örgütü yarattılar; Sansculotte generaller, «devrimci milis» *(armée révolutionnaire:* azami fiyat rejimini dayatıyor ve Fransa içindeki

karşı devrimle savaşıyordu), ordu içinde sol propaganda vb. gibi halk savaşı aygıtlarını bir kenara attılar. Ayrıca yeni bir profesyonel subaylar kuşağı oluşturdular. Bu subaylar aşağı halk tabakalarından gelmelerine rağmen, halktan kopmuş, hırslı, devrimden çok kendi kişisel kariyerlerini gözeten kimselerdi.

Böylece çıplak kolluların baskısından kurtulan Dağ /Montagnard'lar/ devrimci savaştan, halk savaşından, neredeyse gözle görülemeyecek biçimde koparak, yayılmacı savaşa, burjuva savaşına yöneldi. Cumhuriyet ordusunun 1794 baharında Belçika'ya girmesi Avrupa'nın fethi dönemini açtı; yağma ve çapulu başlattı. Bu süreç 1815'de Napoleon'un düşmesi ve İngiltere'nin başını çektiği Koalisyon'un zafer kazanmasına kadar devam edecekti.

İngiltere ve Fransa arasında yıllarca sürecek olan silahlı çatışma, daha başından beri, herbiri mücadeleyi sürdürme ve nefret edilen düşmanı tuzla buz etme konusundaki inatçı kararlılığından yılmayan iki ünlü şampiyonun savaşıydı.

İngiltere'de, Whig muhalefetinin liderleri Richard Sheridan ve Charles Fox'la çatışarak savaş duygularını kamçılayan, büyük politika yazarı ve parlamento hatibi Edmund Burke'ydi. Devrimi parlak dizelerle kutlayan şair William Wordsworth gibi ateşli Fransız hayranları, ateistliklerini itiraf edecek kadar ileri giderek Fransız devriminin yanında yer aldıklarını yüksek sesle açıklarlarken, Burke, Avam Kamarası'nda, Fransız devrimcilerine karşı kükrüyor, onların, «dini ve ibadeti mahvettikleri»ni ve «mihraba karşı iğrenç bir ateist sistemi savundukları»nı haykırıyordu. Heyecanlı bir üslupla yaptığı ve Kasım 1790'da basılan *Reflections on the Revolution in France* (Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler) adlı hitabında, Burke, hem ateistler ve imansızlar dediği Fransız filozoflarına hem de Ekim 1789'da devrimi önlemeye çalışan Kral ve Kraliçe'yi Versailles'dan başkente vahşi bir gösteriyle getiren devrimci Paris halkına sövüp sayıyordu. Kraliçe Marie-Antoinette'le daha önce şahane bir ortamda tanışma mutluluğuna erişen Burke, kraliçenin kaderi karşısında bir kova dolusu gözyaşı dökmek zorunda hissediyordu kendisini. Fransız devrimini sıcak bir sempatiyle karşılayan

liberal politikacı Sir Philip Francis, kitabın prova sayfalarını okuduktan sonra, 2 Kasım'da Burke'ye çok sert bir cevap verdi. Şöyle diyordu: «Uluslar için gözyaşı dökülmez... Eyaletlerde yaşayan insanlar paradan başka bir şey düşünmeyen merhametsiz askeri güçler tarafından ezilirken ve kanlarının herbir damlası ve ellerindeki herşey bir kraliyet meclisinin çıkardığı fermanlarla sömürülürken, bu durum aynı koşullarda yaşamayan insanlara gayet katlanılabilir görünür.» XIV. Louis'in 17 Ekim 1685 tarihli Nantes Fermanı(*), hemen ardından yürürlüğe konulan sürgün cezaları ve kraliyet hazinesinin tuz satışı üzerinde sahip olduğu tekelden söz eden Philip Francis şöyle diyordu:

> Binlerce ve binlerce insan kendi ülkesinde zulme uğratılıyor ya da yasaya karşı gelerek tuz sattığı için kürek mahkûmu olarak kadırgalara gönderiliyorsa, bireyin özgürlüğü iktidara yakın herhangi bir orospunun, pezevengin ya da asalağın merhametine kalıyorsa... bu tür yolsuzlukların kibarca alınmış geçici tedbirlerle önlenebileceğine benim aklım yatmaz.

Burke devrimci Fransa'ya karşı Pitt'ten bile daha sert bir tutum alıyordu. Devrimin başından itibaren Fransa'ya karşı amansız bir cihat, ölümüne bir mücadele açtı.

Bu öfkeli karşı-devrimcinin Manş'ın öteki tarafındaki muadili, burjuva devrimcisi Bertrand Barère de Vieuzac idi. Kamu Selamet Komitesi'nde, İngiliz hükümetinin önde gelen düşmanı ve intikam duyguları asla zayıflamayan bir adamdı. Danton'un Kamu Selamet Komitesi'nden alınması ve İngilizler'in barış için öne sürdükleri son koşulların reddedilmesi gibi meselelerde herkesten daha büyük bir sorumluluğa sahipti. 21 Eylül 1793'te Convention sıralarından, Kartaca'ya saldıran Büyük Cato(**) gibi haykırıyordu: «İngiltere'yi yok edelim!» 22 Ocak 1974'te Convention'da yaptığı ve

---

(*) **Nantes Fermanı:** Fransız protestanlara kalıcı bir din özgürlüğü ve politik eşitlik sağlayan, 1598'de IV. Henry tarafından çıkarılıp 17 Ekim 1685'te XIV. Louis tarafından iptal edilen ferman. /çev./

(**) **Büyük Cato:** Romalı devlet adamı, İÖ 284-149. /çev./

«o iğrenç hükümet yıkılmalıdır»dan öte birşey söylemediği kızgın bir konuşmada *delenda est Carthago*(*) deyişini dile getiriyordu: «Kamu Selamet Komitesi bu öldürücü düşmanı cesur Fransa'nın önünde teşhir etmekten asla vazgeçmeyecektir.» Sonraları, 1798'de 3 ciltlik zehir saçan bir kitap yayınladı. Kitabın başlığı şöyleydi: «*The Freedom of the Seas or the English Government Unmasked*» (Denizlerin Özgürlüğü ya da Maskesi Düşen İngiliz Hükümeti). Barère burada o güne kadar ileri sürdüğü görüşleri savunuyor, İngiliz hükümetinin «bu genel savaşta tek saldırgan» olduğunu ileri sürüyor ve sonunda şu eski nakaratı tekrarlıyordu: «O halde İngiliz hükümeti yokolmalıdır.»

1793-94 yıllarında, tüm Fransız devlet adamları içinde, ticaret, denizcilik ve sömürge alanında birbirlerinin rakibi olan bu iki güç arasında görüşmeler sağlama girişimlerini birbiri ardı sıra başarısızlığa uğratmak için en fazla uğraş veren kişi Barère idi. Ve kendi inatçı planının zafere ulaşmasını sağlamak içindir ki, o, önce Danton'un sonra Robespierre'in idam sehpasına gönderilmesi için herkesten fazla çaba sarfetti. Şu kaydedilmeye değer: Barère'in kitabı, Hitler'in Fransa'yı işgal etmesinden sonra kurulan Mareşal Pétain hükümeti döneminde, 1942 yılında, Fransız kamuoyunu «kalıtsal düşman» İngilizlere karşı yöneltmek amacıyla unutulmuşluktan kurtarıldı ve özetlenerek basıldı.

Amerikalı politikacıların Fransız devrimine yönelik tutumları İngiliz politikacılarınınki kadar çeşitlilik gösteriyordu. Thomas Jefferson 1785'ten 1789'a kadar Paris'te Birleşik Devletler hükümetinin temsilcisi olarak bulunmuştu. Bu süre içinde Fransa'ya büyük bir sevgi duymuş, çekici ve seçkin kişiliğiyle büyük sempati toplamıştı. 1789 Haziran'ında, *third estate*'in liderlerine Kral'la ulus arasında bir uzlaşma önerecek kadar Fransa'nın iç işlerine karışmıştı. Bundan birkaç ay sonra Birleşik Devletler'e, Başkan George Washington'un Dışişleri Bakanı olarak döndü. Devrimci değil de bir liberal

---

(*) **Kartaca yıkılmalıdır!** Büyük Cato, Kartaca'nın parlak durumunu kendi gözleriyle gördükten sonra, bu durumun Roma için bir tehlike oluşturduğuna inanmış ve Roma'ya döndükten sonra her nutkunun sonunda bu cümleyi söylemiştir. /çev./

olmasına rağmen devrimin Fransa'da gösterdiği gelişmeyi sempatiyle karşılıyordu. Ülkesinin Büyük Britanya'ya karşı verdiği bağımsızlık savaşı sırasında, yaptığı yardımlardan ötürü Fransa'ya önemli bir minnet borcu olduğunu unutmuyordu. Paris'te yapılan aşırılıklara, demokrasiye karşı uyarılar olarak değil, monarşinin suistimallerine karşı birer uyarı olarak bakıyordu. Koalisyon'un Britanya'nın komutası altında Fransa'ya karşı açtığı savaş konusunda da benzer bir bakış açısına sahipti. Bunu güçler arasında meydana gelen basit bir savaş olarak değil, uzlaşmaz hükümet biçimleri arasındaki çatışma olarak görüyordu. Hâlâ büyük ölçüde feodal kurumlara ve despotik yönetim geleneğine sahip olan İngiliz sistemine açıkça düşmandı. Birleşik Devletler'e döndüğünde son derece kârlı işlere girişen yurttaşlarının, Amerikan ticaretinin İngiliz limanlarına yöneltilmesi nedeniyle İngiltere'ye karşı artan bir sempati beslediklerini gördü ve bu durum karşısında duyduğu hoşnutsuzluğu açığa vurdu.

Jefferson, Paris'te 1793 sonbaharında, Kamu Selamet Komitesi'nin, «özgür uluslar» diye onurlandırdığı Birleşik Devletler ve Isviçre'ye yönelik çok sayıda kardeşçe bildiriler yayınladığının tamamen farkındaydı. Danton'la henüz ittifak kuran Robespierre, 17 Kasım 1793'te Convention'da yaptığı önemli bir konuşmada, Avrupa'yı fetih politikalarını bir yana bırakarak barış yapmaya çağırmış, yeni dünyanın yurttaşlarını selamlamış ve Fransız ulusunun Birleşik Devletler'e «iyi niyet ve saygı» duygularını ifade eden bir karar tasarısını kabul ettirmişti. Birleşik Devletler ve diğer tarafsız ülkelerle karşılıklı iyi niyete dayanan bu politikanın iki amacı vardı. Amaçların biri ekonomikti: cumhuriyetin bu ülkelerden çok miktarda tahıl ve hayvan satın alması gerekiyordu. İkincisi diplomatikti: tarafsız ülkelerin savaşan taraflar arasında arabulucu rolü oynamaları mümkün görülüyordu ve bu nedenle, onlarla ilişkiyi en iyi düzeyde tutmak, barış yolunu açık tutmak anlamına geliyordu.

Jefferson ve Hamilton arasındaki ilişki çeşitli nedenlerden ötürü daha da kötüleşti ve Jeferson'ın 31 Aralık 1793'te anlaşmazlıklar yüzünden Dışişleri Bakanlığı'nı bırakmasıyla birlikte, devrimci Fransa'dan çok Britanya ile ticaret yapmayı kârlı bulan İngiliz yanlısı grup bundan yararlandı. Fakat

Dışişleri Bakanı olarak kısa süre Jefferson'ın yerini alan Edward Randolph'un cumhuriyete yönelik tavrı selefinin tavrından çok farklı olmadı.

İşleri bozan, diplomatik bir kargaşaydı. Cumhuriyet'in yeni dünyadaki tam yetkili elçisi Edmond Genet, Birleşik Devletler'e, İngiltere'ye karşı Fransa'yı desteklemesi için düşüncesizce çağrılarda bulunuyor, hatta korsan gemileri düzüp asker toplamasını bile istiyordu. Bu tür boşboğazlıklar Başkan Washington'ı Avrupa'daki çatışma konusunda tamamen tarafsız kalındığını ilân etmeye zorladı. Genet, güven mektubunu sunduğu hükümeti çileden çıkaran faaliyetlerini sürdürünce, Birleşik Devletler Başkanı elçinin geri çağrılmasını istedi ve nihayet, 1794'te, Genet geri çekildi. Cumhuriyet'e erzak taşıyan Amerikan gemilerinin durumu da federal hükümet açısından çeşitli güçlüklere neden oldu. Birleşik Devletler 1794 baharında çok sayıda gemiden oluşan bir konvoyun Fransa'ya buğday nakletmesine izin vermiş ve konvoyun gideceği yere güvenlik içinde varması Amiral Villaret de Joyeuse komutasındaki bir Fransız filosu tarafından temin edilmişti. Amiral Lord Howe komutasındaki İngiliz donanması o sırada bir başka yerde görevli bulunduğu için ve yine, şüphesiz, Birleşik Devletler'le ciddi bir olaya sebep olunmak istenmediği için konvoya müdahale etmedi. Bu tür ticaret çok büyük riskler taşıyordu. Tarafsız oldukları için Amerikan gemileri bir ulusal donanmanın koruması altında değildiler. İngiliz komutanlara Amerikan ticaret gemilerine müdahale etme ve Amerikan denizcilerini tutsak alma yetkisi verildiğinde durum çok daha gergin bir hal aldı. Sorun Baş Yargıç John Jay'in 19 Kasım 1794'te İngiltere'yle imzaladığı anlaşmayla çözümlendi. Bu anlaşma uyarınca Birleşik Devletler, diğer şeylerin yanısıra, savaşa 12 yıl boyunca Fransızların yanında müdahale etmekten kaçınacağını taahhüt ediyor ve ticari alandaki ayrıcalıklarının sınırlandırılmasını kabul ediyordu. Bu durum, yapılan anlaşmayı düşmanca bir davranış olarak kabul eden Fransız cumhuriyetinin tepkisine neden oldu. Fransa birkaç yıl sonra Jay anlaşmasının iptal edilmesini istedi ve Amerika'nın bunu reddetmesi, iki gücü savaşın eşiğine getirdi.

Fransız devriminin fırtınalı günlerinde Washington ve Paris arasındaki samimi ilişkilerin bir belirtisi, tam yetkili Amerikan elçisinin Fransa başkentinde sürekli hazır bulunmasıydı. 1792'de atanan elçi, Terör dönemi boyunca, yabancı bir ülkenin temsilcisi olarak görevine devam eden tek kişiydi.

Gouverneur Morris (1752-1816) adındaki bu diplomat 1789'dan beri Avrupa'da, esas olarak Fransa'da bulunmuştu. Aristokratik ve uçarı yaradılışlı, politik bakış açısı itibariyle de biraz *cynic* /alaycı/ olan elçi, devrim konusunda coşkulu olmayışını saklamakta güçlük çekiyordu. Ama o, yeni dünyanın bir yurttaşıydı ve geçmişi ona, devrimin ideolojik abartmalarınca gözü kamaşmayacak biçimde gerçekliği kavrama yeteneği veriyordu. Oldukça keskin ve dikkatli gözlem yapabilme gücüne sahipti. Amerikan hükümet üyelerine yazdığı mektuplar(*) açık görüşlülükle izlediği devrimci karışıklıklar içinde yer alan çetrefillikleri, kurnazlıkları ve çelişkileri mükemmel surette kavradığını ortaya koyarlar. Mâli konularda da uzmandı ve bağımsızlık savaşı sırasında finansman sorunlarıyla uğraşan, sömürge olmaktan kurtulan Amerika'ya ondalık para sistemini ilk kez getirerek dolar ve sent gibi para birimlerini bulan adaşı Robert Morris'in asistanlığını yapmıştı.

Bu nedenlerden ötürü Gouverneur Morris, Paris elçiliği sırasında asinya'nın(**) serüveni ve enflasyon sürecinin iniş çıkışları konusunda yetkin tahlil yapabilecek bir konumda bulunuyordu. 16 Kasım 1793'te, Jefferson'a, Fransız kâğıt parasının devrimci şiddet sayesinde toparlandığını bildiriyor ve bu konudaki hayretini ifade ediyordu. Yine, istihzayla, «dolaşımdaki toplam miktarı artarken kâğıt paranın değer kazanması olgusu»nun olağanüstü oluşuna dikkati çekiyordu. Bu görülmedik gelişmeye yol açan nedenleri ise şöyle açıklıyordu:

(*) Bu mektuplar 1832'de, Jared Sparks tarafından **Life of Gouverneur Morris** (Gouverneur Morris'in Hayatı) başlığı altında üç cilt içinde toplandı. Yine bk. **The Diary and Letters of Gouverneur Morris** (Gouverneur Morris'in Günlüğü ve Mektupları), ed. Anne Cary Morris, 1888.

(**) Asinya (Assignat): Fransa'da devrim sırasında birara tedavüle çıkarılan kâğıt para. /çev./

Gizlenen herşey ele geçtikçe müsadere ediliyor, gizlenmeyenler ise doğrudan hazineye alınıyor... Bu nedenle louis d'ors(*) sonunda değer kaybederse hiç şaşmam. Hazinedeki ve darphanedeki değerli madenler ve eşyalar da çok büyük bir meblağ oluşturuyor (bir milyar ya da kırk milyon sterlin olduğunu söylüyorlar); bunun biraz abartıldığını sanıyorum, ama yine de her gün artıyor. Ve hükümet, işlerin hızına bakılırsa, Fransa'daki tüm altın ve gümüşü, elmas, inci vb.'nin büyük kısmını Paris kentinde toplamış olacak.

6 Mart 1794'te artık Dışişleri Bakanı olmayan arkadaşı Jefferson'a yazdığı bir mektupta Gouverneur Morris, Fransız-İsviçre bankeri Jean-Frèderic Perregaux'nun başını çektiği bir grup finansörün girişimini yorumluyordu. Devrimci yetkililer, Fransız tüccarlarını ve bankerlerini, dışardaki paralarını yurda getirmeye ve asinya'ya çevirmeye mecbur tutmuşlardı. Bu tür bir zorlayıcı işlemin başarılı olmasına kesin gözüyle bakılamazdı; Perregaux grubu, dışarda parası ya da mülkü olan Fransızlara getirilen zorunlu bildirimlerden ayrı olarak, cumhuriyete 50 milyonluk dış kredi önerdi. Perregaux'nun girişimi Paris'teki Amerikan temsilcisinde şüphe uyandırmıştı. Morris, Jefferson'a, bu girişimin sonuca ulaşacağını pek beklemediğini bildirdi. Yine de «dışardan bazı zorunlu malların sağlanması için yapılan çok sayıda ve acil bağlantı» nedeniyle özel krediye başvurmanın kaçınılmaz olabileceğini söylüyordu. Fakat düşman güçleri sistematik bir boykot örgütlediler; öyle ki Perregaux'nun adamları tekliflerini sunacak insan bulamaz oldular. Birleşik Devletler ve diğer tarafsız ülkelerden cumhuriyete yapılan doğrudan mal sevkiyatının ve bunun sonucu olarak verilen kredilerin gerekli ihtiyaçları sağladığı ve devrimi kıtlıktan kurtardığı muhakkaktır.

Yukarda alıntı yapılan 16 Kasım 1793 tarihli mektubunda Gouverneur Morris, o sırada en yüksek noktasında olan Hıristiyanlıktan vazgeçirme *(dechristianisation)* kampanyasının kazandığı şaşırtıcı başarıyı, mizahla karışık biçimde ve bu durumdan hiç de etkilenmiş görünmeyerek betimliyordu:

(*) **Louis d'ors:** İlk kez XIII Louis zamanında basılan, 17. ve 18. yüzyıllarda kullanılan Fransız altın sikkeleri. /çev./

Sırası gelmişken Katolik dininin yıkılışı hakkında da birkaç şey söylemek istiyorum. Din, Fransızların gerçek silahı olan alaycılığın açtığı yaralarla can çekişiyor. Beş yıldan beri, takdis edilmiş şey geçip giderken çamura kapaklanan halk şimdi kutsal cüppeler içinde carmagnole dansı yapıyor...

Belki bu satırları yazarken, Roma kilisesinin törenselliğine karşı çıkan bir protestanın alaycılığını yansıtmak istiyordu.

Gouverneur Morris'in politik görüşlerinin, Danton ve Robespierre arasındaki gizli danışıklı döğüş konusunu incelerken de aynı ölçüde berrak olduğu görülür. Bu konuda, yeterince tarafsız olamayan ya da sürekli giyotinle tehdit edilen ve bu yüzden de daha dikkatli davranmak durumunda bulunan zamanın pek çok Fransız gözlemcisinden daha dirayetli, daha dikkatli ya da bir ölçüde daha cesur olduğu ortadadır. Yeni «ılımlı» (*«moderantist»*) gidişin gerçek niteliği hakkında bir ipucu yakalayan Morris, 21 Ocak 1794'te, Jefferson'a, «Robespierre'in ilişkili olduğu» Dantonist partinin «ılımlılıkla ve yasalar rejimi gibi bir şeyle, devrime bir tür bağlanış esinlemek» istediğini yazıyordu.

Danton konusuna gelince, tam yetkili Amerikan elçisi, demagog'un kafasında yatan düşünceler hakkında hiçbir yanılsama taşımıyor ve bu düşünceleri, kendisi de aristokrat yaradılışı nedeniyle kitlelere benzer bir güvensizlik duyduğu için çok da kolay anlıyordu. 15 Nisan 1794'te yeni Dışişleri Bakanı Edmund Randolph'a (Danton kısa süre önce idam sehpasında öldüğü için dili geçmiş zamanla) şunları yazıyordu: «Danton bu ülkede halka dayalı bir hükümet sisteminin anlamsız olduğuna; halkın, yasal bir yönetimi ayakta tutamayacak kadar cahil, kararsız ve yoz olduğuna, boyun eğmeye alışık olup bir efendi istediğine inandı hep.»

Danton'un ahlakça düşük yaşamı, kendisi de bundan hoşlanan Gouverneur Morris'in gözünden kaçmamıştı. Aynı mektupta, artık ölmüş olan Danton için şunları da söylüyordu: «Tutkusu açısından fazlasıyla şehvetli, iktidarı ele geçiremeyecek kadar tembeldi. Ayrıca büyük şöhretten çok, büyük servete sahip olmak istiyor gibiydi.» Ve, tartışmaya yer bırakmayacak kesinlikle, Dantonistler'in «Kral yanlısı hizip» oldukları sonucuna varıyordu.

Robespierre'in, burjuva devrimini kendi yararına pekiştirme yolunda henüz teslim edilmemiş planlarına bakışında da Morris aynı kesinliği gösteriyordu. Danton'un idam edilmesinden kısa süre sonra, 10 Nisan 1794'te Başkan Washington'a, gördüklerini şöyle aktarıyordu:

> İçlerinde tek tutarlı değilse, en tutarlı Robespierre olmuştur... Sanıyorum ki, Cumhuriyetin kuruluşu, enine boyuna düşünülürse, en çok ona yaraşırdı. Kendisinin böyle düşünüp düşünmediği, cevap verme iddiasında bulunamayacağım bir soru, ya da böyle bir kuruluşun ona elverişli görünüp görünmediği... Danton'un planının ancak böyle bir kişi tarafından yürürlüğe konabileceği düşünülebilir.

Bu satırları okuyan biri, diplomatın, çırak-diktatör'ün sırlarına vakıf olduğuna inanabilir!

1794'ün sonuna doğru Fransız hükümeti Amerikan hükümetinden Gouverneur Morris'in geri çekilmesini istedi. Bu, daha önce gördüğümüz gibi, Genet'in geri çağrılmasına bir karşılıktı. Fakat Morris, kişisel bir tercihin ürünü olarak Paris'te kalmak istedi ve 30 Aralık'ta Başkan Washington'a kehanetlerle dolu bir mektup gönderdi. Robespierre'in düşürülmesinden beş ay kadar sonra, bariz bir gururla, «biliyorsunuz, uzun süre önce tek bir despotizm kehanetinde bulunmuştum» diye yazıyordu. Robespierre'in de hemen hemen işte o despot olduğunu vurguluyor ve şunları ekliyordu: «[Fransızlarını] yine bu limanda demirleyeceklerine inanıyorum.» Böylece Paris'teki eski Amerikan temsilcisi, Napoleon Bonaparte'ın 18 Brumaire'ini gerçekleşmesinden beş yıl önce haber veriyordu.

Paris'teki temsilcilerine teşekkür borçlu olan zamanın Amerikalı yöneticileri, böylece, Fransız devriminin gidişi hakkında, bir günümüz Fransız tarihçisinden bile daha fazla ve daha iyi bilgi sağlamak gibi bir şansa sahip olmuşlardı.

Giriş

Bazı Temeller

Fransız devrimi boyunca, halk iktidarının alması gereken biçim meselesi sürekli gündeme getirildi ve derin, uzlaşmaz karşıtlıklara neden oldu. Burjuvazi «halk egemenliği» fikrini, ilahî hakka dayalı egemenliğe karşı çıkarken kullanmak ihtiyacıyla, kendine mal etti.

Bu işin temelini ilk atan, 17. yüzyılda Locke oldu. Locke, hükümdarın gücünü sadece Tanrı'dan aldığı, yeryüzünde hiç kimseye hesap vermek durumunda olmadığı fikrinin yeni birşey olduğunu, son birkaç yüzyıl içinde icat edildiğini ileri sürdü. Ve antik çağdan örnekler vererek insanın, özgür, eşit ve bağımsız olduğunu, hiç kimsenin bir diğerini rızası olmaksızın politik bir güce boyun eğmeye zorlayamayacağını ve bir sivil toplumun çoğunluğun iradesine dayanmaksızın varolamayacağını ileri sürdü. Aynı dönemde kendisi bir Fransız protestan ilahiyatçısı olan ve Bossuet, XIV. Louis ve mutlakiyetçiliğin muhalifi Pierre Jurieu, ilahî hak yasasına karşı halk egemenliği fikrini getiriyordu.

Fakat halk egemenliği fikri muazzam bir güce sahipti ve burjuvazi bu fikrin kendisine karşı da kullanılabileceği tehlikesinin hep farkındaydı. Bu ilkeye karşı önlemler almak konusunda elinden gelen herşeyi yaptı; farklı yorumlara sınırlar getirmek suretiyle, «sıradan halkın» onu burjuva dü-

zenine karşı kullanmasını önlemeye çalıştı. Fakat antik dünya yalnızca halk egemenliği soyut fikrini bağrında taşımakla kalmamış, egemenliği bizzat halkın kullanmasıyla da fiili bir örnek oluşturmuştu.

Aslında doğrudan demokrasi sadece birkaç site'de, özellikle de Atina'da ortaya çıktı. Orada bile plep'lerin gücünden korkan en büyük düşünürler onu kötülediler. Ayrıca tam bir demokrasi de sözkonusu değildi. Kadınlara yer verilmiyor ve tüm sistem, en kötü baskı biçimine, köleliğe dayanıyordu. Zenginliğin eşitsiz dağıtılması ve zenginle yoksul arasındaki mücadele ile sistem temelinden çarpıktı. Yine de tarihte ilk kez insanlar tüm iktidarın halktan geldiği fikrini kabul etmişler ve bunu uygulamaya koymak için çalışmışlardı. Onlara göre, halk, iktidarı, aracılara gerek duyulmadan bizzat kullanabilmeliydi.

Mutlakiyetçiliğe karşı çıkan modern burjuvazi iktidarın halktan kaynaklandığını savunurken, halkın bu iktidarı bizzat kullanma hakkını kabul edemiyordu. Dolayısıyla bu fikir değişikliğe uğratılmalıydı. 17. yüzyıl İngiliz cumhuriyetçileri, halk egemenliği fikrini tamamen ilgisiz bir kuruma aşıladılar. Parlamento, feodal rejimin yerinden oynatılmasıyla birlikte İngiltere'de doğdu. Bu, aristokrasiyle burjuvazi arasında sağlanan bir uzlaşmanın sonucuydu. Lordlar, sorunlarını kendi aralarında tartışmak için düzenli olarak toplanmaya başlamışlardı. Zamanla «baronlar konseyi»ne, şehirlerde oluşmaya başlayan burjuvazinin temsilcilerini de almak zorunda kaldılar. Ingiliz cumhuriyetçileri bu parlamentoyu halk egemenliğinin cisimleşmiş bir ifadesi haline getirdiler. 1656'da Henry Vane burjuva cumhuriyetçiliğinin temel ilkelerini ortaya koyan bir kitapçık yazdı. Burada ileri sürülen görüşleri 19. yüzyıl Fransız tarihçisi François Guizot, İngiliz cumhuriyeti üzerine yazdığı kitabında şu sözlerle özetledi: «Tüm iktidarın yegâne kaynağı olarak tam ve mutlak halk egemenliği; halkın tek temsilcisi ve egemenliğin yegâne sahibi olan tek bir meclisten ibaret parlamento.» Kesinlikle ilerici bir buluştu bu ve eski feodal kurumu dağıtma yönünde uzun bir yol kat ederek ona yeni bir içerik verdi. Fakat aynı zamanda sınırları da belirledi. Teoride tüm iktidar halktan kaynaklanıyordu, fakat pratikte halkın bu ik-

tidarı kullanma hakkı reddediliyordu. Halkın sadece delegelerini belirlemesine izin veriliyordu. Egemenlik, halk adına yasaları yapan ve yöneten bir meclise geçti.

Böylece burjuva düşüncesi, mutlakıyetçiliğe yönelttiği saldırıda halkın desteğini sağlayabilecek zararsız bir yol bulduğuna inandı. Montesquieu ve onunla birlikte 18. yüzyıl Fransız burjuvazisi «temsilî sistem»i coşkuyla kabul etti. *L'Esprit des Lois* (Yasaların Ruhu) yazarı şunları yazıyordu: «Temsilcilerin büyük avantajı halkla ilgili meseleleri tartışabiliyor olmalarıdır. Halk bu işi yapmaya uygun değildir ve bu da demokrasinin başlıca dezavantajlarından biridir.» «En eski cumhuriyetlerde büyük bir kusur vardı; halka, o zaman yürürlüğe konulması gereken kararları alma yetkisi verilmişti, oysa halk böyle bir iş için yeterli kapasiteye sahip değildi. Halk sadece kendi temsilcilerini seçmeli, yürütme ile ilgili süreçlere katılmamalıdır.»

Halkın kendi egemenliğini temsil ettirmesine bile izin verilmedi. Bu hak, *cens* (*) ödeyebilecek kadar iyi durumda olan küçük bir azınlığa tanındı. Condorcet ve Turgot sadece mülk sahiplerine yurttaşlık hakkı verilmesini istediler. Rousseau bile genel oy hakkından söz etmedi; ayrıca kendisi Cenevre'deki burjuva hükümetinin bir hayranıydı. Haziran 1789'da Camille Desmoulins, «proleterler denilen halk sınıfını politik yapının dışında tutan» ve bu grubu, halkın meclisi üzerinde etkisi olmayan bir *centuria*'ya (yüz yurttaştan oluşan askerî, politik ve idarî bir birim) terkeden klasik yasayı benimsediğini bildiriyordu. Şöyle devam ediyordu: «Sayısız gerekten ötürü kamu işlerinden uzaklaştırılmış ve sürekli olarak bağımlı tutulmuş bu *centuria* devlet içinde asla başat olamaz... Bir hizmetkâr efendisiyle birlikte mi oy verecek?»

Fakat halka duyulan güvensizlik ve onları ikincil bir rolde tutma arzusu hâlâ çok kaba bir biçimde ortaya konuyordu. Burjuvazi halk egemenliğini onca sert biçimde budamaya devam etmiş olsaydı, kitleleri sokağa dökmeyi, onları mutlakıyetçiliğin kalelerine karşı saldırıya geçirmeyi başarabilir miydi? Devrimci burjuvazi zaman zaman safra atma-

(*) **cens:** Seçmen olabilme hakkını satınalmak için verilen vergi. /çev./

nın gerekli olduğunu kavradı: Devrimin üçüncü yılında, kitle desteğinin acil hale geldiği bir sırada, nihayet, halka genel oy hakkını tanıdı.

Bu taviz, çıplak kolluları tatmin etmek için yeterli değildi. Bu kez de temsilci olarak seçtikleri milletvekillerinin egemenliği kötüye kullanmamalarının garanti edilmesini istediler. Rousseau temsilî sistemi daha cazip renklerle resmetme işini kendi üzerine aldı. 18. yüzyıl burjuvazisinin yaramaz çocuğu işe bir aldatmacanın teşhiriyle başladı:

> İngiliz halkı özgür olduğuna inanıyor; bu ciddi bir yanılgıdır. Sadece parlamento üyelerinin seçimi sırasında özgürdürler. Üyeler parlamentoya gönderilir gönderilmez halk köleleştirilir. Hepsi bu... Temsilciler fikri, feodal yönetim tarzından miras alınmış modern bir fikirdir... Antik cumhuriyetlerde... halkın, temsilci diye birşeyi yoktu; bu sözcük bilinmiyordu... Halk, temsilciler kabul ettiği an artık özgür değildir; artık özgürlük varolamaz.

Parlamenter rejimin, Proudhon, Bakunin, Marx ve Lenin'e yol gösteren bu iğneleyici eleştirisine rağmen, Rousseau beklenen sonuca, yani doğrudan demokrasinin gerekliliği sonucuna varmaktan dikkatle kaçınıyordu. Tam tersine, Rousseau küçük bir antik cumhuriyette var olan yönetim biçiminin modern dünya tarafından kabul edilebileceğini reddediyordu:

> Enine boyuna düşünüldüğünde, bundan böyle bizim aramızda egemen [kimse]lerin kendi haklarını kullanmayı sürdürmesi, cumhuriyet çok küçük olmadığı sürece, bana mümkün gözükmüyor... Kelimenin tam anlamıyla gerçek bir demokrasi asla varolmamıştır ve asla varolmayacaktır... Bütün bir halkın, kamu işlerini ele almak için sürekli olarak bir mecliste oturabileceği düşünülemez... Olsa olsa, tanrılardan oluşan bir ulus kendini demokratik olarak yönetirdi. Böylesine mükemmel bir yönetim biçimi insanlara uygun değildir.

Ne temsilî sistem ne de doğrudan demokrasi. O halde ne? Rousseau bu güç durumdan kurtulacak bir kaçamak noktası buldu. Yerin dibine batırdıktan sonra temsilî sistemin itibarını iade etti. Halk egemenliğinin delegelere devredilmesi fikrini kabul etti; ancak halka, delegelerinin bağım-

sızlığına karşılık bazı güvenceler verilebilmeliydi: Halkın vekilleri temsilci *(représentant)* değil, sadece aracı /görevli/ *(commissaire)* olacaklardı. Herhangi bir konuda kesin karar veremeyeceklerdi. «Halkın bizzat onaylamadığı her yasa hükümsüzdür.»

Rousseau, Robespierre için yolu hazırlamıştı. Robespierre'in tek yapacağı, ustasının kimi harp hilelerini sansculotte'ların durumuna uygulamaktı: «Egemen irade asla temsil edilemez.» «Temsilci sözcüğü halkın vekiline asla uygulanamaz... Yasalar, halk tarafından resmen kabul edilene kadar yasa niteliği kazanamazlar. Alınan kararlar halkın onayına sunulmadan önce işletilemezler, çünkü önce halkın onları onaylaması gerekir.» Halkın delegeleri «yasanın üzerinde yer alan despotlar» olmamalıdırlar. Fransa'nın en demokratik anayasası olan 1793 Robespierre anayasası, burjuvazinin egemen bir parlamento anlayışıyla halkın doğrudan egemenlik arzusu arasında bir uzlaşma sağlamak için ustalıklı bir girişimdi. Gerçek iktidar parlamenter meclisin elinde bulunuyordu. Halk, merkezi parlamentonun hazırladığı bazı yasalara karşı veto hakkını kullanmak dışında, egemenliğini bizzat, kendi doğrudan meclisleriyle kullanamazdı.

Burada devrimci burjuvazinin, çıplak kolluların (kol emekçilerinin) desteğini kazanmak için vermeye hazır olduğu tavizlerin kesin sınırına geliyoruz. Üstelik bu tavizler, 1793 anayasası asla uygulanmadığı için sadece kâğıt üzerinde kalmışlardı. Robespierre doğrudan demokrasi fikrine yönelik düşmanca tutumuna inatla devam etti: «Biliyorum, halk ne daima karar almayla uğraşabilir ne de bu benim istediğim bir şeydir. Egemenliği, hem mutlak demokrasinin fırtınalarından hem de temsili despotizmin sessiz ihanetlerinden aynı ölçüde uzak olacak biçimde düzenlediğini iddia ediyordu. Şöyle diyordu:

> Demokrasi, daimi toplantı halindeki halkın, tüm kamu işlerini kendi başına yönettiği bir devlet değildir; ne de binlerce halk kesiminin bir dizi yalıtık, alelacele ve çelişkin önlemlerle toplumun bütününün kaderini belirlediği bir devlettir... Demokrasi, egemen halkın kendi başına yapabildiklerini yaptığı, bizzat yapamayacaklarını ise kendi delegeleri aracılığıyla yaptığı bir devlettir.

Fakat kaçınılmaz olan gerçekleşti: Halkın pek ince olmayan mantığı, kendisini yolunda saptırmaya yönelik dolapların hakkından geldi. Tüm engelleme girişimlerine rağmen halk kendi mantıksal sonuçlarını çıkardı. Rousseau ve Robespierre'in ince akıl yürütmelerinden, sadece kendi çıkarlarına uygun olanları alıp geri kalanına aldırış etmediler. Kendilerine, halkın egemen olduğu, egemenliğin ise devredilemez ve temsil edilemez olduğu bıktırasıya söylenmişti. Bu durumda bu egemenliği bizzat her fırsatta kullanma, seslerini duyurma, istedikleri gibi davranmayan delegelerine saldırma, hatta onların yerine geçme hakkına sahip oldukları sonucuna vardılar.

Halk egemenliği fikrine karşı çıkanlar, devrim başladığında, sokaktaki adamın olanları radikal biçimde yorumlayabileceği konusunda burjuvaziyi uyardılar. Baron Malouet bu uyarıyı Kurucu Meclis'te açıkça dile getirmişti. «Sizler 'egemenliği' halka yaklaştırma çabası içinde, yürütümünü kendisine bahşetmeksizin halkı sürekli onunla ayarttınız. Bunun sağlıklı bir yol olduğuna inanmıyorum. Yüce iktidarı bir soyutlamaya bağlı kılarak zayıflatıyorsunuz.»

Aslında burjuva düşünürlerin doğrudan demokrasiye yönelttikleri itirazlar halkın mantığı tarafından altüst edildi. Sansculotte'lar, devrimci burjuvaziyi dehşete düşürecek şekilde, ardı ardına, sözde parlamenter meclisin egemenliğine karşı halkın gerçek egemenliğini, biraraya geldikleri şubeler, komünler, halk dernekleri içinde doğrudan kullanılan egemenliği çıkardılar.

3 Kasım 1792'de Cité Şubesi, Paris'teki diğer şubelere, onaylanması için bir bildiri yolladı: «Parisli yurttaşlar... Cumhuriyetin komünlerinin oluşturduğu çoğunluk dışında hiçbir egemenlik kabul etmediklerini... Convention'da yer alan milletvekillerini sadece anayasa taslağını hazırlamaya yetkili kişiler ve cumhuriyetin geçici yöneticileri olarak tanıdıklarını ilan ederler.»

10 Mart 1793'te patlak veren başarısız ayaklanma sırasında, bir dizi şube, daha sonra Cordelier'ler Kulübü, enragé Jean Varlet'nin hazırladığı bir karar tasarısını kabul etti. «Egemen iktidarın bütünleyici bir parçası olan Paris idari bölgesi bu egemenliği kullanma görevini üstlenmeye davet

ediliyor. Paris seçmen kitlesi, halkın davasına ihanet eden (Convention'daki) üyeleri görevlerinden alma yetkisine sahiptir.» Convention'da Girondin Vergniaud metni hiddetle okudu. «Zavallılar» diye haykırarak, «anarşistler, egemenlik sözcüğünü alet edip sizleri yoldan çıkarmışlar. Her şubeyi, egemenliğe sahip olduğuna inandırmak suretiyle, neredeyse tüm cumhuriyeti altüst edeceklerdi.»

4 Mayıs günü St Antoine varoşundan bir temsilciler heyeti Convention'a yürüdü. Sözcüleri, arkasında 8.000 yurttaşın bulunduğunu bildirdi; bu yurttaşlar, «kendi iradelerini kendi delegelerine dikte etmek üzere gelen, egemen gücün üyeleri»ydiler. Enragé Théophile Leclerc gazetesinde şunları yazıyordu: «Egemenliğin sahipleri, yerinizi alınız. Delegeler, yükseklerdeki sıralardan aşağı ininiz. Onlar halka aittirler. Sizin yeriniz anfinin döşemesidir.» Genç gazetecinin bu buyruğu bir gün gerçekleştirilecekti. III. Prairial Yıl'ın (*) birinci gününde (20 Mayıs 1795) isyancılardan oluşan bir kalabalık Convention'un toplantı salonuna dalarak egemenlik haklarını ortaya koydu. İçlerinden biri delegelere şöyle haykırdı: «Topunuz birden defolun, Ulusal Convention'u biz kendimiz oluşturacağız.»

Bununla birlikte halk hareketinin mantığı önceden oluşmuş bir fikirden, bir doğrudan demokrasi teorisinden yola çıkmıyordu. Burjuva parlamenterizmine daha sonra modern Marksist ve özgürlükçü düşüncenin getirdiği türden bir eleştiri yöneltebilecek durumda değildi henüz. Bunun aksine, halk, egemen bir merkezî meclis hayaline kapılmıştı. Bu meclis, halkın kafasında, daha düne kadar zümreler *(estates)* ve eyaletler halinde parçalanmış bir ulusun birlik simgesi olarak yer etti ve saygı gördü. Parlamento, burjuvazinin çıkarlarına tercüman olup halkın çıkarlarına ters tutum alana kadar halk ona karşı çıkmadı ya da onun yerine bizzat kendisinden kaynaklanan daha doğrudan bir iktidar biçimi koymaya girişmedi. Ancak bu noktadan sonradır ki kendi delegelerini sindirmek için halkın egemenliği ilkesine başvurdu ve egemenliği bizzat kullanmaya çalıştı.

(*) **Prairial Yıl:** Fr., Fransız devrimi takviminin 9. ayı, preriyal (20 Mayıs - 18 Haziran). /çev./

Halkın keşfettiği yeni politik iktidar biçimleri, teorisyenlerin kafasında yaratılmış soyut fikirler değildi. Halkı oluşturan bireyler filozof değildi. Kendiliklerinden, eski kurumları kullandılar, genişlettiler ve onlara yeni bir içerik kazandırdılar. Paris Komünü 11. yüzyıla kadar uzanan eski bir gelenekten çıkıp geldi. Şehirlerdeki *third estate*, o dönemde feodal toplum içinde örgütlenmiş, komünal özgürlükler uğruna savaşmış ve kazanmıştı. 14. yüzyılda *prêvot des marchands* /Paris esnaf kâhyası; şimdiki belediye başkanı/ Etienne Marcel yönetimindeki Paris Komünü, hükümdarın ve diğer iki zümrenin iktidarıyla çatıştı. Komünün tarihsel kökeni kısaca budur. Şimdi bu kuruma yeniden nasıl hayatiyet kazandırıldığını görelim: 1789'da Estates-general'de yer alacak Paris milletvekilleri, bir seçmenler meclisi tarafından seçildiler. Bastille'in düşmesinden sonra bu meclis başkentin yönetimini ele aldı ve eski Komün ismini kullandı. Ancak bu Komün, orta çağdaki komünle biçimsel olmaktan başka bir benzerlik taşımıyordu. Orta çağ komünüyle devrimci komün arasındaki farklılık 1789 öncesi bir loncayla modern bir sendika arasındaki kadar büyüktü. Orta çağ komünü ve lonca, feodal toplum içinde yer alırlar ve burjuva toplumunun ilk filizlerini oluşturmakla birlikte yine de asli olarak feodaldirler; oysa devrimci komün ve modern sendika, burjuva toplumunun ötesine geçer ve yeni bir toplumsal örgütlenme tipinin yolunu açarlar.

Komün çerçevesi içinde biraraya gelerek yeni halk iktidarının esas merkezlerini oluşturan ve Paris'te yer alan 48 şube çok daha yakın bir geçmişten kökleniyordu. İki dereceli Estates-general seçimleri için XVI. Louis'nin bakanı Jacques Necker, Paris'i 60 bölgeye ayırmıştı. *Third estate*'in Paris temsilcilerini belirleyecek olan seçmenler bu bölgelerden seçileceklerdi. Büyük protestolara yol açan bu uygulamanın, başkentin devrimci ruhunu zayıflatmak ve bölmek amacıyla tasarlandığı anlaşılıyor. Paris burjuvazisi Eski Rejim'in *(Ancien Régime)* başlattığı şeyi tamamladı: Komünal demokrasinin, halkın bir gün kendisine karşı kullanmaya çalışacağı kurumlarını biçimlendirdi. 14 Temmuz 1789'u izleyen günlerde Paris'in, başlangıçta bir kereye mahsus olmak üzere toplanması düşünülen 60 seçim bölgesine ayrılması sürekli-

lik kazandı. Daha sonra bunların yerini 48 şube aldı. 10 Ağustos'un hemen öncesinde şubeler Meclis'ten sürekli toplanma hakkı elde ettiler; ve 10 Ağustos'tan sonra da, sadece *cens* ödeyenler değil, tüm yurttaşlar bu şubelere katılabildiler.

Tüm devrimlerin karakteristik özelliği uzlaşmaz iki karşıt politik iktidar biçiminin geçici olarak birlikte varolmasıdır. Bu ikili iktidar durumu Fransız devriminde iyice embriyon halinde ama açıkça görülebilir. Geçici «görevli milletvekili» [1793 Mart'ından sonra milletvekilleri Convention'un ve Kamu Selamet Komitesi'nin politikalarını benimsetmek için eyaletlere /taşraya/ gönderildi] Claude Ysabeau devrimin bu özelliğini farketmişti. Savaş Bakanı Baptiste Bouchotte'ye 19 Kasım 1793'te şunları yazıyordu: «Meşru otoriteye başkaldırabileceğini sanan bu yeni iktidar da ne oluyor? Daha doğrusu, Fransa'da iki ayrı iktidar mı var?»

Bu olgunun ilk belirtileri Temmuz 1789'da ortaya çıktı. Devrimin eşiğinde, ikili iktidar, sadece kral ile Ulusal Meclis arasında değil, aynı zamanda, yüksek burjuvazinin arzularını ifade eden Ulusal Meclis'le başkentteki *third estate*'in alt tabakalarına dayanan Paris Komünü arasında mevcuttu. Halkın doğrudan ifadesi olan ikinci iktidar, kendisini parlamentoyla aynı düzeyde görmekle kalmıyor, aynı zamanda, çocukluk çağında olmasına rağmen ona karşı yukardan bir tavır da alıyordu. 14 Temmuz ertesi günlerde, St Antoine varoşundan gelen bir hatip Meclis kürsüsünden şöyle diyordu: «Baylar, sizler ülkenin kurtarıcılarısınız; fakat sizlerin de kurtarıcıları var.» İkinci iktidar cesaretle öne atılarak varlığını kanıtlıyordu.

İkili iktidar 10 Ağustos 1792 ayaklanmasında çok daha görünür biçimde ortaya çıktı. Temmuz'un ikinci yarısında şubeler delegeler belirlemişler, delegeler de [Komün'ün idarî merkezî olarak kullanılan belediye sarayı] Hôtel de Ville'de toplanmışlardı. 10 Ağustos'ta toplantı halinde bulunan şubeler, yasal Komün'den yönetimi aldılar ve devrimci bir Komün kurdular. Bu Komün burjuva Meclis karşısına halkın iradesini temsil eden bir organ olarak çıktı. Ayaklanmanın ertesi günü, Komün'den gönderilen bir heyet Yasama Meclisi'ne şu şekilde hitap ediyordu: «Bizi buraya gönderen in-

sanlar size yeniden güven duymaya hazır olduklarını söylememizi istediler; fakat bir şey daha söylediler ki bunun kesin olarak anlaşılması gerekiyor: Onlar, kendilerini zorunluluğun ve baskıya karşı direnmenin sürüklediği olağanüstü önlemler konusunda Fransız halkından başka, yani doğrudan meclisleri içinde toplanmış bizim ve bizim egemenlerimizden başka karar mercii tanımıyorlar.»

Fakat ikili iktidar anayasal değil devrimci bir olgudur. Ancak geçişsel olabilir. Er ya da geç bir iktidar diğerini bertaraf etmek durumundadır. 10 Ağustos'u izleyen günlerde devrimci Paris Komünü'nün iktidarı ve Meclis'in iktidarı tam bir denge durumundaydı. Şiddetli bir politik krizi tahrik eden bu durum sadece birkaç hafta sürdü. Komün kaybetti.

İkili iktidar 31 Mart 1793'te yeniden ortaya çıktı. 10 Ağustos'ta olduğu gibi, bu kez de devrimci bir komün, kendisini yasal Komün'ün yerine geçirdi ve hem Convention, hem de onun Kamu Selamet Komitesi'ne karşı yeni bir iktidar olarak ortaya çıktı. Fakat bu kez ikililik sadece bir sabah sürdü. Resmî iktidar, isyancı Komünü çarçabuk ezdi.

Girondin'lerin düşüşünden sonra, Convention ve Komün arasındaki, yani burjuva iktidarıyla kitlelerin iktidarı arasındaki mücadele, sessiz biçimde de olsa, devam etti. Kasım 1793'te yeniden alevlendi; bu kez Convention'un yerini alan Komün, ülkeyi, Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyasına sürüklemiş ve Akla Tapınma'yı *(culte de la Raison)* Meclis'te dayatmıştı. Burjuvazi, Komün'ü merkezî iktidar karşısında kesinlikle ikincil duruma düşüren 4 Aralık kararıyla bu gelişmeye karşılık verdi.

İki iktidar arasındaki mücadele Şubat-Mart 1794'te yeniden canlandı. Bu kez kitlelerin iktidarını Komün değil, şubelerin, bir merkez komitesi içinde örgütlenen halk dernekleri *(sociétés populaires)* temsil ediyordu. Fakat iki kere —Hébertist'lerin düşüşünden önce ve Robespierre'in düşüşünden önce— Komün liderleri tabandan gelen baskı altında bir hükümet darbesine yönelmişlerdi. Bu, ikili iktidarın veda şarkısı oldu. Burjuvazi, Komün'ü destekleyenleri «ulusal temsilin şerefine leke sürmek» istemekle suçladı, halk iktidarını ezdi ve böylece devrime öldürücü bir darbe indirdi.

Kamu Selamet Komitesi'nin eski üyeleri Thermidor'dan sonra olayı şöyle özetlemekteydiler: Ateşli yurtsever kılığına bürünen birkaç *magistrat* (*) Komün Genel Konseyi'ni Ulusal Convention'un rakibi haline getirdiler. Halkın vekillerinin otoritesinin karşı kefesine yerel yönetim konuldu.

Halk gerçekten de egemen bir Convention hayaline kapılmıştı. Çünkü parlamenter yönetimin anayasal bir kurum olarak taşıdığı kusurları henüz göremiyorlardı. Ama parlamento da devrimin hızlı ilerleyişine ayak uydurma konusunda, yapısından kaynaklanan kapasitesizliği ortaya koymaktaydı. Bu kapasitesizliğin iki nedeni vardı: Birincisi, parlamentonun uzun dönemler için seçilmiş olması ve seçimlerden sonra kitle bilincinin zamanla derin bir değişime uğramasıydı; ikincisi, seçim sonucunda oluşan parlamento, o sıra ulusun geri kalmış çoğunluğunun arzularını temsil ettiği için, devrimin liderlerinden çok artçılarını biraraya getiriyordu. Convention örneği özellikle tipiktir. 10 Ağustos'un etkileri henüz devam ederken, isyancı Komün'ün kahramanca eyleminin idarî bölgelerde yarattığı dehşet ortamı içinde seçilen Convention, nüfusun en geri tabakalarının zihniyetini yansıtıyordu. Bu nedenle kısa zamanda kamuoyundaki hızlı gelişmenin gerisinde kaldı ve kendini, özellikle, ülkenin en aktif, en ileri ve en sınıf bilinçli azınlığının, devrimin öncüsünün daha da keskinleşmiş muhalefetiyle yüzyüze buldu.

Sansculotte'lar, içgüdüsel olarak, dolaylı, soyut, parlamenter demokrasiye çok daha doğrudan, esnek ve açık temsilî biçimlerle karşı koymak gerektiğini hissettiler. Şubeler, komünler ve halk dernekleri devrimci öncünün günlük arzularına anında tercüman olabilmekteydiler. Devrimin en etkin aygıtları ve devrimin hakiki sesi oldukları yolunda duydukları inanç, onlara, yine de saygı duyulan bir Convention'un iktidarına meydan okuma cesareti verdi.

Fakat devrimin liderliği başkentle sınırlı değildi. Sadece Paris'te değil, tüm Fransa'da halkın öncüsünün arzularını, parlamenter rejimin yapabileceğinden daha doğrudan ve daha sık biçimde dile getirme ihtiyacı, kendiliğinden, bir komünler federasyonu fikrini ortaya çıkardı. Burada da, geç-

(*) **magistrat**: Adlî ya da idarî yetki sahibi sivil memur. /çev./

mişin tekrarlanmasından, ortaçağ komün birliklerinin canlandırılmasından değil, tamamen yeni bir kurumdan söz ediyoruz. Paris Komünü gibi, federasyon da, başlangıçta ilerici burjuvazinin fikriydi. Paris'teki Komün modeli tüm Fransa'da uygulandı. Ve doğal olarak, kraliyete ve ona incelikle yaklaşan Meclis'e eşit derecede güvensizlik duyan bu yerel iktidar merkezleri Paris Komünü çerçevesinde bir federasyon oluşturmak gerektiğini hissettiler.

Ulusal Meclis bir an duraksadı ve hareketi ehlileştirdi. 14 Temmuz 1790'da yapılan Federasyon Bayramı, *(fete de la Fédération)*, merkezî iktidarın ve bizzat kralın işine yarayan karikatürleştirilmiş bir federasyondan başka birşey değildi. Fakat federasyon fikri halkın bilincine sağlam kökler saldı ve daha sonra karikatürün içinden yine gerçek resim çıktı: 14 Temmuz 1792'de Federasyon Bayramı'na katılan «*fédéré*'ler» monarşiyi alaşağı etmek için Paris şubelerindeki sansculotte'larla kendiliğinden birleştiler. 10 Ağustos'un isyancı Komün'ü 48 Paris şubesinden gelen delegelerin ve Paris'teki «*fédéré*'ler» Eylem Komitesi'nin birleşmiş ifadesiydi.

Komün'ün gözetim komitelerinin *(comité de surveillance)* 3 Eylül günü Fransa'daki tüm belediyelere gönderdiği çağrı özellikle anlamlıydı. Burada, Komün'ün 10 Ağustos'un hemen öncesinde «ulusun kurtarılması için halkın gücü üzerindeki denetimin yeniden kazanılması»nı gerekli gördüğü açıklanıyor, «ulusun kendilerine tam bir güven duymasının gurur verici» olduğu belirtiliyor ve Fransa'daki tüm komünlerden, kamu yararına almış oldukları güvenlik önlemlerini onaylaması isteniyordu.

1793 baharında, parlamenter Meclis'te Girondin çoğunluğa karşı verilen mücadele en yüksek noktaya çıktığı sırada, o anın gerekleri, Fransadaki komünlerin Paris Komünü'nün himayesinde bir federasyon oluşturmaları fikrini yeniden gündeme getirdi. 29 Nisan'da Komün Genel Konseyi 44.000 belediyeyle haberleşmekten sorumlu 12 üyeli bir irtibat komitesinin kurulmasına karar verdi. Bu arada komite sekreterliği cumhuriyetin komünlerine basılı bir genelge gönderdi. Burada belediyelerden Paris'le dostça, doğrudan ve en önemlisi, olabildiğince düzenli biçimde haberleşmeleri isteniyordu. Komite sekreteri böylece belediyeleri Paris Komü-

nü'yle yakın ilişki içinde olmaya davet etti. «Paris'in istediği budur,» diye yazıyordu. «Bu, Paris halkının istediği yegâne federalizm türüdür... Fransa'daki tüm komünler kardeş olmalıdırlar.»

Komün, Fransa'nın geri kalan kısmına kendi iktidarını dayatma isteğinde olduğunu reddediyor, öte yandan kendini 44.000 komünün politik lideri olarak ön plana çıkarıyor ve onlara, genel refahı sağlamak için kabul etmekte olduğu ateşli karar metinlerini göndermeyi vaat ediyordu. Parlamenter Meclis'ten, şüpheyle hatta biraz aşağılamayla karışık gevşek bir saygıyla söz ediyorlardı. «Üyelerinin pek çoğu eleştirilmeyi hak etmiş olsa da devamlı desteğimize sahip olan Convention, ülkenin selameti için hazırlamış bulunduğumuz önlemlerin büyük kısmını destekledi.» Burada halkın güvenliği ile ilgili önlemlerin Convention'dan ziyade Komün tarafından alındığı, Convention'un bu önlemleri sadece desteklemek, bunu da kısmen yapmak durumunda olduğu ima edilmekte.

Federasyon için duyulan bu arzu, burjuvazinin iyice canını sıkarak Komün'ün düşüşüne kadar devam etti. Nisan 1794'te Chaumette'in yargılandığı duruşmada, başkan, sanığa sert bir üslupla şu soruları soruyordu. «Chaumette, yasalarımızı ve ilkelerimizi ihlal etmedin mi? Cumhuriyetin bütün komünleriyle haberleşmekle görevlendirilmiş bir komiteye sahip değil miydin?... Bir irtibat komitesi oluşturmadan önce yasaya ve halihazırdaki yetkili mercilere danıştın mı?» Mahkemede tanık olarak dinlenen Komün üyesi Louis Roulx ise şöyle diyordu: «Chaumette'in idarî bölgelerle kurduğu irtibatın tek bir amacı olduğunu kanıtlayabilecek durumdayım; bu amaç federasyondu.» Burjuvazi 1793 Aralığından itibaren komünler ve halk dernekleri arasında federasyon kurma girişimlerini ezmek için merkezî iktidarı güçlendirmekten geri durmadı.

Bütün yurttaşları tek bir yerde toplamanın maddi olarak imkânsızlığı gerekçesiyle büyük ülkelerde doğrudan demokrasinin işlemeyeceğini ileri süren burjuva filozoflarının yanıldıkları böylece kanıtlandı. Komün, kendiliğinden, parlamenter sistemden daha doğrudan ve daha esnek yeni bir temsilî biçim keşfetmişti ve mükemmel olmamakla birlikte

—çünkü tüm temsil biçimlerinin kusurları vardır— dezavantajları en aza indiriyordu.

Yine de burjuvazi komün tipi demokrasinin parlamenter rejim karşısında ilerici değil, gerici olduğu görüşünü muhafaza etmeye devam etti. Komünü geçmişi geri getirmeye çalışmakla suçladılar. Oysa yeni iktidarın embriyonu olan Komün'ün kesinlikle, ortaçağların parçalanma ve atomizasyonuna geri dönüş niyeti yoktu; ulusun güçlükle sağlanan birliğini tehlikeye atmayacaktı. Tam tersine: Komün, önce mutlakıyetçilik, daha sonra temsilî hükümet ve burjuva merkeziyetçiliği zamanında zor yoluyla yaratılandan daha üstün bir birliğin ifadesiydi.

Fransız devriminde görüldüğü biçimiyle devrimci federalizm, Proudhon'a ve onu izleyen Bakunin, Marx, 1871 Komünü ve nihayet Lenin'e esin kaynağı oldu.

İkinci iktidarın iki yanı vardı: Çalışan halk kitlelerinin kendi iradelerini en doğrudan ve tam ifade etmelerine izin veren bir demokrasi biçimiydi; ve aynı zamanda zorlayıcıydı. Tüm devrimci iktidarların taşıdığı bu çelişki, toplumun öncüsü ve devrimin liderliği, peşisıra sürüklediği halk kitleleriyle kıyaslandığında hâlâ bir azınlığı oluşturduğu için ortaya çıktı. Toplumun öncüsü ve devrimin liderliği, tabii ki, kendi iktidarını ulusun geri kalan kısmına dayatmak zorunda kalmaktan kurtulmak isteyecek ve tüm ülkeyi, onların tiranları değil, liderliği ve sesi olduklarına ikna etmek isteyeceklerdi. Fakat hâlâ kör olan ya da ayrıcalıklı durumlarının tehdit altında olduğunu hisseden nüfusun geri katmanları ikna edilmeyeceklerdi; bunlar öncünün devrimi zafere ulaştırmak için gösterdiği tüm çabalara —bazan pasif, bazan aktif— direndiler.

Sonuç olarak sınıf bilinçli azınlık bazı zor önlemlerine başvurmaktan kaçınamazdı. Devrimi, baskıya son vermek ve hakiki bir demokrasinin temellerini oluşturmak için başlatmış olmalarına rağmen, ilkede mahkum ettikleri şiddete başvurmakta duraksamadılar. Bu tutumu haklı çıkaran iki tarihsel neden vardı: Birincisi, zor önlemlerinin, karşı-devrimci direnişin son kalıntıları da yok edilene kadar sürdürülmesi gereken geçici bir niteliğe sahip olmaları; ve ikincisi, bu sınıf bilinçli azınlığın devrimin ve dolayısıyla tüm

toplumun en yüksek çıkarlarını gözetmek gibi özel bir görevi yerine getirmek zorunda olması. Ayrıcalıklı sınıfların, şiddeti, ulusun çoğunluğunun çıkarına aykırı biçimde kullanmalarına karşılık; devrimciler, kendi uyguladıkları şiddetin, tüm insanları, insanlığın daha üst bir aşamasına ulaştıracağına samimi olarak inanmışlardı.

En bilinçli devrimci simalar şiddet kullanmanın gerekliliğini anladılar. 6 Nisan 1793 günü, Marat, Convention'da şu sözlerle haykırıyordu: «Özgürlüğü sağlamak için şiddet kullanmak zorunludur ve kralların despotluğunu ezmek için özgürlüğün despotluğunu geçici olarak örgütlemenin zamanı gelmiştir.» Klasikleri besleyen Jean-Jacques Rousseau bir keresinde şöyle demişti: Tehlike anlarında «tüm yasaları susturacak bir egemen otoriteyi geçici olarak askıya alacak üstün bir baş atanmalıdır.» Onun örneğini izleyen Marat, önerileriyle, biçimsel demokrasinin öğretiye bağlı destekleyicilerini şaşkına çevirdi. «Hainleri ve tertipçileri ezmenin tek yolu olarak askeri bir tribün, bir diktatör ya da triumviralar» öneriyor, «bizzat halkın kendi güvenliği konusunda ümitsizliğe düşmüş gözüktüğü bu ürküntü verici kriz anında, ülkeyi kurtarabilecek biricik önlem olarak, tiranlığa karşı direnip halkın güvenilmez delegelerini görevlerini yerine getirmeye zorlayacak üstün bir yetkenin oluşturulması»nı istiyordu. Peki bir ya da daha fazla atanmış liderin varlığı demokrasiyle ve halkın iradesine saygıyla nasıl bağdaştırılabilir? Marat bir efendi için değil, bir lider için çağrı yaptığını söylemek suretiyle bu çelişkiyi çözmek için elinden geleni yapmaya çalıştı; bu iki sözcük aynı anlamı taşımıyorlardı; «halkı kurtarmanın biricik yolu» olan diktatörlüğe, hırs nedeniyle kötüye kullanılabilecek güçler eşlik etmeme»liydi.

Aslında, 1793-94'te tamamen farklı iki ayrı baskı çeşidi aynı anda belirdi. Ulus bütününde devrimci burjuvazi ve sansculotte'lar azınlığı oluşturuyorlardı ve her ikisi de karşı-devrimci direnişi ezmek için devrimci baskı güçlerinin kullanılması gerektiğinde hemfikirdiler. Fakat tasarladıkları baskı çeşitleri oldukça farklıydı. Devrimci burjuvazi yukardan zorla dayatılan, Kamu Selamet Komitesi denilen bir diktatörlük aygıtı aracılığıyla (iktidarı gittikçe aza-

lan sayıda insanın elinde toplama eğilimine sahiptir ve egemen Convention fikriyle pek bağdaşmaz) keyfi, denetimsiz ve barbarca bir «terör» uyguladı; halkın öncüsü ise kendi kulüplerinde ve Komün'de demokratik olarak örgütlenmiş silahlı sansculotte'larca bilinçli olarak ve özellikle de devrimi sabote edenlere karşı uygulanacak bir «terör» istiyordu. Baskıya yönelik bu iki adım aynı anda oluştuğundan ayırdedilmeleri güçtür. Çıplak kollular Dumoriez'in ihanetinden sonra, Nisan 1793'te, olağanüstü önlemlerin alınmasını istedikleri zaman devrimci burjuvazi onlara uydu. Ama baskıyı Komün'e, yani yerel halk iktidarı organlarının federasyonuna dayandırmak yerine, burjuvazi, parlamenter meşruiyet iddiasıyla bunu merkezi bir iktidarın ifadesi haline getirdi; bununla da kalınmayıp daha sonra sadece ülkedeki gerici çoğunluğa (aristokratlar ve Girondin'ler) değil, halkın öncüsüne karşı da yöneltilen merkezileştirilmiş bir burjuva diktatörlüğüne dönüştürüldü.

Çıplak kolluların, uğruna çağrı yapmış oldukları halka dayalı baskının yerini, kısmen halk hareketine karşı bir diktatörlüğün alması, bizzat bundan mağdur olan militanların —Hébertist'ler, enragé'ler ve Babouvist'ler— şiddetli, düzensiz protestolarına yol açtı. Fakat dönemin nesnel koşulları, onları, burjuvazinin fikirlerine özgürlükçü bir devrimci şiddet kavramıyla açıkça karşı çıkmaktan alıkoydu. Bunun için, Marx ve Bakunin'in, farklı kavramlarla olsa da, geriye dönüp Fransız devrimini incelemeleriyle çizdikleri ilgili çerçevenin ortaya çıkışını, yani 19. yüzyılı beklemek gerekecekti.

Son olarak, Fransız devriminde din sorununun oynadığı rolün yukarda formüle edilen temel politik sorunlardan daha az önemli olduğu söylenemez.

Bu sorun, öncelikle, halk kitlelerinin nefret ettikleri Eski Rejim'e karşı giriştikleri saldırının ayrılmaz bir parçasıydı. Sansculotte'ların kiliseye yönelik düşmanlığı, sınıf güdülerinin bir ifadesiydi. Tam bir inziva durumunda çalışan 18. yüzyıl filozofları soyut ilkeler adına dine başkaldırırlarken, tabandaki halk kiliseyi insanlığın kurtuluş yolu üzerindeki başlıca engellerden biri olarak gördü. Rahiplerin skandal yaratan tavırları, yozlukları, aristokrasi ve

mutlakıyetçilikle suç ortaklığı halinde yaptıkları yetki ve nüfuz ticareti halkın gözünün açılmasında filozofların aktarmalarından çok daha etkili oldu. Yüksek kilise yetkilileri, vaaz ettikleri ahlaki kurallara açıkça ters düşen bir hayat sürüyorlardı. «Abbé» /papaz/ ve «libertin» /sefih/ sözcükleri günlük konuşmalarda aynı anlamda kullanılıyorlardı.

18. yüzyılın başında, yoksul kökenli mütevazi *curé* /köy ya da mahalle papazı/ Jean Meslier kiliseye karşı isyanın ilk sesi olmuştu. *Vasiyetname*'si *(Testament)* ve benzer başka yapıtlar elyazması olarak uzun süre gizlice elden ele dolaştıktan sonra yine gizlice ve birkaç kez basıldı. Bunları okuyanlar sadece toplumun üst tabakalarına mensup olanlar değildi. Sıradan işçiler, elyazmalarını çoğaltanlar, gezgin kitap satıcıları, zenaatkârlar ve matbaa işçileri yazılanları heyecanla okuyorlar ve din karşıtı mücadeleyle toplumsal kurtuluş için verilen mücadele arasında bağıntı kuruyorlardı. Bu insanlar 1789'dan çok önce Hıristiyanlıktan vazgeçirmenin yolunu açıyorlardı.

18. yüzyıl burjuvazisine gelince, iki muhalif güç arasında kalmıştı. Kiliseden samimi olarak nefret ediyordu; çünkü kilise mutlakıyetçiliğin eski neo-feodal dünyasının en hararetli savunucularından biriydi ve bu nedenle burjuvazinin tam kurtuluşu için en ciddi engellerden birini oluşturuyordu. Ayrıca burjuvazi ruhbanların ellerindeki muazzam dünyevî zenginliklere de gıpta ediyordu. Fakat öte yandan, aynı burjuvazi, dini, toplumsal istikrarın devamını sağlayan bir güç olarak değerlendiriyordu. Kilisenin burjuva mülkiyetine saygı duymayı öğreterek, ölümden sonra mutluluk vaadedip dünyevî zevk ve daha iyi yaşama umutlarını körelterek halka boyun eğdirmesini hayranlıkla karşılıyordu. Burjuvazi, ruhbanların denetimi altında tutulmaması halinde, halkın, kilisenin telkin ettiği ahlâkî ilkeleri reddedeceğinden ve içgüdüleriyle başbaşa bırakıldıklarında, kendi sınıf egemenliğini tehlikeye düşüreceğinden korkuyordu.

Mutlak anlamda homojen bir sınıf olmayan 18. yüzyıl burjuvazisi az ya da çok değişik konumlar alıyordu; bazan dine ve kiliseye karşı mücadeleye büyük önem veriyor, bazan da dinin halkı itaat altında tutması gerektiğini vurgu-

luyordu. Materyalistlerle deistler (*) arasındaki tartışma kısmen bu farklı konumların yansımasıydı.

Materyalistlerin ahlâk anlayışı temelde deistlerinkiyle benzeşiyordu. Onlar da ahlâkın en azından ezilenler için vazgeçilemez olduğunu düşünüyorlardı; halkın arzularının (diğer bir deyişle sınıf taleplerinin) bastırılması gerektiği onlar için de açıktı. Fakat dini, mutlakıyetçilikle olan bağlarıyla birlikte, kullanılabilecek bir alet olmaktan çok yıkılması gereken bir engel olarak gördüler. Böylece ahlâkı dinden ayıklamaya koyuldular. Dine bağlı ahlâkın nitelik itibariyle değersiz olduğunu, kalabalığın kurulu düzene saygı duymasının aynı ölçüde —hatta daha ötesinde— sağlayabilecek başka bir ahlâkın varolduğunu ileri sürdüler. Onlara göre din ahlâken faydasız, hatta ahlâk dışıydı. Dinin ahlâkın temeli olarak kabul edilmesinin insan ruhu için küçük düşürücü birşey olduğunu düşündüler ve böylece ahlâka bir başka temel aradılar Bu yeni bir girişim değildi. Klasik düşünürlerin hiçbiri ahlâkı dine bağlamamış, hepsi de etik'lerinin deney ve akılcı düşünceye dayandığını iddia etmişlerdi. Materyalistler bu geleneği canlandırdılar. Tanrı'nın yerine Akıl'ı koydular. Akıl çeşitli anlamlar yüklediklerı bir soyutlamaydı. Fakat bu anlamların hepsi ahlâkı değişmeyen ve değiştirilemeyen birşey olarak niteliyorlardı.

Fakat bu ince ince oluşturulmuş yapılar ana yapının kırılganlığını yeterince gizlemiyordu. Materyalistler ahlâk için kaya gibi sağlam bir zemin keşfettiklerine inandılar, fakat pratikte bunun balçıktan daha iyi olmadığı görüldü. Boşinancın yerine aklı ve insan bilincini, ahlâkın temeli haline getirmişlerdi. Fakat bunun onları götürdüğü yer neresiydi?

18. yüzyıl deistleri Tanrı'nın yerine Akıl'ın konmasına güven duymadılar. Rasyonel düşünme kapasitesinin eğitim görmüş küçük bir elitin ayrıcalığı olduğuna, cahil kitlelere yol göstermek için kullanılamayacağına inanıyorlardı. Sıradan insanların ihtiyaç duydukları şey biraz farklıydı; yok-

(*) deistler : Evreni ve onu yöneten yasaları tanrının yarattığını, fakat işleyişin tanrının arzusuna bağlı olmadığını savunan; tanrının varlığına inanan fakat vahye inanmayan itikad: deism. /çev./

sulun etik'i daha basit, gündelik şeylere dayanıyordu. Böylece yüzyıllardır kullanılmış ve sağlamlığı kanıtlanmış olan eski yöntemi tercih ettiler. Fakat aynı zamanda tıpkı materyalistler gibi kiliseye karşı savaşmak gerektiğine inanıyorlardı; çünkü burjuva sınıfının nihai üstünlüğünü sağlamaya çalışmaktaydılar. Böylelikle Tanrı'yı rahiplerden ayırma çabasına girdiler. Rahiplerin gereksiz, dinin ise vazgeçilmez olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu düşünceden hareketle, kiliseye ve ibadete yönelik saldırılarını şiddetlendirdikten sonra, alaşağı etmiş oldukları şeyin bir parçasını olanca güçleriyle canlandırmaya koyuldular. Tanrı, tapınağın harabeleri içinde tekrar kaidesi üzerine oturtuldu.

Jean-Jacques Rousseau'nun burada izlediği çapraşık yol tipiktir. *Profession de foi du vicaire savoyard* (Savoie papazının iman ikrarı), katolik dogma ve dinin içyüzü konusunda yazılmış en güçlü sayfaları içerir. Fakat yıkma görevine tam ters yönde bir başka görev eşlik eder. Rousseau katolik dinini, yerine tabiatçı dini koymak için reddetti; önceki kuşakların Tanrısını, yerine, Üstün Varlığı *(l'Être supreme)* geçirmek için tahtından indirdi. Daha önce var gücüyle ruhbanlara karşı giriştiği saldırıyı materyalistlere yöneltti, hatta fanatizmin bile felsefi anlayıştan daha az öldürücü sonuçlara sahip olduğunu yazacak kadar ileri gitti. Felsefi anlayışa, ahlâkın en sağlam dayanağını çekip aldığı ve halkı, dertlerinin en emin avuntusu olan cennette mutluluk beklentisinden mahrum ettiği için kızıyordu. Ruhbanlara karşı kinle hareket eden burjuvazi dinin ıslah edici erdemlerini unutma eğilimi gösterdiği bir sırada Rousseau onlara, materyalistleri dehşete düşürerek, Tanrı'nın ahlâkın en sağlam temeli olduğunu hatırlattı.

En uç sonuçlarına vardırılan deizm yine de gerisin geri Katolik dinine çarketti. Diderot, Rousseau'nun izlediği yönün ne kadar tehlikeli olduğunu gördü. «O bir aşırıdır; ateizm'den hareket etti, şimdi kutsal çanları çalmaya gidiyor. Nerede duracağını kim bilebilir?» Gerçekten de Rousseau'nun mistik gezintileri, onu, Üstün Varlık'tan katolik Tanrı'ya, tabiatçı dinden en saf ve basit anlamıyla dinin eşiğine götürecekti. *Vicaire savoyard*'ın sonunda görüşlerini

aydınlatıcı bir söz kaçırır: «İçine doğduğumuz dinden başka bir dini ikrar etme kararsızlığı içinde olmamız bizler için bağışlanamaz bir küstahlıktır.» İncil'den «kutsal kitap» diye söz ediyor ve şunları yazıyordu: «Sokrates'in hayatı ve ölümü bir bilgenin hayatı ve ölümü ise, İsa'nın hayatı ve ölümü de bir Tanrı'nın hayatı ve ölümüdür.» Böylece Rousseau daha önce aydınlatmış olduğu vicdanların tekrar fanatizmin dar yollarına sokulmasına yardım etti. Katolisizme unutulmaz bir hizmette bulundu. Oyle ki katoliklik takipçileri bugün bile ona şükran duyarlar.

Esas düşüncesi Eski Rejim'i ve onun müttefiki kiliseyi alaşağı etmek olduğu sürece 18. yüzyıl burjuvazisi deistlere karşı büyük ölçüde materyalistlerin yanında yer aldı. *Filozofların* kini Rousseau'yu mezarına kadar izledi. Fakat devrimin başından beri, burjuvazi, kitlelerden kiliseyi huzursuz etmek istemeyecek kadar korkmuştu. Böylece kiliseyle devlet arasındaki ilişkilerin burjuva demokratik tarzda çözümüne çok ağır adımlarla yöneldi: İki rakip gücün birbirinden ayrılması; ne kiliseye devlet yardımı *(budget de cultes)*, ne egemen ya da ayrıcalıklı bir din, ne de dinin gösterişli biçimde dışavurumu; dinin artık tamamen kişisel bir mesele haline gelmesi.

Burjuvazinin iyice düşünülmeden vardığı ilk uzlaşma, yani Sivil Ruhbanlık Yasası *(Constitution civile du clergé*, 12 Temmuz 1790) bu programın iyice gerisindeydi. Milletvekilleri katolikliği ayrıcalıklı bir din haline getirdiler. Devlet tarafından atanan ve bağlılık yemini eden rahiplere hizmetlerinin karşılığı olarak ödeme yapılıyordu. Kendilerini ruhbanların harcamalarında biraz kısıntıya gitmekle sınırlamışlardı. Kilise ve bağlı kurumların kullanımındaki parayı kıstılar, işleyişi basitleştirdiler ve ucuz bir devlet dini kurmaya çalıştılar. Fakat cüppeli sahtekârlar bu çekingenliği minnetle karşılamadılar. Vatikan, rahipleri ant içmeyi reddetmeleri için kışkırtarak ve /Sivil Ruhbanlık Yasası'na/ boyun eğmeyen rahipleri devrimi sabote etmek amacıyla örgütleyerek Sivil Ruhbanlık Yasası'na karşı harekete geçti.

Bu durum karşısında devrimci burjuvazi Sivil Ruhbanlık Yasası'ndan daha ileri gitmek zorunda kaldı, fakat hâlâ duraksıyor ve ihtiyatı elden bırakmıyordu; çünkü, bir yan-

dan rahiplerin gelirlerini daha da kısmaya iten tutumlu davranma kaygısı, bir yandan da halk hareketinden duyduğu korkudan ötürü kiliseyi düzeni sağlayıcı bir güç olarak yedekte tutma kaygısı arasında kalmışlardı. Vicdanının sesini en az dinleyeler, ulusal toprakları kilise ya da aristokrasinin kamulaştırılmış mülkleril iktisap eden burjuvalardı: Eski kilisenin intikam almaya gelen hayaleti ve müsadere edilmiş mülklerin iadesi onların rüyalarına girip uykularını kaçırıyordu.

Devlet yardımını tamamen kesmeye cesaret edemeyen burjuvazi, kiliseyi devletten yavaş yavaş ayırmaya çalışırken yardımı da ancak azar azar kırpabilmekteydi. Yasama Meclisi'nin 20 Eylül 1792'de dağılmasından önce, doğum, evlilik, ölüm kayıtlarının tutulmasının kilisenin değil devletin sorumluluğu altında bulunmasını karara bağladılar. Nihayet, katolik dininin dışa dönük törenselliğini ortadan kaldırmaya yönelik önlemler aldılar. 1 Haziran 1792'de Paris Belediyesi dinî gösteri yürüyüşlerini dolaylı olarak yasaklayan bir karar çıkardı; din yavaş yavaş kamu hayatından özel hayata doğru itiliyordu.

Daha sonra, Kasım 1793'te, bendinden boşalan Hıristiyanlıktan vazgeçirme seli devrimci burjuvaziyi ürküttü ve onların deist Robespierre'in çevresinde toplanmasına yol açtı. Dürüst Robespierre, devrim boyunca, kiliseyle savaşmanın gerekliliğinden çok dinin yararlılığı üzerinde durmuştu. Rousseau'nun izleyicisi olduğunu ilân etti ve özellikle, öğretmenini mahkum ettikleri için materyalistlere karşı uzlaşmaz bir tutum takındı. Onlara, gerici bir tavır içinde oldukları en zayıf noktalardan saldırmak konusunda oldukça becerikliydi. Haklı olarak onları, aristokratlar, büyük burjuvalar diye betimliyor ama düşüncelerinin oldukça ilerici olan yönlerini sessizce geçiştiriyordu.

Robespierre, 1793 güzünden önce sık sık deizm'den söz etmişti: «Halkın bu derece bağlı olduğu dinî önyargılara açıkça karşı çıkılmamalı»ydı. İlahî dogma halkın zihnine çok derin biçimde kazınmıştı ve bu onları katolik dinine bağlı tutuyordu. Bu dine doğrudan saldırmak «halkın ahlâki değerlerine saldırmak» olacaktı.

Dürüst Robespierre 1793'ün sonunda Hıristiyanlıktan vazgeçirme hareketini yürütenlere karşı tavır aldığı zaman, esin kaynağı, ahlâkî —yani sınıfsal— kaygılardan başka şey değildi. Tanrı'nın «toplumsal düzeni koruyan soylu bir fikir» olduğunu ilân etti. Bu soylu fikir «tüm insan toplumlarının değiştirilemez ilkeleri»ni de koruyordu. Bu şemada yer alan insan doğruyu yanlıştan ayıramazken, din «halka» ahlâkî kuralların insandan daha üstün bir güç tarafından takdir edilmiş olduğu fikrini» vermeliydi.

Rousseau'nun müridi dini yıkmak değil korumak istediğini açıkça ilân etti. Hıristiyanlıktan vazgeçirme yanlılarını, insanı yaratıcısıyla birleştiren kutsal bağı koparmamaları ve halkı yoldan çıkarmamaları için uyardı.

1793'ten sonra, din burjuva düzenin korunması için gereklidir görüşü güç kazandı ve her çeşit toplumsal gerici tarafından benimsenerek geliştirildi. Fakat bunun sağladığı yararları Bonaparte kadar alaycı bir kurnazlıkla kavrayan çıkmadı: «Servet eşitsizliği olmayan toplum olamaz ve servet eşitsizliği de din olmaksızın varolamaz. Biri yiyebileceğinden çoğuna sahipken, diğeri açlıktan ölüyorsa, aradaki farkı kabul ettirebilmenin tek yolu bir otoritenin çıkıp şöyle demesidir: 'Tanrı'nın iradesi böyle, yeryüzünde zengin ve yoksul bir arada bulunmalı. Fakat bir zamandan sonra ve ebediyete kadar herşey bugünkünden farklı biçimde bölüştürülecek.'» İmparator Napoleon bir keresinde de aynı şeyleri Jean Pelet (de la Lozère)'e söyler: «Din... eşitliğin cennette olduğu fikrini işler; böylece zenginlerin yoksullar tarafından katledilmeleri önlenmiş olur.»

Robespierre, kendi sınıfsal önyargılarını ruhsal bir coşkunluk seli içinde boğdu. Oysa Bonaparte bu konuda çok daha doğrudan konuşuyordu. Fakat kastettikleri aynıydı.

Bütün zamanlarda insanların yüreklerinde yer alan ünlü mutlak, ebedi ahlâk, ister dinden ister akıldan kaynaklandırılsın, 18. yüzyıl deistleri de materyalistleri de açıkça burjuva ahlâkından söz ediyorlardı. Evrimci felsefenin, insan doğasının değişmez olmadığını, zaman, yer, ırk ve tekil koşullardan bağımsız mutlak bir ahlâk anlayışının olamayacağını, fakat her toplumun tarihin her anında kendi ahlâk kurallarını oluşturacağını, ahlâk anlayışının göreliliğini gös-

tererek açıklaması sonraki yüzyıllara kaldı. Daha sonra bu adımı ileri götüren modern devrimciler, ahlâkın sadece sınıf ilişkilerinin geçici, göreli bir ifadesi olduğunu, evrensel, değişmez bir kural olarak ortaya konulan ahlâk anlayışının ise düpedüz egemen sınıf etik'ini oluşturduğunu; böylece yüzyıl öncesinin ahlâk anlayışının, toplumsal ilişkilerin sorgulamasıyla birden bire çok eskimiş görüneceğini ve yeni kuşak için bir alay konusu haline geleceğini keşfettiler.

1. Önlenmesi Gereken Bölünme

1. Savaş Devrime Aşılanıyor

Bu kitap 1789'da başlayan uzun bir devrimin, 1793 ve 1795 yılları arasında gelişen en önemli krizini ele alıyor. Bu belirli dönemin seçilmesinin nedeni, mutlakıyetçiliğin burjuvazi tarafından tasfiye edilmesinden sonra, modern sınıf mücadelesinin embriyonik fakat belirgin biçimde ortaya çıkışının bu yıllara raslaması, burjuvazinin köleleştirdiği, sömürdüğü halkın ilk kez bu dönemde burjuvaziyle çatışmaya girmesidir.

Devrimin içkin gelişmesinin o zaman *third estate* denilen halk arasında belirli farklılaşmalara yol açması kaçınılmazdı. Fakat burjuvaziyle çıplak kollular arasındaki bölünme, devrime dışardan aşılanan bir mesele nedeniyle, yani savaş nedeniyle şiddetlendi. Burjuvazi savaşı enflasyon aracılığıyla finanse etti. Savaş ve enflasyon burjuvaziye muazzam kârlar sağladı. Fakat aynı zamanda denetimsiz para basımı kronik darlıklara ve hayat pahalılığının artmasına neden oldu. Burjuvazinin içinde bulunduğu bollukla her geçen gün biraz daha ağırlaşan sıkıntıları arasındaki karşıtlık, özellikle şehirlerde, zenginle yoksul arasında bir bölünmenin başlangıcını yaratmaya başladı.

Eski Rejim'e karşı ortak mücadele vermiş olmalarına rağmen *third estate*'in iki kesimi birbirlerine karşı muhalefet

halindeydiler ve karşıt çıkarlara sahip iki ayrı sınıf halinde birbirlerinden ayrılmaya başladılar. Özellikle Paris'teki öncü, uğrunda savaştığı ve kan döktüğü devrimin, yasalarda belirtilen eşitliği, uygulamada gerçekleştirmediğini, bazılarını daha zengin, diğerlerini daha yoksul hale getirdiğini anladı.

Meselenin esasına geçmeden önce devrimin gelişmesini hızlandıran ve aynı zamanda seyrini değiştiren olayları ele almalıyız. Bu olayları incelemenin bir diğer nedeni daha var: Sözkonusu dönemde dış politika iç politikayı güçlü biçimde etkiliyordu ve hem devrimci burjuvazinin, hem de politik sözcülerinin aldıkları konum, çoğu kez ancak savaşın ışığında ve savaşın bir fonksiyonu olarak açıklanabilir.

Savaşa yol açan neydi?

İkincil önemde bazı nedenleri bir yana bırakırsak, savaş, özünde, İngiltere ve Fransa arasında 18. yüzyıl boyunca etkisini gittikçe artıran ticari rekabet ve sömürge rekabeti bağlamında açıklanması gereken bir olaydır. O günlerde bile, taht varislikleri, din ya da ahlâk konusundaki bütün tutamaksız bahanelere rağmen, savaşlara yol açan gerçek neden ticari çıkarlardı.

İki ulus arasında kısa aralıklardan başka şey sağlamayan barış anlaşmalarıyla birlikte giden savaşlar birbirini izledi. Hollanda, ana çatışma konularından biriydi. Bu bölge, coğrafi konumu nedeniyle hem İngiltere'nin kıtaya uzanan bir köprübaşısı, hem de Fransa'nın İngiltere'ye karşı bir ileri karakolu olabilirdi. Aynı zamanda, zenginliği, ticaret filosunun önemi ve limanlarının canlı ticareti, her iki tarafın da iştahını kabartıyordu. Böylece Felemenk, silahlı çatışmaya giden dönem içinde, iki hasım arasında şiddetli bir etkinlik mücadelesine konu oldu. Fransa, Hollanda'yı geçici olarak İngiliz etki alanına bırakmıştı; fakat ilk fırsatta intikam almaya kararlıydı.

İki hasım arasında diğer yerlerde olduğu gibi, zenginliği yeni yeni elde edilmeye başlanmış Hindistan ve Doğu Hint Adaları'nda da rekabet vardı. 18. yüzyılın ortalarına kadar *Compagnie française des Indes* (Fransız Hint Şirketi) İngiltere karşısında açık bir üstünlüğe sahipti. Fakat 1763'te imzalanan Paris Anlaşması, Fransa'yı Hindistan üzerindeki tüm politik iddialarından vazgeçmeye zorladı; böy-

lece *Compagnie française*'e pastanın kırıntılarından başka şey kalmamış oluyordu. Ne var ki, 1783 Versailles Anlaşması'ndan sonra güçler dengesi Fransa'nın lehine değişti. Fransa, Hollanda donanmasının desteğine de sahipti. Bu durum karşısında İngiliz yöneticiler, Fransızlar'ın, Hindistan imparatorluğunu ele geçirmeyi planlayabileceklerinden korkmaya başladılar. Daha önce Kuzey Amerika'daki sömürgeleri de aynı şekilde kaybetmişlerdi.

1787'de Londra hükümeti öyle endişelendi ki, Hindistan'daki garnizonlarını ve Hint Okyanusu donanmasını güçlendirme kararı aldı. Bengal ve Madras valilerine, savaşın patlak vermesi halinde Doğu Hint Adaları'ndaki Fransız yerleşim bölgelerine saldırıya geçmek için hazırlıklı olma emri verdi. Fransa ve İngiltere arasındaki düşmanlığın şiddetlenmesinden birkaç ay önce, 1792 Ekim Kasım aylarında, İngiliz hükümeti Hindistan'daki Fransız mülklerine karşı saldırıya geçilmesi emrini verdi. Devrimin liderleri de tüm dikkatlerini Hindistan üzerinde toplamışlardı. Fakat sonunda Fransa'nın Hindistan'daki son ticari üslerini de ele geçiren Ingiltere oldu. (Ağustos 1793).

Fransa'nın sömürge tacındaki en parlak mücevheri oluşturan Batı Hint Adaları (ya da Antiller) da İngiltere'nin göz diktiği bir bölgeydi. Bu adalar herşeyden önce zengindi ve bir kez fethedilirlerse, İngiltere'ye, eski Amerikan sömürgelerini yeniden ele geçirebilmesi için sağlam bir üs sağlayacaklardı. Grçekte savaş, İngiltere'nin, Nisan 1794'te Guadeloupe ve Martinique'i Fransa'nın elinden bir hamlede kapı vermesini sağladı.

Fransa'nın sömürgelerle ticareti gelişmekle birlikte, bu ticaret daha çok yabancı bandıralı gemilerle yapılmaktaydı. Fransa mal taşımakta İngiltere'ye bağımlıydı. 1787-89'dan beri yapılan denizaşırı ticaretin sadece beşte biri Fransız bandıralı, yarıya yakını ise İngiliz bandıralı gemilerle yapılmıştı. Bu durum Fransa için büyük bir engel oluşturuyordu.

Rekabet 1780'den sonra sanayi devriminin yol açtığı muazzam değişiklikler nedeniyle kızıştı. Bu değişiklikler yaklaşık 1760'dan sonra Manş'ın İngiltere tarafında meydana geldi ve makinalaşmaya, büyük çaplı kapitalist sanayinin ku-

rulmasına yol açtı. Otuz yıl içinde İngiltere dünyaya ucuz mal akıtan büyük bir fabrika haline geldi.

Fransa, İngiltere'nin yirmi ya da otuz yıl kadar gerisindeydi ve ancak 1780'den sonra, elle kullanılan küçük makinalar ve iplik eğirme makinaları Manş'ın karşı tarafından ithal edilmeye ve arkaik çıkrıkların yerlerini almaya başladılar. 1790'da bu ilkel araçlardan bütün Fransa'da ancak 900 tane kadar vardı. Mekanik eğirme araçları kırsal kesime ve şehirlere yayılmış bir ev endüstrisi içinde kullanılıyordu. Arkwright'ın su tezgâhı *(water-frame)* ve Crompton'ın eğirme makinası *(mule)* denilen İngiliz icadı ilk eğirme makinaları 1787-1790 yıllarında görülmeye başlandı. Bu tarihten itibaren dokuma sanayii, zenaatçı yapısını kaybetti ve fabrikalarda yoğunlaştı. Fransa'da sanayi devrimi gerçek anlamda 1789 yılı civarında gelişmeye başladı.

Böylece, geri kalması nedeniyle Fransız sanayii dış pazarlarda İngiliz rekabetine karşı direnemez duruma düşmüştü. Birleşik Devletler'le kurulan ittifak Fransa için yeni bir pazar açmıştı ve düşmanlıklar sürerken önemli miktarda mal ihraç ettiler. Fakat bir süre sonra mallarının kalitesinin düşük, fiyatlarının ise yüksek olması nedeniyle, sağladıkları konumu kaybettiler. Barış imzalanır imzalanmaz İngiltere kendi ürünlerini Amerikan pazarına doldurdu ve Fransızlar, kendilerini, İngiltere'nin belirlediği fiyat ve kredi koşullarında, aynı kalitede mal arzedemez durumda buldular.

Fransa sanayisi kendi iç pazarında da yenilgiye uğradı. 1786'da iki ülke arasında imzalanan bir ticaret anlaşması gereğince İngiltere'den ithal edilen pamuklu ve yünlülere uygulanan koruyucu vergi miktarı çok önemsiz bir düzeye (mal değerinin %10-15'ine) indirildi. Aynı yıllarda İngiliz ürünleri Fransa'da çok tutuluyordu. Yasak ya da ağır vergi konulduğu zaman bile bu ürünler iç pazara sızacak yolu buluyorlardı. Ekonomik liberalizm teorisyenlerinin etkisi altında bulunan Paris hükümeti serbest mübadeleyi denemekte karar kıldı. Dış rekabetin ulusal sanayiyi harekete geçireceğini, Fransız imalatçılarına üretim sürecini modernleştirme ve makina kullanma konusunda cesaret vereceğini düşündüler.

Fakat rekabetin bu şekilde etki yaratabilmesi için iki tarafın da eşit şartlarda olması gerekir. Fransa'daki rejim, politik, ekonomik ve toplumsal bakımlardan öylesine yıpranmıştı ki, sanayiyi boğmuş ve İngiltere'nin rekabetine akşamdan sabaha uyum sağlayıp ona direnmeyi imkânsız hale getirmişti. Sonuç felaket oldu. Ucuz İngiliz malları, özellikle pamuklular Fransa'yı tam anlamıyla doldurdu. Bu mallar Fransa'da üretilen benzerlerinden daha kaliteli ve daha ucuzdu.

İngiltere'den yapılan ithalat 1784'te 24 milyondan, 1788'de 63 milyona yükseldi Aynı yıl Normandy Ticaret Odası'ndan bir uyarı çığlığı yükseldi. Fransız dokuma sanayiinin bellibaşlı merkezleri olan Rouen, Amiens ve Abbeville'de ağır bir işsizlik başgöstermişti. O andan itibaren Fransız burjuvazisi 1786 ticaret anlaşmasını feshetme ve savaş tehlikesini dahi göze alarak İngilizler'in Fransız pazarına girişlerini engelleme amaçlarını saplantı haline getirdi. Ticaret anlaşması, Fransa ile İngiltere arasında savaşın adım adım yaklaştığı 1792 yılında sık sık yapılan görüşmeler sırasında ele alındı. Fransız hükümetinin anlaşmayı feshetmesinden birkaç hafta sonra savaş ilân edildi.

Düşmanlıklar bir kez başlayınca, İngiliz mallarının yasaklanması devrimci hükümetin savaş amaçlarından biri haline geldi. Londra'da, cumhuriyetin zafer kazanması halinde bunun İngiltere'nin Fransız pazarını tümden kaybedeceği anlamına geleceğini kimse gizlemiyordu.

Fransız sanayisinin önündeki engellere rağmen, Fransa'nın dış ticareti 1788 ve 1792 yıllarında önemli ölçüde gelişti. Bu, özellikle dokuma sanayiinde makinalaşmanın, esas olarak da kâğıt para asinya'nın ihracata prim verecek şekilde devalüe edilmesinin sonucuydu.

Yine de bu refahın rahatsız edici, yapay bir yanı vardı: Bir kere, diğer ülkeler elverişli değişim oranlarından ötürü Fransız sanayisinin yalnızca imalat ürünlerine hücum etmekle kalmayıp, ister Fransa'dan ister sömürgelerden gelsin, uzanabildikleri tüm temel ürünleri (yün, kendir, keten ve pamuk) satınalmaları ve böylece Fransız sanayisine, zorunlu hammaddelerden mahrum etme tehditini yöneltmeleri. Bu tehlike öylesine büyüktü ki, Yasama Meclisi *(l'Assemblée lé-*

gislative) 24 Şubat 1792'de bu tür malların ihracını yasaklamak zorunda kaldı.

Ayrıca, asinya'nın devalüe edilmesi sonucunda ihracatına prim yapması, sadece geçici ve yapay bir hız sağlıyordu. Fiyatların hızla yükselmesi, değişim oranlarının sağladığı avantajı alıp götürdü.

Bu arada başka sorunlar ortaya çıktı. 1791 yılı sonunda Santo Domingo'da siyahların başkaldırması metropol Fransa ile Antiller'deki sömürgeleri arasındaki ticari ilişkileri ağır biçimde etkiledi.

Son olarak, iç pazarda da çökme belirtileri görülüyordu. Hayat pahalılığının artışı kitlelerin satınalma gücünü azaltıyordu. Ote yandan soyluların mülksüzleştirilmesiyle birlikte azalan lüks mal kullanımı, ipek sanayii gibi bazı sanayiler üzerinde kötü bir etki yarattı ve sınai krizin ilk belirtileri 1792 yazında Lyons'da görüldü. Ekonomiye yeni bir hız kazandırmanın sadece tek yolu vardı: Savaş.

2. Belçika ve Hollanda'ya Yayılma

Fakat nereye ve kime saldırmalıydılar? Fransız burjuvazisi gözünü Belçika (o zaman Avusturya Felemenk'i olarak biliniyordu) ve Hollanda'ya çevirmişti. Fransa'ya komşu olan bu topraklar kolay ulaşılabilir olma özelliği arzediyorlardı. Zengindiler de. Belçika açgözlü Fransız burjuvazisinin önüne, ruhbanlara ve Avusturya Meclisi'ne ait olan mülkleri sunuyordu. Bunun yanısıra Belçika ve Hollanda önemli miktarda Fransız ürünü tüketiyordu.

Öte yandan bu iki Çukur Ülke (*) İngiliz sanayisinin Avrupa'ya giriş kapısı durumundaydı. İngiliz malları tüm kıtaya Ostend ve Antwerp üzerinden dağıtılıyordu.

Antwerp ve Amsterdam'ın fethi, Fransa'ya, İngiltere'nin üstün deniz gücüyle başa çıkma ve İngiliz adalarını doğrudan tehdit etme olanağı sağlayabilirdi. Dahası, Hollanda burjuvazisi olağanüstü miktarda altın rezervi biriktirmişti.

(*) Çukur Ülkeler (Low Countries; Pays - Bas) : Şimdiki Hollanda, Belçika ve Lüksemburg bölgesi. /çev./

Fransa bu zenginlikle hiçbir mâli sıkıntı çekmeksizin uzun süreli bir savaşı finanse edebilirdi. Savaşın en hararetli destekleyicilerinden biri olan maliyeci Cambon, «Amsterdam sizin hazineniz olacak!» diyordu. Cambon'un bu maceradan çifte çıkarı vardı. Bir sanayici olarak çıkarı vardı: Ailesiyle birlikte sahip olduğu pamuklu dokuma fabrikası, piyasada işlerin kötüye gitmesi ve Ingiliz rekabeti nedeniyle güç durumdaydı; bir maliyeci olarak çıkarı vardı: Belçika ve Hollanda'nın fethi, Hazine kasalarına bu ülkelerden para akıtmasını sağlayacaktı. Danton'un girişimi de aynı derecede Çukur Ülkeler'i hedef alıyordu. «Hollanda'yı alalım» deyişi Danton'un ana motifiydi.

Öyle ki, 1792'de ve 1793 başında Fransız hükümetinin en önemli düşüncesi, Belçika ve Hollanda'nın fethedilmesiydi; daha sonra Fransa topraklarının istila edilmesi ve devrimi savunmak için kitle öncüsüne dayanma ihtiyacı, bu planın bir süre için geri atılmasına yol açtı. Fakat devrimci burjuvazi niyetlerinden vazgeçmedi. Askeri durum biraz düzelip zafer ufukta görünür görünmez daimi hedefine ulaşmak, yani Belçika ve Hollanda'yı fethetmek için harekete geçti. 9 Thermidor'un (27 Temmuz 1794) hemen öncesinde Belçika'nın yeniden fethi hemen hemen tamamlandı ve 1 Ocak 1795 günü Pichegru'ya bağlı birlikler Amsterdam'ı işgal ettiler.

Belçika Avusturya'ya ait olduğu için Fransız burjuvazisi, doğu sınırı boyunca toplanan çok sayıda göçmeni Londra değil de Viyana hükümetine savaş ilan etmek için bir bahane olarak kullandı. Fakat temel çatışma Fransa'yla İngiltere arasındaydı. Yönetimdeki Girondin'ler, ordularını kuzey sınırına göndermeleri halinde Fransa'nın er ya da geç İngiltere'yle savaşa tutuşacağının pekalâ farkındaydılar. William Pitt'in 1789'dan beri gözlerini Antwerp'ten ayırmadığını çok iyi biliyorlardı.

Britanya Majestelerinin Başbakanı devrimi başlangıçta olumlu karşılamıştı; Fransa kralının gücünü zayıflatacak her olayın İngiltere için yararlı olacağını düşünüyordu. Ayrıca Fransa Antwerp'e henüz varmış değildi. Fakat 1789'un sonunda Belçika ayaklanması patlak verip de isyancılar Fransız devrimine destek verince, Camille Desmoulins ve Lafayette de onların davasını onca yürekten destekleyince, İn-

giliz burjuvazisi devrimden nefret etmeye ve korkmaya başladı. Daha birkaç ay önce İngiliz şairleri devrimi öven şiirler yazıyorlardı. Şimdi ise, liberal Burke, Parlamentoda devrime karşı eleştiri tonu çok ağır, çılgınca söylevler veriyordu (Şubat 1790). Avusturya, İngiltere'nin yardımlarıyla Belçika ayaklanmasını bastırmayı başardı (Aralık 1790) ve böylece Londra, Fransa'nın Belçika'ya müdahale edeceği kâbusundan kurtulmuş oldu. Girondin'ler, 1792 yılı başlarında bu olayı unutmuş olamazlardı ve dolayısıyla Fransız ordusunun Belçika'ya girmesi halinde İngiltere'nin eninde sonunda tepkisinin ne olacağı konusunda hiçbir yanılsamaya düşmüş olamazlardı.

Bu konuda hâlâ herhangi bir kuşkuları olsaydı bile, savaşa muhalif milletvekili François-Louis Becquey onları uyarmayı görev bilmişti. Avusturya'ya savaş ilân edildiği gün, 20 Nisan 1792'de, Becquey, Yasama Meclisi'nden İngiltere'nin kesinlikle tarafsız kalmayacağı kehanetinde bulundu. Girondin'ler, neredeyse açıkça ve pervasız bir tutumla Prusyalıları ve Avusturyalıları savaşa davet ettiler. Bu iki güç, aslında dikkatleri o sırada Rusya'nın kendi asli çıkarlarını tehdit ettiği bir başka yere, Polonya'ya yönelikken çatışmadan kaçınmaya çalıştıktan sonra, istemeye istemeye savaşa girdiler. Fransa'nın Antwerp ve Amsterdam üzerindeki niyetleri İngiltere'nin de meydanlara inmesine yol açmış olmasaydı, çatışma «şerefli» bir uzlaşmayla son bulabilirdi.

Londra hükümeti kılıcı çekmeden önce bekleyebileceği kadar bekledi. Britanya yayılmacılığının teorisyeni Adam Smith'e göre, barış, İngiltere için savaştan daha kârlıydı. İngiltere mümkün olduğu kadar uzun süre düşmanlıklardan sakınmak istemesine rağmen eski bir taktiğe, başka ülkeleri —Prusya ve Avusturya— karışıklığa sürükleme taktiğine sadık kaldı.

Fakat İngiltere kendi çıkarları doğrudan tehdit edildiği zaman bütün gücüyle savaşa girmekte duraksamadı. Avusturya ve Prusya birlikleri, Avusturya Felemenk'ini istilâ etmiş olan Fransız ordusunu durdurabildiği sürece Pitt harekete geçmedi. Fakat Valmy (20 Eylül 1792) ve Jemmapes (6 Kasım)'den sonra, General Dumouriez, 14 Kasım günü Brüksel'e girince ve Fransız hükümeti daha önceki anlaşmaları ihlal ederek Scheldt nehrinin ulaşıma açıldığını ilân edince Londra'da panik başladı. Bunun üzerine İngiliz kabi-

nesi tarafsızlık maskesini çıkarıp attı. 26 Ekim'de Fransız elçisi Chauvelin, Pitt'in, Fransa'nın Brabant'ı rahatça işgal etmesine izin vermektense savaş ilân etmeyi tercih edeceğini bildirerek hükümetini uyardı.

Cambon 15 Aralık 1792 kararnamesiyle karşılık verdi ve bu, Belçika'daki görevlilere verilen talimatlarla (8 Ocak 1793) tamamlandı. Olay işgal edilmiş bir ülkenin halkını kurtarmak gibi soylu bir bahaneyle başlamıştı; fakat halk bir kez kurtarılınca, kendilerinden bu işin masraflarını karşılamaları, altınlarını verip yerine asinya almaları ve ayrıca çeşitli bağışlar istendi.

Açgözlülük giderek aşikâr bir hal aldı. 24 Ekim 1792'de çıkarılan bir kararnameyle, Yürütme Konseyi *(Conseil exécutif)*, Fransız birliklerinin, cumhuriyetin düşmanları Rhine'in öte yakasına atılana kadar eli kolu bağlı duramayacaklarını ilân etti. 1793'ün başında Danton meşhur konuşmasını yaptı: «Fransa'nın sınırları doğa tarafından çizilmiştir. Dört taraftan bu sınırlara, denize, Rhine'e, Alplere ve Pirenelere varacağız.» Ve General Dumouriez bir sonraki adımın Hollanda'nın işgali ve Büyük Britanya'yla savaş olduğunu duyurdu. Ordular, 29 Ocak'ta Felemenk'i işgal etme emrini aldılar. 1 Şubat'ta Convention, İngiltere Kralı'na ve Hollanda Genel Valisi'ne savaş ilân etti.

İki üç gün arasında topyekûn bir mücadele başladı ve olağanüstü amansız geçti. Savaş, devrimin içine sokulan bu yabancı unsur, pek çok kez iddia edildiği gibi başlangıçta monarşist yarı-feodal Avrupa'yla devrimci Fransa arasında meydana gelen bir ideolojik çatışma değildi. İngiltere, ancak başlıca ticari çıkarlarını tehdit etmeye başlayınca devrimci inançları mahkûm etti. Fransa'ya gelince, komşu ülkelere özgürlük getirdiği yolundaki iddiası, yayılmacılık isteklerini gizleyen bir bahaneden ibaretti.

Daha sonra, Fransa işgal edilip de devrimin kazanımları tehdit edilince ve sansculotte'lar direnişin ruhunu ve özünü oluşturunca, savaş geçici olarak, devrimin savunulması için verilen bir savaş halini aldı. Fakat bir yayılma ve fetih savaşı olan temel niteliği çabucak ve bir kez daha ortaya çıktı. Gerçekte, devrim tarafından o kadar az koşullandırılmıştı ki, ömrü devrimden neredeyse çeyrek yüzyıl daha uzun oldu.

3. Savaşın Bedelini Kim Ödüyor?

Fransız burjuvazisinin, devrimi içine ittiği bu savaş, nasıl finanse edilecekti? Mutlak monarşiye ve asalak soyluluğa ağır vergiler ödemeyi durdurmak için devrimi yapmış olan burjuvazi, yükün, kendisinin değil, başkalarının omuzlarına düşmesi gerektiği konusunda kararlıydı.

Onlar en azından Eski Rejim'in borçlarını ödemeyi reddederek hükümet harcamalarını azaltabilirlerdi. Fakat kralın alacaklıları, yani burjuvazi, kraliyetin ve ruhbanların borçlarının faizlerini son kuruşuna kadar cumhuriyete ödetmeye niyetliydi.

Monarşi zengin burjuvaziye mâli ve adlî hizmetleri para karşılığında devrederek fon toplamıştı; devrim Eski Rejim'in bu kurumlarını feshettiği zaman sahiplerine kuruşu kuruşuna tazminat ödendi. Bu tasfiyeler için yarım milyardan fazla harcandı.

Savaşı vergilendirme yoluyla finanse etmek de sözkonusu değildi. Burjuvazi devrimi vergi ödemelerini durdurmak, nefret edilen ve iratları toplayan yetkililerin görevlerine son vermek için yapmıştı. Eski Rejim'in 35.000 vergi tahsildarının görevlerine son verildi; Genel Vergi İltizamı *(la Ferme générale)* bir kurum olarak feshedilerek eski vergilerin yerine yenilerini salma yetkisi yerel yönetimlere bırakıldı. Belediyeler hali vakti yerinde kişilerin denetiminde oldukları için, bunlar vergi toplama işini örgütleme konusunda pek istekli değildiler. 1790'da 300 milyon olarak belirlenen toprak vergisi 1793 Şubat'ında sadece 150 milyon olarak toplanmıştı. Bu tarihte ödenmemiş vergi borçlarının toplamı 648 milyondu. Ve bu miktarın gerçek değeri kâğıt para asinya'nın değer kaybı nedeniyle hızla azalıyordu.

Ödünç alma yoluyla savaşı finanse etme umudu da yoktu. Burjuvazi elindeki sermayeyi dipsiz bir kuyuya benzeyen askeri harcamalara fırlatıp atarak tehlikeye sokmak istemiyordu. Dışarda güvenlik içinde muhafaza etmeyi ya da madeni para haline getirerek gömmeyi tercih etti. Kolay halledilemeyen sermaye gereksinimi, burjuvazinin o ilk günlerinde, bugün olduğu gibi küçük tasarrufları çekerek giderilemezdi. Tasarrufları devlet kasasına aktarabilecek büyük ban-

kalar yoktu. Savaşı kısa vadeli kredilerle finanse etmek ise imkânsızdı.

Burjuvazi ödemek istemediğine göre, tek çare, savaşın gerektirdiği milyarların bir kısmını karşı-devrimcilerin ceplerinden, geri kalanını ise daha önemli bir kaynaktan, halkın cebinden çekip almaktı. Burjuvazi ruhbanların ve devrimden kaçanların mülklerini müsadere etti ve aynı zamanda enflasyona başvurdu.

Başlangıçta maliyetin sadece aristokrasiye yüklenebileceği düşünülmüştü. Asinya, bir enflasyon aracı olsun diye değil, ruhbanlardan (4 milyar değerinde) ve devrimden kaçanlardan (3 milyar değerinde) alınan mülklere karşılık basit bir tahvil diye çıkarılmıştı. Mülkler satıldıkça, bunların karşılığı olan asınyalar devlet tarafından geri alınıp iptal edilecekti. Fakat böyle birşey hiç olmadı. Neden? Çünkü bir kere, asinyalar mülklerin satılma hızından daha büyük bir hızla çıkarıldılar; ikincisi, burjuvazi bu «ulusal toprakları» gerçek değerlerinin çok altında satınalmak suretiyle başarılı bir spekülasyon yaptı; üçüncüsü, cumhuriyet, onları kurtarmak için çok cömert bir tutumla borçların yıllık 12 taksitle ödenmesini karara bağladı.

Böylece asinya hızla bir enflasyon aracı haline, savaşı finanse etmenin bir yolu haline geldi. Mayıs 1793'de asinya sayısı 5 milyarı bulmuştu. Para bolluğunu kâğıt paranın hızla değer kaybetmesi izledi. Yüz franklık asinya, Haziran 1791'de Paris'te 85 frank ederken, Eylül 1792'de 29 franka düştü. Bunun iki sonucu oldu: temel ihtiyaç maddelerinin fiyatı hızla yükseldi ve aynı zamanda ciddi bir darlık başladı.

Böylece burjuvazinin kaygısız bir tavırla başlattığı savaş beklenmedik bir sonuç yarattı. Devrimden sapılmasına yolaçacağı yerde onun daha da ileri götürülmesine yolaçtı. Hayat pahalılığının artması ve mal darlığı, çıplak kolluları burjuvaziye yabancılaştırmaya ve Eski Rejim'i yıkmak için biraraya gelmiş olan güçleri dağıtmaya başladı. Halk kitleleri, özellikle en kararlı müdahalede bulundukları yerde, Paris'te, açlık çekiyorlardı. Parisli sonsculotte'lar devrimci burjuvaziyi desteklemişler, onlar için kanlarını dökmüşlerdi. Oysa şimdi aynı burjuvazi onları temel ihtiyaç mallarından mahrum bırakmak suretiyle teşekkür ediyordu.

Burjuvazi ve çıplak kollular arasında bölünmenin ilk belirtileri 1792'nin başlarında ortaya çıktı. Ocak ayında başkentin işçi semtlerinde şeker fiyatlarının yükselmesine karşı yaygın bir huzursuzluk vardı. Şubelerden gönderilen heyetler, «alçak istifçiler ve onların rezil kapitalistleri» diye haykırarak Meclis'e protestolarını duyuruyorlardı.

Çelişki, 1793'ün başında daha belirgin bir keskinlik kazandı. Paris ve Lyons'da saf ekonomik nitelikte, Eski Rejim'e değil hayat pahalılığına ve mal darlığına karşı yönelen yeni bir tür hareket başladı. Bu hareket nadiren grevler biçimini aldı; çünkü hem çok sayıda işçi ücretli-işçi durumunda değildi (zenaatkârların sayısı gündelik ücretle çalışanlarınkinden daha fazlaydı), hem de yüzlerce küçük işletmeye dağılmış ve çıkarılan Le Chapelier yasasıyla (14 Haziran 1791) birleşme hakları ellerinden alınmış olan ücretliler yüksek ücret talep etmek için çok seyrek biraraya gelebiliyorlardı.

Ayrıca, sansculotte'lar o güne kadar pek alışık olmadıkları enflasyon sürecinin nasıl işlediğini gerçekte anlamadılar; yükselen fiyatların, birkaç karşı-devrimci istifçi ve spekülatörün faaliyetlerinin sonucu değil, doğrudan artan kâğıt para miktarının sonucu olduğunu kavrayamadılar. Yasalarla ve birkaç polisiye önlemle fiyatları denetlemenin kolay olacağını sanıyorlardı. Gündeliklerin artırılmasından çok, temel mal fiyatlarının denetlenmesini istemelerinin nedeni budur.

Yine de bazı grevler oldu. 1793 Nisan ayı başında Parisli fırın işçileri günde elli *sous* ve bir şişe şarap talepleri etrafında birleştiler. Mayıs başında gündelikçi marangoz ustaları, duvarcılar, vb., besin maddelerinin yükselen fiyatlarının karşılanması için daha yüksek ücret istediler. Mart ve Haziran'da Convention, kâğıt fabrikalarındaki grevlere son vermek için harekete geçmek zorunda kaldı. Fakat 1792'nin sonundan itibaren çıplak kollular işyerlerinden çok, tüm yurttaşların biraraya toplandıkları şubelerde savaşı sürdürmeye başladılar. Paris şubeleri hep birlikte Convention üzerinde baskı yaptılar ve Convention üyelerini yükselen hayat pahalılığını durdurmak için önlemler almaya zorladılar. Temsilci heyetleri birbiri ardısıra Meclis kürsüsüne çıkarak di-

lekçeler sunuyorlar, dışarda toplanan ya da kapıları zorlayarak salona giren bir kalabalık tarafından destekleniyorlardı.

Burjuvazi bu gösterilerin sınıfsal yapısı hakkında hiç de hayalci değildi. Çabuk ve dikkate değer şekilde ortak bir tepki gösterdi. Aralarındaki fraksiyon çekişmelerini unutan Girondin sağ ve Montagnard sol, halkın öncüsüne karşı birleşti. Sansculotte'larla daha doğrudan bağlara sahip olmakla birlikte, onların desteğini kaybetmek ve aşırılar tarafından kuşatılmak tehlikesiyle yüzyüze bulunan Jacobin'ler yine de amansız bir tutum alabiliyorlardı. Açlık çeken halkın taleplerine 1793'ün ilk yarısında, en azından verdikleri tek karşılık şuydu: Önce devrimi tam anlamıyla pekiştirmemize yardım edin. Ancak bundan sonra size ekmek verebiliriz.

Paris'te, 1793 Şubat'ının başında, 48 şubeden oluşturulan bir heyet, Convention kürsüsüne, temel malların yasal olarak denetimini ve buğday için azami bir fiyat haddinin («en çok fiyat rejimi ve tarifesi») belirlenmesini isteyen bir dilekçe sundu. Tüm salon öfkeli seslerle doldu. Bazıları hatiplerin kürsüden zorla indirilmesini istediler. «Halkın Dostu» Marat, bu durumda, korku içindeki mülk sahiplerini savunanlardan biriydi. Yapılan önerilerin «aşırı», «garip» ve «kurulu düzeni bozucu» olduklarını ileri sürdü. Ertesi gün, Paris idari bölgesinden milletvekilleri *Seçmenlere Mektup* başlığını taşıyan bir bildiriyle kendilerini dilekçe metnini yazanlardan ayırmak ihtiyacını hissettiler. Önde gelen Jacobin liderler bu mektubu imzalayanlar arasındaydılar: Robespierre, Danton, Marat, Billaud-Varenne, Collot d'Herbois, genç Robespierre ve ressam Louis David.

Birkaç gün sonra Quatre-Nations şubesine mensup kadınlardan oluşan bir heyet Jacobin'lere giderek, ikmal ve istifçilik konularını tartışmak üzere ertesi gün için salonlarını istediler. Bu başvuru, yiyecek maddeleri hakkında bu kadar çok tartışma yapılmasının cumhuriyeti tedirgin ettiği gerekçesiyle geri çevrilirken, koridorlardan, bu meclisin, halkın içinde bulunduğu kötü durumdan yararlanarak daha da zenginleşen tüccarlar ve istifçilerle dolu olduğu yolunda fısıltılar yükseliyordu.

Ayın 25'inde sansculotte'lar doğrudan eyleme geçtiler. Burjuvazinin hayret ve öfke dolu bakışları arasında dükkân-

lara girdiler ve dükkâncıları kendi belirledikleri fiyatlardan satış yapmaya zorladılar; aralarında çok sayıda kadın, özellikle sabun fiyatlarının yüksekliğinden şikâyetçi temizlikçi kadınlar vardı. O akşam, Jacobin Kulübünde, Robespierre, öfkesini açığa vurdu: «Halkın ayaklanmasına bari değecek bir neden olsa. Neden hep sefil satıcılarla uğraşırlar?»

Ertesi gün, 26 Şubat'ta, yine kadınlardan oluşan bir heyet Hôtel de Ville'e, belediye sarayına giderek tüm temel ihtiyaç mallarına fiyat denetimi uygulamasını istedi. Paris'in yeni seçilmiş belediye başkanı Jean Pache alaycı bir ifadeyle şu karşılığı verdi: «Kocalarınızın yaptığı işe de sabit fiyat konulursa ne diyeceksiniz? O zaman memnun olacak mısınız?» Aynı gün, Convention'da, Barère söz alıyor ve bir önceki gün gösteri yapanlara karşı saldırıya geçiyordu. Ve Cambon, ayın 28'inde, mülkiyetin «sürekli tehdit altında» olduğunu ilân ediyor, mülkiyete müdahale etmek isteyenlere karşı ağır bir yasanın çıkarılması çağrısında bulunuyordu.

Mart başında, kendilerine istifçiler ve spekülatörler denilmesinden gücenen Jacobin'ler, yakın ilişki içinde bulundukları kulüplere, bizzat Robespierre tarafından hazırlanan bir genelge gönderdiler. Tüm güçleriyle karşı çıktıklarını iddia ettikleri bir hareketin sorumluluğunu yüklenmeyi reddediyorlar ve bu hareketin ancak düşmanları tarafından kışkırtılmış olabileceğini ileri sürüyorlardı. «Paris halkı tiranları alaşağı edebilir, fakat satıcılarla uğraşmaz. Onların önemsiz istifçileri ezmekten başka yapabilecekleri daha iyi işler vardır.»

Fakat çıplak kollular Jacobin'lerin her istediklerini yerine getirmek niyetinde değildiler. Şaşkınlığa kapılmaksızın taleplerini ileri sürmeye, Convention ve Komün üzerinde baskı yapmaya devam ettiler. Nisan başlarında Halle-aux-blés şubesi diğer şubelere bir başvuru taslağı gönderdi. Burada Convention'un istifçilere ve para tüccarlarına karşı bir yasa çıkarması isteniyordu.

1 Mayıs günü işler biraz daha alevlendi. St. Antoine varoşundaki şubeler Meclis'e bir heyet gönderdiler. Sözcüleri François Musime adında bir goblen işçisiydi. Proleterlere özgü bir dil kullanarak şöyle dedi:

Uzun süredir tüm temel ihtiyaç maddelerine uygulanacak bir azamî fiyat rejimi sözü vermektesiniz... Sürekli söz veriliyor, fakat yapılan hiçbir şey yok... Fedakârlık yapın; çoğunuz varlıklısınız... Şimdiye kadar devrimin tüm maliyeti yoksulların üzerine yıkıldı. Zenginlerin ve bencillerin de cumhuriyetçi oldukları ve mallarına mülklerine değil, cesaretlerine bakıldığı bir zamanda yaşıyoruz... Burada ileri sürdüğümüz öneriler genel isteği yansıtıyor... Kabul etmezseniz şunu bilin ki ayaklanacağız. Kapıda 10.000 kişi bekliyor.

Bu sözler üzerine, hem sağdan hem soldan, hem Girondin'lerden hem Montagnard'lardan öfke dolu sesler yükseldi.

4. Çıplak Kollular Burjuvaziyi Hesaplaşmaya Çağırıyorlar

Doyurucu bir yanıt alamayan halk doğrudan eyleme geçti. 26, 27 ve 28 Haziran günlerinde Paris'te büyük karışıklıklar oldu. Çıplak kollular Şubat ayında yaptıkları gibi esnafı, mallarını, özellikle sabunu, ucuz fiyattan satmaya zorladılar. Poissonière şubesinden bazı yurttaşlar 28'inde Komün Genel Konseyi'ne geldiler ve müsadere edilmiş bulunan 20 kutu sabunun libresi 20 *sous*'tan satılmasını istediler. Konsey öneriyi oybirliğiyle reddetti. Komün'ün vekil *procureur*'ü (*) Jacques Hébert, gazetesi *Le Père Duchesne*'de asileri azarlıyordu: «Savaşılacak aslanlar dururken zamanınızı sinek avlamakla geçiriyorsunuz. Şu işe bakın! Şeker ve sabun tüccarlarıyla mı savaşacağız biz?»

Temmuz ve Ağustos ayları boyunca dış semtlerde huzursuzluk vardı. Sansculotte'ları öfkelendiren, sadece temel ihtiyaç maddelerinin yüksek fiyatla satılmaları değil, aynı zamanda kıt oluşlarıydı. Paris işçe bakımından çok kötü durumdaydı. Ekmek yeterli değildi ve fırınlarda daima kuyruklar vardı. Temmuz sonunda, başkente un ikmalinin gittikçe istikrarsızlaşmasıyla birlikte, şubelerde heyecan yükseldi. Beaurepaire şubesi, diğer şubelere çağrıda bulunarak, herbirinin Komün'den un stoklarının açıklanmasını ve pi-

(*) **procureur:** Komün'ün baş yetkilisi, vekil **procureur** ise onun yardımcısıydı.

yasa kayıtlarının istenmesini talep edecek iki özel temsilci görevlendirmesini önerdi. Ayın 31'inde tüm şubelerden gelen delegeler Evêché'de toplandılar.

6 Ağustos'ta Komün Genel Konseyi'nde fırtınalı bir oturum yapıldı. Birçok şube, delege ve temsilci göndermişti. Her taraftan protestolar yağıyordu. Ertesi gün, ayın 7'sinde, Komün *procureur*'ü Anaxagoras Chaumette, Genel Konsey'e, o sabah belediye binasında meydana gelen «uygunsuz manzara» hakkında bir rapor verdi. «Aslında mideleri boş olmayacak kadar büyük gürültü çıkaran adamlar» şikâyet etmeye gelmişler ve onlara «hakaret» etmişlerdi. Aynı akşam Robespierre, Jacobin Kulübü'nde, birilerinin hoşnutsuzluğu körüklediğinden şikâyet ediyordu. Bu esrarengiz *birilerini* «dükkânların halk tarafından yağmalanmasını» istemekle suçladı.

Paris'te, Ağustos'un ikinci yarısında belediyeye ve belediyenin iaşe sorununu ele alış biçimine yönelen saldırılar gittikçe öfkeli bir hal aldı. Gravilliers, Popincourt, l'Observatoire, les Sans-Culottes vb. şubeleri, birbiri ardısıra, belediye başkanının, Komün *procureur*'ünün ve iaşe işiyle ilgili yöneticilerin tutuklanmalarını ve görevlerinden alınmalarını talep ettiler. Belediye Başkanı Pache bazı tavizler vermenin akıllıca olacağını düşündü. Yeni bir iaşe yönetimi atadı ve «yiyecek ikmalini kışkırtma konusu yapanlar»ı teşhir eden uzun bir bildiri yayınlayarak vatandaşlarından onların «seslerini kesmelerini» istedi.

Bu uzun kıpırtı dönemi Eylül başında bir patlamayla son buldu. Önce, Unité şubesinin kardeş derneğinden bir heyet Komün'e gitti ve aç sansculotte'ların çektiklerini anlatan bir metin okunarak daha önce verilen sözlerin yerine getirilmediği hatırlatıldı. «Bize devrime bağlı kalmamız için bir neden gösterin... Artık vaatler değil, gerçek sonuçlar istiyoruz.» Ertesi gün, ayın 2'sinde, hareket tüm Paris'e yayıldı ve Ulusal Basımevi de dahil işyerlerini kapsadı. Ayın 4'ünde işçiler şafakla birlikte işyerlerini terkettiler ve binlerce kişilik bir kalabalık halinde Hôtel de Ville'de birarayа geldiler. Aralarında inşaat işçileri, özellikle duvarcılar ve demirciler, ayrıca matbaa işçileri ve silah fabrikalarından gelen işçiler vardı. İlk kez proletarya, heterojen sansculotte'lar kitlesinden ayrılıyordu.

Kalabalık meydanın orta yerine bir masa konuldu ve bir komite oluşturularak miting düzene sokuldu. Bir dilekçe hazırlanarak kitlenin onayına sunuldu. Daha sonra bir temsilciler heyeti atandı ve belediye yetkililerine gönderildi. Genç matbaa işçisi Christophe Tiger orada şunları söyledi:

> Yurttaşlar, buraya gelerek önemli çalışmalarınızı bir süre kesmek zorunda kaldık, çünkü fırınlardan ekmek almak çok zor bir hale geldi. İki aydır bu durumun sona ereceği umuduyla sesimizi çıkarmadan acı çektik, fakat içinde bulunduğumuz durum gün geçtikçe daha da kötüleşiyor. Bu nedenle, halkın güvenliğinin gerektirdiği önlemlere dikkatinizi çekmek için buraya geldik. Şunu bilmelisiniz ki, bütün gün çalışan ve akşam olunca biraz dinlenmeleri gereken işçiler gündeliklerinin yarısını yitirmek pahasına gecenin bir vaktini ekmek bulma gayretiyle harcamak ve çoğu zaman bir dilim ekmek dahi bulamamak durumunda bırakılamazlar.

Ve konuşmacı, Paris için yeterli miktarda ekmek sağlanması için bir an önce acil önlemlerin alınmasını istedi.

Daha sonra belediye başkanıyla işçiler arasında karşılıklı bir konuşma başladı. İşçiler soruyorlardı: «Paris'te yiyecek maddesi var mı? Varsa, piyasaya sürün. Yoksa, söyleyin neden? Halk uyanıyor; devrimi yapan sansculotte'lar size kol güçlerini, zamanlarını ve hayatlarını teklif ediyorlar.»

Dışarda sabırsızlığı gittikçe artan kalabalık sonunda zorla binaya girdi. Tıklım tıklım dolu salonun her yanından «Ekmek! Ekmek!» haykırışları yükseliyordu. İyice bunalan Chaumette, olanları haber vermek ve uyarmak için Convention'a koştu. Belediye yetkilileri toplantılarını ana salona aktardılar. Fakat bu salon da kısa süre içinde işgal edildi. Halk her yerdeydi; sıraların üzerinde, localarda, yerlerde ve koridorlarda. Tartışma yeniden başladı. Aynı sorular, aynı cevaplar ve sürekli aynı haykırış: «Ekmek! Ekmek!» Sonunda, Chaumette Convention'dan bir kararnameyle döndü. Buna göre 8 gün içinde temel ihtiyaç maddeleri için azami fiyatlar belirlenecekti. Fakat işçiler artık yetkililerin sözlerine inanmıyorlardı. «Vaat istemiyoruz!» diye haykırdılar. «Ekmek istiyoruz. Derhal istiyoruz!» Ertesi gün, ayın 5'inde

Tiger, Chaumette'i bir kez daha sıkıştırması üzerine tutuklandı.

5. Kitle Öncüsünün Sözcüleri, Enragé'ler

Musine ve Tiger'in öfkeli konuşmaları çarpıcı biçimde canlı ve güçlüdür. Sözlerini sakınmazlar. Sahte bir tevazu ya da kibir göstermeksizin söyleyeceklerini doğrudan doğruya, açıkça söylerler. Kendini, diğer sınıflara karşı ortaya koymaya başlayan bir sınıf adına konuştukları izlenimini verirler. Ama yine de söylediklerinde netlik ve tutarlılık eksiktir. Kafalarını o anda meşgul eden şeyin ötesini göremezler. Düşüncelerini iyice biçimlendiren 14 saatlik günlük iş ve açlıktır. Çoğu kez yaptıkları şey, Hébert'in deyişiyle «ekmek diye haykırmak»tır. Bu nedenle, Belediye Başkanı Pache azami tahıl fiyatı yasasının idari bölgelerin çoğunda uygulanmamasının nedenlerini açıklamaya daldığında, halkın hatibi (Tiger) onun sözünü keserek şöyle diyordu: «Azami fiyat yasası uygulandı mı uygulanmadı mı diye sormuyoruz. Siz önce şu soruya cevap verin: Ekmek var mı yok mu?»

Her gün uzun sürelerle çalışmayan ama halkın neler çektiğini bilecek kadar halka yakın olan ve burjuva eğitimleri sayesinde güzel ve etkili konuşabilen birkaç adam, çıplak kolluların sözcülüğünü yapmak durumunda kaldı. Düşmanları tarafından «enragé'ler» (kudurmuşlar) denilen Jacques Roux, Théophile Leclerc ve Jean Varlet, 1793'te, kitle hareketinin doğrudan ve gerçek tercümanlarıydılar. Onlar, Marx'ın, duraksamaksızın, «devrimci hareketin önde gelen temsilcileri» olarak kaydettiği kişilerdi.

Bu üç isme Gracchus Babeuf de eklenmelidir. Evet, her ne kadar enragé'lerle kısmî bir birlikteliği olmuşsa ve onların silah arkadaşından çok destekleyicisi olmuşsa da, Babeuf, yine de Jacques Roux, Leclerc ve Varlet gibi adamlarla aynı hamurdandı ve dördü arasında pek çok ortak özellik vardı.

Hepsi de iyi eğitim görmüşlerdi. Hali vakti yerinde bir aileden gelen Jacques Roux asker kökenli bir yüksek yargıcın oğluydu. Rahip rütbesiyle çeşitli ilahiyat okullarında felsefe ve uygulamalı fizik dersleri vermiş, daha sonra bir şatoda vaizlikle görevlendirilmişti. Leclerc ana yolların yapımıyla

uğraşan bir mühendisin oğluydu ve iyi eğitim görmüştü. Posta memuru olan Varlet de «iyi bir aile»den geliyordu. Collége d'Harcourt'un parlak öğrencilerindendi. Bir memurun oğlu olan Babeuf de son derece iyi eğitim görmüştü. Feodal hukuk alanında uzmandı ve bizzat kadastro memurluğu yapmıştı.

Dördü de yaşadıkları hayattan ve birlikte oldukları insanlardan çekmişlerdi. Dördü de kendi sınıflarına başkaldıran isyancılardı. Jacques Roux, «baskı altına alınmış, iftiraya uğratılmış ve ezilmiş»ti. Adalet aşkı ona, «ömür boyu devam eden düşmanlıklar» kazandırmıştı. Genç yaşta Guadeloupe'a gönderilen Leclerc, orada kendini «aristokrasinin kurbanı» olarak buldu. Devrimin başından beri açık havada kurulan portatif bir kürsüden kalabalıklara hitap etmiş olan Varlet hasımlarının her türlü hakaretine dayanmak zorunda kalmıştı. Ailesinin geçimini sağlamak zorunda olan Babeuf yoksulluğun en kötü biçimlerini yaşamış ve bir sürü düşman edinmişti.

Dördü de kitlelerin o berbat sefaletini paylaşmışlardı. Gravilliers semtinde yoksul zenaatkârlar arasında yaşayan Jacques Roux burjuva Jacobin'leri şu sözlerle suçlayabiliyordu:

> Dağ'ın milletvekilleri! Bu devrimci kentteki evlerin üçüncü katından dokuzuncu katına asla çıkmamışsınızdır. Bunu yapmış olsaydınız, ne bir dilim ekmeği ne üzerine giyecek bir şeyi olan, spekülasyon ve besin maddesi istifçiliği yüzünden bu sefil ve bahtsız duruma itilen çık sayıda erkek, kadın ve çocuğun gözyaşları ve inilti-leri içinize işleyebilirdi.

Leclerc milletvekillerini sabahın üçünde kalkıp, fırın kapılarında bekleşen yurttaşların arasına katılmaya çağırdı. «Bir fırın kapısında geçirilen üç saat, bir milletvekiline Convention'da geçirdiği dört yıldan daha fazla şey verir.» Varlet şu kısa otobiyografik değerlendirmeyi yazdı:

> Halk grupları arasında, o çok sevdiğim sansculotte'lar ve paçavralara bürünmüş insanlar arasında ve bu insanların toplandıkları yerlerde geçirdiğim dört yıl bana şunu öğretti ki, tavanaralarından çıkıp gelen, saf, her türlü kısıtlamadan uzak zavallı adamlar, nazik centil-

menlerden, büyük hatiplerden ve el yordamıyla yürüyen bilginlerden daha kusursuz, daha cesurca bir muhakeme yeteneğine sahipler; öteki ler, gerçek bilgiye ulaşmak istiyorlarsa, benim yaptığım gibi, halkın arasına karışmalı ve onlarla birlikte yaşamalılar.

Ve Babeuf Meclis üyelerinin yüzlerine karşı kaba bir üslupla şu şekilde haykırıyordu: «Delegeler! Aranızda tek bir gerçek sansculotte yok. Açıktır ki hiçbiriniz yoksulluğun yürek paralayan ızdırabını bilmezsiniz.»

Enragé'ler, her gün ilişki halinde bulundukları halk adına, sıradan halk delegelerinin dile getirebilecekleri şikâyetlerin çok ötesine geçen bir protesto hareketini başlattılar. Doğrudan burjuvaziye saldırmaya cesaret ettiler. Savaşın —burjuva savaşı, ticari üstünlük için yapılan savaş— çıplak kolluların içinde bulundukları koşulları daha da kötüleştirdiğini gördüler; enflasyonun zengine kâr, yoksula yıkım getiren bir dolandırıcılık olduğunu anladılar. Jacques Roux, 25 Haziran 1793'te Convention kürsüsünden bir dilekçe okudu.

> Hain milletvekillerinin [Girondin'ler] ülkemizin başına bir savaş belası sardırmaları, zenginlerin de bize daha müthiş bir savaş açmalarını mı gerektirmeli? Barışa yirmi yılda ulaşamayabiliriz ve savaşın muazzam bedeli... **[Meclis'in sol tarafındaki sıralardan yükselen öfkeli sesler]** Sakın ola ki paranın değerini düşürmekle ve böylece iflasa yol açmakla suçlanmayasınız.

Dilekçe daha çok bir suçlamayı andırarak şöyle devam ediyordu:

> Bir sınıf insan, diğer bir sınıf insanı açlığa terkedebiliyor ve cezasız kalabiliyorsa, özgürlük sadece bir hayaldir. İnsanların yaşamaları ve ölmeleri ekonomiyi tekel altına almış zenginlere bağlıysa, eşitlik sadece bir hayaldir. Karşı-devrim, yurttaşların dörtte üçünün çile çekmeksizin elde edemediği yiyecek maddelerinin fiyatlarıyla gün gün oluşuyorsa, cumhuriyet sadece bir hayaldir.

Birkaç hafta sonra Roux daha kesin bir tutum aldı ve halkın zararı pahasına oluşturulan muazzam kârların kaynağını gazetesinde ortaya koydu; savaş vurgunculannı ve ulusal toprakları kapatanları hedef aldı.

Sokaklarda küçük çaplı ticaretle uğraşırdınız, şimdi büyük mağazalara sahipsiniz; devlet dairesinde küçük birer kâtiptiniz, şimdi savaş gemilerini donatıyorsunuz; aileleriniz ondan bundan bir şeyler dilenerek geçinirlerdi, şimdi ise karadaki ve denizdeki birliklerin donatılmasından sorumlu oldular, yasadışı servetleriyle kibirleniyorlar. Bu kadar çok insanın devrime vurgun olmasına artık zerre kadar şaşmıyorum; devrim onlara öyle bir bahane sağladı ki, bu sayede çok kısa sürede, yurtseverce, muazzam bir servet yığdılar.

Ve yine şöyle diyordu: «Ruhbanların mülkü ve ulusal topraklar, hemen hemen tamamen, servetlerini, dulların ve öksüzlerin kanlarıyla besleyen insanların eline geçti.»

Fakat enragé'lerin düşüncesi bu tür suçlamalardan daha ileri gitmedi. Devrimci burjuvazinin ekonomik ve mâli sistemine karşıt, tutarlı bir program ortaya koymadılar, çünkü bunu yapamazlardı. Kapitalist sömürünün yapısıyla ilgili bazı şeyleri gördüler ve suçladılarsa da, sömürünün iç mekanizmasını tam olarak anlayamadılar ya da ona bir son vermeye çalışmadılar. Sadece etkilerini sınırlamak istediler. Halkın inandığı gibi onlar da, tüccarlar «daha ucuza satış yapmış olsalardı altın ve gümüş bu kadar yükselmezdi» diye düşündüler. Kâğıt paranın değer kaybına uğramasını ve hayat pahalılığının artmasını spekülatörlerin ve istifçilerin oyunlarına yordular. Spekülasyona ve istifçiliğe enflasyonun sebep olduğunu anlamadılar. Huzursuzluğa, belayı bir süre için durdurabilecek ama ortadan kaldıramayacak baskı önlemleriyle çare aradılar. Halkın hatipleri bu tür çareleri zaten zihinlerde canlandırmışlardı. Enragé'ler ise sadece bunları daha iyi formüle ettiler.

Paranın değer kaybını durdurmak için, asinya'ların nakit parayla mübadele edilmesinin yasaklanmasını istediler. Fiyatların yükselişini sona erdirmek için tüm temel ihtiyaç maddelerine fiyat denetimi uygulanmasını talep ettiler ve darlığın önlenmesi için bu malların ihracının yasaklanmasını savundular. Spekülasyon ve istifçiliğe son vermek için Terör uygulanmasını talep ettiler; istifçiliğin cezası ölüm olmalı, meydanlardan giyotin eksik edilmemeli ve «devrimci milisler» *(armées revolutionnaires)* zenginlerin üzerlerine gönderilmeliydi.

Sonunda bu program, demagojiye yönelen Jacobin'ler tarafından devralındı ve birkaç hafta boyunca uygulandı. Fakat özel çıkarları olanlar yapılan düzenlemeleri ve getirilen yasakları atlamaya çalıştılar. Onları etkisiz hale getirmek için Jacobin'ler baskı önlemlerini gevşetecek yerde daha da şiddetlendirmek zorunda kalacaklardı. Böylece önlemler nihaî sonuçlarına, yani ekonominin toplumsallaştırılmasına ve devrimci savaşı finanse etmek için zenginlerin servetlerinin ellerinden alınmasını varacaktı.

Fakat enragé'ler bu kadar ileri gidemezlerdi. Yeni bir ekonomi biçimine geçiş için koşullar henüz olgunlaşmamıştı. Jacques Roux, Leclerc ve Varlet modern proleteryayı temsil etmiyorlardı. Modern proletaryayı oluşturan sanayileşme o dönemde henüz embriyon halindeydi. Hitap ettikleri kitle, hâlâ özel mülkiyete bağlı küçük burjuva ve zenaatkârların çoğunlukta oldukları heterojen bir kitleydi. Genç kapitalizme tümden son vermeyi değil, onun yolaçtığı hasarı sınırlayacak önlemlerin alınmasını talep etmekle yetindiler. Mülkiyetin bizzat varlığına değil, sadece spekülatörlerin ve istifçilerin mülkiyetine saldırdılar.

Jacques Roux haydutların ve istifçilerin mülkiyetine karşı öfkeli bir tutum aldı, fakat «halk ve mülkiyet»e kanatlarını gerdi. Varlet'in talebi şuydu: «Hırsızlık, spekülasyon, tekelcilik ve istifçilik sayesinde halkın zararına elde edilen servet, yapılan suistimaller toplum nazarında kanıtlanır kanıtlanmaz, devlet mülkiyetine geçirilmelidir.» Enragé'lerin savundukları en cüretkâr önlem halk dükkânlarının *(magasins publics)* kurulmasıydı. Bu dükkânlar kentlerde ve kasabalarda kurulacaklardı ve malların fiyatları rekabetle belirlenecekti. Zengin çiftçiler de ürünlerini genel satış merkezlerine göndermeye zorlanacaklardı. Fakat besin maddelerinin kollektif olarak dağıtılmasını öngören bu fikir sadece Jacques Roux'nun kafasındaki anlık bir parıltı olarak görülür.

Jacques Roux'nun düşüncesini aşmak çok sonra Babeuf'e düşecekti. Gerçi geçmişiyle yoksul Picardy köylülerinin sözcüsü haline gelmiş olan Babeuf zaten enragé'lerden ilerdeydi. Kiliseye ait mülklerin 1789'un sonunda ulusallaştırılması köylülere cesaret vermişti. Kilise mülkiyetinin yasallığına meydan okumak suretiyle burjuvazi istemeden özel mülki-

yet fikrinin yıkımını başlatmıştı. 1791'de Babeuf, dünyevi bir elin kutsal mülkiyet hakkına karşı kalkmasının, mülkiyete duyulan saygıyı sınırsız biçimde ortadan kaldırabileceğini anlamıştı. Tarım yasası *(loi agraire)* yani «zenginlerin yakında yürürlüğe konabileceğini düşünerek korktukları» ve Babeuf'e göre içinde «tüm yasaların doğal sonucu»nu taşıyan bu yasa, toprağın paylaştırılması ile ortak mülkiyeti ve toprağın devredilemezliğini birleştirdi: Toprağın kollektif mülkiyeti ve bireysel kullanımı. Ve Babeuf, kırsal çerçevenin dışına çıkarak tüm mülkiyet fikrini tartışma konusu haline getirdi. Şöyle yazıyordu:

> Sürekli gelişen bir toplumsal hareketin sadece geçici ifadesi olan ve bu hareket tarafından aşılan kurumlara... neden... temel bir nitelik atfediliyor... Evrim devam ediyor, geleceğe giden yollar açık... Demokrasi donmuş bir buz kalıbı değilse, akışkan ve değişebilir ise, fiili eşitliğe varmadan edemez.

Yine de Babeuf bu cüretkâr görüşler doğrultusunda halk arasında ajitasyon yapmanın getirebileceği tehlikeleri göze almaya cesaret edemedi. Bunları ancak bir arkadaşına açabiliyordu. Dönemin objektif koşulları komünizm fikrinin gelişmesini ya da bir karşılık bulmasını engelliyordu.

6. Enragé'lerin Politik Tutarsızlığı

Ekonomik alandan politik alana dönersek, enragé'lerin yine tutarsız olduklarını, aynı cüret ve aynı güçsüzlüğün bu alanda da geçerli olduğunu görürüz. İleri götüren bir fikre sahiptiler fakat düşüncelerini sonuna kadar götüremiyorlardı. Ekonomik taleplerini, varolan sistemin sınırlarını aşabilecek nihai bir amaca bağlayamıyorlar, kitle hareketini yeni bir iktidar biçimine yönlendiremiyorlardı.

Fakat parlamenter meşruiyet içinde kısılıp kalan Montagnard'larla kıyaslandıklarında, doğrudan eylem ihtiyacını açıkça ortaya koymaları gibi yadsınamayacak bir erdemleri vardı. Üstelik herkes tarafından kabul edilmiş şöhretli kişilere, hatta bunların en tepesindekine, dokunulması en tehlikeli olanına bile saldırma cesaretini gösterdiler. Halkın

tanrı mertebesine yükselttiği Robespierre'e kafa tutma cesaretini gösterdiler. Théophile Leclerc, Robespierre'i, «kamuoyunun birkaç küstah despotu» safına soktu. Jacques Roux, geleceği haber verircesine, «görünüşte ılımlı ama gerçekte kana susamış adamlar»ı, «yurttaşların boynuna sezdirmeden boyunduruk geçirdiklerini ve güllerin ardında demir çubuk sakladıklarını görmeyen saf yurttaşların bugün birer tanrı gibi taptıkları ölüyken dirilmiş ikiyüzlüler»i açığa çıkarıyordu. Claire Lacombe'un Devrimci Kadınlar Derneği *(la Société des Femmes révolutionnaires)* Robespierre'e, o sıralarda bağışlanmaz bir hakaret olarak kabul edilen, «Mösyö Robespierre» şeklinde hitap etmeye kadar varıyordu.

Fakat bu tür pervasız hareketler, enragé'leri, politik konumlarını sağlamlaştırmayıp her türlü saldırıya açık bir duruma getirdi. Robespierre, sansculotte'ler arasında hâlâ muazzam bir prestije sahipti. Zamanın nesnel koşulları, enragé'lerin, Robespierre ve Kamu Selamet Komitesi'nin iktidarı karşısına halk ayaklanmasından çıkan yeni bir iktidar koymalarını imkânsız hale getiriyordu. Birbiriyle çelişen düşünceler arasında sıkışıp kalmışlardı: Bir yandan devrimci şiddet kullanma gereğini kabul ediyorlardı (Jacques Roux, «Biliyorum, bugünkü koşullarda şiddet önlemlerine başvurmak zorunludur» diye yazıyordu); öte yandan, aristokratlara karşı bizzat talep etmiş oldukları ve şimdi kendilerine yönelen, propaganda yapmalarını önleyen, ifade araçlarını ellerinden alan ve kısa bir süre sonra özgürlüklerini de alacak olan «dehşet verici diktatörlüğü» lanetliyorlardı.

Kısaca enragé'ler, kitle öncüsü için yararlı fakat yetersiz sözcülerdi. Lider olmaktan çok yansıtıcıydılar; kitle öncüsünün kafasındaki görece karmaşayı dile getiriyorlardı.

Bu öncünün bir kesimi tam bir moral bozukluğu içindeydi. Enflasyon, artan hayat pahalılığı, devrimci burjuvazinin halkın çektiklerine kayıtsızlığı, sansculotte'ları, Montagnard partisinden ayırmaya başladı. O güne kadar Dağ'ı körükörüne izleyen hatta bu uğurda can veren çıplak kollular derin bir düşkırıklığı içindeydiler. İçlerinden bazıları devrim uğruna yaptıkları fedakârlıklardan ötürü pişman olmaya başlıyorlardı. Rejimin değişmesinden birşey kazanmış olup olmadıklarını, hatta yoksa krallık sırasındaki durumlarının

daha mı iyi olduğunu kendi kendilerine sormaya başladılar.

Bizzat enragé'ler de, bazı durumlarda, Jacobin'lerden gelen bu tür eleştirilere kendilerini açık tuttular. Yeni baskı tarzının eskisinden daha kötü olduğu düşüncesi Jacques Roux'nun konuşmalarında ve yazılarında kendini sık sık gösterir; Eski Rejim'de yoksullara en azından biraz özenli davranılmıştı. İktidarda bulunanlara yönelik saldırılar bazı durumlarda gerici biçimler aldı. Enragé'ler, baskı önlemlerinin karşı-devrimi durdurmak için zorunlu olduğu bir sırada Terör'ü reddettiler ve basın özgürlüğü istediler (çünkü olağanüstü önlemler onları hedef alıyordu). Böylece kamu selameti (*«salut public»*) denilen rejimin gerici muhalifleriyle birleşmiş durumda göründüler. Oysa zorunlu baskının, bir ucu halka yöneltilmiş bir biçimde burjuvazinin denetiminde olmasından çok gerçekten halka dayalı ve aristokrasiye yöneltilmiş olmasını sağlamayı başarsalardı, bu görünüme düşmekten kurtulabilirlerdi. Ama bazı eylemlerinin biçimi yanlış anlaşılabilirse de enragé'ler hiçbir zaman sağ kanat düşmanla bir anlaşmaya girmediler.

Jacobin'ler, Eski Rejim'i yaşatmak isteyenlerle ve 31 Mayıs'tan sonra da, kralcı saflara geçen Girondin'lerle ölümüne bir mücadele halindeydiler. Dış düşmana karşı da çok daha çetin bir savaş vermekteydiler. Böylece sağ ve sol kanat muhalefetleri birbirinden ayırmamak ve kitle öncüsünün en ufak muhalefetini bir «beşinci kol» faaliyeti olarak görmek doğal bir eğilim haline geldi. Ayrıca, kitle hareketi hakkında pek az şey bildikleri ve burjuvaziyle çıplak kollular arasında başlamakta olan sınıf mücadelesi hakkındaki düşünceleri henüz embriyon halinde olduğu için, Jacobin'ler, sansculotte'ların her bağımsız insiyatifini karşı-devrimden esinlenmiş bir hareket olarak suçlamaya çok istekliydiler. Fakat sansculotte'ların ajitasyonunu «karşı-devrimci» olarak etiketleyerek kısmak, kendilerini harekete geçiren etkilerin içtenliğini sorgulatmamak bakımından da çıkarlarına uygundu. Pek çok durumda, aşırı sol ajitasyonu daha kolay ezebilmek için kralcı bir komplonun varlığı bahanesini öne sürdüler.

Robespierre 4 Eylül 1793'te Jacobin'lerin huzurunda

özellikle zehir kusan bir konuşma yaptı: «Bu alçaklar Ulusal Convention'u, Jacobin'leri ve yurtseverleri boğazlamak istediler.» Ulusal Convention üyesi Claude Basire'e inanmak gerekirse, Kamu Selamet Komitesi aristokratların hazırladıkları bir komployа dair kanıtlar bulmuştu. Hébert ise gazetesinde, bu işte Pitt'in parmağını görebildiğini yazıyordu. Fakat Montagnard ileri gelenlerinden Convention üyesi René Levasseur anılarında *(Mémoires)* bu iftiraları yalanlayacaktır: «Şüphe yok ki, başkentte huzursuzluğa yol açan... halkın hareket halinde bulunuşuydu.»

7. Devrimci Burjuvazinin Dümen Suyunda

Kısaca, Paris'te, kitle öncüsüyle karşı-devrim arasında anlaşma-uzlaşma diye birşey yoktu. Bu durum sadece birkaç büyük eyalet şehrinde görüldü. Lyons, Bordeaux, Marseilles ve Toulon'da federalist ayaklanma, asinya'nın uğradığı değer kaybından ve artan hayat pahalılığından bezmiş bir kısım sansculotte'u kendi safına çekti. Fakat çıplak kolluları burjuvaziye karşı muhalefete yönlendiren tüm etkenlerin varlığına rağmen aynı şey ne Paris'te ne de diğer yerleşim merkezlerinde oldu.

1793'ün sansculotte'ları, burjuvazinin devrimi kendi öz çıkarlarına yönlendirişini kavramada hâlâ kafa karışıklığı içindeydiler. Ve karşı-devrime duydukları kin, hayat pahalılığına ve temel ihtiyaç maddelerinin kıtlığına duydukları öfkeden daha güçlüydü. Burjuva yönetiminin hıyaneti henüz yeterince açığa çıkmış değildi; aksine, burjuvalar Eski Rejim'i canlandırmaya çalışan ve nefret edilen kişilere karşı mücadelede yeteneklerini kanıtlamışlardı. Yeni koşullar ve yeni fikirler, çıplak kollularla burjuvazi arasındaki hâlâ embriyon halinde olan mücadelenin devrimci bir sonuca bağlanması perspektifini henüz ortaya çıkarmamıştı. Devrimin başarısı için halk kitleleri, arada bir öfkeyle homurdanmalarına rağmen, muazzam fedakârlıkları kabul etmeye hazırdılar ve bu uğurda çok büyük güçlüklere katlanacak kadar dayanıklıydılar.

Fakat aynı zamanda, en ileri çıplak kollular, katlanmak

zorunda kaldıkları fedakârlıkları ve kabul ettikleri zorlukları acı bir dille ifade ediyorlardı. Artan hayat pahalılığı, ihtiyaç maddelerinin gün geçtikçe artan kıtlığı, tekelcilerin ve vurguncuların cezasız kalışı ve yasaları uygulayamayan yetkililerin yetersizliği onları öfkelendiriyordu. «Kamu selameti» diktatörlüğünün sadece aristokratlara karşı değil, kitle öncüsüne karşı da uygulandığını anladılar. Robespierre'in anlaşılması güç davranışlarından, burjuvaziyle çıplak kollular arasında oynadığı ustalıklı aracılık rolünden giderek rahatsızlık duyuyorlardı. Bütün bunlara rağmen kitle öncüsü hâlâ burjuvazinin peşisıra gitmeye devam ediyordu. Burjuvaziyle çıplak kollular arasında meydana gelen çatlağın açığa çıkmasını önlemek için Montagnard'ların yapması gereken, sadece kitlelerin önüne onları oyalayacak bir kemik atmaktı. Daha sonra bu sayede sansculotte'ları enragé'lerden koparabilecek ve yeniden kendi etki alanlarına sokabileceklerdi.

Devrimci burjuvazi için safra atma zamanıydı. Sıkıntı verici fakat gerekli bir şeydi bu. Burjuvazi yaratılıştan cimridir; en küçük bir taviz bile yüreklerine oturur. Fakat savaş onları gönülsüz de olsa en azından geçici olarak sansculotte'ların desteğini sağlamak için bir şeyler vermeye zorladı. Çıplak kolluların gücü ve coşkusu olmaksızın ne ülke içindeki ne de sınır boylarındaki savaşı kazanabilirlerdi. Büyük tehlikeleri bir başlarına göze alamıyorlardı. Çünkü, bir kere ülke içinde küçük bir azınlıktılar; sonra, değerli kanlarını vahşi bir savaşta dökmek istemiyorlardı; nihayet, tarihsel görevlerini sonuna kadar götürme isteği konusunda aralarında fikir birliği yoktu. İçlerinde geride durmak isteyen ve duraksayan çok sayıda insan vardı. Burjuva devrimi çıplak kollular bu uğurda kan dökmek istemedikçe muzaffer olamazdı.

Convention üyesi Marc-Antoine Baudot, *Notes historiques* (Tarih Notları) adlı kitabında bu konuyu biraz aydınlatır: «Yabancı güruhları ancak kitleler defedebilirdi; o halde kitleler ayağa kaldırılmalı ve başarıda pay sahibi kılınmalıydı. Burjuvazi yapısı gereği barışseverdir ve böyle geniş çapta harekâtlar için sayısal bakımdan yeterli değildir.»

Burjuva devriminin sorunlarını avama özgü /pleb'ce/ bir biçimde çözmek isteyen bir kitle öncüsüyle, sınıf kinin-

den ötürü çıplak kollularla el ele vermektense devrimi tümden unutmayı tercih eden bir kesim burjuva arasında kalan Dağ duraksamadı. «Convention,» diye yazıyordu Levasseur, «yoksulların gayretinden yararlanmak, onu seferber etmek, beslemek ve cesaretlendirmek zorundaydı... Çünkü ülkeyi savunmaya ve özgürlüğü yerleştirmeye hazır olanlar bu insanlardı.»

Fakat bunun bedelini de ödemek zorundaydılar. 1791'de Marat ılımlı burjuvazinin aptalca bencilliği yüzünden devrimin tıkanıp engellendiğini görmenin verdiği çaresizlikle sadece proletaryayı imdada çağırdı. Halk kitlelerinin gerekli desteğini kazanmaları için onlara acilen özendirici birşeyler sunmak zorunda olduklarını görmüştü. Marat sadece bir burjuva devrimcisiydi; bir tek, diğerlerinden daha çok gelişmişti ve daha akılcıydı.

Mart 1793'te Robespierre patlak vermek üzere olan karışıklığı önlemenin tek bir yolu olduğunu düşünüyordu; bu yol «halkı içinde bulunduğu sefaletten kurtarmak»tı. Jeanbon Saint André ve Elie Lacoste bu tavrı kısa ve çarpıcı bir formülasyonla ortaya koydular: «Yoksulların, devrimin kazanılmasında size yardımcı olmalarını istiyorsanız, onların hayatta kalmalarını mutlaka sağlamak zorundasınız.» Burjuvazi olayları metanetle karşıladı; birkaç ay kadar kasalarını açmaya razı oldular. Bedel ödenmişti.

2. Devrimci Burjuvazi İçinde Ayrılık

1. Girondin'ler Çıplak Kollulardan Aldıkları Desteğin Karşılığını Ödemek İstemiyorlar

Devrimci burjuvazi sansculotte'lardan gerekli desteği sağlamak için yalnızca bir miktar maddi fedakârlık yapmak zorundaydı. Fakat ilk önce kendi politik kurmaylarının bir kesiminden kendilerini ayırmak zorundaydılar. Montagnard'lar ve kitle öncüsü arasındaki bölünme ancak hâkim sınıfın kendi arasındaki bir bölünme pahasına önlendi. Buna yol açan nedeni, bölünmenin kesin karakterini ve onu doğuran koşulları dikkatle incelemeden, Montagnard'ların iktidara gelişiyle birlikte başlayan yeni gelişmeleri anlamak olanaksızdır. Girondin'lerin düşüşü muzaffer bir halk ayaklanmasıyla sonuçlanan bir sınıf çatışması mıydı, yoksa sadece hâkim gruplar arasında bir saray devrimiyle doruğa ulaşan bir kavga mı? Gerçek, bu olayın mutlak niteliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu çelişik yorumlar arasında bir yerde yatmaktadır.

Girondin'ler ve Montagnard'lar aynı sınıfa mensuptular. Aralarında temel farklılıklar yoktu. Her iki taraf da özel mülkiyetin ateşli savunucularıydı. Danton, Robespierre, Marat, Hébert ve Billaud-Varenne, pek çok fırsatta, tıpkı Brissot, Vergniaud, Roland ve Condorcet'nin yaptıkları gibi, özel mülkiyetin dokunulmaz ve kutsal olduğunu ilân ettiler. Gi-

rondin'ler ve Montagnard'lar ortak toprak mülkiyetini öngören tarım yasasına aynı şiddetle karşı çıktılar. Doğrudan demokrasiden, egemen halkın kamu hayatına silahlı müdahalesinden ve halk federalizminden her iki kesim de aynı korkuyu duyuyordu. Öte yandan parlamenter kurmaca *(fiction)*, yasallık ve politik merkeziyetçiliğe eşit ölçüde hayranlık besliyorlardı. Her iki kesim de ekonomik liberalizmin kararlı izleyicileriydi. Serbestliğin denetime kıyasla üstünlüklerini aynı sözlerle övdüler. Fiyat ayarlaması ve denetiminin her türlüsüne ilkede karşı çıktılar.

Bununla birlikte, Girondin'ler ve Montagnard'lar arasındaki çatışma düpedüz hırs, gurur ya da politik rekabet gibi bir sorundan patlak vermedi. Bu çatışma iki ayrı sınıfı değil, aynı sınıfın iki ayrı fraksiyonunu karşı karşıya getirdi: Bir grup, burjuva devrimini kurtarmak için çıplak kollulardan yardım istemekte duraksamıyor; diğeri ise, bedeli ödemekten ve sansculotte'lara —kısa süre için de olsa— yolu açmaktansa ülke içinde ve dışında karşı-devrimle uzlaşmayı tercih ediyordu.

Devrimci burjuvazinin bir kesiminin halkla güçbirliği yapmaya katlanırken diğer bir kesiminin bunu neden reddettiğini anlamaya çalışalım. Girondin'lerin daha uygar oldukları, bu nedenle «kaba, eğitilmemiş» halka karşı içgüdüsel bir nefret duymuş olabilecekleri söylenmiştir. Ama bu doğru olamaz. Maximilien de Robespierre, Saint-Just de Richebourg, Barère de Vieuzac, Hérault de Séchelle gibi aristokrat yaratılışlı ve kusursuz giyimli adamlar —sadece birkaçını sayarsak— tıpkı Brissot ve Vergniaud gibi, halk adamlarından /pleb'lerden/ çok uzaktılar.

Gironde ve Montagne'ın (Dağ'ın) çıplak kollulara yönelik farklı tavırları bir çıkar farklılığında köklenir. Girondin'lerin ana desteği, tüketim malları ticareti ve ihracatıyla uğraşan burjuvalardan geliyordu. Dokuma sanayiinin bellibaşlı merkezleri (Grenoble, Rouen, Montpellier, Montauban vb.), Lyons ipek tüccarları, sömürgelerle yapılan ticarette uzmanlaşmış Bordeaux, Marseilles ve Nantes toptancıları onların başlıca dayanağıydı. Dokuma sanayii ve ihracatı 1791'de ve yine 1792'de çok iyi gitmişti. 1789 devrimini 10 Ağustos 1792 devriminden ayıran uzun politik durgunluktan yararlanmış-

lardı. Asinya'nın düşüşü ve enflasyon, üretimi yapay olarak hızlandırmıştı. İnsanlar ellerindeki kâğıt parayı —günden güne bollaşıyordu— alelacele mala çevirmeye bakıyorlardı. İmalatçılar ürünlerinin fiyatlarını dilediklerince yükseltiyorlardı. Kârlarını sınırlayan hiçbir denetim yoktu. Emek maliyetleri henüz fiyatlar kadar yükselmiş değildi. İmalatçılar kadınları, çocukları ve sakatları gülünç ücretlerle çalıştırarak sömürüyorlardı. Düşük mal fiyatlarının cazibesiyle dışardan siparişler gelmeye başladı. Yine de, daha önce gördüğümüz gibi, huzursuzluk belirtileri ortaya çıkmakta gecikmedi ve Girondin burjuvazi savaşı başlatmak suretiyle durumu düzelteceğini sandı.

Fakat savaş umdukları gibi çıkmadı. Belçika ve Hollanda fethedilemedi. İki kez saldırıya geçen Fransız orduları kendi topraklarına geri püskürtüldüler ve 1793'ten sonra uygulanan İngiliz ablukası cumhuriyetle uzak pazarlar arasındaki ilişkileri çok güçleştirdi. Yabancı bankalar Fransa'daki işlerini, denizaşırı ticareti felç edecek şekilde durdurdular. Ülke içinde, bir dizi etken —(büyük ölçüde, gönüllü toplanmasının sonucu olarak) artan işgücü kıtlığı, artan emek maliyeti, hammadde kıtlığı, savaş sanayilerine tanınan öncelik, getirilen denetim önlemleri ve bunun ardından mübadelenin donması, hem kitlelerin yoksullaşması hem de (ya sermayelerini gömüleyen ya da ihraç eden) zenginlerin çekingenliği nedeniyle tüketimin azalması ve lüks tüketimin ortadan kalkması— tüketim malları üreten sanayicileri kritik bir duruma sokuyordu. 1792 güzünde Lyons'ta 30.000 ipek işçisi işsizdi. 1793 Temmuz'unda Rouen'de işçi sayısı 40.000'den sekiz, on bine düşmüştü. Paralarını tüketim malı üreten sanayilere veya dış ticarete yatıran kapitalistlerin çoğu 1793'te iflasın eşiğindeydiler.

Para kaybeden ve kâr marjı sıfıra inen Girondin burjuvazi kitlelere taviz vermeyi reddetti ve savaş maliyetlerinin en küçük yükünü bile işçilerin sırtından alıp zenginlere yüklemeyi amaçlayan her türlü önleme karşı çıktı.

Montagnard'lar ise, aksine, burjuvazinin, enflasyondan, ulusal toprakların ele geçirilmesinden, ordunun donatılıp ikmalinin sağlanmasından ve daha sonra silah üretiminden muazzam yarar sağlayan kesimini temsil ediyorlardı. Fakat

iki kesim arasında aşılması olanaksız bir engel yoktu. Bilâkis! Burjuvazinin büyük bir kesimi yeni kâr kaynakları bulmak için eski ticari faaliyetlerini ve yatırımlarını terkederken Gironde saflarından Dağ saflarına geçti. Devrimci burjuvazinin kazandığı para, ziyafetin kırıntılarını çıplak kollulara bırakmaya izin verici yeterlikteydi. Onlar, giriştikleri kârlı işleri sürdürebilmenin tek yolu olarak bazı denetim önlemlerine katlandılar.

Öteki kesimin öyküsü farklıydı. Savaşın maliyetini yüklenmek istemeyen Girondin'ler artan oranlı vergiye düşman kesildiler ve cebri borçlanma için hazırlanan planları öfkeli bir engellemeyle karşıladılar. Lyons ipek imalatçıları belediye yetkililerinin talep ettikleri 6 milyonluk vergiyi ödememek için 29 Mayıs'ta kentteki halk temsilcilerinin tam desteğini de alarak ayaklanma başlattılar. Marseilles'deki büyük iş çevreleri, borç vermekten kurtulmak için önemli miktarda fonu ülke dışına çıkardılar.

Hiçbir fedakârlığı kabul etmek istemeyen Girondin'ler kitlelerin hayat şartlarını düzeltebilecek her türlü önleme de aynı şiddetle karşı çıktılar. 10 Ağustos'tan sonra Paris Komünü, işsizliği azaltmak için geniş çaplı iş alanları açma planları hazırlamıştı. Girondin hükümetin yapabileceği en iyi şey ücretleri azaltmak (26 Eylül 1792) ve işçilere yol vermek (18 Ekim) oldu.

Girondin'ler kâğıt paranın değerini sağlama alabilecek önlemlere de karşıydılar. Cambon'un asinya için önerdiği, zoraki kura *(cours forcé)* varan plana karşı şiddetle direndiler. Altın ve gümüş satışına yasak getirilmesi ve kambiyo işlemlerinin geçici bir süre durdurulması, Gironde'un maliye bakanı Etienne Clavière ve çevresinin bulaştıkları para spekülasyonu işini tehlikeye sokuyordu.

Girondin'ler temel mallar üzerine getirilecek her türlü fiyat denetimine amansız düşmandılar. Serbest rekabetin tüm hastalıkları iyileştireceği görüşünü inatla savundular. Jacques Brissot artan hayat pahalılığının suçunu «mülk sahipleri ve tüccarlara karşı sürekli atıp tutan anarşistler»e yükledi; bu durum tahılın piyasaya sürümünü durduruyordu. Federalist isyancıların, iktidarı ele geçirdikleri bölgelerde ilk eylemlerinden biri, zahire üzerindeki azami fiyat uygulamasına son vermek oldu.

2. Devrimi Durdurma Tercihi

Kişisel çıkarlarını kendi sınıflarının daha yüksek çıkarlarının önüne geçiren Girondin'ler her türlü acil ekonomik önleme, halka en fazla kısmi bir ferahlama sağlayabilecek her türlü radikal uygulamaya karşıydılar. Çıplak kollukların işbirliğini satın almaktansa devrimi durdurmaya hazırdılar.

Devrimde durmak, geri gitmek demektir. Ve devrimden yorulan Girondin'ler neredeyse farkında bile olmadan kralcıların kucağına düştüler. Devrime bir kez sırt çevirdikten sonra, ruhbanların ve devrimden kaçanların mülklerine el konulmasına artık kalıcı birşey gözüyle bakamazlardı. Bu yüzden sermayelerini ticaretten çekip ulusal mülke yatırmak konusunda son derece isteksizdiler ve ticari kayıplarını karşılamak için Cambon'un onlara nezaketle takdim ettiği bu kolay yolu reddettiler. Girondin çıkarlarıyla Montagnard burjuvazinin çıkarları arasında belki de en şiddetli çatışma bu konudaydı. Ulusal mülkün satışı, gerçekte, devrimci burjuvazi için merkezi öneme sahip öncelikli bir meseleydi.

Cambon'un izlediği tüm mâli politikalar, tıpkı özel hayatı gibi, kendisinin ve ailesinin kapatmaya çalıştığı ulusal topraklara dayanıyordu. Cambon'un, Girondin'lerin sahneden inmeden önce en ateşli biçimde saldırdıkları Montagnard'lardan biri olması anlamlıdır. Bu saldırıya karşılık olarak Cambon da, idari bölgelerde Girondin ağırlıklı yönetimleri, ulusal mülkün satışını sistematik olarak sabote etmekle suçladı ve bazı yönetimlerin Pitt'e yardım sağladıklarını ileri sürdü.

Girondin'ler Fransa'da karşı-devrime giderek daha bir yaklaşırlarken dışarda da bir uzlaşma sağlama yönünde girişimlerde bulunuyorlardı. Savaştan yana tavır almışlardı, fakat istedikleri çabuk ve saldırıya yönelik bir savaştı. Oysa sonuç bir savunma savaşı oldu; Fransa'nın işgal edilip dünyanın geri kalan kısmıyla bağlarının kesildiği, sıradan insanların enerjisiyle alevlenen devrimci bir savaş. Bu durumda cephe değiştirdiler. Yurtseverliklerinin grafiğini inceleyecek olursak, Fransız orduları Belçika'yı işgal eder ve zaferler kazanırken, onların zengin kaynakları ele geçirme umuduyla savaşı desteklediklerini görürüz. Fakat yenilgi rüzgârları es-

meye başlar başlamaz ve Paris'in dış semtlerinde yaşayan sansculotte'lar sokaklara dökülüp ihaneti protesto etmeye ve kamunun selametine yönelik önlemler talep etmeye başlayınca, birdenbire yenilgici bir tutum aldılar.

Dumouriez bozguna uğradı ve Belçika'dan hızla geri çekilmek zorunda kaldı. Fransa bir kez daha işgal edilme tehlikesiyle yüzyüzeydi. Paris'te hava bir kez daha 1792 Eylülündeki gibiydi. Dış semtlerde hareket vardı. İnsanlar terör önlemleri ve kamunun selametine yönelik önlemler talep ediyorlardı.

Şubeler, temyiz ve tecil olmaksızın yargılama yapabilecek bir devrimci ceza mahkemesinin kurulmasını istediler. Convention bu amansız talebi bir yasa haline dönüştürdü ve iki gün sonra, ayın 10'unda, Robespierre yeni durumu ele alacak güçlü bir hükümetin kurulmasını istedi; 21 Mart'ta, Neerwinden'de uğranılan yenilginin öğrenilmesi üzerine Meclis, kitle öncüsünden gelen baskı altında, her komün'ün 20 sansculotte'tan oluşan bir gözetim komitesi kurmasını yasalaştırdı.

Girondin'ler savaşın bürünmekte olduğu karakterden dehşete kapıldılar ve İngiliz hükümetiyle barış konusunda sondajlarda bulundular. 2 Nisan'da Dumouriez «halen hüküm süren kanlı anarşiye bir son vermek» ve «Fransa'yı katiller ve kışkırtıcılardan temizlemek» için askerlerine birdenbire Paris üzerine yürüme emri verdi. Avusturya generali Dük Coburg'la birlikte bir plan hazırladı. Buna göre devrimci Komün ezilecek, Jacobin Kulübü dağıtılacak, yeni seçimlere gidilecek ve monarşi geri getirilecekti. Fakat hiç kimse Dumouriez'i izlemedi. Ve ordusundan kopan general tek başına ya da ancak birkaç kişiyle birlikte düşman saflarına geçti.

General oldukça hırslı biriydi ve esas olarak kişisel amaçlarla hareket ediyordu. Fakat girişimi başarıya ulaşsaydı Girondin'ler onu bir kurtarıcı olarak selamlayacaklardı. Her halükârda Dumouriez onlarla uzlaştığından emindi. Bundan sonra Girondin'lere Dumouriez'le işbirliği yapmış olma damgası vurulacaktı. Bu konu Robespierre'in 3 Nisan'da yaptığı kurnazca konuşmanın temelini oluşturdu.

Özetle, 1793 burjuvazisinin önemli bir kesimi kişisel çıkarlarını ön plana koyarak burjuva devriminin genel çıkar-

larına ihanet etti. Çıkarları savaşı ve devrimi sürdürmeye bağlı olan diğer kesim, kopuşmaya razı oldu. Onlar için iki potansiyel bölünme söz konusuydu: biri Gironde'la, diğeri çıplak kollularla. Zorunlu olarak kendilerini birinci kesimden ayırmayı tercih ettiler. Biraz duraksayıp kem küm ettikten sonra sadece geldiler ve Girondin liderleri iktidardan uzaklaştırmaya karar verdiler.

3. Dağ İki Tehlikeyle Yüzyüze

Bu, Dağ iki ateş arasında, Girondin burjuvaziyle sansculotte'ler arasında kalmışken yapılacak kolay bir iş değildi. Ülkenin gerici çoğunluğunun kendilerine karşı çıkması tehlikesi vardı. Gironde kendi emrinde olan önemli güçlere sahipti. Neredeyse tüm basın ve idari bölgelerdeki tüm yönetimler onların safındaydı. Bu güçlere savaş tehlikesiyle doğrudan yüzyüze gelmeyen idari bölgelerdeki nüfusun çoğunluğu da eklenebilir. Ayrıca ordu içinde, bakanlıklarda, hatta Paris'te, zengin semtlerin şubelerinde ve Ulusal Muhafız Teşkilatı *(garde nationale)* içinde de desteğe sahiptiler.

Girondin idari bölgeleri Dağ'a sürekli olarak iç savaş tehdidiyle şantaj yapıyorlardı. Dağ sindi: Parolaları telaş yok, ayaklanma yok idi. Halkın burjuvazi içindeki bu çatışmaya müdahale etmesine izin verirlerse halk güçlerinin bir sel gibi boşanabileceğinden korkuyorlardı. Paris'te ayaklanma düşüncesi onlar için sadece bir hayalet değil, yaşayan bir gerçeklikti de. Bir önceki yazın hatıraları onları hâlâ rahatsız ediyordu. İstedikleri en son şey, korkunç ikinci iktidarın, 10 Ağustos 1792'de şube delegelerinden oluşan yasadışı meclisin, yasal Komün'ü defederek onun yerini alması gibi bir durumun tekrarlanmasıydı. Bu yasadışı meclis, kendisini, küstah bir rakip olarak gördüğü Meclis'in karşısına koymuş ve onları yeniden hizaya sokmak için muazzam çaba gerekmişti.

Aynı hatıralar sansculotte'ların zihinlerinde de canlılıklarını hâlâ koruyorlardı. Halk, şubelerin, halk ayaklanmasının doğal organları olduğunu öğrenmişti. Herhangi bir şube, Hôtel de Ville'de yapılan resmi toplantılardan tamamen

ayrı olarak diğer şubelerin delegelerini genel bir toplantıda biraraya getirebiliyordu (toplantılar genellikle Seçim Kulübü'nün *(Club électoral)* Evêché'deki bürosunda yapılıyordu). Böylece zaferin kazanılması halinde olağan belediyenin yetkilerini devralacak ve kendi arzularını parlamenter Meclis'e dikte edecek bir ayaklanma komitesi oluşmuştu.

Montagnard burjuvazinin korkusu yersiz değildi. Korkmakta ne kadar haklı olduklarını ilk kez 10 Mart 1793'te anladılar. O gün 10 Ağustos darbesini bu kez Gironde'a karşı tekrarlamak için başarısız bir girişim oldu. 9 Ağustos gecesi, aralarında enragé Jean Varlet'nin de bulunduğu ajitatörler çeşitli şubelere, bir ayaklanma komitesinin oluşturulması için şubelerin delege göndermesini isteyen bir bildiri benimsettiler. Şehir kapılarının kapanması ve çanların çalınması çağrısında bulundular. Daha sonra büyük bir kalabalığın başına geçerek bildirilerini Komün Genel Konseyi'ne götürdüler. Fakat girişimleri başarısız kaldı. Seslerini bile duyuramadılar.

Fakat bu sadece kısmi bir yenilgiydi. Montagnard'lar halkı Gironde'a karşı temel bir muhalefete zorlarsa bir ayaklanmayı bu kez denetime alamayacaklarından ve yasal kanallara sokamayacaklarından korkuyorlardı.

Bu arada Dağ bir sorunla daha yüzyüze geldi. Girondin liderlerin hepsi halkın temsilcileri ve Convention üyeleriydi. Ulusal egemenliğe ciddi biçimde ters düşmeden, devrimin temelini oluşturan ilkeleri, yani Eski Rejim'i yıkmak için burjuvazinin öne çıkardığı ilkeyi ayaklar altına almadan Meclis'in bir kesimini nasıl koparıp atacaklardı? Bir yanda Gironde'un diğer yanda kitle öncüsünün ulusal egemenlik fikrini kendilerine göre yorumlamaları ve bunu Dağ'a karşı kullanmaları, sorunu, çok daha hassas bir hale getirdi. Bu karmaşık duruma bir çıkış yolunun bulunması, Robespierre'in ince maharetini, denge sağlama konusundaki eşsiz hünerini ve fikirlerin mutlaklığını kitle eyleminin daima görece olan ihtiyaçlarına uydurma yeteneğini gerektiriyordu.

Robespierre Girondin liderlerle bağları koparmaya hazırdı. Buna rağmen ülkedeki Girondin çoğunluktan kopmamak istiyordu. Liderleri tabandan ayırmayı ve nihayet sınıfı düzene sokmayı umuyordu (bunda oldukça başarılıydı).

Bu durumda güç gösterisi gibi anlaşılabilecek her şeyden sakınmak zorundaydı. Gerici bileşimine rağmen Convention'u olduğu gibi bırakmasının nedeni de buydu. Convention'un ardına sığınmak suretiyle yasallık görünümünü muhafaza edebilmekteydi. Meclisin, hem ikna hem de gözdağının akıllıca kullanılmasıyla elde edilen bir oyu, tüm iktidarı Robespierre'e ve onun partisine verecekti.

Robespierre'in parlamentoya bir saplantı halinde bağlı olmasının, aynı ölçüde yakıcı bir nedeni daha vardı. Sadece sağdan değil soldan da sakınmak durumundaydı; kendisini kitle öncüsünden korumak zorundaydı. Halkın kendi egemenliğini temsil yoluyla sağladığı farzedilen Meclis'e müdahale etseydi doğrudan demokrasi uçurumuna kayabilirdi; silahlı halkı kendi egemenliğini bizzat gerçekleştirmesi yolunda cesaretlendirebilirdi; ve 18. yüzyılın burjuva filozofları tarafından halkı bu ölümcül sapmadan alıkoymak için inşa edilen kırılgan yapıya son bir darbe indirebilirdi. Robespierre'e göre devlet meselelerinde karar verme yetkisi halka değil Convention'a aitti.

Montagnard'lar bir ikileme çözüm bulmak zorundaydılar: kitlesel ayaklanmaya ve doğrudan demokrasiye yol açmaksızın Convention'un egemenliğine müdahale edemezlerdi; fakat Girondin'lerin de devrimi ve savaşı felce uğratmaya devam etmelerine izin veremezlerdi; ve çıplak kollukların yardımı olmaksızın Girondin'leri defedemezlerdi.

4. İnce Bir Oyun: Kitle Öncüsünün Harekete Geçirilip Kontrol Altına Alınışı

Bu durumda Dağ'ın biraz —sınırlı— baskıya başvurmaktan başka seçeneği yoktu. Destek sağlamak için halka başvurmaktan geri duramazlardı; fakat bunu çok sıkı bir çerçeveye aldılar; halk, kendisini sadece Meclis'e baskı yapmakla sınırlamak durumundaydı. Cerrahi operasyon kaçınılmazdı; fakat ancak içerden yapılmalıydı. Halkın müdahalesinin yegâne amacı, neşteri bizzat kullanması için Convention'a cesaret vermekti. Çünkü kendi içindeki yoz üyeleri, tüm yasal biçimlere tam bir saygı göstererek temizlemesi gereken, Convention olmalıydı. Doğrudan demokrasiye karşı kaçınılmaz

bir savunma mekanizması olan parlamento kurmacası en ufak bir zarara bile uğramamalıydı. Kısaca onlar kontrol edilemeyen ve ne yapacağı önceden kestirilemeyen güçlerle oyuna girmek zorundaydılar. Kitle öncüsünü aynı anda hem harekete geçirmeleri hem durdurmaları gerekiyordu. Bu beceriyi göstermeyenlerin bu işte ağzı yanacaktı.

Kitleden gelecek baskıyı örgütlemek için, 10 Ağustos 1792 ve 10 Mart 1793 hareketlerinin önünü açan yasadışı organların kullanılmasına ayak diremediler. Riskli bir işti, fakat başka çare yoktu. Resmi Komün'den bağımsız olarak toplanan şube delegelerinin resmi olmayan toplantılarından birine açık kart vermek zorunda kaldılar.

28 Mart'ta Dumouriez'in Paris üzerine yürüyeceği haberinin gelmesiyle birlikte, 27 şube, Varlet ve birkaç kişinin insiyatifleriyle, kendiliğinden özel delegeler ya da görevliler atadı. Evêché'de toplanan bu kişiler «kamu selameti ve halkı korumak için cumhuriyetin tüm idari bölgeleriyle haberleşme merkezi birliği» adını aldılar. Montagnard burjuvazi paniğe kapıldı ve doğrudan demokrasi hayaletinin bu yeni ifadesi karşısında geri çekildi. Jacobin'lere hitap eden Marat bunu «yurtsever olmayan» bir girişim olarak adlandırdı ve derneğe bu olayı haber vermek için gelen bir yurttaşı tutuklattı. Bu girişimin sağlayabileceği yararı görebilecek cesarette olan tek kişi Robespierre'di.

Birkaç gün sonra Dumouriez'in ihanet haberi geldi ve böylece Dağ'la kitle öncüsü arasında Girondin'lere karşı kurulan ittifak kesinlik kazandı. 15 Nisan'da çok sayıda şube, 22 Girondin milletvekilinin «egemen halka hainee ihanet etmek suçu»ndan ötürü görevden alınmasını talep eden bir dilekçe imzaladı. Fakat Meclis'i Girondin liderleri defetmeye ikna etmek için bir dilekçe kampanyası yeterli değildi. Halktan gelen baskının daha sıkı biçimde örgütlenmesi gerekiyordu. Çıplak kolluları saldırıya geçirmek zorunluydu. İsteseler de istemeseler de kitle öncüsünün benimsediği yasadışı organları kullanmak zorundaydılar. 5 Mayıs'ta *Contrat social* /Toplumsal Sözleşme/ şubesi, 48 şubeyi, bir «Devrimci Merkez Komitesi»ni oluşturacak delegeleri seçmeye davet etti. Toplantı ayın 12'sinde yapıldı ve 80 üye biraraya geldi.

Evêché'de toplanan bu gayrı-resmî meclis oluşum halindeki harekete bağımsız ve yıkıcı bir kimlik kazandırdı; bunun çıplak kollulara güven vermesi bekleniyordu. Ama tek avantajı bu değildi. Jacobin'lerin uzlaşmaya girmekten sakınmalarını ve her türlü yasallık görüntüsünü muhafaza etmelerini de sağladı. Jacobin'ler yalnızca sahne gerisinde faaliyet gösterdiler. Hareketin insiyatifini sorumluluk taşımayan, hiçbir resmî onaydan geçmemiş komitelere bıraktılar. Bu komiteleriyse kendileri kulisten idare edip dizginlediler.

Jacobin'lerin hakim durumda oldukları resmî Komün, masummuş gibi davrandı. 20 Mayıs'ta polis yöneticilerinin çağrısıyla belediye sarayında yapılan şube görevlileri toplantısında, enragé'lerin etkisiyle, son derece ağır bazı öneriler formüle edildi. Girondin liderlerin sadece tutuklanmalarını değil öldürülmelerini de istediler. Belediye başkanı Jean Pache bu önerilerin geçersiz sayılmaları gerektiğine karar verdi. Evêché'nin varlığı sayesinde itibarlarını kurtardılar.

Komün, Devrimci Merkez Komitesi'nin gizli faaliyetini de gözlerden saklıyordu. Hükümet darbesinden hemen önce, 30 Mayıs günü, *procureur syndic* Anaxagoras Chaumette [yasaların uygulanmasından sorumluydu] Kamu Selamet Komitesi'nin huzuruna çıktı ve Paris'te işlerin yoluna sokulacağını, düzenin muhafaza edileceğini anlattı; ulusal temsil saygınlığını koruyacak ve ihlal edilmeyecekti. Jacobin'lere gelince, hareketlerini dikkatle hesapladılar, sözlerini tarttılar ve attıkları her adıma yasal bir görünüm vermeye özen gösterdiler. Kasten, hiçbir kesin emir vermediler. Komün sıyırttı. Jacobin'ler seslerini çıkarmadılar. Convention'a baskıyı uygulamak Evêché'e kalıyordu.

5. Enragé'ler Nasıl Durduruldular?

Oynanan oyun riskliydi. Kitle öncüsü kendini kaptırıp önceden belirlenen sınırları aşamaz mıydı? Jacobin'ler tarafından öne sürülen enragé'ler vasilerinden kurtulamazlar mıydı? Bu tür korkuların temelsiz olmadığını gösteren belirtiler vardı. Enragé'ler yangını körüklediler. Théophile Leclerc ayın 13'ünde Jacobin Kulübü'nde konuştu ve Girondin'lere karşı «şiddet önlemleri» uygulanması için çağrıda bulundu.

Robespierre bu öneriye derhal karşı çıktı. Ve ayın 22'sinde Varlet, Cordelier'lerin önünde «en kışkırtıcı öneriler»i sıraladı.

Krizin hemen öncesindeki son anda Robespierre, resmî, yasal kurumların sahneye yeniden hakim olması gerektiğini, yoksa bunların bir kenara atılma tehlikesiyle yüzyüze kalacaklarını anladı. İdarî bölgeler yönetimini harekete geçirerek, tüm idarî bölge yetkililerinin, Komün'ün ve şubelerin ayın 31'i sabahı toplantıya çağrılmalarını sağladı.

Evêché'dekiler de hiç vakit kaybetmediler. Oturum halindeki toplantıda ayaklanma hazırlığı için adımlar atıldı. Kentin kapılarını kapadılar ve kendi yetkilerine dayanarak Hanriot'yu Paris silahlı kuvvetler komutanlığına atadılar. Nihayet ertesi gün Paris halkını ayaklanmaya çağırdılar. Ayın 31'inci günü sabahın üçünde Notre Dame'ın çanları çalmaya başladı.

Komün'ün resmî liderleri birbiriyle çelişen iki düşünce içindeydiler. Halktan gelen baskıyı önceden belirlenen tarzda, yani kendi yerine ve sahne gerisinden örgütlediği için Evêché'den hâlâ memnundular. Fakat enragé'lerin ayaklanma komitesi üzerindeki etkisinden de endişe duymaya başlıyorlardı. Ne var ki Robespierre ve Montagnard liderler olaylar üzerindeki denetimlerini tümden kaybetmemişlerdi. Giysilerinin kolunda hâlâ bir kart saklı duruyordu. Girondin'lerle hileli oynamışlardı ve şimdi sıra enragé'lerdeydi.

Kazanmak için bir elçi buldular ve onu öne sürerek kullandılar. Bu kişi Gironde'un kolayca mazlum kahraman kimliğine büründürdüğü *magistrat* Claude Dobsen'di. Bir zamanlar tutuklanmış ve halktan gelen baskı sonucu serbest bırakılmıştı. Bu nedenle Dobsen ayaklanma komitesi başkanlığı için ideal bir isimdi. Robespierre ve Pache, enragé'lerin kontrol altına alınması işini ona verdiler.

Dobsen, Evêche'yi de kapsayan ve daima devrimci faaliyetin ön safında yer tutan Cité Şubesi'nin yol göstericisiydi ve kitle öncüsünün tam güvenini kazanacak kadar ilericiydi. Ama öteki tarafla da yakın bağları vardı. İyi bir burjuva geçmişi vardı. Yakın akrabalarından biri eski bir vergi mültezimiydi. Alman mason teşkilatı Bavyera Işığı'nın *(Illuminés de Bavière)* etkisinde kalan Dobsen, devrimden önce Champagne'da localar kurmuş ve ılımlı parlamenterlerle ka-

lıcı dostluklar oluşturmuştu. 1791'de bir Girondin olan Abbé Claude Fache'yle birlikte yeni bir mason locası, Sosyal Çevre'yi *(Cercle social)* kurdu. Masonik düzen içinde en yüksek görevlere getirildi ve bu üstün gizli konumlar ona her politik alanda değerli destekler sağladı. Mükemmel bir arabulucuydu.

İlginç bir nokta: ayaklanma komitesi başlangıçta 9 üyeliydi. Fakat son anda onuncu bir kişi ilave edildi ve dahası, bu yeni gelen başkanlığı ele geçirmeyi başardı. Bu kişi Dobsen'di. Robespierre ve Montagnard'lar 31 Mayıs halk ayaklanmasının denetim altına alınmasını büyük çapta ona borçluydular.

Ayın 30'unda, gece yarısından hemen önce, Varlet ayaklanma komitesi üzerinde tam bir zafer kazandı. Tüm yetkenin askıya alınıp iptalini, belediye başkanı Pache'nin bile tutuklanmasını kabul ettirdi. Fakat az sonra Dobsen sahneye çıktı ve askıya alındıktan sonra Komün Genel Koneeyi'nin yeniden yürürlüğe konmasını önerdi. Yetki sahibi üç ayrı güç —ayaklanma komitesi, resmî Komün ve idarî bölgeler yönetimince çağrılıp toplanan görevliler— Hôtel de Ville'de biraraya gelerek 25 üyeli bir devrimci merkez komitesi oluşturdular. Yasadışı iktidar resmî organlar içinde özümlendi. Ayaklanma güvenli biçimde kanalize edilmişti.

Bu kritik anlarda Dobsan kitle öncüsünü devrimci burjaviziye bağlayan pamuk ipliğiydi. Enragé'ler bu adamın kendilerini yönlendirdiğini derhal anladılar ve öfkelerini açığa vurdular. Thermidor'un 9'undan sonra yayınlanan bir broşürde Varlet dolandırıldıkları günü anımsar: Sahte asilerin yaptıkları tek şey Brissot'un yerine Robespierre'i geçirmekti.

Bundan sonra enragé'ler devrimci merkez komitesinde güçsüz bir azınlık olmanın ötesine geçemediler. Başkan Dobsen, Belediye Başkanı Pache, Komün *procureur*'ü Chaumette ve vekili *procureur* Hébert onlara karşı birleştiler. Bir yurttaş Paris'teki müfrezelerin başına geçip Convention üzerine yürümeyi önerdiğinde, Konsey, «böyle bir öneri karşısında duyduğu kesin öfke ve sınırsız dehşeti» dile getirdi. Pache «Paris halkı gerçek dostlarıyla onu yanlış yola sokup sakat planlara bulaştırmaya çalışan aptalları ve fanatikleri

ayırdedebilir» şeklinde konuşuyordu. Dobsen, genç solcu Sebastian de Lacroix'nın «bazı şiddet içeren planlar» geliştirmesine engel oldu ve onu konuşmaktan alıkoydu. Sébastien de Lacroix, Nisan 1794'te Devrim Mahkemesi'nin huzuruna çıkarıldığında, diğer aşırılarla birlikte, «31 Mayıs'ta devrimin durdurulması gereken sınırların ötesine geçmekle» suçlanacaktı.

Bir üye Girondin liderlerin tutuklanmaları gerektiğini söylediği zaman Chaumete «öneriye öfkeyle karşı çıktı». Chaumette bu konuyu hâlâ açmaya cesaret eden olursa, onları halkın önünde teşhir edecekti. Bu tür durumlara son vermek için çoğunluk üyelerinden biri «salonun kapısına, ulusal temsile zarar verebilecek önerileri kınayan resmi bir duyurunun asılması»nı önerdi. Devrimci merkez komitesi, bizzat Chaumette'in teslim ettiği üzre, kitle öncüsünün «patlayıcı eylemliliğini yatıştırmak» için mümkün olan her türlü aracı kullanmıştı.

Devrimci burjuvazi, enragé'lerin, Komün'ün politik düzeyde «aşırı» önlemler almasını sağlayabileceklerinden korkmuyordu sırf; ekonomik taleplerin halkın yükselttiği büyük dalganın özünü oluşturduğunu pekâlâ biliyorlar ve en çok, Girondin'lere karşı verilen mücadelenin altından toplumsal sorunun aniden açığa çıkmasından korkuyorlardı. Bu nedenle Konsey üyelerini mülkiyete saygı duyduklarına dair söz vermeye yönlendirdiler. Hemen sonra Komün'den bir sözcü aynı yemini tekrarlamak üzere alelacele Convention'a gönderildi.

6. Kıl Payı Atlatılan İç Savaş

Fakat iç savaş tehlikesi henüz atlatılmış değildi. Komün'ün rızasıyla yapılan ve gün boyu devam eden uyarı atışları çıplak kolluların oluş semtlerden çıkarak Convention'a doğru yürüyüşe geçmelerine yolaçmıştı. Bu arada Girondin ağırlıklı burjuva kesimler Meclis'in yardımına koşuyorlardı. İki karşıt partiye bağlı 30-40.000 kadar insan Tuileries civarında karşı karşıya geldi. Bu bir iç savaşın başlangıcı mıydı? Hayır. Karşı karşıya gelenler birbirlerinin kollarına atıldılar ve kardeşçe bir hava oluştu.

Bununla birlikte, Convention'un çoğunluğu hâlâ olaylara sağırdı. Girondin liderleri tasfiye etmeye karar vermeleri için halktan gelen ve dozu dikkatle ayarlanmış bir baskı hâlâ gerekliydi. Bu baskı ulusal temsile saygı ile nasıl bağdaştırılacaktı? Parlamenter kurmacanın bir pamuk ipliğine asılı kaldığı ve bizzat Jacobin'lerin durumun karışıklığına kapılarak şaşkınlığa düştükleri anlar oldu.

Dağ, ikili oyun oynamak zorundaydı: Kalabalıktan gelen baskıya Convention'u duyarlı hale getirmek zorundaydı ve yine Convention'u kalabalıktan koruması gerekiyordu. Ayın 31'inde halk kitlesiyle birlikte Meclis'e doğru yürüyen Dobsen, bir polis görevlisine, Girondin liderlere göz kulak olunmasını ve başlarına birşey gelmemesinin sağlanması emrini verdi.

İki gün boyunca kem küm eden Convention, Girondin liderlerin tutuklanmasını oylama kararına hâlâ varabilmiş değildi. Daha sert önlemlere baş vurmaktan başka seçenek yoktu. 1 Haziran akşamı çanlar yine çaldı ve ertesi gün Meclis çevresinde yaklaşık 100.000 kişilik dev bir kalabalık toplandı. Paris'in tamamı sokaklara dökülmüştü. Montagnard'lar ince oyunlarını sürdürebilecekler miydi? Ayaklanmayı yasallığın sınırlarında tutan pamuk ipliği son anda kopamaz mıydı? Hedeflerine varıncaya değin virtüözlükleri hiç teklemedi. Convention özenle seçilmiş güvenilir kişilerden oluşan Ulusal Muhafız Teşkilâtı'na bağlı müfrezelerle kuşatılmıştı. Sayıları 5-6.000 kadardı. Seçme adamların oluşturduğu bu birlik Meclis'in gözünü korkutacak, Girondin'lerin sıvışmalarını ve zengin semtlerindeki şubelerin yardımını önleyecek güçteydi. Aynı zamanda Convention'u halktan gelebilecek her türlü aşırılığa karşı da koruyordu.

Daha sonra olanlar bir komediye benziyordu. Ulusal Muhafız Teşkilâtı'nın komutanı Hanriot, adamlarına tek bir milletvekilinin bile Meclis'in dışına bırakılmamasını emretti. Convention üyelerinin çoğu çıkış yolunu zorla açmak istediler. Tuileries avlusuna girdiler ve Carrousel meydanındaki büyük kapıdan çıkmaya çalıştılar. Convention'un bu çıkışı karşı konulamaz bir harekete neden oldu; silahlı sansculotte'lar halkın temsilcilerinin yolunu kestiler ve bekledikleri yasa oylanıncaya kadar hiçbir yere kımıldamamalarını bağıra ça-

ğıra söylediler. Çıplak kolluların Convention'a yönelik tavır ve duygularındaki çelişki asla bu kadar açık biçimde ortaya çıkmamıştı. Sansculotte'lar burjuva parlamentosuna duydukları saygıyla güvensizlik arasında kararsız durumdaydılar. Bir topçu askeri, aşağılandığı ve hakarete uğradığı için şikâyet eden milletvekili Jean-Françoix'ya şöyle bağırıyordu: «Alçak herif, sana hakaret etmemizi istiyorsun, ama sana o zevki vermeyeceğiz.» Hanriot ise teatral bir tavırla haykırıyordu: «Silah başına; topçular, top başına!»

Milletvekilleri geri dönmek zorunda kaldılar. Gerisin geri salona geçtiler ve 29 Girondin milletvekilinin tutuklanması için oy verdiler. Plan başarıya ulaşmıştı. Gironde ve Dağ arasında aracı rolü oynamaya çalışan Kamu Selamet Komitesi adına konuşan Barère, önlemlerin yasadışı olduğunu ileri sürmüştü. Fakat Robespierre'in sözcüsü Georges Couthon, Tartuffe'vari bir dille durumu kurtarmaya çalıştı: «Yurttaşlar, Convention'un tüm üyeleri şu anda özgürlüklerinden iki kez emin olabilirler. Şu anda sizler de dilediğiniz gibi tartışabiliyorsunuz.»

Ne var ki hâlâ bir tehlike sözkonusuydu. Taşra, herşeyin yolunca cereyan etmiş olduğuna ikna olmayabilirdi. Tam bir yasallık görünümü verebilmek için sonradan olayı biraz rötuşlamak gerektiği düşünüldü. Pache, 3 Haziran günü yanında devrimci komitenin iki üyesi ve Hanriot'nun yardımcısı olduğu halde Kamu Selamet Komitesi'ne çıktı. Bu yurttaşlar, bir gün önce her türlü karışıklığı ve huzursuzluğu önlemek için ellerinde bulunan tüm olanakları kullandıklarını ve yurttaşların Paris kentine teslim edilmiş emanetin, yani ulusal temsilin güvenliğine göz kulak olma taahhüdünü hep birlikte göstermiş olduğunu ilan ettiler.

Olay yatışıyor, kuruntular başlıyordu. 14 Haziran'da Jacobin Kulübü, yakın ilişki içinde olduğu derneklere şu değerlendirmeyi gönderdi:

> Ülkenin selametini ulusal temsilde gören Parisli yurttaşlar, halkın temsilcilerinin çevresinde, kendi vücutları ve süngüleriyle koruyucu bir duvar oluşturdular. Milletvekilleri hiçbir zaman daha özgür olmamışlardı. Uzun ve yorucu bir oturumdan sonra halkla kaynaşmak için dışarı çıktılar.

7. İkinci İktidarın Etkisizleştirilmesi

Darbe gerçekleştirildikten sonra onu idealize etme çabalarına rağmen o meşhur gün, Cromwell'in Westminster Sarayını halk ordusuyla kuşattığı ve 143'ü parlamentodan sürülüp tutuklanan presbiteryen liderleri içeri sokmadığı 6 Aralık 1648 olayına benziyordu.

Bu örnek Convention'un canını sıkıyordu. Girondin'leri Convention'da yapılan sessiz bir oylamayla iktidardan uzaklaştırmak Dağ'ı memnun ederdi. Onlar, meydanı muharebeye hazırlamak, iki kez alarmda çan çalıp halkı ayaklanmaya çağırmak, 100.000 sansculotte'u sokaklara dökmek ve avam Hanriot'a kaba emirler verdirtmekten seve seve kaçınırlardı.

Ama dört duvar arasında halledilebilecekken, burjuvazinin içindeki bölünmeyi halkın sorunu haline getirmekten Girondin'ler sorumluydu. Çatışmanın başından beri sürekli olarak çatlağı büyütmeye çalışmışlar, burjuvazi içinde bir bölünme tehlikesi sezen ve kendileriyle Dağ arasında aracılık yapmaya çalışan herkese çok sarsakça saldırmışlardı. Cambon, Lindet ve Danton gibi adamları aşırı uçlara onlar ittiler. Sansculotte'ları müdahaleye kışkırtan, boğanın önünde kırmızı pelerin sallayan onlardı.

13 Nisan günü Marat'yı Devrim Mahkemesi'ne göndermek suretiyle düşmanlıkları başlattılar. 24-25 Mayıs günleri [tümüyle Girondin'lerden kurulu bir soruşturma komisyonu olan] Onikiler Komisyonu'nun *(Commission des Douze)* emriyle, resmî Komün'ün liderlerini, bu arada Evêché'deki liderleri de tutuklattılar. Tutuklananlar arasında Hébert, Dobsen ve Varlet gibi adamlar da vardı. Ayın 25'inde Henri Isnard devrimci Paris'i lanetlediklerini ortaya koyan bir konuşma yaptı: «Ulusal temsile zarar gelecek olursa, tüm Fransa adına ilân ediyorum ki Paris diye birşey kalmayacaktır. Çok geçmeden insanlar Seine nehrinin yamaçlarında Paris'in bir zamanlar varolduğunu gösteren bir belirti aramak zorunda kalacaklar.» Ve hepsinden önemlisi, Jacobin'ler bağları koparmakta tereddüt ederlerken, Girondin'ler, ayın 29'unda, Lyons'da, kendilerini de iç savaşa sokma riski taşıyan karşı-devrimci bir ayaklanma başlattılar. 2 Haziran'da Paris'e ulaşan ayaklanma haber-

leri Dağ'ın ruhsuz enerjisini diriltmeye önemli katkıda bulundu.

Convention'daki oylamayı kazanan ve Girondin'leri politik sahneden indiren Montagnard'lar hasarı en aza indirmek ve halkın bir sel gibi taşan coşkusunu yeniden eski yatağına akıtmak istediler. Herşeyden önce Evêché'den kurtulmak zorundaydılar. Dobsen ayaklanma komitesini resmi yetkililerle kaynaştırarak zaten bu yönde birşeyler yapmıştı. Ama yine de enragé'leri birleşik Meclis'ten sürmeleri gerekiyordu. Kamu Selamet Komitesi, Komün'e, «tehlikeli unsurlar»dan kurtulmak için devrimci merkez komitesinde tam bir değişiklik yapılması emrini verdiğinde Girondin liderler daha yeni tutuklanmışlardı.

İkinci iktidar yok fiyatına gitti. Üç gün süren olaylar sırasında silahlanan çıplak kollulara birkaç *sous* ödenmesi şartıyla dağılmayı kabul ettiler. Bir de ayaklanma komitesinin üyelerine bir arpalık tahsis edildi: Onlar için Paris idarî bölgesinde bir gözetim komitesi oluşturuldu ve gerek kent içinde gerekse dış semtlerde maaş karşılığı ve Kamu Selamet Komitesi'nin gözetimi altında politik düzeni koruma görevi verildi.

Anragé'ler her yerde geriye bastırılıp sessizliğe itildiler. Leclerc 4 Haziran günü Komün Genel Konseyi huzuruna çıktı ve oradakilere ayaklanmanın sona erdiğini düşünmelerinin yanlış olduğunu söyledi. «Tüm zanlılar hapsedildi mi? Bundan kuşkuluyum... Düşmanlarınızı temizlemeyi neden bu kadar ağırdan alıyorsunuz? Birkaç damla kan akıtmak neden sizi bu kadar korkutuyor?» Konuşması «topluca yükselen karşı tezahürat»la kesilen Leclerc kürsüden inmek zorunda kaldı. Başkan salonda yeniden düzeni sağladı. Hébert söz alarak, «kan dökülmesini öneren her kimse kötü bir yurttaş olarak görülmelidir» dedi. Leclerc tutuklandı ve şüpheli muamelesi görerek uzun süre sorguya çekildi.

Kamu Selamet Komitesi'ni oluşturan Cambon, Barère, Lindet ve Danton gibi uzlaştırıcılar gericilik yolunda daha da ileri gittiler. 6 Haziran'da sundukları yasa tasarısıyla, 2 Haziran kahramanı Hanriot'nun Ulusal Muhafız Teşkilâtı komutanlığından alınmasını istediler. Robespierre ve Montagnard çoğunluğu bu kadar ileri gitmeye cesaret edemediler ve tasarı ayın 8'inde reddedildi. Fakat böyle bir tasarının Meclis

gündemine gelebilmesi bile nasıl bir ortamın hüküm sürdüğünü göstermeye yeter.

Girondin liderlerin sonunda ölüme mahkûm edilmeleri olgusu, 31 Mayıs'a, darbeden sonra, şiddetli bir temizlik hareketi görünümü verdi. Fakat infazlar olaydan ancak aylarca sonra gerçekleştirildi. Terör'ün sayısız kurbanıyla birarada tutuldular ve 1793 Ekim'inin sonuna kadar, bir kısmı da 1794 Haziran'ına kadar, sehpaya gönderilmediler. 2 Haziran'da tutuklanmalarından sonra, aslında oldukça iyi muamele gördüler. Evlerinde göz hapsine alınmışlar ve başlarına birer jandarma dikilmişti. Yirmi kadarı bu durumdan yararlanarak kaçtı. Kaçanlar idari bölgeleri Paris'e karşı harekete geçirmeye çalıştılar. Enragé'ler Montagnard'ların yumuşaklığına pek öfkeleniyorlardı. Leclerc şöyle yazıyordu: «Devrimde, yarım yamalak önlemler devleti kurtarmaz, çöküşünü getirir.»

Tutuklanmaları için karar verilen iki Girondin bakan, Etienne Clavière ve Pierre Lebrun haftalarca görevlerine devam ettiler. Bir mahkûm olmasına rağmen Lebrun cumhuriyetin ülke dışındaki ajanlarına kendi imzasıyla emirler göndermeye devam etti. Komite bazı konularda ona danışmak istediği zaman jandarmasıyla birlikte gelmesini istiyordu. Bu komedi 21 Haziran'a kadar devam etti.

8 Temmuz'da, Robespierre adına konuşan Saint-Just, Convention'a bir rapor sunarak tutuklu milletvekillerinin 14'ünün affedilmesini istedi. 31 Mayıs'tan sonra iyi muamele görenler sadece Girondin milletvekilleri de değildi; Gironde'un başlıca güçlerinden birini oluşturan idarî bölge yönetimleri görevlerine devam ediyorlar ve kendi yönetimleri altındaki insanları merkezi hükümete karşı kışkırtabiliyorlardı. Bunların çoğu Eylül ve Ekim aylarına kadar tamamen temizlenmediler.

Girondin milletvekillerinin çoğu 2 Haziran'da alınan yasaklama kararına dahil edilmedi. Ayın 6'sında, bunların 75'i, 29'ların tutuklanmasını protesto etti. Bu protestoya karşı çıkılmadı bile. Ekim'de, Terör dalgası kırılmaktayken tutuklandılarsa da Robespierre'in müdahalesiyle giyotinden kurtuldular. 9 Thermidor'dan sonra ise Convention tarafından eski görevlerine resmen iade edildiler. Anlamlı bir kefaretti bu: Burju-

vazi kendi içinden bir kesimi kurban etmek zorunda kaldığı için bir tür vicdan azabı duyuyordu.

8. Fakat Mücadele Sürüyor

Kitle öncüsü olayın ertesi günü aldatıldığını anladı. Haziran başında Nogent-le-Rotrou şubesi, Paris Jacobin'lerine şunları yazıyordu:

> Arkadaşlar, kardeşler, gözetiminiz altında gerçekleşen bu son devrime hepimiz hayran kaldık... Fakat sizce bu devrim yeterli olmuş mudur?... O halde gelin aptal ve zalim burjuva aristokrasisine karşı birleşelim; mümkünse onları aydınlatalım ve onlara şunu anlatalım ki, eğer aklın gücü, ilkenin kudreti ve ahlakın başkaldırısı onları hatalarından döndürmeye ya da kayıtsız tutumlarını yoketmeye yetmezse, o zaman halk, o müthiş sansculotte'lar sınıfı, daha süratli, daha etkili başka önlemlere başvurmak zorunda kalacaklardır.

Sansculotte'ların devrimci burjuvazinin peşinde gitmesine yolaçan tüm nesnel etkenlere, Robespierre'in ve Jacobin liderlerin tüm hilelerine rağmen mücadele devam etti; ve de Girondin'lerle Montagnard'lar arasında olmaktan çok burjuvazi ile çıplak kollular arasında sürüp gitti.

3. Yoksula Sağlanan Destek

1. Gironde'dan Dağ'a

Devrimci burjuvazinin homojenliği sadece bir an için tehdit edildi. Gironde'u desteklemiş olan mülk sahiplerinin büyük çoğunluğu Dağ'ın saflarına geçti. Bu, parlamenter düzeyde de görülebilir: Meclis'teki yüzer gezer kitle [«Bataklık» *(Marais)* ya da «Ova» *(Plaine)* olarak anılırlar] sayıca Dağ ve Gironde'un toplamından çok daha önemliydi ve 31 Mayıs'a kadar Girondin'lerle birlikte oy kullandı. Bu tarihten itibaren sayıları 500 kadar olan bu çekingen, tutucu milletvekilleri (sansculotte'lar onlara «Bataklığın kurbağaları» diyorlardı) adımlarını Montagnard'lara uydurdular.

Bu değişime yolaçan başlıca itki korku değildi. Onların Dağ'a bağlanmaları, Dağ'ın zenginlere bol keseden sunduğu teminatlarla, onlara verdiği politik avanslarla ya da birkaç gün içinde çatılıp kotarılan bir anayasanın gözalıcı biçimde kabul edilmesiyle de açıklanamaz. Onlar sadece kendi çıkarları temelinde kazanıldılar. Bir kere, genel hatlarıyla, onları, burjuva devriminin başarıya ulaşmasından çıkarları olduğuna temin ettiler. Onlara, Eski Rejim'den kazanmış oldukları avantajları pekiştirmeleri için, savaşın sonuna kadar sürdürülmesi gerektiğini, karşı-devrimin içerde ve dışarda tümüyle ezilmesi gerektiğini vurguladılar.

Hébert, *Le Père Duchesne* gazetesinde şöyle yazıyordu: «Parisli istifçiler ve tekelciler, alabileceğimiz tek bir karar var: Korkusuzca gidip sansculotte'lara katılmak. Onların arasında en ufak bir korku duymayacaksınız ve malınız da emniyette olacak.» Bu sözler mülk sahiplerine güvence sağlıyordu ve samimiyetle söylenmişti. Daha önce kanıtlanmış bir samimiyetti bu. 31 Mayıs'ta başkaldıranlar mülkiyete karşı titiz bir saygı göstermemişler miydi?

Montagnard'lar, hepsinden öte, pek çok burjuvaya Gironde'un daha önce yanaştırmadığı bir ikramda bulundular. Onların da ganimetten bir pay almalarını sağladılar. Ulusal toprakları ve savaş kârlarını onlara yem olarak uzattılar. Dağ'ın kolay zaferi, Gironde'un ülkenin büyük çoğunluğunun desteğini kazanmışken birdenbire tecrit edilmesi ve federalist ayaklanma denilen hareketin genelde görece çabuk yenilgiye uğratılması, bütünüyle şöyle açıklanabilir: Tüketim malları sanayii ve ticaret alanında çıkarı olan önemli bir burjuva kesiminin konumunu değiştirmesi. Bu kesim Kamu Selamet rejimi altında yeni kâr kaynakları keşfetti ve ulusal toprakları ele geçirerek, silahlı kuvvetlerin ikmalini sağlayıp savaş teçhizatı üreterek yeniden servet yaptı.

Sanayi ve ticaret burjuvazisinin önemli bir kesiminin desteğini kazanan Montagnard'lar, onların yeni kâr kaynaklarına bir çeşit sigorta uygulanması gereğini kabul ettirmeyi başardılar. Onları çıplak kollular yararına bazı fedakârlıklar yapmaya ikna ettiler. Bu fedakârlıkların sınırlı ve geçici olacağı konusunda onlara baştan teminat verdiler. Sınırlı olacaktı, çünkü devrimci burjuvazi savaş maliyetlerinin küçük bir bölümünden fazlasını üstlenmeye niyetli değildi ve sansculotte'ların sefaletini birazcık hafifletmenin ötesinde bir yardıma da niyeti yoktu; geçici olacaktı, çünkü yaptıkları işbirliğine, kesinlikle gerekli olandan daha fazla bir süre boyunca karşılık ödememeye karar vermişlerdi.

Çıplak kolluları biraz ferahlatmanın birkaç yolu vardı. Birincisi, denebilir ki, merhamete kalmıştı ve gerek nakdî gerekse aynî yardımların dağıtımından ibaretti; daha mâli ikinci bir yol da, para arzının denetim altına alınmasından, paranın değerini istikrara kavuşturmak için değer kaybını sınırlamaktan ibaretti; ve ekonomik olan üçüncü yol, fiyatlara

doğrudan müdahale etmekten, denetimsiz fiyat artışlarını durdurmaktan ibaretti. Bu üç önlem aynı anda ve birlikte uygulamaya sokuldu.

2. Devrimci Hayırseverlik Önlemleri

Devrimci hayırseverlik önlemleri sistemin esas ekonomik ve parasal mekanizmalarını etkilemedi. Bu önlemler ulusal gelirin genel dağılımını değiştirmedi. Bu önlemler hali vakti yerinde olanların servetlerine kısmî ve zaman zaman yapılan müdahalelerden ibaretti. Montagnard burjuvazi zekât veriyordu. Yaptıkları çok küçük bir fedakârlıktı ve onlara kendi mülklerini elde tutma ve öfkeli halktan korunma hakkını veriyordu.

Bir tepkiyle karşılaşma tehlikesinin çok büyük olduğu yerlerde, şiddetli sefaleti biraz olsun hafifletmek için, yerel yetkililere zenginlerden vergi alma yetkisi tanındı. 4 Şubat 1793'te Paris Komün'ü zenginlere 4 milyon tutarında özel bir vergi salmayı kararlaştırdı ve bu karar ayın 7'sinde Convention'da onaylandı. Aynı şekilde, l'Hérault idarî bölgesi askerlik için seçilen yurttaşların, zenginlere salınacak bir vergi yoluyla tazmin edilmelerini kararlaştırdı. Bu karar da 13 Mayıs'ta Convention tarafından onaylandı ve örnek olarak gösterildi. Paris Komünü 5 Mayıs'ta, Lyons ise 14 Mayıs'ta, zenginlerden sırasıyla 12 ve 15 milyon tutarında vergi alınmasını karara bağladılar. Loiret'de, milletvekili Jacques Laplanche, mülk sahiplerine, 12, 20, 30 hatta 50 bin livre vergi bağladı.

Nièvres'de, Joseph Fouché, 19 Eylül'de, dilenmeyi kaldıran ve ilçelere, yoksul sayısına orantılı olarak zenginlerden vergi alma yetkisi veren bir kararname çıkardı. Fouché, 8 Ekim'de, Moulins'deki gözetim komitelerine, «gereken tüm paranın, servetleriyle ve yurtseverlik göstermeyişleriyle orantılı olarak zenginlerden toplanması» yetkisini verdi. Milletvekili Claude Javogues, Loire'da benzer bir kararname çıkardı. Bu milletvekillerinin toplumsal düzeni yıkmak gibi bir niyetleri yoktu. Amaçları netti: Savaşı kazanmak, bunun için de geçici olarak sanscullote'ların sempatisini kazanmak.

Burjuvazi ve çıplak kollular arasında bir kopuşmadan en fazla korkulan yer başkentti. Bu yüzden rejim Parislilerin refa-

hıyla özel olarak ilgileniyor ve onlara ucuz ekmek sağlıyordu. 1792'nin sonundan itibaren Komün ve Maliye Bakanlığı ekmeğin fiyatının üç *sous* olarak tutulmasının yolaçtığı bütçe açığını kapadılar.

Fakat devrimci burjuvazi aynı cömertliği Fransa'nın geri kalan kısmına yaymayı düşünemezdi. İki Convention üyesi, ekmek fiyatlarının bütün cumhuriyette üç *sous* olarak sabitleştirilmesi konusunda ısrar etti. Farklı zamanlarda yapılan bu öneriye mülk sahiplerinin sözcüleri karşı çıktılar.

Bütün bunların yanısıra, rejim Paris sansculotte'larına çeşitli biçimlerde tazminat ödedi. Fakat tahsis edilen miktarlar çıplak kolluların sefaletine yaygın ve kalıcı çare olmaya yeterli değildi. Parça bölük verilen yardımdan sadece kitle öncüsünün bir kesimi yararlandı. Montagnard burjuvazi bu faaliyeti sadaka vermekle sınırlı tutmayı tercih edebilir, parasal sisteme ve fiyat mekanizmalarına yapılan ve böylece bireysel özgürlük ve mülkiyete darbe indiren müdahalelerden seve seve kaçınırdı; fakat hayat pahalılığı ve temel malların kıtlığının yarattığı ciddi durum, onları daha radikal önlemler almaya zorladı.

3. Asinya'nın Güçlendirilmesi: Liberal Çözüm

Montagnard burjuvazi, neye mal olursa olsun asinya'nın satınalma gücünü korumalıydı. Parayı nasıl denetleyeceklerdi? Olası iki yöntem vardı: Liberal çözüm ve otoriter çözüm. Bir dizi klasik mâli önlemlerle dolaşımdaki asinya miktarını azaltabilirlerdi. Kâğıt paraya yapay bir değer vermek için çok sert baskı önlemlerine, Terör'e başvurabilirlerdi. Montagnard'lar her iki yöntemi de sırayla kullandılar. Fakat liberal yöntem mülk sahiplerinden gelen direnişle boşa çıkarıldı. Bu durumda otoriter yönteme başvurmaktan başka seçenekleri kalmadı.

Klasik çözüm bizzat Girondin'ler tarafından savunulmuştu. Okulda öğrenmiş olduğu liberal ekonominin kutsal ilkelerini hâlâ bağrında taşıyan Saint-Just bu çözümü benimsedi. Eski Rejim taraftarlarını, hatta (devletin düşmanı olduklarından şüphe edilen) zanlıları giyotine göndermeye gelince Saint

-Just çok enerjik bir gençti ama sıra zengin mülk sahiplerinden para koparmaya gelince çok daha yumuşak oluyordu.

Ve mâli konularda denetimi elinde tutan Cambon savaş kârlarından vergi alınmasına karşıydı. Savaş ve azami fiyat yasası (temel ihtiyaç maddelerine sabit fiyat uygulanması yasası) tüketim malı üreten sanayilerin kayba uğramalarına yol açarken, kapitalistler bu zararları savaş ikmal malzemeleri üzerinden ve ulusal toprakları satınalmak yoluyla fazlasıyla kapattılar. Onları, muazzam kârlarının bir kısmını teslime zorlamak güç olmayacaktı.

Paranın dolaşımını azaltmak için servet üzerine muazzam bir vergi koymak istemeyen Montagnard burjuvazi, yetersiz, kısmi tedbirlerle idare etti. Piyasadaki asinya'ların bir kısmı toplandı ve yok edildi. Fakat bunların miktarı yeni basılanlardan daha azdı. Dolaşımdaki para miktarını azaltabilecekleri pratik ve etkin bir yol, ulusal toprakları satınalanlara, borçlarını isterlerse yıllık taksitler halinde 12 yılda ödeme olanağı verme rezaletine bir son vermek olabilirdi. Ama bu düzenleme, devrimci burjuvazinin spekülasyon amacıyla kullanabileceği bol miktarda sermayesi olması demekti ve buna dokunulmayacağı güvencesi verilmişti.

İnatçı zenginleri ellerindeki asinya'ları vergi borçlarını ödemekle ya da ulusal toprakları satınalmak yoluyla Hazine'ye katmaları için cesaretlendirmeye çalışan Cambon, kralın resmini taşıyan yuz livre'nin üzerindeki tüm asinya'ları toplamaya karar verdi. Hamiline senetler haline getirilen bu asinya'lar, belli bir süre için vergi ödemede ya da ulusal mülkleri satınalmak için kullanılabilirdi. Ama ellerinde bunlardan bulunduranlar öylesine etkili dolaplar çevirip protestoya giriştiler, ertelemeler ve muafiyetler elde ettiler ki, uygulama Hazine'ye yarım milyondan fazla sağlamadı.

Mülk sahiplerinin engellemesi olmasa, etkili olabilecek diğer bir yöntem cebri borçlanmaydı. Cambon bu yöntemin işleyeceğine inanıyordu. Fakat borçlanma çok çeşitli değişikliklere uğratıldı ve sonunda kabul edilen hali, çok yetersiz kaldı. Bir kereye mahsus olup sonunda ulusal topraklarla geri ödenebiliyordu. Ya da gönüllü bir borçlanmaya yazılmak suretiyle geçiştirilebiliyordu. Mülk sahipleri yine de bu uygu-

lamayı sabote ettiler; tıpkı gönüllü borçlanmaya yazılmaktan kaçınmış oldukları gibi. Onların hakim olduğu yerel yönetimler, bu uygulamaya karşı ellerinden gelen her türlü engellemeyi yaptılar.

Zenginlerden para alınması sözkonusu olduğunda lütufkâr davranan Cambon, yoksullar karşısında katılaşıyordu. Uyguladığı deflasyonist politikanın tüm ağırlığını zaten paranın değer kaybından en çok etkilenen kesime, dar ve sabit gelirlilere yükledi. Kamu Borçları Defterî Kebir'ini *(Grand Livre)* getiren 24 Ağustos - 13 Eylül 1793 kararnamesi, borçların birleştirilmesi, tahvil edilmesi ve azaltılması anlamına geliyordu. Fakat bu tasarrufun maliyeti küçük yatırımcılara yüklendi: Rant geliri 50 *livre*'den az olanlar —büyük çoğunluk— geçici Hazine senedi alma hakkına sahip değildiler; bunlara %60 değer kaybına uğramış asinya'larla ödeme yapıldı.

Cambon hisse sahiplerine karşı giriştiği saldırıdan hemen sonra, kendilerine ömür boyu tahsisat bağlanmış olanları ele aldı ve tahsisat miktarında müthiş bir kesinti yaptı. Böylece zaten kötü durumda olan bir grubun yıllık gelirinde önemli bir azalma meydana geldi.

Para dolaşımını azaltma girişimleri sonucunda Hazine'ye geri dönen asinya'nın miktarı çok gülünçtü. Ve böylece liberal çözüm neredeyse işlemez hale geldi. Hayat pahalılığı üzerinde bu tür önlemlerle etkinlik sağlayamayacaklardı.

4. Asinya'nın Güçlendirilmesi: Otoriter Çözüm

Montagnard'lar isteseler de istemeseler de otoriter çözüme yönelmek zorunda kaldılar. Terör yoluyla asinya'ya yapay bir değer kazandırmaya çalıştılar.

Nisan 1793'te çıkarılan bir kararnameyle tüm ticari ödemelerin asinya ile yapılması zorunluluğu getirildi. Ödemelerde nakit kullanımı ancak asinya'nın değeriyle orantılı olarak mümkün olabilecekti. Nakit satışı yasaklandı. Uymayanlar altı yıl zincire vurularak cezalandırılacaklardı. Her kim asinya ile yapılan ödemeyi reddederse reddettiği miktar kadar ceza ödeyecekti.

Liberal bir kapitalist ekonomi çerçevesinde bu tür önlemleri uygulamak güçtü. Para ticareti el altından devam etti.

Ve bizzat Hazine gittikçe daha az başa baş fiyatlarla nakit karşılığı asinya satmaya devam etti. Dış ülkelerden yapılan alımların karşılığını kısmen altın ya da dövizle ödeme zorunluluğu ortaya çıktı. Özellikle silahlı kuvvetler ihtiyaçlarını nakitle karşılamaya devam ettiler.

Ülke içinde asinya ile nakit arasında belirlenen parite, böylece, şiddetli baskı önlemlerini gerektirdi. Ancak Terör, Devrim Mahkemesi ve giyotin korkusu insanlara kâğıt parayı kabul ettirebilirdi. Bu durumda Convention müdahale yolunda biraz daha ileri gitmek zorunda kaldı. 5 Eylül'de asinya kullanmayanlara uygulanacak, ölüm cezasından mülkün müsaderesine kadar uzanan bir dizi müeyyide kararlaştırıldı.

Fakat mülk sahipleri ellerindeki asinya'ları değerli madenlerle değiştirmeye ve bunları gömmeye devam ettiler. Convention ise buna karşı bir adım daha atmak zorunda kaldı ve paranın gömülü olduğu yerler araştırılmaya başlandı. 13 Kasım'da çıkarılan bir kararnameye göre, bundan böyle toprağa gömülü, bodrumlarda ya da duvarların içinde saklanmış, basılı olsun olmasın tüm altın ve gümüş, elmas ve her türlü mücevher kamu yararına alınacak ve müsadere edilecekti. Bu tür gömüleri ihbar edenlere, bulunan değerin yirmide biri asinya olarak verilecekti. Devrim komitelerindeki çıplak kollulara zenginlerin evlerini diledikleri gibi arama yetkisi verildi; onlar da bunu alabildiğine yerine getirdiler. Bu, Convention'un en devrimci kararnamelerinden biriydi ve gerçek bir paniğe sebep oldu. Tüm eli sıkılar hazinelerini, devlet kasasına bir an önce girsin diye, kendi elleriyle teslim ettiler ve karşılığında kâğıt para almaya razı oldular.

[Convention politikalarını yürütmek için eyaletlere gönderilen] görevli milletvekillerinin bazıları nakit sahiplerine «kendiliklerinden» ellerindeki altını eşit ölçüde asinya ile değiştirmelerine izin verilmesinden hoşnut değildiler; ama buna rağmen kendileri de onları buna zorladılar. Öyle ki, Fouché, 29 Eylül'de, Allier idari bölgesine bir kararname çıkarttırarak, altın ya da gümüş sikke, gümüş külçe, tabak ya

da mücevher sahibi tüm yurttaşların ellerindeki bu tür kıymetleri yerel gözetim komitesine teslim etmelerini istedi. Pek çok yörede itaat etmeyenler ölüm cezasına çarptırıldılar.

1793 sonbaharında alınan vahşi önlemler radikal etkiler yarattı. Terör sayesinde sikkeler gizlendikleri yerlerden çıkarıldılar ve çok sayıda kişi, nakit parasını aynı değerde asinya ile değiştirmek zorunda kaldı. 21 Kasım'da Cambon, Convention önünde bir konuşma yaparak alınan önlemlerin zafere ulaştığını ilân etti.

Bu başarı dışarda derin bir yankı uyandırdı. Paris'teki Birleşik Devletler temsilcisi Gouverneur Morris, 16 Kasım'da, Jefferson'a, asinya'nın adım adım değer kazandığını söylüyor ve «emisyon artarken kâğıt paranın değer kazanması olgusu»nu hayretle karşıladığını bildiriyordu. Ama aynı zamanda, liberal ekonominin kutsal yasalarındaki böylesi sansasyonel çarpıtılmanın izahını da getiriyordu: Bu sonuç zorla, Terör sayesinde gerçekleştirilmişti. Aynı önlemler ve aynı sonuçlar dış ticarette de geçerliydi. «Günlerce döviz alım satımı yapılmadı. Müşteri yok, çünkü poliçe alan kişilere şüpheli muamelesi yapılıyor ve şüpheliler de hapsediliyor.» Şu Fransız cumhuriyetinin sinirleri amma da sağlamdı! Genç Amerika'nın işadamları bütün bunları açıklayamıyorlardı.

Fakat asinya'nın kaybettiği parlak toparlanma geçiciydi. Altın ve gümüş bir an önce dolaşımdan çekilmezse, kâğıt para, yakında tekrar düşme tehlikesiyle yüzyüze kalacaktı. Pek çok insan, Terör nedeniyle, elindeki nakdi eşit miktarda asinya ile değiştirmeye razı olmuştu. Fakat aynı şey, bu arada hiç kesintiye uğramayan ticarî muameleler için geçerli olmadı. Asinya piyasasında kâğıt para önemli ölçüde fırladı, fakat itibarî değere ulaşmadı. Tam bir keşmekeşti yaşanan.

Ve insanlar, çok doğal olarak, şunları sormaya başladılar: Asinya'nın nihayetteki düşüşü neden önlenmesindi, nakit parayı para olmaktan çıkarma gibi basit bir çareyle asinya'ya neden istikrarlı bir değer kazandırılmasındı, altın idolü neden toptan yıkılmasındı? Bir zamandır revaçta olan bir düşünceydi bu.

14 Ekim'de Anaxagoras Chaumette, cesur bir tavırla, Komün'e değer ölçütü olarak altının yerine işin konulmasını önerdi: «Fabrikaları ve atelyeleri çalıştırmak için gerekli olan insan elidir, altın değil.»

Sansculotte'ların düşüncesi doğal olarak daha farklı öngörülerden kaynaklanmakla birlikte bazı bakımlardan Cambon'un düşüncesiyle uyuşuyordu. Sansculotte'lar asinya'nın altın ve gümüşle rekabetten kurtarılarak değer kaybetmesini önlemek istiyorlardı. Asinya-metal paritesi hakkındaki güveni tazelenmiş olan Cambon, şimdi, daha önce para clarak dolaşımda bulunmayan muazzam miktarlarda altın ve gümüşün, asinya karşılığında piyasaya akması durumunda nakit miktarının çok fazla artacağından korkuyordu.

1 Aralık 1793 te Cambon, Convention'a, bundan böyle nakit paranın asinya ile değil, vergi ödemelerinde, cebrî borçlanmalarda, ulusal toprakların satınalınmasında ve aslında cumhuriyete yapılacak tüm ödemelerde geçerli olacak basit makbuzlarla değiştirilmesini kabul ettirmeye çalıştı. Hazine'ye getirilen altın ve gümüş stokları da para olmaktan çıkarılacaktı.

Burada devrimin en önemli meselelerinden birine, zamanın burjuvazisinin ötesine geçemeyeceği sınırlardan birine gelmekteyiz. Bu dönemde kredi sistemi hâlâ embriyon halindeydi ve servet günümüzde olduğu gibi muazzam yatırım olanaklarına sahip değildi. Servetin büyük kısmı nakit olarak elde tutuluyordu. Servet ve altın bir ölçüde aynı anlama geliyordu. Altına dokunmak, mülk sahiplerinin kafalarında, mülksüzleştirilme hayaletini uyandırıyordu. Burjuvazi, kapitalist sistemi muhafaza ederken altını ortadan kaldırmanın ve mülk sahiplerinin ayrıcalıklı durumlarını korumanın pekalâ mümkün olduğunu henüz bilmiyordu. Cambon ise bu olanağın varlığını sadece sezinliyebiliyordu. Günün birinde totaliter rejimlerin altın olmadan da yapabileceklerini göremiyorlardı. Altına dokunmak gibi bir düşünce, Convention'daki burjuvazi için kapitalizmin kurumlarından en kutsalına karşı bir hakaret anlamına geliyordu. Zaman zaman tedirgin ve çekingen bir dil kullanan Cambon, fazlasıyla ileri gitmişti. İşittikleri karşısında «hayrete düşen» Convention, Cambon'un raporunu geri çevirmeye karar verdi ve önerdiği önlemler alınmadı.

5. Burjuvazi Fiyat Denetimi Uygulamasına Razı Oluyor

Yoksula destek sağlama girişimlerinde Montagnard'lar sadece parayı denetim altına alan önlemlere başvurmakla kalmadılar, ister istemez fiyatlara da doğrudan müdahale etme yoluna gittiler. İhtiyaçlar onları liberal ekonominin kutsal ilkelerini çiğnemek zorunda bıraktı. Fiyat denetiminden kaçınamazlardı.

Bu tür önlemlere karşı şiddetli bir düşmanlık duydukları şüphe götürmez. Bu konudaki tavırları başlangıçta Girondin kardeşlerinin tavırlarından pek farklı değildi. Genç Saint-Just de dahil, bir bütün olarak burjuvazi, ekonomik liberalizme sıkı biçimde bağlıydı. 29 Kasım günü yaptığı bir konuşmada fiyat denetimine karşı tavır alan Saint-Just, Girondin'ler tarafından alkışlanmıştı. Jacques-Pierre Goujon ertesi gün gazetesinde, serbest ticareti savunduğu için onu kutlamıştı.

Fakat sansculotte'ların tavrı çok farklıydı. 15 Kasım 1792'de Seine-et-Oise seçim meclisi, Convention kürsüsünden okunan sert bir dilekçeyle, tahıl fiyatlarının denetlenmesini talep etti. Dilekçe, çıplak kolluların sözcüsü haline gelmiş olan aşırı solcu Montagnard milletvekili Jean-Marie Goujon tarafından hazırlanmıştı.

Hayat pahalılığı artar ve kitlelerden gelen baskı kendisini devamlı hissettirirken, Dağ, istemeye istemeye ve en kötü alternatiften sakınmak için sonunda teslim olmak zorunda kaldı. Rene Levasseur anılarında *(Mémoires)* Dağ'ın azami fiyat yasasını «geçici bir önlem, yaşanılan ağır durumun gerektirdiği bir uygulama» olarak gördüğünü ısrarla belirtir. Fiyat denetimi getirmeyi denemeye gerçekten de mecbur kalmışlardı.

Uygulamaya adım adım, önce tahıl fiyatlarını sabitleştirerek başladılar. Ayaklanma tehditiyle yüz yüze gelen Meclis tasarıyı 3 Mayıs 1793'te onayladı. Resmi fiyatların üstünde tahıl alıp satanlar para cezasına çarptırılacaklar ve ürünlerine el konacaktı. Herkes elindeki tahıl miktarını bildirmek zorundaydı ve belediye yetkilileri evlerde arama yapabileceklerdi. Bildirim yapılmaması ya da hatalı bildirim yapılması durumlarında stoklara el konuluyordu. Yetkililerin ajanları tahıl sahiplerine, pazara belirli miktarda ürün getirmelerini

emretme yetkisine sahiptiler. Mal sahibinin diretmesi halinde harman için dışardan işçi de getirebiliyorlardı.

Yasa derhal yürürlüğe konuldu ve üreticiler ellerindeki tahılı pazara sevketmemek suretiyle karşılık verdiler. Yasa ilk biçimiyle uygulanabilir değildi. Burjuvazi bireysel insiyatifi olabildiğince koruma konusunda çok hassastı ve yukardan dayatılan önlemlerden, merkezi hükümetten gelen denetimlerden, ulusallaştırılmadan hoşlanmıyordu. Besin maddeleri dağıtımının cumhuriyetin her tarafını kapsayan bir yönetim eliyle yapılmasına yanaşmadıkları için ulusal bir azami fiyat rejimi de istemiyorlardı. Bu nedenle sabit fiyat belirleme sorumluluğunu idari bölge yönetimlerine bıraktılar. Tabii ki bu yönetimler zengin Girondin burjuvalardan oluşuyordu. Bu burjuvalar Convention'un bu yasayı pek coşkuyla kabul etmediğini biliyorlar ve uygulamadan kısa sürede vazgeçileceğini umuyorlardı. Bu arada birbirleriyle tam bir uyum içinde fiyat denetim önlemlerini sabote etmeye giriştiler.

Çevre idari bölgelerden artık hiçbir şey gelmeyen Paris kuşatılmış bir şehir gibiydi. Aç insanlar fırın kapılarını zorluyorlardı. Başkente acil yardım gerekiyordu. Paris belediye yetkililerinin ısrarı üzerine Convention, 1 ve 5 Temmuz günlerinde, 4 Mayıs'ta kabul edilen yasaya iki önemli değişiklik getirdi. Böylece bu yasa paramparça oldu.

Uygulamanın başarıya ulaşamamasının bir nedeni daha vardı: Denetim sadece tahıla uygulanıyordu. Mısırın fiyatı sabitleştirilmiş, fakat çiftçilerin, işgücü de dahil, satınaldıkları ve fiyatları önemli ölçüde fırlayan diğer metalar denetim dışı bırakılmıştı. Denetim önlemlerini ya kaldırmak ya da genelleştirmek gerekiyordu. Çıplak kollular yaşam için tek gerekli olan şeyin ekmek olmadığını, hayat pahalılığının üzerine gidebilmenin tek yolunun fiyat denetimini öteki mallara da yaymak olacağını söylüyorlardı.

4 Eylül ayaklanması ve Hôtel de Ville'de toplanan Parisli işçilerin tehditkâr kalabalığı karşısında, burjuvazi, bir hafta içinde tüm temel ihtiyaç maddelerine azami fiyat rejiminin uygulanacağına söz verdi. Buna rağmen verdikleri sözü uygulamaya koymaktan kaçınmaya çalıştılar. Yasa tasarısını hazırlamakla görevlendirilen komite işi savsakladı ve yapabileceğinin en azını yaptı. 22 Eylül günü yapılan ikinci bir

kitle gösterisi, onları hazırlanan tasarıyı sunmak zorunda bıraktı.

İaşe Komisyonu *(Commission des subsistances)* adına tasarıyı sunan Jacques Coupé'nin (Oise'den) yaptığı konuşmada coşkudan eser yoktu. Daha sonra devrimci hükümetin en etkili üyeleri, Robespierre, Saint-Just, Cambon ve Barère alelacele karar vermeye zorlanmış olduklarını, azami fiyat rejiminin, devrime, düşmanları tarafından hazırlanmış bir tuzak olduğunu iddia ettiler. Tasarıyı baskı altında kabul etmişlerdi.

29 Eylül yasası genel azami fiyat rejimini kurumlaştırdı. Ama yasayı hazırlayanlar uygulanmasını peşinen engellemek istemiş olsalar bile yarı yolda durdular. Tüm mallara değil, sadece temel ihtiyaç maddelerine fiyat denetimi uyguladılar; dahası, 4 Mayıs'ta çıkarılan tahıl yasasında işlenen hatayı tekrarlayarak, azami fiyat uygulamasını merkezileştirecekleri yerde «federalize» ettiler. Yine ulusallaştırma korkusu hüküm sürüyordu. Her ilçe, denetimi kendi bölgesinde ayrı olarak yapmak durumundaydı; ulaşım masraflarını karşılayıcı önlemler düşünülmemişti. Öte yandan kitle öncüsünün talepleri de tam olarak yerine getirilmiş değildi. 22 Eylül gösterisi sırasında Parisli sansculotte'lar sabit fiyatların 1790'daki fiyatlardan daha yüksek olmamasını talep ettiler. Convention'un İaşe Komisyonu'nda bazı üyeler ücretlerde %100 artış istediler. Convention bu talepleri kabul etmedi; 1790'daki fiyatların %33, ücretlerin ise %50 artırılmasına karar verdi. Bununsa ücretlilere sağladığı yarar cılızdı.

Çıplak kollular tam olarak memnun edilememişti. Paris'te fiyat denetimi uygulaması başladığında (12 Ekim) bakkalların önünde toplanan kalabalıklar «yasanın da belirlediğinden daha düşük fiyatlarla satış yapmaları için dükkâncıları zorladılar.»

Dahası, uygulamanın merkezileştirilmemesinin yolaçtığı rahatsızlık, kendisini hissettirmekte gecikmedi. İlçeler kendi çıkarlarını kolladılar ve fiyatları, komşu ilçelerdeki durumu dikkate almadan diledikleri gibi saptadılar. Bazı malların 600'den fazla değişik fiyatı vardı. İlçeler kendi ürettikleri mallara yüksek, satınalmak zorunda olduklarına ise düşük fiyatlar biçiyorlardı.

2 Kasım 1793'te Barère, Kamu Selamet Komitesi'nden, yasada bir düzenleme yapılmasını istemek zorunda kaldı. Bu merkezileştirme ve denetim yolunda yeni bir adımı temsil ediyordu. Önce, sadece temel ihtiyaç maddelerinin değil, tüm malların fiyatlarının sabitleştirilmesine karar verildi; ikinci olarak, fiyatlar merkezî olarak belirlenecekti. Tüm mal fiyatlarını üretildikleri yerlere göre belirleyen genel bir liste hazırlanacaktı. İlçelerin yapacağı ise, mesafe ve ağırlığa göre hesaplanacak ulaşım giderlerini bu fiyatlara ilave etmekti. Fakat listenin tamamlanması aylar aldı ve 1794 Mart'ının sonunda yürürlüğe girdiğinde, artık çok geçti.

6. Ticaret Üzerine Denetim Önlemleri

Çiftçiler 4 Mayıs yasasını sabote etmişlerdi; üreticiler ve tüccarlar 29 Eylül yasasını sabote ettiler. Bu direnişi ezmek için radikal adımlar atılmadığı sürece ya kıtlık ya hayat pahalılığı şeklindeki ikilemden pek kurtuluş yoktu. Fiyatlar üzerinde denetim uygulasalar temel ihtiyaç maddeleri ortalıktan kayboluyordu; serbestlik tanısalar, fiyatlar anında fırlıyordu. Bazı tüccarlar azamî fiyattan satış yapmaktansa dükkân ve imalathanelerini kapatmayı tercih ettiler. Dükkânlar ve pazarlar sanki sihir kudretiyle boşalıverdi ve karaborsa, resmî piyasanın yerini aldı. Bazıları da belirlenen fiyatlardan, ama karışık ve hileli mal satarak yasaya itaatkâr göründüler.

Tüccarlara mallarını sattırtmak gerekiyordu. 15 Temmuz'da Convention istifçiliğe karşı sert bir yasa tasarısını kabul etti. Yasa, malları ya da temel ihtiyaç maddelerini piyasadan çekmenin «çok ağır suç» oluşturduğunu ilân ediyordu. Böyle bir suçu işleyene ancak ölüm cezası verilebilirdi. Belediye yetkilileri istifçilikle mücadele komisyonları oluşturabilecek, özel evlere girip arama yapabilecek ve ayak direten tüccarların mallarını ellerinden alıp satabilecekti. Bu andan itibaren tüm genel ihtiyaç maddeleri yetkililerin denetimindeydi. Artık ticarî sırlar diye birşey yoktu.

Paris'te istifçilikle mücadele görevlileri, şubelerin genel kurullarınca seçildi. Aralarında yeteri kadar işçi de vardı (bir matbaacı, bir marangoz, bir duvarcı, bir dikiş ustası, bir doğramacı, bir terzi, bir goblen işçisi, bir basım ve tezhip us-

tası). Azami fiyat yasası kabul edildiğinde, bu yasayı devrim komitelerinin denetiminde uygulayanlar, doğal olarak bu kişiler oldular.

Bu görevliler sadece tüccarları mallarını satışa çıkarmaya zorlamakla kalmıyor, aynı zamanda satışın belirlenen azami fiyattan yapılmasını sağlıyorlardı. 18 Eylül'de, Collot d'Herbois, Convention'dan, mallarını fahiş fiyatlarla satan tüccarların da şüpheliler listesine dahil edilmesini istedi. Mülk sahiplerinin avukatlığını yapanlar derhal karşı çıktılar. Michel Lecointe-Puyraveau, tüccarların sıkıştırılmaları halinde ticareti tümden terkedebileceklerinden korktuğunu ifade etti. Robespierre bu görüşü destekledi; «iyi yurttaşları taciz eden» genel bir yasanın çıkarılmasını istemiyordu. Fakat kitleden gelen baskı, Meclis'i, 29 Eylül yasasına bir madde eklemeye zorladı. Buna göre her kim azami fiyatın üzerinde alım ve satım yaparsa şüpheliler listesine katılacak ve buna göre muamele görecekti. Giyotin, en azından teorik olarak, azami fiyat uygulamasının hizmetine verilmişti.

Daha önce belirtildiği gibi, fiyat düzenlemelerini ihlâl etmek istemeyen tüccarlar, malların kalitesini bozarak fiyatları dolaylı olarak yükseltiyorlardı. 18 Ekim'de, Komün Genel Konseyi'nde, 48 şubenin görevlileri adına konuşan bir yurttaş hileli yiyecek satanları denetleyen ve cezalandıran müfettişler *(inspecteurs de subsistances)* atanmasını önerdi. Bu, oldukça yerinde bir öneriydi. Ayın 20'sinde konsey, her şubenin, şarap ve hileli olabilecek diğer içecekleri kontrolla görevli iki tadım uzmanı seçmesini karara bağladı.

Benzer önlemler sansculotte'ların çoğunluğu oluşturdukları idari bölgelerde de uygulandı.

Bu arada piyasayı düzene sokmak için celp /müsadere, *réquisition:* resmi talep/ hakkı genelleştirildi. 22 Ekim'de çıkarılan bir kararname bu hakkı —tüm Cumhuriyet'te geçerli olmak üzere— 3 üyeli bir İaşe Komisyonu'na verdi. Barère'in dediği gibi, bu celp hakkı sayesinde, cumhuriyet, «içerde üretilen ya da Fransa topraklarına getirilen ticari, sınai ve tarımsal herşeyin geçici sahibi» oluyordu. Başka seçeneği kalmayan Montagnard burjuvazi, nihayet, ikmal ve iaşe işlerinin örgütlenmesini, iyice merkezileştirilmiş bir ulusal yönetim organına bırakmaya razı oldu. İaşe Komisyonu, her

türlü mala yasayla belirlenmiş fiyatından el koyup dağıtımını yapmaya tam yetkiliydi. Asker celbi de yapabilen bu komisyon var gücüyle işe koyuldu.

7. Devrimci Milis Harekete Geçiriliyor

Komisyon'un emrine yeni tip bir silahlı güç sunuldu: Devrimci milis. Sansculotte'lar uzun süredir ikmal ve iaşe işlerine müdahale hakkı istiyorlardı. 20 Ekim'de merkezi devrimci milis toplandı, organize edilip harekete hazır hale getirildi. Milis komutanı Charles Ronsin, Meclis'in önünde bir tören geçişi yaptırdı. Birkaç gün sonra, ayın 30'unda, Barère, Convention'da bir konuşma yaparak 1.500 kişiden oluşan Paris devrimci milisinin celp olayını güvenceye almak için aktif hizmete başladığını, idarî bölgelerdeki devrimci milislerin de harekete hazır duruma getirildiklerini bildirdi.

Sansculotte'lar devrimci milisin, baskı önlemlerini hızla uygulayabilecek biçimde yetkilendirilmesini ısrarla istediler. 4 Ekim'de Chaumette, Komün Genel Konseyi'ne seyyar bir mahkeme kurulması için çağrıda bulundu. Mahkeme ve tekerlekler üzerine yerleştirilecek bir giyotin, devrimci milisle birlikte bir yerden diğerine taşınacaktı. Convention bu konuda Komün kadar ileri gitmedi; fakat giyotin tehditi etkisini gösterdi. Devrimci milis gittiği her yerde çftçiler üzerinde yıldırıcı ve yararlı bir etki uyandırıyordu.

Fakat bu harekâtların sonuç olarak yarattığı etki sınırlıydı. Azami fiyat yasasını sabote eden istifçi ve dolandırıcılara üstünlük sağlamak için bir fırsat veriyor, fakat bu kişilerin direnişine son veremiyordu. Bu önlemler kolaycı ve kestirme olduğundan soruna kalıcı bir çözüm getirmedi. Evlerin aranması ve devrimci milisin yürüttüğü harekât, kısa bir süre için özel mülkiyet duvarını şurda burda yıktı; ama bu hiç de süreklilik göstermedi. Bireyler üretim ve değişim araçlarına serbestçe tasarruf edebildikleri sürece, bireysel çıkarlar yasası, her türlü baskı ve şiddet önlemine üstün gelecekti. Hébert gibi kolaycı insanlar, devrimci milis ve giyotini, tüm güçlükleri sona erdirecek ve mucizevi biçimde bolluk getirecek bir sihirli değnek gibi görüyorlardı. Fakat kitle öncüsünün daha açık fikirli sözcüleri, hayat pahalılığı ve kıt-

lığa herhangi bir kalıcı çare getirilecekse, daha ileri adımların atılması gerektiğini gördüler.

5 Ekim'de, güneydeki halk dernekleri Marseilles'da bir kongre topladılar. Burada açıkça kollektivist bir plan kabul edildi ve tüm diğer halk dernekleriyle cumhuriyetin yetkililerine bu planla çağrı yapıldı:

> Yasama organı, cumhuriyeti bekleyen eşikteki tehlikelerin yiyecek ikmali konusunda acil kamu selameti önlemleri gerektirdiğini her ilân edişinde, o zaman, kriz devam ettiği sürece, Fransa'nın verimli toprağı ve üretken sanayileri düpedüz geniş ulusal üretim birimleri olarak görülmeli, bunların mülkiyet ve yararlanma (intifa) hakkı ulusa ait olarak ve sahipleri de sadece birer vekil olarak görülmelidir. Bu kamu selameti önleminin bir sonucu olarak, ulus, bütün ürünleri emrinde bulacak ve yaşamak için gerekli olan şeylerin herkese eşit biçimde dağıtılmasını gözetecektir.

Komün Genel Konseyi'nde, 14 Ekim'de, Chaumette, atelye ve dükkânların kapatılması karşısında öfkeye kapılarak şöyle haykırdı: «Pekalâ, eğer bu adamlar fabrikaları yüzüstü bırakırlarsa cumhuriyet bunları devralacak ve tüm hammaddelerin kendisine teslim edilmesini istiyecektir.» Hammadde ve fabrikaları «müsadere etmek ve bunları boş bırakan mal sahipleri ya da işletmecileri cezalandırmak; hatta bunları işletmek bakımından gerekli adam sıkıntısı çekmeyen cumhuriyete devretmek» konusunda Convention'un dikkatini çekmek için bir dilekçe hazırlamak üzere bir komisyon kuruldu.

4 Kasım'da, İaşe Komisyonu, azami fiyat yasası yürürlüğe girdiğinden beri eğer varsa ticareti durduran tüccarların saptanması, sahipleri tarafından ihmal edilen fabrikaların müsaderesi ve bu işyerlerinin en yetenekli ve yurtsever öncü işçiler tarafından çalıştırılmalarının sağlanması için Troyes'e (Aube) iki görevli gönderdi. Ayın 15'inde Jean -Marie Goujon bu görevlilere Komisyon adına yazdığı mektupta, imal edilmiş malları satınalmayan hainleri teşhir edip şöyle diyordu: «Tüccarlar mal almayı reddederse onların bu katılımsızlığı cezalandırılacak. Ve cumhuriyet, malları satınalacak. İşçiler cumhuriyet için çalışacaklar, bu da onların şevklerini artıracak.»

Mont-Blanc yedek milletvekili, avukat Jacques Grenus Kasım'da, bir arkadaşına şunları yazıyordu:

> Öyle sanıyorum ki, azami fiyat ilkeleri bizi komün halinde yaşamaya götürüyor. Bu, eşitliğe karşı sürekli mücadele eden bireysel hırsı yokettiğinden cumhuriyetçiliği korumanın belki de tek yoludur... Göreceksiniz, azami fiyatları yerleştireceksek, tüketim ve sanayiden gelecek fazlalar için ulusal mağazalar kurulmak zorunda olacaktır; öyle ki bu fazla, ileride hakkaniyetle dağıtılabilsin. Daha sonra, herkesin, kendi çalışmasının ürününü başka herkesle paylaşmak üzere sunacağı bir ortak refah topluluğuna doğru yürüyor olacağız.

Lyons'da, Jacobin Paillardelle, milletvekili Joseph Fouché'ye öneri götürerek, onun «ulusu, tüm ticaret ve sanayiye el koymaya ve bunları kendi hesabına yürütmeye davet etme»si gerektiğine işaret ediyordu. Antoine Buissart, 2 Şubat 1794'te, Arras'dan (Pas-de-Calais), arkadaşı Robespierre'e şunları yazıyordu: «Ticaret yapmaya tek izin verilecek kimseler, o da bir iaşe ve ticari mallar komitesi aracılığıyla olmak üzere, yalnızca komünler olmalıdır... Bu durumda tüm kârlar cumhuriyetin yararına kullanılacaktır.»

Ticareti komünleştirme fikri Paris'te de ortaya çıktı. Burada bir kez daha nesnel olarak devrimin, öznel olarak ise Montagnard burjuvazinin aşamayacağı bir sınırla karşı karşıya geliyoruz. 1793 Ekim'inde alınan denetim ve gözdağı verme önlemleri bazı durumlarda çok geniş, bazı durumlarda ise yetersizdi. Bu önlemler, yeni bir üretim ve değişim /mübadele/ sistemi getirmeksizin kapitalist rejimin normal işleyişine karşı geliyorlardı. Burjuvazi ya daha ileri gitmek ya da gerilemek durumundaydı. Fakat daha ileri gitmek mümkün değildi. Eninde sonunda geri çekilmek zorunda kalacakları bir çıkmaza girmişlerdi. Denetim önlemlerinin etkisi tam olarak sadece 1793 yılının Ekim ortasından Aralık ortasına kadar hissedildi.

8. Yoksulun Üzerindeki Yük Ne Ölçüde Azaldı?

Azami fiyat uygulaması, Terör'ün desteğiyle kısa bir süre etkin olurken, çıplak kolluların yoksulluğunda bir ferahlama yarattı mı? Ya da bunun ölçüsü neydi? 29 Eylül yasası

iki ayrı alanda uygulanıyordu: Mallar üzerinde azamî fiyat, ücretler için azamî ödeme. Eğer tek başına mal fiyatları ciddi biçimde denetlenirse bundan sadece çıplak kollular yararlanırdı. Yasa yürürlüğe konulduğunda bazı yerlerde ücretler 1790 yılındaki ücretlerin iki, hatta üç misliydi. Ücretlerin 1790 düzeyi artı %50 olarak sabitleştirilmesi, ücretlerin önemli ölçüde düşürülmesi anlamına geliyordu.

Bu durumda azamî ücret uygulamasının yoksulun yaşama koşullarını iyileştirip iyileştirmediği sorusu, sonunda bir güçler ilişkisi meselesine indirgenir. Sansculotte'ların örgütlü ve militan oldukları, yetkilileri denetledikleri ve mülk sahipleri üzerinde önemli bir baskı oluşturdukları bölgelerde, mal fiyatları sıkı biçimde denetlendi; tüccarlar sıkı bir gözetime alındı; fiyatların denetlendiği hissedildi; pazarların ve dükkânların dolu olmaları sağlandı; bu arada ücretler de yasanın öngördüğü miktarda tutuldu ya da bu miktarı aştı. Paris'te ve halk derneklerinin aktif olduğu eyaletlerde olan budur. Öte yandan, mülk sahiplerinin yerel yetkililer üzerinde etkin oldukları, sansculotte'ların zayıf ve kötü örgütlendikleri yerlerde, yasa, ücretlere sıkı ve ciddi biçimde uygulanırken, üreticiler ve tüccarlar, fiyat denetim önlemlerini ceza görmeksizin hiçe sayabiliyor, dükkân ve pazarları malsız bırakabiliyorlardı.

Paris'te, denetimin zorlayıcı biçimde uygulandığı birkaç hafta boyunca ortaya çıkan sonuçlar dikkat çekiciydi. Mallar üzerindeki fiyat denetimine uyuldu, fakat Paris'te ücretler azamî oranın çok üzerinde kaldı.

Kimileri, bu kısa ama anılmaya değer deneyimin önemini küçültmeye ve bunu bir yenilgiye dönüştürmeye çalışmışlar, bizlerin, ekonomik liberalizmin kutsal yasalarından sapıldığı anda herşeyin tepetaklak olduğuna inanmamızı istemişlerdir. Fiyatlar alanında olduğu kadar parasal alanda da otoriter önlemlerin uygulandığı dönem, hemen ardından gelen, denetimin gevşetildiği ve devlet yetkililerinin halkı bizat yasayı ihlale teşvik ettikleri dönemle kasıtlı olarak karıştırılmıştır. Asinya cephesindeki ve azamî ücret-fiyat cephesindeki savaşın kaybedildiğini iddia etmişlerdir. Aslında bu iki alanda da başarıya ulaşılmış olan kısa ama muhteşem dönemi gözlerden saklamaya çalışmaktadırlar.

Fakat 1793 sonbaharında yaşanan deneyin bize öğrettiği birşey daha var: Otoriter ekonomik önlemlerin zaferi ne kadar kesin olursa olsun, nihaî sonuçlarına kadar, yani burjuva hukuğu ve özel mülkiyet çerçevesinin ötesine götürülmediği sürece, geçici ve kolayca bozulabilir durumda kalırlar. Devrim, diğer birçok alanda olduğu gibi bu alanda da sonunda geri çekilmeye zorlandı. Bunun nedeni, ilerlemek ve liberal ekonominin kutsal ilkelerine meydan okumak konusunda hatalı oluşu değildi. Dönemin nesnel koşulları, bu kutsal ilkeleri daha fazla çiğnemeyi engelliyordu.

9. Çıplak Kolluların Katkısı

«Yoksula destek» olarak alınan önlemler, yetersiz olmalarına rağmen, arzulanan etkiyi yarattı. Burjuvazi ve çıplak kollular arasındaki bölünmeyi önledi ve sansculotte'ları devrimin fanatik savunucuları haline getirdi. Fakat önlemlerin sağladığı yarar büyük olmakla birlikte, önem ve süre bakımından sınırlıydı.

Önem bakımından sınırlıydı, çünkü bir kere tüm istek ve coşkularına rağmen sansculotte'ların eğitimleri ve teknik becerileri yetersizdi; bunların yerini ise, ne ölçüde olursa olsun, devrime adanmışlık dolduramaz. Öte yandan, burjuvazi, halk kitlelerinden neredeyse karşı-devrimden korktuğu kadar korkuyordu; bu nedenle halkla işbirliğini en az düzeyde tuttu. Önlemlerin sağladığı yarar süre bakımından da sınırlıydı, çünkü burjuvazi, sansculotte'lara ancak tehlikenin en çok olduğu aylarda serbestlik tanıdı. Kendisine yönelik tehditlerin azaldığını hisseder etmez, sansculotte'ların yardımını bir kenara itti. Halka dayalı çözümlerden vazgeçti. Kendi tekniklerini etkin biçimde kullanmayı tercih etti.

Sansculotte'ların devrimin savunulmasına katılmaları ilk planda halk dernekleri aracılığıyla gerçekleşti. Tüm ülkede Paris Jacobin Kulübü'nü örnek alan ve onunla sıkı bağlar kuran kulüpler oluştu. Görevli milletvekilleri genelde bu kulüpleri yararlı buldular ve onlara güvendiler. Halk dernekleri kendi saflarını temizledikten sonra, gevşek ve güvenilmez memurları arayıp bularak görevli milletvekillerinin, yetkilileri temizliğe tabi tutmasına yardımcı oldular.

Sansculotte'ların yardımı politik mücadelede olduğu kadar teknik alanda da gerekliydi. Jean-Marie Goujon'un özellikle demokratik bir ruh aşıladığı İaşe Komisyonu, güç olan ve sorumluluk isteyen görevinin desteklenmesi için halk derneklerine birbiri ardısıra genelgeler gönderiyordu.

Çıplak kollulardan sürekli destek istendi. Halk derneklerinden —Paris'te ise şubelerden— silah üretiminin daha etkin hale getirilmesi, silah ve kılıç imalatında gerekli aletleri yapabilecek işçilerin bulunması ve süngü yapmayı bilen zanaatkârların araştırılması istendi. Cumhuriyetin askeri teçhizat depoları ve diğer inşaat işleri için ağaç kesmeleri istendi. Yapay güherçile yataklarının oluşturulmasında kullanılacak bitkilerin toplanıp kurutulması suretiyle güherçile üretimine yardımcı olmaları istendi. Ve cumhuriyeti savunanların feci biçimde çektiği ayakkabı sıkıntısını gidermek için ayakkabı toplama kampanyasına katılmaları sağlandı.

Halk derneklerinin devrimci coşku ve bağlılıkları, aldıkları genelgeleri genellikle çok ciddiye almalarını sağlıyordu. Verilen görevleri yerine getirmek için, ellerindeki araçlarla, yapabilecekleri herşeyi yaptılar. Paris'ten gönderilen yazılara verdikleri cevaplar ve neler yaptıklarını anlatan mektuplar, şevk ve dürüstlüklerinin açık kanıtlarıdır.

Halk dernekleri aracılığıyla burjuvazi ülkenin en enerjik güçlerinden yararlanmayı başardı. Fakat yine de onların yaptıkları fazla abartılmamalıdır. Halk dernekleri sadece yardımcı bir rol oynadılar ve bu da sınırlı bir süre için geçerliydi. Kulüplerden aslında sadece birkaç ay, Ekim 1793 ve Nisan 1794 arasında yardım istendi. Daha sonra, halk derneklerine gönderilen genelgeler azaldı. Kulüplerin ayrıcalıkları ya ellerinden alındı ya da belirsizleştirildi. İtkiler giderek yukardan gelmeye başladı ve devrimci yönetimin büyük mekanizması, adım adım, halkın bizzat gerçekleştirdiği faaliyetlerin yerini aldı.

Çıplak kolluların katkısı da aynı şekilde, Paris sansculotte'larının gerçekleştirdikleri çalışmanın doğrudan bir sonucu olan devrimci komiteler ağı içinde sağlandı. 21 Mart 1793'te Convention, her komünün ve şubelere ayrılmış komünlerin her şubesinin 12 üyeli bir komite seçmesini karara bağladı. «Ruhbanlar, eski yerel soylular ya da onların ajanları»

seçilemeyeceklerdi. Komitenin görevi yabancılar hakkında rapor tutmaktı.

Fakat şubeler bu komitelerin yetkilerini genişletmekte gecikmedi. Devrimci burjuvazi onların kanatlarını kırpmak suretiyle karşılık verdi. Ancak Eylül'den sonra, kitle baskısı sonucunda geniş yetkilere sahip oldular. Kendilerine bağlı silahlı bir güce sahiptiler. Yurttaşlık belgelerini onlar hazırlıyor ve değiştiriyordu. İnsanların hayatı bu belgelere bağlıydı. Böyle bir belgeye sahip olmadan devrimci yönetimde yer tutmak olanaksızdı. Komite üyeleri şubelerce seçilmişlerdi ve gerçek sansculotte'lardan oluşuyorlardı.

Karşı-devrimci Georges Duval, küçümseyen bir tavırla, onlara «ayakkabı tamircileri, eskiciler, hamallar ve uşaklar» deyip devamla şöyle der:

> Bu karmakarışık sefiller çetesinin başında... hemen her zaman ya bir berber ya bir icra memuru ya da bir icra memuru yardımcısı veya hali vakti yerinde evlerin birinden gelen eski bir **valet de chambre** /erkek oda hizmetçisi/ bulunuyor, başkanlık ediyordu. ... Bir sürü ayakkabı tamircisi Paris'te başkanlığa dek yükseldi. ... Debbağ Gibbon, tamama yakınını eskicilerin oluşturduğu Sansculotte şubesinde, devrimci komiteye başkan oldu. Panthéon şubesinin başına ayakkabıcı Pierre Isambert... Fontaine de Grenelle şubesinin başına ise Hotel de Luynes hamallarından biri getirildi vb.

Bu alçakgönüllü zenaatkârlar görevlerini titizlikle yerine getirdiler. Yaşadıkları bölgelerde ve semtlerde devrim düşmanlarını amansız bir güçle avladılar, şüphelilerle kaytaranları köklerinden söküp attılar. Sadece aristokratlara değil, zenginlere de cesaretle saldırdılar ve kâh bir bankeri, kâh bir tüccarı tutukladılar. Gerçi bu tür kişiler merkezî yetkililerin koruyuculuğuyla hemen hemen anında serbest bırakılıyorlardı.

Sağlam bir çekirdek oluşturdukları Paris'te ve tüm merkezlerde sansculotte'ların rolü ön plandaydı. Onlar sayesinde karşı-devrim gizlendiği en karanlık köşelerden çıkarılıp atıldı. Önemli bir hizmetti bu. Fakat bu da yine, devrimi kuşatan insan malzemesi kıtlığının bir sonucu olarak, özellikle kırsal kesimde sınırlı kaldı. Halk kitleleri hâlâ okuma yazma bilmiyordu ve cahildi. Her yörede bir militan sansculotte'lar çekirdeği yoktu. Bundan başka çıplak kollular komite üye-

lerine tahsis edilen üç livre'lik ödemeyle hayatlarını sürdüremiyorlardı ve çalışmak zorunda kalıyorlardı. Bu da kamu işleriyle uğraşmak için zaman bırakmıyordu. Gerçek bir demokrasi, buna koşut bir ekonomik kurtuluş olmaksızın varolamazdı.

Devrim çoğu kez kendini şu ikilemle yüzyüze buldu: ya cahil ve becerisiz, buna rağmen politik olarak güvenilir sansculotte'lara dayanılacaktı, ya da eğitim görmüş, becerili ama güvenilmez adamlarla iş yapılacaktı. Bazan ilk çözüm, bazan ikincisi denendi. Devrimci komitelerin yerine getirdikleri hizmet, süre bakımından da sınırlıydı. Komiteler güçlü değildi ve merkezi iktidardan sadece birkaç ay bağımsız kaldılar. Daha sonra devrimci hükümet denilen bürokratik aygıtla bütünleştirildiler ve halkın insiyatifi yukardan gelen insiyatif karşısında kısıtlandı.

Çıplak kollular devrimci milis aracılığıyla da destek verdiler. Sansculotte'ları silahlandırmak ve onları yurtsever bir silahlı güç haline getirmek fikri halkın kafasında çok çabuk biçimlendi. 5 Nisan 1793'te Convention, «her büyük kasabada hali vakti yerinde olmayan yurttaşlar arasından seçilecek bir muhafız birliği» oluşturulmasını ve bu yurttaşların «silahlandırılması ve cumhuriyet tarafından kendilerine ödeme yapılmasını» karara bağladı.

Fakat ilkede böyle bir kararın alınmasına rağmen, uygulamada bir dizi engelle karşılaşıldı. Montagnard burjuvazi devrimci komitelerden çok daha fazla devrimci milisten korkuyordu. İşçilerden oluşan, sürekli yer değiştiren ve her gittikleri yerde orası sanki kendilerininmiş gibi davranan silahlı ve disiplinsiz işçi müfrezelerini denetim altında tutmak, yerel bir gözetim komitesinin 12 güçsüz üyesine hakim olmaktan daha zordu. Bununla birlikte Robespierre ve Jacobin liderler devrimci bir milisin yararlarını kabul etmek durumundaydılar.

5 Eylül 1793 günü Chaumette, Komün adına Convention'a geldi ve şöyle dedi: «Hakkında karar verdiğiniz ve bugüne dek suçlu insanların entrikaları ve korkusu yüzünden boğuntuya getirilen devrimci milisi kurmanızı talep etmeye geldik.» Kitleden gelen baskı öylesine güçlüydü ki Convention geri adım atmaktan vazgeçmek zorunda kaldı. Derhal şu kararı aldı:

Paris'te, masrafı Hazine tarafından karşılanan 6.000 asker ve 1.200 topçudan oluşan, görevi karşı-devrimcileri durdurmak, gerektiğinde devrim yasalarını ve Ulusal Convention'un kararlaştırdığı kamu selameti önlemlerini uygulamak ve yiyecek ikmalini güvenceye almak olan silahlı bir kuvvet oluşturulacaktır.

Tasarı onaylanmıştı artık. Sansculotte'lar acele etmeye karar verdiler. Aynı gün Convention devrimci milis için nisbeten demokratik bir yönetmelik benimsedi. Gönüllüler erbaşlarını ve bölük subaylarını bizzat, çoğunluk oyuyla seçebileceklerdi. Ancak üst rütbeli subaylar adamları tarafından değil, merkezî yetkililer tarafından seçileceklerdi. Ayın 17'sinde Geçici Yürütme Konseyi, bu yönetmeliği uygulayarak devrimci milisin kurmay heyetini atadı. Fakat çıplak kollular bu seçişi kontrolden geçirip onaylamak istediklerini bildirdiler. Ayın 25'inde Montagne şubesi halk derneği, Kamu Selamet Komitesi'nden, devrimci milisin genel kurmayını oluşturacak yurttaşların bir listesinin incelenmek ve onaylanmak üzere istetilmesini kararlaştırdı. Dernek ayrıca, «Jacobin Kulübü ve tüm diğer halk derneklerini, amacı cumhuriyetin iç düşmanları üzerinde terör uygulamak olan milisin güvenilmez unsurlardan mümkün olduğu kadar arındırılabilmesi için bu yolu izlemeye» davet etti.

Jacobin'ler öneriyi kabul ettiler ve ayın 27'sinde devrimci milisin genel kurmayının tartışılmasını gündemlerine aldılar. Listedeki yurttaşların isimleri tek tek okundu ve orada bulunanlardan konuşma yapmaları istendi. Söz alanlar devrime olan bağlılıklarını dile getirdiler. Büyük bir kısmı kabul, bazıları ise reddedildi. Fakat yine bir engel ortaya çıktı: beceri eksikliği. Halktan gelen liderlerin yetenekleri az olsa da, bunu kabul edecek kadar dürüsttüler. Bu eksikliklerini demokrasiye duydukları saygıyla ve devrime olan görevlerini yerine getirirken gösterdikleri yüksek vicdanî sorumlulukla kapadılar.

Merkezî devrimci milisin yanısıra, halk dernekleri ya da görevli milletvekilleri, idarî bölgelerde, tıpkı merkezî milisteki gibi, safları demokratik bir biçimde derlenen devrimci milis örgütleri kurdular. Sözgelimi Lille'deki devrimci milis subayları arasında bir meyhaneci, bir badanacı, bir çamaşırcı ve bir elbise tüccarı yer alıyordu.

Merkezdeki ve taşradaki devrimci milisler, gittikleri her yerde etkin bir terör uyguladılar. Sadece azami fiyat - ücret yasasını uygulamakla kalmadılar; varlıklarını genel olarak tüm devrim düşmanları üzerinde hissettirdiler. Nerede ortaya çıktılarsa, karşı-devrim yeraltına indi. Fakat milis geri çekilir çekilmez karşı-devrim tekrar saklandığı yerden çıktı.

Devrimci milis pek az eğitim görmüş ve askeri meselelerde deneyimi olmayan kaba saba insanlardan oluşuyordu. Genellikle vahşi, amansız, hatta bazı durumlarda yozlaşmış kişilerdi. Arada bir kendi çıkarlarını kolladıkları da oluyordu. Fakat devrime gönülden bağlıydılar. Pos bıyıkları ve uzun kılıçlarıyla gittikleri her yerde bencillere, kaytaranlara ve karşı-devrimcilere terör saçtılar.

Fakat bu alanda bile onların sağladığı yarar sınırlıydı. Beceri eksikliği ağır bir sorundu ve devrimci milise yeni kimselerin yazılmasını baltalıyordu. Burjuvazi ise, kendi hesabına, halktan gelen liderlerin ısrarına rağmen milis kadrosunu artırmayı reddetti. Böylece devrimci milis karşı-devrimin tüm ülkede denetim altında tutulması bakımından çok yetersiz kaldı. Yine de devrimci milis sadece iki ya da üç ay kadar, 1793 Ekim'inden Aralığına kadar tam bir serbestlik içinde hareket edebildi. Bu kısa dönemden sonra burjuvazi örgütün sorumluluklarını adım adım azalttı ve sonunda tamamen dağıttı.

4. Enragé'lerin Tasfiye Edilmesi

1. Enragé'ler Politik Bakımdan Boşlukta Kalıyorlar

Burjuvazi ve çıplak kollular arasındaki bölünme önlenmişti. Montagnard burjuvazi uygun tavizler vererek çıplak kolluların enerjisini elde etmeyi ve bunu, tehdit edilen devrimin savunulmasında kullanmayı başarmıştı.

Kitle öncüsünün birara lideri durumundaki enragé'lere ne olmuştu? Dağ, onların programının bir kısmını uygulamaya sokarak enragé'lerin ağzına bakan sansculotte'ları kendine çekmişti. Onların ajitasyonunu besleyen kaynağı kurutmuştu. Onlardan tamamen kurtulmak için şimdi Dağ'ın yapması gereken şey, Jacques Roux, Théophile Leclerc ve Jean Varlet'yi politik boşlukta tutan pamuk ipliğini kesmekti.

Jacobin liderler bir süredir enragé'lerin etkisini zayıflatmaya çalışıyorlardı. Fakat azami fiyat yasasının çıkarıldığı ve böylece Jacques Roux ve arkadaşlarının varlık nedenlerinin ortadan kalktığı Eylül'e kadar onları tamamen susturma riskini göze alamadılar.

Böylece sansculotte'lara taviz verme politikasının zorunlu ilk adımını oluşturan Girondin'lerin tasfiyesini, birkaç ay sonra, tamamlayıcı adım olarak enragé'lerin tasfiyesi izleyecekti.

2. Jacobin'ler Jacques Roux'yu Yıpratmaya Çalışıyorlar

Enragé'ler hayat pahalılığı ve spekülasyona karşı başarılı bir kampanya yürütmüşlerdi. Sadece çok sayıda şubeyi değil, Cordelier'ler Kulübü'nü, biraz duraksayarak da olsa Komün'ü, hatta Jacobin'leri bile peşlerinden sürüklemeyi başarmışlardı.

25 Haziran'da Jacques Roux önemli bir heyetin lideri olarak Convention kürsüsüne çıktı ve gerek desteklendiğini bilmenin, gerekse geniş bir halk kitlesinin duygularını yansıtıyor olmanın verdiği yetkiyle heyetin hazırladığı dilekçeyi okudu. O gün milletvekilleri, kitle öncüsünün sözcülerinin dönemin nesnel koşulları içinde kullanabilecekleri en ileri dile sahip bir söylev dinlediler. O gün sadece Jacques Roux'nun kariyerinin değil, enragé hareketinin de tepe noktasını belirleyen bir gündü. Jacques Roux devrimci burjuvazinin hoşgöremeyeceği kadar ileri gitmişti. Bu durumu kendisi de farketti ve bir süre sonra, Convention'a «katı gerçekler»den söz etmiş olduğunu ve yanlış zaman seçmiş olduğunu kabul etti.

25 Haziran enragé'lerin doruk noktasına ulaştıkları günü temsil ettiği kadar, onlara yapılacak olan baskının başlangıcını da simgeliyordu. Jacques Roux dilekçeyi okurken pek çok kez Meclis'te hazır bulunanların «öfkeli müdahaleleri»yle karşılaştı. Konuşmacı başkan tarafından uyarıldı ve onunla birlikte gelen bazı dilekçeciler kendilerini ayrı tuttular. Konuşması bittikten sonra başkan Collot d'Herbois, ardından Jacques Thuriot, onu karşı-devrimin eline koz vermekle, Coburg (Saxe-Coburg Dükü, Avusturyalı Feldmareşal Friedrich-Josias Coburg) gibi konuşmakla suçladılar. Ama Thuriot bahaneleri bir kenara bırakarak, onu sınıf ağzı kullanmakla suçladı: «Az önce kürsüden işittikleriniz,» diye haykırdı, «anarşinin korkunç ilkeleridir.» Hemen ardından söz alan Robespierre, Jacques Roux'nun okuduğu metnin yıkıcı niteliği üzerinde durdu ve dilekçenin «görünüşte halkçı temelde kışkırtıcı» olduğunu ileri sürerek uyarıda bulundu. Thuriot, ardından Louis-Joseph Charlier, Jacques Roux'nun derhal tutuklanmasını, Genel Güvenlik Komitesi'nin *(Comité de Sûreté générale)* huzuruna çıkarılmasını istediler.

Yine de Convention konuşmacının popülerliğini, fikirlerinin varoşlarda yaşayan insanlar tarafından desteklendiğini çok iyi biliyordu. Bu nedenle o kadar ileri gidilmedi. Jacques Roux iki gün sonra yeni bir zafer kazandı. Cordelier'ler Kulübü'nde «Yaşasın Jacques Roux! Yaşasın sansculotte'lar!» bağrışmalarıyla karşılandı. Ateşli bir konuşma yaparak parlamenterlerden gördüğü davranışı protesto etti ve coşkuyla alkışlandı. Başkan onu kucaklayarak tebrik etti. Dernek bu konuşmanın afiş şeklinde basılmasına, şubelere, yakın ilişki içinde bulunulan derneklere ve yönetim organlarına gönderilmesine karar verdi.

Sınıra varılmıştı. Robespierre gelişmeyi bu noktada durdurdu. Politik manevra ve hile nedir bilmeyen bu yoksul, silahsız ve saf adamlara karşı sert önlemler almaya karar verdi. Onların yegâne gücü, duygularını dürüstçe ifade ettikleri için çıplak kollulardan kazandıkları destekti. Robespierre 10 Ağustos 1792'den beri devrimci mücadelenin en ön saflarında yer alan, daha birkaç hafta önce Montagnard burjuvazinin Gironde'u tasfiye etmesine yardımcı olan militanları şimdi baskı altına alıyordu. Jacques Roux haklı bir acıyla şöyle yazıyordu: «Devrimler yapmak için daima temiz ruhlu insanları kullanırlar ve artık ihtiyaçları kalmayınca, onları cam bir kadeh gibi ezerler.»

Jacques Roux'nun polis önlemleriyle tasfiye edilmesinden önce, kitle desteğini yoketmek, sansculotte'ların gözünde küçük düşmesini sağlamak zorunluydu. Onu, şu ya da bu ölçüde kampanyasına katmayı başardığı gruplardan ayırmak gerekiyordu. İşe Jacobin Kulübü'nden başladılar. Robespierre ayın 28'inde, oradan, enragé liderine savaş açtı. Jacques Roux'nun düşüşünü sağlamak için onun bir «düşman ajanı» olduğunu ileri sürmekte duraksamadı.

Aynı gün, eski rahip [Jacques Roux], Komün Genel Konseyi (kendisi de üyelerden biriydi) huzuruna kendisini savunmaya çıktığında, soğuk yüzlerle karşılandı. Yasa ve düzeni tehlikeye soktuğu için ona içerliyorlardı. Hatta Chaumette, cevabi konuşmasında, Roux'nun okuduğu dilekçenin «yağma ve mülkiyete tecavüz konusunda tehlike işareti» olduğunu ileri sürdü. Ertesi gün, ayın 29'unda, Konsey, Jacques

Roux'yu, kendisine yöneltilen «ağır suçlamalar»a cevap vermeye çağırdı.

Jacques Roux en büyük başarıyı Cordelier'ler Kulübü'nde kazanmıştı; bu yüzden en fazla orada gözden düşürülmesi gerekiyordu. Jacobin'ler bu iş için bir düzinenin üzerinde konuşmacı görevlendirdiler. Saflarındaki tüm yıldızları harekete geçirdiler: Robespierre, Collot d'Herbois, Jacques Hébert, Louis Legendre, Didier Thirion, Pierre-Louis Bentabole vd. Herşey önceden planlanmıştı. Konuşmacılar birbiri ardısıra söz alarak görevlerini yerine getirdiler ve Jacques Roux'ya, onu cesaretle savunan Théophile Leclerc'e çamurlarını attılar. Collot d'Herbois, Roux'nun, «fanatizm, cinayet ve ihanetin bir ajanı» olduğunu söyledi. Leclerc, «bir Coblentz (sürgündeki Fransız aristokratlarının toplandıkları yer) kaçkını», «bir Pitt uşağı» olmakla suçlandı. Jacques Roux, Leclerc'le birlikte Cordelier'lerin arasından, «bir hain, bir fanatik ve bir canavar gibi kovalanarak» atıldı. Convention'da okuduğu meşhur dilekçe ise yok sayıldı.

30 Haziran operasyonu, Jacques Roux'nun yüzyüze geleceği baskıyı haklı çıkarmak için kullanıldı. 1 Temmuz'da Komün Genel Konseyi, «yurttaş Jacques Roux'nun yurtseverliğe ters düşen fikirlerinden ötürü halk derneklerinden ihraç edilmiş olduğunu dikkate alarak», onun davranışlarını oybirliğiyle mahkûm etti.

Son darbeyi Marat indirdi. Her taraftan hakaret gören çaresiz Jacques Roux, *L'Ami du Peuple* /Halkın Dostu/ gazetesinde, «aşırılarla birlik olan, duygunun şiddetini tahrik eden ve yurtseverliği en vahşi aşırılıklara vardıran haris bir düzenbaz» olarak tanıtıldı.

Jacobin liderler sansculotte'lar arasında hâlâ yüksek bir prestije sahiptiler ve iftiralar etkisini gösterdi. Halk dernekleri ve Komün'ün lanetleyip reddettiği Jacques Roux şubelerden de aynı davranışı gördü. Marat'nın yazısının yayınlandığı günün akşamı République şubesine gitti ve kürsüye çıkarak Convention'a gönderilmesini önerdiği yeni bir dilekçeyi okudu. Alay ve hakaretle karşılandı. Kendi şubesi Gravilliers de onu terketti. Temmuz başında Roux'un muhalifleri şubenin ana komitelerini ele geçirmek için harekete geçtiler. Ve 7 Temmuz'da bu komitelerden biri, devrim komitesi,

omuzdaşını sorguya çekerek militana karşı bir soruşturma açtı.

3. Jacques Roux Eziliyor

Ortalık bir süre sessiz kaldı. Fakat Temmuz sonu ve Ağustos başında yiyecek ikmali konusunda şubelerde huzursuzluk patlak verince ve halkın baskısı bir kez daha kendini hissettirmeye başlayınca, Jacques Roux yeniden günah keçisi haline getirildi.

28 Temmuz günü Komün Genel Konseyi'nde Chaumette'in yardımcılarından Pierre-François Réal öfkeyle enragé'lere saldırdı. Yegâne suçları ev kadınlarını ekmek talep etmeye kışkırtmış olmaktı. «Yiyecek ikmaline son verecek tek yol, yiyecek ikmali üzerine konuşmaktır!»

Birkaç gün sonra, 5 Ağustos'ta, Robespierre Jacobin'lerin önünde bir konuşma yaparak enragé'lere karşı yeniden saldırıya geçti. Jacques Roux ve Théophile Leclerc'i «halk düşmanları hesabına çalışan iki adam» olarak nitelendirdi. Bu konuşmayı dinleyen biri, rahibin [Jacques Roux'nun], malları çok yüksek fiyatla sattıkları için dükkân sahiplerini ve tüccarları öldürmek istemiş olduğunu sanırdı. Her iki adam da Cobourg ve Pitt'in elçileri olarak gösterildi.

Hünerli bir politikacı olan Robespierre hasımlarının zayıf bir noktasını yakalamıştı. Jacques Roux ve Leclerc, öldürülmesinden bir gün öncesi de dahil olmak üzere Marat'yla hararetli bir tartışmaya girmişlerdi. Ayın 9'unda, eski rahip, «Halkın Dostu»nu [Marat'yı] ziyarete gitmiş ve Marat'dan, hakkında yazdıklarını geri almasını istemişti. Ayın 13'ünde Marat karşı-devrimci Charlotte Corday'ın hançeriyle katledildi. Ölümünün hemen ardından, Marat'nın külleri daha soğumadan Jacques Roux ve Leclerc kendilerini onun ardılları olarak ilan ettiler, hatta onun gazetelerinin (*Le Publiciste de la République* ve *L'Ami du peuple*) adını devraldılar. O kadar tartıştıkları Marat'nın anısını tekelleştirmek için yaptıkları bu girişim kendilerine karşı düşmanca bir eleştirinin başlatılmasına neden oldu.

Robespierre zayıf noktayı gördü ve oraya vurdu. 8 Ağustos günü Marat'nın eşi Simone Évrard'ı Convention kürsüsü-

ne çıkardı. Kadın, Meclis sekreterine bir hitap vererek okunmasını talep etti. Hitabın üslubu, yazarını ele veriyordu: «Özellikle iki adamı, Jacques Roux'yu ve Leclerc denilen kişiyi lanetliyorum. Marat'nın yurtsever gazetelerini devam ettirdiklerini iddia eden bu adamlar, onun anısına gölge düşürüyor, halkı yanıltıyorlar.» Robespierre hemen ardından söz alarak kürsüye fırladı: «Marat'nın adını istismar eden bu kişilerin davranışının, onlara karşı gerekli önlemleri almak üzere Genel Güvenlik Komitesi'ne rapor edilmesini talep ediyorum.»

Jacobin liderler eski rahibin düşmanlarını kendi şubesinin yürütme organına ve komitelerine yerleştirmeyi başarmışlardı. Fakat ayın 19'unda Jacques Roux kaybettiği zemini yeniden kazanmayı başardı. Şube görevlilerinin yaptıkları bir hatadan yararlanarak halk komitesi *(comité civil)* ve gözetim komitesini dağıttı, polis görevlisine yol verdi. Kendini başkanlığa yükseltti.

Bunun üzerine Gravilliers şubesindeki baş düşmanı, ayın 22'sinde, halk komitesi ve gözetim komitesinden oluşturulan bir heyet eşliğinde Komün Genel Konseyi'ne çıkarak sözkonusu görevlilerin eski görevlerine iade edilmelerini ve Jacques Roux'nun yargılanmasını talep etti. Chaumette, rahibi, seçilmiş temsilcileri görevden almak suretiyle «halkın egemenliğine müdahale etmek»le suçladı.

Fakat Gravilliers şubesi Jacques Roux'yu hâlâ terketmiş değildi. 22 ve 25 Ağustos günlerinde olmak üzere Komün'de iki kez ondan yana çıkış yaptılar. Halktan gelen baskıyla yüzyüze kalan (Eylül başındaki büyük ayaklanma çıkmak üzereydi) Jacobin liderler, Jacques Roux'yu hapiste tutmaya cesaret edemediler. Ayın 27'sinde kefaletle serbest bırakıldı.

Sansculotte'lar verilen tavizlerle sakinleştirildiler. Jacques Roux'yu kolayca tasfiye etmek için uygun koşullar oluşmuştu. 6 Eylül günü Hébert ve Chaumette çıplak kolluları kazanır ve onların önünde yer alarak Convention'a doğru sessiz bir yürüyüş yaparken eski rahip tuzağa düşüyordu. Şube delegeleriyle birlikte Jacobin Kulübü'ne geldi. Ortada görünmesiyle birlikte protestolar yükseldi ve «çok şüpheli» olarak Genel Güvenlik Komitesi'ne sevkedilmesi talep edildi.

Sonunda şubenin devrim komitesine teslim edildi. Jacobin'lerin salonuna serbestçe giren Jacques Roux oradan bir mahkûm olarak çıktı. Gravilliers şubesinin devrim komitesi, tutuklamanın yasadışı olduğunu ilan etti; «bir halk derneği, hukuken, seçilmiş bir organın üzerinde yer alamaz» diyorlardı. Jacques Roux'ya karşı alınan önlemlerin ardındaki nedenleri bulmak için Kulüp çevresinde soruşturma yapmaya karar verdiler.

Fakat Jacobin'ler kin beslemekte inatçıydılar. Eski rahibe karşı aldıkları kararı onayladılar ve ertesi gün kararlarına gerekçe olan belgeleri göndereceklerini ilan ettiler. (Ayın 8'inde Jacques Roux hakkında bilgi toplamak için bir komisyon atadılar.) Daha sonra şube komiteleri, mahkûmu Paris idarî bölgesi Kamu Selamet Komitesi'ne teslim ettiler. Orada, «Jacobin Kulübü'nün oybirliğiyle aldığı karar çok güçlü kanıtlar bulunduğunu ortaya koymaktadır» denildi ve Roux, ayrıca yargılanmaksızın Sainte-Pélagin hapisanesine gönderildi. Ayın 23'ünde, Gravilliers şubesi Komün Genel Konseyi'ne başvurarak Jacques Roux'nun hâlâ güvenilir olduğuna inandıklarını belirttiler. Boşuna bir çabaydı bu. Hébert, Roux'nun, «şeker ve sabun fiyatlarının yükselmesinden sorumlu olduğunu» iddia ediyordu. Sonunda Konsey, şüpheli kişilerin hapsedilmelerinin yasa gereği olduğunu ileri sürerek başvuruyu reddetti.

Bu son adım Jacques Roux'nun Gravilliers şubesindeki destekleyicilerine pahalıya malolacaktı. 28 Kasım'da şubenin devrim komitesi bu kişilerin dokuzunun hapsedilmesine karar verdi. 3 Aralık'ta bu kişiler La Force hapisanesine götürüldüler. Tam bu sıralarda, Jacques Roux'nun hapisaneden yönetmeye devam ettiği *Publiciste de la République française* gazetesi'nin yayımı durdu.

Enragé lideri, 12 Ocak 1794'te ayaküstü mahkemesi *(tribune de police correctionnelle)* önüne çıkarılana kadar aylarca hapishanede çürüdü. Oradan Devrim Mahkemesi'ne sevkedildi. Karşılaştığı baskı onu şaşırtmış değildi. Başına gelecekleri önceden biliyordu. Ağustos'ta şunları yazmıştı: «Kendimi her türlü tiranlığın amansız düşmanı olarak ortaya koyduktan ve ılımlılara, bencillere, dolandırıcılara, istifçilere ve bizi aç bırakan tüm hainlere karşı savaş açtıktan sonra bütün

bunların olması doğaldır... Eski ve yeni rejimlerin hainleri tarafından hedef haline getirilişimi de doğal karşıladığımı söyleyebilirim.» Başına gelecekleri önceden biliyor, fakat bir karşı-devrimci gibi alçakça öldürülmek istemiyordu. Devrim Mahkemesi'nin huzuruna çıkarılacağını öğrendikten sonra beş kez kendini bıçakla öldürmeye teşebbüs etti. Yargıçlar. huzuruna çıkmak korkulacak birşey değil» dediler. «Bir zakastetmek istediğini sordular. Ona, «Devrim Mahkemesi'nin huzuruna çıkmak korkulacak bir şey değil» dediler. «Bir zamanlar dost bildiğiniz Marat da bu mahkemenin önüne çıktı ve buradan zaferle ayrıldı.» Jacques Roux şu cevabı verdi: «Marat'yla benim aramda çok fark var. Marat benim kadar azimli değildi. Ayrıca ona, bana davranıldığı gibi davranılmadı.»

10 Şubat günü Devrim Mahkemesi'nden kurtulmaya kararlı olan enragé lideri bir intihar girişiminde daha bulundu. Bu kez başarmıştı.

4. Leclerc ve Varlet'nin Susturuluşu

Théophile Leclerc, Jacques Roux'dan daha önemsiz bir hedef değildi. Enragé düşmanları onun ismini eski rahiple çok yakın ilişki içinde anıyorlardı. Birbiri ardısıra, Marat, Robespierre, Collot d'Herbois, Simone Évrard ve diğerleri onun da baskı altına alınması için çağrıda bulunmuşlardı. Leclerc hayalci değildi. Gazetesi *Ami du peuple*'de şöyle yazıyordu: «Sözlerimi seçerken çok dikkatli olmak zorundayım, çünkü kötü niyetli iftiracılar hata yapmamı bekliyorlar.» Delikanlıvari coşkusunu haklı çıkarmak için boşuna çabalıyordu: «Sahneye yakın zamanda çıkmış insanlar, düpedüz, eskiler yorulduğu için, fazlasıyla ateşli gözüküyorlar. Sadece genç insanların bir devrimi gerçekleştirebilecek kadar sıcak kanlı olduklarına hâlâ inanıyorum.»

8 Eylül'de Desfieux, Jacobin'lere bir çağrıda bulunarak, Leclerc hakkında elinde kanıt bulunanların Jacques Roux hakkında bilgi toplamakla sorumlu komisyona başvurmalarını istedi. Polis, gözlerini genç militanın üzerine çevirmişti.

Leclerc 15 Eylül'de gazetesinde şöyle yazıyordu: «Her dakika sözümü bir anda kesecek bir emrin gönderilmesini bekliyorum.» Ayın 16'sında bir üye Jacobin'lere Leclerc'in «en ağır şekilde cezalandırılması» gerektiğini söyledi. Genel Güvenlik Komitesi'ne onu tutuklama çağrısında bulundu.

L'Ami du peuple'un o günkü sayısı son sayısı olacaktı. Leclerc tutuklanmadı, sadece susturuldu. Gazetesinin yayınına son vermek ve her türlü politik faaliyetten vazgeçmek zorunda kaldı. Bu, özgürlüğünün geçici olarak verilmesi karşılığında ödediği bedeldi. Paris'ten ayrıldı, orduya katıldı ve taşradaki bir garnizona gönderildi.

Jean Varlet'ye dokunulmadı. Jacobin liderler bu meydan hatibine biraz hoşgörüyle bakıyorlardı. Bunun nedeni, faaliyetlerinin toplumsal olmaktan çok politik olması olabilir. Diğer ve daha önemli bir neden ise Varlet'nin Girondin'lere karşı verilen mücadele sırasında kendini ayrı tutması olabilir. O sırada Onikiler Komisyonu'nun kurbanlarından biri olmuştu. Devrimci burjuvazinin sınıf çıkarlarına Jacques Roux ve Leclerc kadar doğrudan saldırmamıştı. 30 Haziran'da, bu ikisinin ihraç edildikleri Cordelier'ler toplantısında, Collot d'Herbois, Varlet'yi idare etti.

Fakat şubelerin faaliyetlerini haftada iki toplantıyla sınırlayan yasaya karşı yaptığı ajitasyon Varlet için ölümcül olacaktı. 17 Eylül'de oldukça sert bir dil kullanarak, şubelerin çoğu tarafından desteklenen bir dilekçeyle Convention'a başvurdu. Meclis'i halkın egemenlik haklarına saldırmakla, «halkın gözlerini kapamaya, uyanıklığını azaltmaya» çalışmakla suçladı. Bu dil Jacobin liderlerin 25 Haziran'da Jacques Roux'ya duydukları kadar şiddetli bir öfkeye kapılmalarına yolaçtı:

> Claude Basire, «Bu dilekçenin Genel Güvenlik Komitesi'ne gönderilmesini talep ediyorum,» diye haykırdı. «Orada bu dilekçenin kaynağının keşfedilmesini talep ediyorum [dilekçecilerden yükselen mırıltılar]. Ve vicdan rahatlığıyla şunu da söylemeliyim ki, heyetin sözcüsü Varlet, şu çok ters davranışları olan genç adam, aristokratların parayla tutulmuş bir adamı değilse, Jacobin Kulübü'nden kovalanmış bir kişidir.

Konuşmacı, genç Varlet'nin neden cephede bulunmadığını sordu. Bir diğeri, başına bir jandarma dikilmesi gerektiği-

ni söyledi. Fakat Meclis, Jacobin Kulübü'nün, Jacques Roux'yu tuzağa düşürdüğü gün sahip olduğundan daha fazla utanma duygusuna sahipti; Varlet, Convention salonundan serbestçe çıkıp gidebildi.

Fakat ertesi gün «bir topluluk içinde karşı-devrimci önerilerde bulunduğu» iddiasıyla Genel Güvenlik Komitesi'nin emriyle hapse atıldı. Bu keyfi tutuklama sansculotte'lar arasında büyük bir öfkeyle karşılandı ve çok sayıda şube, Varlet'yi savunmaya geçti.

Devlet yetkilileri bu seslere kulak tıkadılar. Haftalar sonra, 12 Kasım'da, üyelerden biri Convention'a «yurtsever Varlet'nin hâlâ tutuklu olduğunu hatırlattı ve salıverilmesini talep etti. Hébert bu kez ondan yana müdahalede bulundu. İki görevlinin «en hızlı yargı» yolunu araması ve gerekiyorsa Varlet'nin salıverilmesi üzerinde anlaşma sağlandı. Varlet 14'ünde serbest bırakıldı. Serbestti, fakat etkisiz hale getirilmişti.

5. Cumhuriyetin Devrimci Kadınlarının Bozguna Uğratılması

Enragé'ler Paris'teki en devrimci sansculotte'ları çevrelerinde toplamakla kalmamışlar, aynı zamanda en devrimci kadınları da saflarına çekmeyi başarmışlardı. Bu kadınlar evleri için alışveriş yapmak zorundaydılar ve yüksek fiyatların, kıtlığın ne kadar ağır etkiler yarattığını erkeklerden çok daha iyi biliyorlardı. Hayat pahalılığına karşı 1793 Şubat ve Haziran aylarındaki ayaklanmalar daha çok bu kadınların eseri olmuştu. Cumhuriyetin Devrimci Kadınları Derneği *(Société des Républicaines révolutionnaires)*, bir ölçüde, enragé hareketinin kadın kolu durumundaydı. Dernek 10 Mayıs günü, Gironde'a karşı verilen mücadelenin ateşi içinde, Claire Lacombe adında genç bir aktrist tarafından kuruldu. Başından beri, derneğin ekonomik ve politik faaliyetleri, artan fiyatlara karşı savaş ve özgürlük için mücadele, birlikte yürütüldü.

Fakat Girondin'lerin yenilgiye uğratılmalarından sonra Jacobin'ler kadınların desteğine daha az ihtiyaç duymaya başladılar; özellikle Cumhuriyetin Devrimci Kadınları'nın enragé'lerle birlikte davrandıklarını gördükleri zaman. 16

Eylül'de yapılan toplantılarında Claire Lacombe'a hakaret edildi ve kendini savunmak için söz almasına izin verilmedi. Devrimci Kadınlar'a bir yazı yazılarak onların, derneğin başında bulunan şüpheli kadınları uzaklaştırmaya teşvik edilmesine ve Genel Güvenlik Komitesi'nin, bu kadınları tutuklatmak için zorlanmasına karar verildi.

Claire Lacombe derhal kilit altına alındı; ancak ertesi gün serbest bırakıldı.

Cumhuriyetin Devrimci Kadınları yılmadılar. Aksine, faaliyetlerini hızlandırdılar. 21 Eylül'de aralarında oluşturdukları bir heyet Croix-Rouge şubesine gitti. Öne sürdükleri talepler ekonomik olduğu kadar politikti de: azami fiyat rejimi ve Terör. Ayın 30'unda Komün Genel Konseyi'ne gittiler ve onlar adına, Claire Lacombe, azami fiyat yasasının uygulanması için tek yol olarak tüccarların evlerinde araştırma yapılmasını istedi. Konsey dilekçeyi kabul edip Convention'a sunmaya karar verdi.

Fakat saldırılar arttı. 6 Ekim günü Convention'a 10 Ağustosçuların Devrimci Derneği *(Société révolutionnaire des hommes du 10 Août)*, «kendine devrimci diyen çeşitli kadınların yurtseverce olmayan maksatları»nı teşhir ediyor ve bu derneğin dağıtılmasını istiyordu. Ertesi gün Claire Lacombe'un, bir heyetin başkanı olarak kürsüye çıkmasına izin verildi. Lacombe, bir gün önce kendisini Charlotte Corday'la kıyaslayanlara çatan öfkeli bir konuşma yaptı. Devrimci kadınların mücadeleye devam etmek istediklerini açıkladı: «Haklarımız halkın haklarıdır ve baskı altına alınmamız halinde bu baskıya karşı direneceğiz.»

Claire Lacombe ve kızkardeşleri özellikle Halle'deki pazarcı kadınların düşmanlıklarını üzerlerine çekmişlerdi. Mal kıtlığı işlerini oldukça azaltmıştı. Azami fiyat yasasının desteklenmesi için girişilen kampanya ve yasanın şiddetli uygulanması onları uzlaşmaz tutuma soktu. Balıkçı kadınlar karşıdevrime kayıyorlardı. Halle'de toplanan devrimci kadınlar saçlarına üç renkli kokart takıyorlar, kırmızı şapka takıyorlar, hatta bazıları kırmızı pantolon giyiyorlardı. Balıkçı kadınlar hoşnutsuzluklarını göstermek için bu kılıkları vesile ediyorlardı. Militanlar hakarete uğruyor ve tehdit ediliyorlardı.

Cumhuriyetin Devrimci Kadınları'nın düşmanları, balıkçı kadınları kadınlar kulübüne karşı kışkırtarak bu olaylardan yararlandılar. Halle'deki pazarcı kadınları, Lacombe ve yoldaşlarının, tüm kadınların kırmızı şapka ve pantolon giymelerini öngören bir yasayı Convention'a kabul ettirmeye çalıştıklarına ikna ettiler. Bunun üzerine 28 Ekim sabahı, yaklaşık 6.000 şirret kadından oluşan bir grup, Cumhuriyetin Devrimci Kadınları'nın toplantı yeri olarak kullandıkları St. Eustache kilisesi müştemilatları civarında toplandı. Toplantı işgal edildi, Kulüp üyeleri konuşturulmadı ve hakarete uğradı.

Claire Lacombe'un arkadaşları bu manevranın ne anlama geldiğini açıkça gördüler. İçlerinden biri bu olayın, derneği dağıtmaya yönelik bir tertip olduğunu ilan etti. Tam bu anda kamu otoritesini temsil eden biri çıkageldi. Derhal balıkçı kadınların safında yer aldı ve tüm kadınların, başlarına dilediklerini giyebileceklerini söyledi ve başkanı, kafasındaki kırmızı şapkayı çıkarmaya zorladı. Daha sonra, seyircilere dönerek, «Cumhuriyetin Devrimci Kadın *yurttaşları* toplantı halinde değiller; isteyen içeri girebilir» dedi. Dev bir kalabalık salona üşüştü. Üyeler itilip kakıldılar ve görülmedik hakarete uğradılar.

Bu saldırganlıktan şikâyetçi olup Komün'e başvuranlar kurbanlar değil saldırganlar oldu. Komün ise, «Derneğin bir süre toplanmasını durduracak adımlar atan» kamu otoritesi temsilcilerini kutladı. Ertesi gün, Halle'deki pazarcı kadınlar Convention kürsüsünden sundukları bir dilekçeyle kendilerine zorla kırmızı şapka giydirmek isteyen devrimci kadınlardan şikâyet ediyorlardı.»

Ertesi gün, Meclis raportörü Jean-Pierre Amar, Cumhuriyetin Devrimci Kadınları'nın, Girondin'ler hesabına Paris'i ayaklandırmak istediklerini iddia etme yüzsüzlüğünü gösterdi. Daha sonra tartışmayı dallandırarak şiddetli bir anti-feminist saldırıya geçti. Kadınlar evlerinde oturmalıydılar. Politik hayat onlara göre değildi. «Kadınların politik haklardan yararlanmaları mümkün değildir.» Convention'daki burjuvalar bu gerici dili coşkun alkışlarla karşıladı ve adı ne olursa olsun, tüm kadın kulüplerini ve kadınların halk derneklerini yasaklayan bir kararnameyi onayladı.

Cumhuriyetin Devrimci Kadınları direnmek için son bir çaba gösterdiler. 5 Kasım günü kadın yurttaşları temsilen bir heyet, protestosunu bildirmek için Convention kürsüsüne geldi. Pek çok kişi gelenlerin konuşturulmamalarını talep etti ve bu öneri oybirliğiyle kabul edildi. Salon alkıştan inledi ve kadın temsilcileri «telaş içinde» kürsüden uzaklaşmak zorunda kaldılar.

Ayın 17'sinde benzer bir heyet bu kez Komün'e gönderildi. Hakaretlerle karşılandılar ve salonda öyle büyük bir gürültü koptu ki seslerini bile duyuramadılar. Sıralardan haykırışlar yükseliyordu: «Kahrolsun kadınların kırmızı şapkaları!» Başkan şapkasını giydi ve salon sakinleştikten sonra kadın düşmanı Chaumette söz alarak «dış güçlerden para alan cadalozlar» suçlamasıyla başlayıp Amar'ın anti-feminist saldırısını devam ettirdi:

> Kadınların kendi cinsiyetlerini reddedip erkek gibi davranmalarına ne zamandan beri izin verildi? Ne zamandan beri kadınlar ev işlerini, çocuklarının beşiğini bırakıp... tabiatın erkeklere bahşettiği görevleri yerine getirmeye, meydanlara çıkıp nutuklar atmaya başladılar?

Devrimci Kadınlar, kadınları kurtaracak bir devrimin tohumlarını çok erken atmak istedikleri için tasfiye edildiler.

5. Küçük Bir Saptırma Büyük Bir Dalgalanmaya Yolaçıyor

1. Hébertist Demagojinin Esrarı

Enragé'ler tasfiye edildikten sonra, konumları, genel olarak Hébertist'ler diye adlandırılan bir grup adam tarafından devralındı. Bilindiği gibi Hébert kendini asla bir parti lideri olarak görmemiş, hatta bu tür iddiaları reddetmişti. Hébertist terimi, tam anlamıyla, Hébert ve Cordelier'ler Kulübü çevresinde toplanan ve bazı taşra kentleriyle bağları olan iyice dar bir Parisli politikacılar çevresi için kullanılmıştır. Fakat şimdi ele alacağımız insanlar bu sınırlı çerçevenin dışına taşmaktadır.

Sosyolojik bakış açısından onlara halk adamları /pleb/ demek mümkündür; yani kökleri halkın arasında olan ama halkın üzerinde yer almış ve kendi özel çıkarlarını oluşturmuş insanlar. İster Anaxagoras Chaumette ve Jean Rossignol gibi halktan gelmiş olsunlar, ister Jacques Hébert ve Charles Ronsin gibi sınıfsızlaşmış *(déclassé)* burjuva olsunlar, çıplak kolluların doğrudan ve hakiki tercümanları olmadılar. Geçmişleri sayesinde ya da kitlelerle günlük ilişkiler içinde halkı tanımayı öğrendiler. Halkın kullandığı dili başarıyla taklit edebiliyorlardı. Halkı denetim altına alma ve kullanma sanatında uzmandılar.

Enragé'leri halktan ayıran şey, gördükleri eğitim ve düşüncelerini ifade edebilme yetenekleriydi. Bu farklılık bir yana, onlar kitle öncüsünün öfkesini, duygularını ve arzularını, bunların kendiliğindenliğini ve çoğu kez karışıklığını olduğu gibi muhafaza ederek doğrudan ve tam olarak aktarıyorlardı. Hiçbir kişisel çıkar gözetmiyorlardı. Yoksul olmalarına rağmen nüfuzlarını asla mevki ve arpalık elde etmek için kullanmaya çalışmadılar. Devrime bir kariyer olarak bakmıyorlardı. Onlarda çilecilere özgü bir hava vardı.

Aynı şey halk adamları için söylenemez. Düpedüz birer kariyerist olmadıkları gibi gezgin İncil vaizlarınınki gibi bir ruha da sahip değildiler. Çoğunun cumhuriyetçi fikirlerinde samimi oldukları şüphe götürmez. Onları enragé'lerden ayıran şey, kendilerini rahatlatmak konusundaki sabırsızlıklarıydı. Devrimci inançlarıyla maddi konulardaki arzuları birbirine karışmıştı. Örnekse, ordunun ve Savaş Bakanlığı'nın «sans-culotte'laştırılması» için enerjik biçimde ve inatla savaştılar. Bunun nedeni sadece, devrimi, gerici subay ve görevlilerin oluşturdukları ciddi tehditten korumak değildi; aynı zamanda bu insanların konumunu da bizzat ele geçirmek istiyorlardı. Örneğin Bakan Jean-Baptiste Bouchotte'in yardımcısı ve yerine göre militan Francois Vincent'in durumu buydu.

Halk adamları burjuva devrimine hizmet ettiler ve aynı zamanda, bu devrimi kendi hırsları uğruna kullandılar. Burjuva mülkiyetine olan bağlılıkları doğrudan doğruya kendi açgözlülüklerinden kaynaklanıyordu. Herkesin kendi gelirini kullanma hakkını garanti altına almak istemelerinin nedeni, mevki ve yüklü maaşlar elde etmek için çevirdikleri entrikalardı. Fakat bu durum onları devrimci burjuvaziye bağlasa da, devrimci burjuvaziye karşı savunacakları kendi öz çıkarları vardı: Burjuvazi onlara pastanın ancak mümkün olabilecek en küçük parçasını vermek yanlısıydı. Burjuvazi, onların hizmetlerini ödüllendirmeye, ancak bu hizmetler burjuva devriminin zaferi ve savaşın yürütülmesi için vazgeçilmez olduğu ölçüde razıydı. Fakat Jacobin rejimi hesapta olmayan muazzam harcamalar yapmak durumunda kaldı. Binlerce halk adamı /pleb/ kendilerine devrimci yönetimin çok sayıdaki dişlileri arasında bir yer buldular: Önce Savaş Bakanlığında, daha sonra İçişleri Bakanlığında, iaşe işleri yönetiminde, sa-

vaş malzemesi üretiminde ve baskı mekanizmasının çeşitli dişlileri arasında vb.

Mâli konularda tek söz sahibi olan Cambon, bu asalak halk adamlarına en kötü gözle bakan kişiydi. Halk adamları, istila ettikleri her şubede devrimci burjuvaziyle çatışıyorlardı. Yürütme gücünü ele geçirmek için şiddetli bir mücadele veriliyordu. Çiftçe hükümet sistemi vardı: Olağanüstü bir hükümet, yani Kamu Selamet Komitesi; ve bakanlardan oluşan olağan bir hükümet, yani Geçici Yürütme Komitesi. Devrimci burjuvazi, Kamu Selamet Komitesi'ne hakim durumdaydı. Halk adamları Geçici Yürütme Konseyi'nin en önemli bölümünü, yani Savaş Bakanlığı'nı ele geçirmiş durumdaydılar. Eylül'den itibaren yeni anayasanın yürürlüğe konulmasını talep etmelerinin nedeni de buydu. Böylece Geçici Yürütme Konseyi gerçek bir hükümete dönüşecek, bu da Kamu Selamet Komitesi'nin lağvedilmesi demeye gelecekti. Bu yolla tüm iktidarı kendi denetimlerine alacaklarını umuyorlardı. Özellikle Hébert bunu bir kişisel intikam fırsatı olarak görüyordu. Kamu Selamet Komitesi'nde kendisine yer verilmemişti. İstifa sonucu boşalan İçişleri Bakanlığı'na getirilmek için uğraşmış, ama bir başkası lehine, onu çiğneyip geçmişlerdi.

Devrimci milis konusunda da aynı ölçüde şiddetli bir mücadele veriliyordu. Ronsin'in çevresinde toplanan halk adamları, milisin gücünü ve etkisini artırmak için ellerinden geleni yaptılar. Hatta düzenli orduyu milisle birleştirmeye çalıştılar. Fakat burjuvazi bütün bu planları boşa çıkardı. Gizli fonlar konusunda da çatışma vardı. Savaş Bakanı Bouchotte basına önemli miktarda ödenek dağıtmıştı. Bu işi yaparken doğal olarak kendi arkadaşlarını kolladı —Hébert'in *Le Père Duchesne* adı gazetesine büyük miktarlar verildi—. Bu durum burjuvazinin bir kesimini rahatsız etti. Camille Desmoulins, gazetesi *Le Vieux Cordelier*'de, Hébert'e ve dolayısıyla Bouchette'e karşı öfkeyle saldırıya geçti.

Burjuvaziyle halk adamları arasındaki diğer bir şiddetli mücadele de savaş malzemesi üretimi konusunda veriliyordu. Burjuvazi silah fabrika ve dökümhanelerinin sanayi tarafından işletilmesini, diğer bir deyişle bu alanın özel kapitalizme bırakılmasını isterken, halk adamları, ulusun çıkarı

için bu üretimin devlet gözetiminde, yani kendi yönetimleri altında yapılmasını istiyorlardı. Halk adamlarının önerdikleri sistem, kendilerine bol paralı işler sağlayacak ve kârın bir kısmını ceplerine atmalarına olanak verecekti.

Halk adamlarının iştahı sınırsızdı ve insanlar bu iştahı sınırlıyorlardı. Halk adamları sürekli olarak yeni işler, yeni arpalıklar ve yeni gelir kaynakları elde etmeye çalışıyorlardı. Onlara sofranın kırıntılarından başka şey bırakan yoktu. Buna rağmen herşeye sahip olmak istiyorlardı. Pastadan alabilecekleri en büyük dilimi alabilmeleri için devrimci burjuvaziyi biraz daha zorlamaları, onların üzerinde baskı yapmaları gerekiyordu.

Böyle bir baskı nasıl gerçekleştirilebilirdi? Zayıf bireyler olarak halk adamları böyle birşeyi tek başlarına yapamazlardı. Kitlelerin desteğine ihtiyaçları vardı. Kendi sesleri, ancak bu ses kalabalık tarafından yankılanır ve yükseltilirse işitilebilirdi. Böylece, kendi çıkarlarını devrimci burjuvaziye karşı savunmak için belirli bir ölçüde çıplak kollulara güvenmek zorunda kaldılar.

Ama ajitatör ve demagog olmalarına rağmen kuklalardan farksızdılar. Burjuvazi istedikleri pastanın tamamını onlara vermeyebilirdi; ama yine de sıra paylaşıma gelince bir tür ortak durumundaydılar; yani özel mülkiyetin savunulmasında burjuvazinin ortaklarıydılar. Çıplak kolluları ihtiyaç duydukları anda harekete geçirebilir ama gerektiğinde durdurabilirlerdi de. Çıplak kolluları burjuvazi üzerinde bir miktar baskı yapmak için kullandılar. Ancak bu baskının çığırından çıkıp açık mücadeleye dönüşmemesi için ellerinden geleni yaptılar.

2. İaşe İçin Mücadelede Dikkat Dağılması

Enragé'lerin tasfiyesinde üzerlerine düşen rolü oynayan Hébertistler kitle hareketinin liderliğini ele geçirdiklerinde 1793 Eylül'ünün başıydı. Varoşlarda beliren huzursuzluğu, kendilerini doğrudan ilgilendiren çeşitli politik kazanımlar elde etmek için kullandılar. Fakat aynı zamanda kitleden gelen protesto selini kanalize etmeye ve bu seli, Temmuz - Ağustos aylarında hükmünü sürdürüp artık toplumsal bir

çatışmaya yol açma tehlikesi gösteren tümüyle ekonomik taleplerden saptırmaya çalıştılar.

4 Eylül günü, hemen hemen tamamı işçilerden oluşan bir kalabalık Hôtel de Ville'e üşüştü ve sözcü Christophe Tiger, ekmek talep etti. Chaumette, Convention'dan sadece kuru bir vaatle dönünce çıplak kolluların öfkesi çığırından çıktı. Ne pahasına olursa olsun kalabalığın denetim altına alınması gerekiyordu ve bu amaçla *procureur syndic* olağanüstü önlemlere başvurdu. Bir masanın üzerine fırlayarak haykırdı: «Bunun anlamı, zenginlerin yoksullara savaş açtığıdır. Bizi ezmek istiyorlar. Madem öyle, önce biz onları ezmek suretiyle karşılık vereceğiz. Bunu yapacak gücümüz var.»

Fakat ertesi gün kitleyi temsil eden heyetler, Komün'ün resmî yetkililerinin önderliği ve katılımıyla sessiz sakin, Convention'a yürüdüler; yanlarında Chaumette'in hazırladığı bir dilekçe vardı. Heyetlerin toplantı salonuna girerek sıralara oturmalarına izin verildi. Bir gün önce söylediği sözleri ve kendisine göstericilerin güven duyup teslim ettiği görevi unutan Chaumette, tumturaklı ve içi boş bir konuşma yaptı.

İşçi Tiger, kendisinin sansculotte'lar için formüle etmiş olduğu talepleri Chaumette'in hazırladığı dilekçede bulamadı. Ayın 4'ü akşamı zaten Genel Konsey'de çeşitli önergeler sunarak Komün *procureur*'ünün metnine karşı çıkmıştı. Ayın 5'i sabahı da Chaumette'in evine giderek ona, «Ulusal Convention'a sunacağımız dilekçe gerçekten de halkın arzularını yansıtacak şekilde olmalı» dedi. Bir süre sonra, heyetler Hôtel de Ville'den ayrılırlarken, Tiger yürüyüş halindeki yurttaşların arasına girerek bağırmaya başladı: «Durun, durun! Chaumette'in dilekçesi halkın arzularını yansıtmıyor.» Öğleden sonra Komün Genel Konseyi'nde olayı anlatan Chaumette, Tiger'ın bir «karşı-devrimci» ve bir «suikastçı» olduğunu söylüyor ve bu «adam»ı derhal tutuklatıyordu. Kitleden gelen baskı bir önceki güne nazaran oldukça zayıflamıştı; kısa bir süre için halkın sözcülüğünü yapmış bir kişi bu nedenle böyle bir muameleye tabi tutulabiliyordu.

5 Eylül akşamına kadar Meclis'ten geçen şeyler hâlâ politik önlemlerdi: devrimci milisin oluşturulması, Devrim Mahkemesi'nin hızlandırılması, devrimci komitelerin üyelerine ödenek sağlanması, eski Girondin bakanlar hakkında suç id-

dialarının hazırlanması vb. Ve ertesi gün iki politikacı (Terör'ün destekçilerinden Billaud-Varenne ve Hébertizm'e yakın Collot d'Herbois) Kamu Selamet Komitesi'ne atandılar. Montagnard burjuvazi, seslerini kesmek için halk adamlarına birkaç taviz vermeye hazırdı; fakat ekonomik önlemler almaya pek niyetli değildi. Hébert ise gazetesinde, halka sabır vazediyordu.

Fakat Hébertist halk adamlarının verdikleri tüm yatıştırıcılara rağmen kitleden gelen baskı devam etti ve devrimci burjuvazi, sonunda fiyat denetim önlemlerini yürürlüğe koymak zorunda kaldı. 29 Eylül'de azami fiyat yasasını onayladılar ve hemen ardından pazarları ve dükkânları malla doldurmayı amaçlayan bir dizi zorlayıcı önlem geldi.

Bu radikal adımlar iaşe sorununu bir süre için hafifletti ve Hébertist'ler, kitleleri, ekonomik meseleden daha az yakıcı meselelere, burjuvalarla çıplak kolluları karşı-karşıya getirmeyecek mücadele biçimlerine yöneltmek için uygun zamanın geldiğine karar verdiler. «Hıristiyanlıktan vazgeçirme» kampanyasını başlattılar. Bu kampanyayla kitleleri harekete geçirmeyi ve onları en az riskle kendi politik hırsları için kullanmayı planlamışlardı.

Kiliseye karşı mücadelenin yeniden canlandırılması bir ölçüde devrimci burjuvazinin de desteğini kazandı. Gerçekte, burjuva devrimi din düzeyinde tamamlanmış olmaktan uzaktı (Giriş bölümünün son sayfalarına bakınız). Ayrıca burjuvazi ruhbanları bölmeye çalışmış, onların da bir birleşik cephe oluşturarak kendisine karşılık verdiğini görmüştü. Boyun eğmeyen rahiplerin giriştikleri sabotajın yerini anayasayla bağlı ruhbanların sabotajı almıştı. Dolayısıyla rahiplik kurumuna indirilen her darbe sadece burjuvazinin kazanımlarını pekiştirmekle, kilise topraklarının müsaderesini sağlama almak ve rahipleri daha fazla tasarrufa zorlamakla kalmıyor, daha önemlisi, dini çevrelerden gelen sabotaj tehditine karşı bir güvence de oluşturuyordu.

Kampanya Hébertist'ler tarafından açılmış olsa da çıplak kolluların duygularına daha fazla hitap ediyordu. Çıplak kollular, felsefi tartışmalarla dini çürütecek kadar eğitim görmüş değillerdi şüphesiz. Dinsel boşinandan da azade değillerdi. Fakat sınıf içgüdüleri onlara dinin pratikte insanın insan ta-

rafından ezilmesinde bir araç olduğunu söylüyordu. Bu nedenle Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyasını birkaç demagogun eseri olarak düşünmek yanlış olur. Şu da var ki kiliseye yönelik düşmanlık insanların kafalarının derinliklerinde yatmaktaydı ve somut bir biçim pek almamıştı. Hıristiyanlıktan vazgeçirme yanlılarının müdahalesi, çoktandır bastırılmış duyguların bir anda serbest kalmasına yolaçtı.

Hébertist'ler yangını körükleyerek çıplak kolluları, mülk sahiplerine karşı verilen mücadeleden ve ekmek uğruna verilen mücadeleden saptırdılar. Kitleleri semavi konularda saldırıya geçirmek suretiyle onlara yiyecek ikmali ve hayat pahalılığı gibi dünyevi meseleleri olabildiğince unutturmayı amaçladılar. Hareketi bir kere yolundan saptırdıktan sonra onu denetim altında tutabileceklerini ve kendi amaçları için kullanabileceklerini düşünüyorlardı. Burada tarihler, durumu kendiliğinden aydınlatıyor: 4 Eylül'de Paris işçileri azamî fiyat yasası talebiyle Hôtel de Ville'i işgal ettiler. Ayın 5'inde Chaumette ve Hébert, güçlükle de olsa hareketi kontrol altına almayı başardılar. Aynı 29'unda azamî fiyat yasası kabul edildi. Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyası işte bu iki tarih arasında başladı.

Hareket Paris'te başlatılmadı. Hébertist'ler önce eyaletlerde zemin yoklamanın daha doğru olacağını ve hareketin insiyatifini resmi yetkilerle donatılmış (taşrada) görevli bir milletvekiline bırakmanın daha güvenilir bir yol olacağını düşündüler. Böylece, Eylül ayının ortalarına doğru Chaumette, Paris'ten ayrılarak, ailesinin de hâlâ yaşamakta olduğu memleketi Nevers'e gitti. Aynı 21'inde memleketine vardı. Ayın 22'sinde milletvekili Fouché'yle birlikte bir Brutus büstünün açılış törenine katıldı ve orada bir konuşma yaptı. Bu, dini törenlerin yerine cumhuriyetçi kutlamaları geçirmek için yapılan ilk girişimdi.

Hébertist'ler, Joseph Fouché'de aradıklarını bulmuşlardı. Fouché, onların birçoğunun tersine, işçi kökenli bir aileden gelmiyordu. Ailesi, sömürgelerde plantasyonlara sahip hali vakti yerinde toprak sahibi burjuvalardan oluşuyordu. Rahiplik mertebesine yükselmemiş olmakla birlikte ruhbanlar topluluğunun bir üyesiydi. Eski bir fizikçi olarak sağlam bir mantığa sahipti ve devrimin ancak sonuna kadar götürülmesi ve

başladığı işi bitirmesi halinde yaşayabileceğini anlamıştı. Ama bir toprak sahibi olarak, Fouché özel mülkiyete karşı savaşmak konusunda ciddi bir niyet taşımıyordu. Görevli olarak gönderildiği idari bölgede mülk sahiplerini biraz vergiye bağlamakla ve onları sözlü olarak tehdit etmekle yetinmişti. Topyekûn devrimi, din karşıtı bir kampanyanın daha ılımlı çerçevesi içine alma konusunda Hébertist'lerle uyuşuyordu.

Chaumette, Fouché'nin esin kaynağı ve rehberiydi. O gelmeden önce Fouché daha ılımlı bir görünüm içindeydi ve ne dine ne de rahiplere karşı özel önlemler almıştı. Fakat 26 Eylül günü, Chaumette'in etkisi altında Moulins'deki halk derneğini Notre Dame ilçe kilisesinde toplantıya çağırdı ve kendisinin «halkın hâlâ talihsiz biçimde bağlandığı boşinançlarla dolu iki yüzlü dinin yerine, cumhuriyete ve tabiatçı ahlâk anlayışına tapınmayı geçirmek»le görevlendirildiğini iddia etti. Bunun ardından 10 Ekim günü bir kararname yayınladı;

Kendilerine özgü tapınakların haricinde, hangi dinden olursa olsun hiçbir dini ibadet yapılamaz...

Cumhuriyet ayrıcalıklı ya da hakim bir din kabul etmez; yollardaki, meydanlardaki ve halka açık yerlerdeki dini amblemler yokedilecektir...

Her belediye bölgesinde, mezhepleri ne olursa olsun ölen yurttaşlar, üzerinde Uyku'nun resmedildiği koyu renkli bir kumaşa sarılarak ortak kabristan olarak tahsis edilen yerlere götürülecekler...

Ölü küllerinin konulduğu yerler meskenlerden uzak olacak, buralara ağaçlar dikilecek ve bu ağaçların gölgesinde Uyku'yu temsil eden bir anıt yükselecek. Bundan başka bütün tasvirler imha edilecek...

Bu yerlerin girişinde ölülerin ruhlarına dini saygının bir işareti olarak şu yazıt yer alacak: 'Ölüm sonsuz bir uykudur.'

Paris'teki Hébertist'lerin yapacağı tek şey, Nevers'de ortaya konulan örneği kullanmaktı. İki şehir arasında yakın bir ilişki oluştu. Chaumette dönüşünden bir gün sonra, 26 Eylül'de, Komün Genel Konseyi'ne seyahati sırasında karşılaştığı çeşitli durumları anlattı. Ve 4 Ekim günü Genel Konsey'de rahiplere ve dine karşı saldırıyı başlattı. Ayın 14'ünde Nevers'deki halk derneğinden Komün'e gönderilen bir heyeti

kabul ederken, «rahiplerin şarlatanlığı»na yönelik ağır bir suçlamada bulundu ve «hangi dinden olursa olsun, papazların, çeşitli ibadetlerin yerine getirilmesi için ayrılmış binalar dışında görev yapmasını yasaklayan bir kararname çıkarttı.

1 Kasım'da kampanyacılar Nevers'li yurttaşlardan oluşan bir heyetin başına geçerek katolik mezhebinden papazların sindirilmesi talebiyle Convention'a başvurdular.

3. Hıristiyanlıktan Vazgeçiriciler Büyük Bir Darbe İndiriyorlar

Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyası Komün Genel Konseyi'nde olduğu kadar şubelerdeki sansculotte'lardan da taraftar kazanmıştı. 6 Kasım'da, Evêché'de 31 Mayıs'tan önce oluşturulan örgüte benzeyen ve şubeler arasında koordinasyon kurmakla görevli Halk Dernekleri Merkez Komitesi *(Comité central des sociétés populaires)*, Jacobin'lere, Convention'a sunulmak istenen bir dilekçeyi okudu. Burada rahiplere yapılan ödemelerin durdurulması isteniyordu. Ayın 8'inde Komün'de okunan dilekçe şiddetle alkışlandı. Yine de Konsey, «genel kurulların değil komitenin arzusunu yansıttığını» dikkate alarak, dilekçenin onaylanmak üzere 48 şubeye gönderilmesine karar verdi.

Şubelerdeki sansculotte'lar öncüyü izlediler. Convention'un da bu tutumu onayladığı görüldü. Hıristiyanlıktan vazgeçiriciler büyük bir darbe indirme zamanının geldiğine karar verdiler. Bu darbe halkın düşgücünü etkileyecek ve aynı zamanda o ana kadar suskun kalan burjuva kesimini harekete zorlayacaktı. Ayın 6'sında, gecenin geç saatlerinde ve Jacobin Kulübü'nün oturumu sona erdikten sonra Halk Dernekleri Merkez Komitesi'nden bir heyet Paris Piskoposu Jean-Baptiste Gobel'in evinin yolunu tuttu. Yaşlı adam uyuyordu. Gelenler tarafından uyandırıldı. Kendisine kilisedeki makamını terketme zamanının geldiği açıklandı. Piskopos itaat etti. Kendi piskoposlar meclisine danıştıktan sonra idari bölge merkezine giderek, orada Komün temsilcileriyle Nevers'den gönderilen delegeleri buldu. Onlara ertesi gün istifa edeceğini söyledi. Ayın 7'sinde yardımcılarıyla birlikte Conven-

tion'da gözüktü. Çevresi Chaumette'in önderlik ettiği Paris bölgesi yetkililerince kuşatılmıştı. Kürsüye çıktı. Haçını ve yüzüğünü kürsünün üzerine bıraktı ve kafasına kırmızı şapkayı geçirdi. Bir oldu bittiyle karşılaşan Meclis müthiş bir coşkuya kapılmıştı. Şiddetli bir alkış koptu. Başkan, Gobel'i kucakladı ve Paris Piskoposu'nun «makul bir kişi» haline geldiğini ilan etti. Katolik ya da protestan kilisesine bağlı çeşitli milletvekilleri kürsüye geldiler ve kilisedeki görevlerini bıraktıklarını ilân ettiler.

Ayın 10'unda *Abbé* (*) Sieyès, terör sırasında sürdürdüğü suskunluğuna bir an ara vererek, eski akareti karşılığında kendisine tazminat olarak verilen 10.000 livrelik emekli aylığından vazgeçtiğini bildirdi. Ayın 13'ünde Meclis tüm resmi yetkililere, her mezhepten din adamları ve papazlardan, dini görevlerinden istifa ettiklerine dair belge isteme yetkisi verdi.

Bu darbeden sonra kampanyacılar iyice coştular. Komün, kendi insiyatifiyle, «eski» katedral'de Akıl onuruna bir şenlik düzenlemeye karar verdi. Tören ayın 10'u sabahı yapıldı. Convention oturum halindeydi ve üyeler Notre Dame'a gitmediler. Bunun üzerine Komün öğleden sonra dekorunu Meclis salonuna kaydırdı. İşgalden gözü korkan «ulusal temsil», Notre Dame'ın bundan böyle Akla Tapınma için tahsis edilmesine karar verdi. Ardından bütün Convention katedrale doğru yürüyüşe geçti. Arkalarından büyük bir kalabalık geliyordu.

Kampanyacılar durumun kendi denetimlerinde olduğunu düşünüyorlardı. Başlattıkları hareketin başarısı umduklarından büyük olmuştu. Hébert'in gazetesi din karşıtı kampanya için araç olarak iş görüyor ve Paris'li kampanyacıların düşüncelerini taşranın derinliklerine yayıyordu. *Le Père Duchesne*'de yapılan propaganda sıradan okuyucuya hitap ediyor ve özenle yazılmış broşürlerden ya da soyut felsefi yazılardan daha etkili oluyordu. Hébert felsefeyi sansculotte'laştırma konusunda yetenekliydi. Dini dogmayı tartışmaktan kaçındı. Onu kendine özgü bir yolla yıprattı. İsa'yı devraldı ve onu rahiplere karşı bir müttefik haline getirdi. İsa'nın öğretisindeki devrimci karakteri şevkle ve sağduyuyla ortaya koydu. İsa'nın

(*) Abbé: papaz, rahip ve manastır yöneticilerine verilen bir unvan. /çev./

kişiliğinde «rahiplerin ellerinde ölmek zorunda kalan gerçek bir sansculotte» buluyordu. O, «tüm halk derneklerinin kurucusu», «gökkubbe altında bulabileceğiniz en öfkeli *(enragé)* Jacobin»di.

Kampanya umulanın çok ötesine geçmişti. Eyaletlerdeki sansculotte'lar *Le Père Duchesne*'yi hırsla, içlerinde duyarak okuyorlardı. 1793'ün sonunda ve 1794'ün başında Midi'deki halk derneklerinin çoğunda gazetenin nüshaları yüksek sesle okunuyor, tartışılıyor ve çoğu kez yeniden basılıyordu.

4. Karşı Konulamayan Bir Sel

Hareketin başlatıcıları olayın bir çığ gibi büyüyeceğini düşünmemişlerdi. Sansculotte'lar Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyasına dört elle sarıldılar. Montagnard burjuvazi fiyat denetimi ve zor önlemlerini getirmeye boyun eğdiğinden beri yiyecek ikmali sorunu önemini bir parça kaybetmişti. Eski düzene beslenen çoktandır birikmiş kin, kıtlık ve hayat pahalılığının yolaçtığı hoşnutsuzluktan yine de güçlüydü. Sansculotte'lar burjuvazinin kendi zararlarına zenginleşmesine öfkeleniyorlardı, fakat bu duyguları hâlâ karmakarışıktı ve bunu özgül bir politik değişim arzusuyla bağlantılamıyorlardı. Öte yandan nefret ettikleri bir geçmişin her türlü kalıntısını ezmek istiyorlardı. Eski Rejim'in zorbalıkları devrim baltasıyla budanmıştı; kısmen olsa da dokunulmamış bir tek kilise kalmıştı. Zenginlerin ve soyluların bu suç ortakları defedilmedikçe devrim tamamlanmış olmayacaktı.

Ama yüzyılların mirası olan dini önyargıların üstesinden gelmekten çok daha zordu ve halkın, dışardan yardım görmeksizin kendisini bu tür önyargılardan kurtarmaya kalkışması oldukça güçtü. Hıristiyanlıktan vazgeçiriciler bu adımı onlar adına attılar. Kiliseye ve rahiplere cepheden saldırıya geçmeye cüret ederek halkı bunlardan kurtardılar. O andan itibaren büyü bozuldu. Dini sarmalayan tütsü (buhur) bulutlarının ve kutsal süslerin bir darbede süprülüp atılması için bu cüret yetmişti. Sansculotte'ların üzerinden büyük bir yük kalkmış gibiydi. Danton ve Robespierre homurdanadursun, büyük bir neşe patlaması, bir kurtuluş çığlığı, bir «sel» kapladı ortalığı.

Çıplak kolluların düşleri, şevkleri zincirlerinden boşalmıştı. İnsanlığın kurtuluşunu kutlarken zeka ve alaycılıkta birbirleriyle yarışıyorlardı. Uzun süredir kendilerini ezen ağırlıktan kurtulmuşlardı. Kanatlanmış gibiydiler. Kutsal eşyalara mahsus, devrilmiş sandıklar üzerinde dans ediyorlardı. Tüm Fransa'da daha önce asla görülmemiş, benzersiz sahneler yaşanıyordu. Bütün bunların yanında, ressam Louis David tarafından inceden inceye planlanan ve sahnelenen resmi gösteriler, devrim törenleri, içinde halk olmadığı için yapay ve cansız kalıyordu. Aradaki fark, devrimci burjuvaziyle halk arasındaki farktı.

Kasım ayının ortalarında, Convention'da da olağanüstü gösteriler yapılıyordu. Şubeler, birbiri ardısıra, birkaç gündür geniş bir halk tiyatrosuna dönen Meclis'in önünde resmigeçit yapıyorlardı. Rahip cüppeleri giymiş, bayraklar ve haçlar taşıyan bir bölük insan üzerlerindekileri bir anda sıyırıp atıyorlar; cüppeler, piskopos taçları, pelerinler ve ayin giysileri «Yaşasın Özgürlük!» çığlıklarıyla havaya fırlatılıyor, ardından *La Carmagnole* dansı başlıyordu. Düşgücü serbestçe işliyor ve devrim marşlarına yeni sözcükler ekleniyordu:

Rahipler, papazlar, koca şişkolar	**(Abbés, chanoines gros et gras,**
Piskoposlar, vaizler,	**Curés, vicaires et prélats,**
Jandarma çalımlı Fransiskenler,	**Cordeliers fiers comme gendarmes,**
Kapuçinler, Devşirmeler, Carmelitler	**Capucins, Récollets et Carmes,**
Boy vermeyecek artık asla,	**Que tout rentre dans le néant,**
Ve topu yokolacak,	**Que tout disparaisse devant**
Önünde sansculotte'ların!	**Le peuple sans-culotte!)**

Eyaletlerde kalabalıkları coşturmak için şenlik ateşleri yakılıyordu. 15 Ekim günü, Vézelay'da, şehir meydanında bir şenlik düzenlendi. Eski bazilikanın papazı evlendirildi ve bunu kutlamak üzere tüm dini tasvirler engizisyon ateşinde yakıldı. Benzer gösteriler, Amiens, Rochefort, Auch ve Cherbourg'da da tekrarlandı ve her yerde dini kitaplar ve «putlar» ateşe verildi.

Bazıları bu olaylara maskeli balo demiş ve gösterilerin örgütsüzlüğünden, karnavala benzemesinden şikâyet etmişlerdir. Fakat gösterilere hakim olan alaycı hava anlamsız

değildi. Bu alaycılık, kitabi nutuklardan çok daha etkiliydi; halka oncadır rahiplerin, sembollerin ve azizlerin kemiklerinin önünde boyun eğdiren büyüyü bozdu. Şamatanın gerisinde derin bir ciddiyet vardı. Sansculotte'lar yaptıklarını çok ciddiye alıyorlardı. Olağanüstü bir dönem yaşadıklarının bilincindeydiler. Convention başkanı, Unité Şubesi'ne hitap ederken onların duygularını dile getiriyordu: «On sekiz yüzyıldır sürdürülen yanlışı bir hamlede ortadan kaldırdınız.» Aynı coşkun heyecan bu dönemde yazılan raporların çoğunda görülür.

5. Din Özgürlüğünden Zor Kullanmaya

Halkın kabaran duyguları, Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyası açanları niyetlerinin ötesine sürüklemişti. Yolun orta yerinde duramazlardı. Halkın mantığı yarım yamalak önlemleri kabul edemezdi: rahipler şarlatansa, halk da bunun farkındaysa, neden sadece dinin gösterişe yönelik yanı yasaklanıyordu? Neden kara cüppeliler yalnızca maaşlarından mahrum edilip zararlı faaliyetlerini serbestçe sürdürmelerine izin verilsindi? Kampanyacılar kendi hareketlerinin içinde sıkışıp kalmışlardı. Din özgürlüğünün sonu ufukta görünmeye başladı.

Çok geçmeden kiliseler de saldırıya uğradı. Eski ibadet biçimlerinin yerine Akıl'a ya da Gerçek'e tapınma geçirildi. Bu, en azından teoride, din özgürlüğü ilkesiyle uyuşmaz değildi. Cumhuriyet, eskisine rakip olarak yeni bir dini kurumlaştırdığı ve himaye ettiği için memnundu. Birkaç kiliseye yeni adlar verilmesi, katolik dinine bir son vermedi; çünkü başka kiliselerde kendisini sürdürebilirdi. Fakat uygulamada Akla Tapınma tekelleşme eğilimi gösterdi ve bazı bölgelerde eski dine hiç yer bırakmadı. Bunun mantıksal uzantısı olan bir sonraki adım, tüm kiliselerin zoraki ve resmen kapatılmasıydı.

Aynı şeyler rahiplere de uygulandı. Başlangıçta rahiplerin sadece «kendiliklerinden» görevden ayrılmaları istendi ve evlenmeye teşvik edildiler. Teoride, kamu yetkililerinin teşvikiyle bazı ruhbanların rahiplikten vazgeçmeleri, diğer

rahiplerin görevlerini serbestçe sürdürmelerine engel değildi. Fakat bir süre sonra baskı, rahiplere tanınan seçme hakkının yerini aldı, el çektirme zorlayıcı bir uygulama oldu ve ruhbanların dinî ayin yapmaları olanaksız hale geldi.

İbadetin feshedilmesi kararı yukardan değil aşağıdan, şubeler ve sansculotte'lardan geldi. Paris'teki şubeler, birbiri ardısıra, kiliseleri kapattılar ya da başka amaçlarla kullandılar. Komün Genel Konseyi'nin tüm yaptığı, bu durumu öylesine onaylamak oldu. 23 Kasım'da Chaumette'in bu konuda hazırlanan bir iddianameyi okumasından sonra, her ne ad altında olursa olsun Paris'teki tüm kilise ve tapınakların derhal kapatılmasına ve her kim bir kilise ya da tapınağın yeniden açılmasını isterse şüpheli olarak tutuklanmasına karar verildi.

Devrimci komitelerdeki sansculotte'lar, rahipleri son savunma noktalarından söküp hapse koyarak ve onların dinî ayin yapmalarını olanaksız hale getirerek bu örneği izlediler. Din özgürlüğü geçersiz hale getirilmekle kalmadı, tamamen yokedildi.

Eyaletler de Paris örneğini izlediler. Çok sayıda idarî bölgede, başkentte olduğu gibi, kiliseler kapatılarak ve rahiplere karşı baskı önlemleri alınarak ibadet özgürlüğü aşamasının ötesine geçildi. Somme'da görevli milletvekili, 1936 İspanya devrimini haber verir gibi şu kararı aldı: «Yüzyıllardır halkın gidip zehir yuttuğu kiliseler, bundan böyle, insanların gidip yiyecek alabilecekleri pazar yerleri haline getirilecek.» Montmédy'de (Meuse) eski katedral, «dansseverlerin kendilerini çok sayıda müzik aletinin nağmelerine kaptırabilecekleri geniş bir Dans Salonu» haline getirildi.

Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyası, fanatizmin en derin köklere sahip olduğu yerlerde en şiddetli biçimlere büründü. Devrimci milise bağlı askerler Finistère ve Morbihan'da, kiliseleri, yağmaladıktan ve kutsal yağla çizmelerini parlattıktan sonra ateşe verdiler.

Saintes'de görevli milletvekili Lequinio, 21 Aralık'ta bir kararname yayınladı: Hangi dinden olurlarsa olsunlar, papazlar ya da sabık papazların vaaz vermeleri ya da ahlâk vazetmeleri yasaklanmıştır; buna uymayanlar şüpheli kabul edilecekler ve derhal tutuklanacaklardır.»

Pek çok bölgede köylülerle rahipler arasında meydana gelen kopuşma ciddi ve derindi. Sözgelimi Picardy'li bir kadın, yerel ağızla şöyle bağırıyordu: «O köy papazları hele bir gelsinler, odun parçaları kutsaldır desinler. Onlara hemen şöyle diyeceğim: Yalancılar, sizinle işimiz yok artık!»

6. Dinin Yerini Ne Alacak?

Ülke yüzyıllardır katolikliğe gömülmüştü. Apostolik ve Roma Kilisesi'ne özgü törenler ve ayinler, gündelik hayatın bir parçası haline gelmişti. Daha sonra, bu bin yıllık gelenek bir gece içinde aniden yıkıldı. Paris'te sansculotte'lar atalarının bağlı oldukları dini, kaydadeğer derecede kolay terkettiler ve dini törenlerin yerini dolduracak şeyler buldular. Toplantılar genellikle Akıl Tapınakları haline getirilen kiliselerde yapılıyordu. İlgi gösterilen çok başarılı toplantılardı bunlar. Sansculotte'ların hakim oldukları eyalet şehirlerinde de dinin yerini alacak şeyler bulmak kolaydı. Gençliğin hayal gücü ve enerjisiyle, Marc-Antoine Jullien halk derneklerine —on günde bir gerçekleştirilmek üzere— bir dizi festival programı önerdi ve kabul gördü.

Fakat kırsal kesimde yaşayan insanlara atalarının gelenekleri unutturmak bu kadar kolay değildi. Çünkü buralarda Pazar ayini şehirlere nazaran çok daha derin bir ihtiyaçtı ve yalnızlığa, hayatın tekdüzeliğine karşı tek çareydi. Ve yine eğitim düzeyinin düşüklüğünden ötürü, Pazar törenlerinin yerine şehirlerde olduğu gibi nutuk ve konferansları geçirmek pek kolay olmuyordu.

30 Eylül'de Fouché, Kamu Selamet Komitesi'ne yazdığı bir mektupta «muazzam bir boşluk»tan sözediyordu. «Boşluk» sözcüğü [taşrada] görevli milletvekillerinin raporlarında sıkça yer alır. Pazar ayinine artık gidemiyen kırsal kesim insanı bunu özlemeye başladı. Ve eski törenlerin yerini tutacak birşey bulamayan kırsal nüfus, rahiplere duyduğu kin azalmadan sürse bile, eski dine sürüklenme eğilimi gösterdi.

Eğitim görmemişlik, ülkede dinin baskı altına alınmasına dikilen başlıca engeldi. Fransız halkının 1793'te içinde bulunduğu cehaletin boyutlarını bugün kavramak kolay değildir.

Özellikle kırsal bölgelerde nüfusun büyük kısmı okuma yazma bilmiyordu. Okul sayısı parmakla sayılacak kadar azdı. Görevli milletvekilleri bu konuda uzun ve şikâyet dolu mektuplar yazıyorlardı.

Devrimci burjuvazi Eski Rejim'in ulusal eğitim konusundaki eksikliğini gidermeye pek istekli değildi. Bilginin yayılmasından, onlar da mutlakıyetçilik kadar korkuyorlardı. Eğitilmiş bir nüfus, iktidarları için bir tehlike oluşturabilirdi. Devrimci meclisler sorunu arada sırada ele almışlar fakat daima çözümsüz bırakmışlardı. Convention'un Halk Eğitim Komitesi *(Comité d'Instruction publique)* birbiri ardısıra çok sayıda projeyi hiçbir karar almaksızın tartıştı. Bu komite, eski *Abbé*, Joseph Sieyès tarafından yönetilecekti ama Sieyès güvenilmez bir kişiydi ve çalışmaları baltalıyordu. Halkın beslediği kuşkular giderek billurlaştı: burjuvazi halkın eğitilmesi konusunda acele etmiyordu. Tek yaptıkları, çocukların ilkokula kaydedilmesine rıza göstermek ve öğretmenlere komik bir maaş ödemekti.

Böylece kitlelerin cehaleti, Hıristiyanlıktan vazgeçirme hareketini kırılganlaştırdı. Köylülerin büyük çoğunluğu Eski Rejim ve rahiplerden nefret etmeye devam ettiler. Fakat katolik dininin baskı altına alınmasının halk tarafından talep ya da kabul edildiği yerlerde bile bir geriye dönüş mümkündü. Verdun'da görevli milletvekili Jean Baptiste Bo, 14 Mart 1794'te, Kamu Selamet Komitesi'ne şunları yazıyordu: «Halk... her gün anahtarla kurulmadıkça işlemeyen bir saat gibi.»

Tüm din karşıtı önlemler içinde, yerleştirilmesi en güç olan ve en büyük direnişe yol açan önlem, Pazar ayinlerinin yerine *décadi'nin* (7 günde bir yerine her 10 günde —*décade*— bir yapılan tatil) konulmasıydı. Fakat *décadi*'nin tutulmamasının oldukça özgül maddi bir nedeni vardı: Pazar olunca tatil her yedi günde bir geliyordu; oysa *décadi* her on günde bir geliyordu. Burjuvazi takvim değişikliğinden halkı daha çok çalıştırmak gibi bir avantaj sağlamıştı. İnsan emeğindeki bu artış, Pazar'ların *décadi* üzerindeki zaferi için yeterliydi.

8 Kasım'da Kamu Selamet Komitesi'ne, silah fabrikalarındaki işçilerin sadece her *décade*'de bir değil, Pazar'ları ve eski takvimdeki diğer bayram günlerinde de işe gelmedikleri

bildirildi. Bunun üzerine, savaş devam ettiği sürece işçilerin dinî törenler nedeniyle silah imalatını terketmemelerini öngören bir kararname çıkarmak zorunda kaldılar. Pazar'ların yerine *décadi*'nin geçirilmesi, 1793 Kasım ve Aralık aylarında kâğıt sanayiindeki grevlerin nedenlerinden biri oldu.

Kırsal kesimdeki direnç de güçlüydü. Gözetim komiteleri, ilçe yönetimleri ve milletvekilleri Pazar günü işten kaytaranlara ağır cezalar verdi; ama boşunaydı. Gres ve Haute-Garonne'da görevli milletvekili Pierre Dartigoeyte, 10 Mayıs 1794'te, bu konuda suç işleyenlerin «Komün'ün boşta gezen yurttaşları ve şüpheliler» adlı özel bir listeye alınacağını ilan etti; ama bu da boşunaydı. Bu katı önlemler bile *décadi*'yi kabul ettirmeyi başaramadı.

7. Rahipler Artık Gerekli Değil Ama Tanrıya İhtiyaç Var

Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyasının güçlü bir dirençle karşılaştığı bölgeler de vardı. Bu geri bölgeler devrime daima itaatsiz olmuşlar ve katolik dininin baskı altına alınmasını, rejime duydukları düşmanlığı sergilemek için yeni bir fırsat olarak değerlendirmişlerdi. Başlıca bölge Brittany'di. Ve Midi'de de önyargılar derin köklere sahipti. Buralardaki görevli milletvekillerinden gelen mektuplar, Hıristiyanlıktan vazgeçirmeye karşı gelmek için yapılan çıkışlarda tümüyle politik —karşı-devrimci— itkilerin hakim olduğunu çarpıcı biçimde ortaya koyarlar; din ise sadece bahaneydi.

Buna karşılık, çarpıcı olan, kırda olduğu kadar şehirlerde de, kitlelerin, katolik kilisesinin baskı altına alınmasını çabucak kabul etmeleridir. Görünüşte hâlâ Ortaçağ'ın karanlıklarına gömülmüş gibiydiler. Fakat bunların çoğunu rahiplerinden ve katolik kilisesinden koparmak çok kolaydı.

Ama din köylünün bilincinden gerçekten sökülüp atıldı mı? Bunu söylemek, insanları, kendi perişanlıkları içinde Tanrı fikrine sığınıp teselli bulmaya zorlayan ekonomik ve toplumsal güçleri hafife almak olur. Devrim, insanların yaşam koşullarını bu ölçüde düzeltmiş değildi.

Rahiplere itaat ve rahiplerin yönetiminde ibadet, dinin ikincil önemdeki, yüzeysel yanlarıdır. Dinin temel unsurları

ölümden sonraki hayata ve Tanrı'ya duyulan inançtır. İnsan için rahiplerin boyunduruğundan kurtulmak görece daha kolaydır. «Kara cüppeliler»e karşı mücadele politik ve toplumsal mücadelenin doğal bir bölümünü oluşturur. Tehlikede bulunan sadece insanın toplum içindeki hayatının dışsal biçimleridir. Kilisenin dünyevî rolü —yozlaşması, rüşvet yemesi, ezilen sınıflara karşı ezen sınıfları desteklemesi, kara cehaletin *(obscurantism)* insan aklının gelişmesine koyduğu engel— kitleler, geçmişin boyunduruğunu fırlatıp atmaya, insanın insan tarafından ezilmesine karşı isyan etmeye başlar başlamaz, bu rol kitlelerin gözünde anlaşılır hale gelir. Fakat Tanrı'ya ve ruhun ölümsüzlüğüne duyulan inanç daha derin köklere sahiptir ve varlığın en derin dokularıyla temastadır. Bu inançları insan yüreğinden söküp almak oldukça zordur. 1793'te halk genelde rahiplerin, yüzyıllardır kendilerini zalimce sömüren şarlatanların iktidarını ele geçirecek kadar güçlüydü. Fakat Tanrı inancından vazgeçmeleri o kadar kolay değildi.

Tanrı'ya yönelik arzular dinin esas içeriğini oluşturduğu için, insanların bir Tanrı'ya ihtiyaç duymalarına yolaçan temel nedenleri değiştirmeksizin, Hıristiyanlıktan vazgeçirme işini tam sonucuna ulaştırmak ve Hıristiyanlığı insanların yüreklerinden söküp atmak mümkün değildi. Ve o noktaya kadar gitmeyince, yaptıkları şey kaçınılmaz olarak yüzeysel kalacak, geçici olmakla yüzyüze kalacaktı. Kitlelerin Tanrı sevgisi, er ya da geç, onları atalarının Tanrısı'na, katolik dininin Tanrısı'na geri götürecekti.

Toplumsal hayatın temelinde insanın insan tarafından ezilmesi yer aldığı için insan acı çekiyor ve bu acıdan din aracılığıyla kurtulmaya çalışıyordu. Yine ezilenlerin, kendilerini ezen mekanizmayı görememeleri ve ondan kurtulacak kadar güçlü olmamaları, atalarının doğa karşısında duydukları o ilkel korkuyu yüreklerinde duymalarına neden oluyordu.

Saint-Just gibi birinin pek düşlemediği gibi bir dünyevî mutluluk ancak insanları semavî mutluluk arayışlarından ayırabilirdi. Ama burjuva devrimi insanları yeryüzünde mutlu edebilecek durumda değildi. Onlar eski boyun eğme biçimlerinin yerine yenilerini geçirdiler. Ülke içindeki ve dı-

şındaki düşmanlara karşı destek sağlamak amacıyla çıplak kollulara geçici olarak bazı tavizler verdilerse de, bu tavizler, onların içinde yaşadığı koşulları pek az ve kısa süre için iyileştirdi. Bu tavizlerden en çok şehirlerde yaşayan sansculotte'lar yararlandı. Fakat devrim yoksul köylüler için hiçbir şey yapmadı ya da pek az şey yaptı; hatta bazı bakımlardan, onların yüzyıllardır çektikleri acıları daha da keskinleştirdi.

8. Devrim Yoksul Köylüye Karşı

Ulusal toprakların satınalınması devrimde büyük bir işti ve burjuvazinin önemli bir kesiminin merkezi, sürekli uğraşısıydı. Girondin'lerin kolayca yenilip iktidardan indirilmelerinin, federalist ayaklanmanın hedefe ulaşmayarak pek zorlanmadan bastırılmasının temel nedenlerinden biri, ulusal toprakların sahiplerinin Gironde'a karşı olmaları ve burjuvazi arasında yeralan eski Girondin'lerin, ulusal toprakları satınaldıkları andan itibaren Montagnard saflarına geçmeleriydi. Ruhbanlardan ve devrimden kaçanlardan müsadere edilen toprakların satışı, tüm devrimci sistemin kilit taşıydı. Bu uygulama devrim için finansman sağlıyor ve burjuvaziyi, kendisine çıkar sağlayacağı için devrime bağlıyordu.

Ulusal toprakların müsaderesini onayladığı zaman Yasama Meclisi'nin başlıca iki amacı vardı: burjuvaziyi zenginleştirmek ve bütçe açığını kapatmak. Bu iki amaç aslında çelişikti. Çünkü burjuvazinin cebi doldurulacaksa, topraklar çok pahalıya satılamazdı; yok Hazine kasaları doldurulacaksa çok ucuza da satılamazdı. Bu durumda bir uzlaşmaya varıldı. Burjuvazi kendisi için oldukça avantajlı, uygun bir fiyat ödedi ve karşılığında çok uygun ödeme koşulları elde etti. Fakat hiç kimse bu büyük arazileri küçük köylülere dağıtmayı ya da düşük fiyatla onlara bırakmayı düşünmedi. Bunun nedeni kısmen burjuvazinin ve kırsal kesimdeki hali vakti yerinde kişilerin bu toprakların tümünü talep etmeleri, kısmen de Hazine'nin hayır dağıtmaya değil, paraya ihtiyacı olmasıydı.

İstenmeyen alıcıları engellemek için satışların açık artırma yoluyla yapılmasına, açık artırmaların da bellibaşlı şe-

hirlerde gerçekleştirilmesine karar verildi; böylece günlük işlerini bırakarak şehirlere gelemeyecek durumda olan yoksullar dışlanmış oldu. Ve satılacak toprak, ilçe yönetimleri tarafından, maksatlı olarak, küçük köylülerin satınalamayacakları kadar büyük parçalara bölündü.

Köylüler yollarına konan engellerin üstesinden gelmeye çalıştılar. Bir toprak parçasını ortaklaşa satınalmak, daha sonra kendi aralarında paylaşmak için biraraya geldiler. Bazı yerlerde kent burjuvazisini açık artırmaların dışında tutmak için şiddete başvurdular. Kurucu Meclis'in çabasını sürdüren Convention bu tür eylemlere son verdi.

Açık artırmayla satış ve toprak bölümlerinin büyüklüğü, sıradan köylülerin bunları ele geçirmelerini güçleştirdi. Ama burjuvazi, bu toprakları ucuza satınalmayı garantilemişti. Yerel yetkililerin yardımıyla mülkleri gerçek değerlerinin altında fiyatlarla kapatmakla kalmadılar; aynı zamanda ödemede kolaylık da sağladılar.

Para değer kaybettikçe burjuva alıcılar yıllık borç ödentilerini giderek değersizleşen asinya ile yaptılar. Son ödemeler, asinya değerini neredeyse tamamen kaybettiği bir sırada yapıldı ve talihli mülk sahipleri borçlarının sonunu bir lokma ekmek fiyatına ödediler. Convention'da ulusal toprakların topraksız köylülere dağıtılması için birkaç ses yine de yükseldi, fakat ulusal topraklar için didişirken zenginleşen bir burjuvazinin sözcüleri buna her defasında karşı çıktılar.

Böylece devrim köylülere toprak vermedi. Başlangıçta, 1789'dan önce köylüler toprağın %30-40'ına sahipti. Ruhbanlardan ve devrimden kaçanlardan müsadere edilen mülklerin çoğu yoksul köylüler tarafından değil, şehirlerde yaşayan burjuvazi, bir ölçüde de, kırsal burjuvazi tarafından satın alındı. Örnek olarak, Gard'da kent burjuvazisi ulusal toprakların 5/6'sını satın aldı.

Çıplak kolluların desteğini kazanmak istiyorlarsa onlara biraz taviz vermek zorundaydılar. Öyle ki burjuvazi onlara ulusal topraklar yerine ortak [komünal] toprağın iadesini sağladı. Bu, burjuvaziye pek pahalıya mal olmayan bir iyilikti. Ayrıca yoksul köylülere de pek az yarar sağladı. Ortak topraklar uzun ve hazin bir tarihe sahipti. Başlangıçta, ekime elverişli olsun boş olsun, tüm topraklar köy topluluğuna

aitti. Daha sonra, toprak giderek değer kazandıkça, seniyörler yasal hilelerle ya da zor kullanarak ortay toprakları ele geçirdiler. Daha sonra 1669'da XIV. Louis'nin buyruğuyla bu toprakların 1/3'ü (doğal olarak en iyi 1/3'ü) seniyörlerin oldu. Ortak toprağın köylü topluluğuna devredilmesi köylülerin başlıca taleplerinden biriydi. Bu durum Estates-general'ın açılışından önce hazırlanan sayısız şikâyetnamede *(cahiers)* görülür.

Devrim komünlere topraklarını verdi, ama yoksul köylülerin istediği şekilde değil. Toprak paylaştırıldı. Convention'un 10 Haziran 1793'te yürürlüğe koyduğu önlem küçük köylülüğün çıkarlarına karşıydı. Ortak toprakları kullanma hakları, kendi varlıklarını sürdürmelerinin tek güvencesini temsil ediyordu. Bu hak ekime açılmamış toprak üzerindeki eski kollektif hakları (otlak olarak kullanma hakkı gibi) ayakta tutuyordu Ortak toprakların pay edilmesi ancak bölgenin daha zengin olanlarına yarardı. Belediye yetkililerinin yardımıyla bu kişilere en iyi topraklar verildi. Bunlar daha sonra yoksul köylülerin artık bakıp işletemediği toprak parçalarını da satınaldılar .Bu uygulama zaten başını alıp gitmiş olan ilkel kır topluluğunun çözülüşünü hızlandırdı ve yoksul köylüyü proleterleştiren o amansız gelişimi çabuklaştırdı.

9. Hıristiyanlıktan Vazgeçirmenin Sınırları

Köylünün yoksulluğuna çare bulmayı başaramayan ve ona yeryüzünde daha iyi bir hayat sağlayamayan devrim, onu cennet özleminden kurtarmayı başaramadı. Burada Hıristiyanlıktan vazgeçirme hareketinin sınırlarına varıyoruz. Dönemin nesnel koşulları, insan evriminin bir aşamasının atlanmasına izin vermedi ve böylece, dinamik başlangıcına rağmen kampanya sonuçta bir yere varmadı.

Kitle öncüsü, uzun bir adımla, din meselelerinde burjuva demokratik programı aşmıştı. Kiliseleri kapatmış, rahipleri alaşağı etmişti. Bu saygısızlık ve aşağılama, tüm dünyadaki ayrıcalıkları titretti, fakat alınan sonuç kırılgan ve kısa ömürlüydü. Mülkiyete saygılı olduklarından, din duygusunun

maddi temeli dokunulmadan kaldı. Ezilenleri yüzyıllardır içinde bulundukları yoksulluktan kurtarmadıklarından, Tanrı ihtiyacını onların yüreklerinden söküp atamadılar.

Öyle ki, burjuvazi düzeni geri getirebilmek için kiliseyi geri getirmeye karar verdiği zaman, bu iş nisbeten kolay oldu. Halk kitleleri rahiplerinin geri geldiklerini gördüler ve en ufak bir coşku belirtisi bile göstermediler. Pek çok bölgede onlara karşı duydukları hoşnutsuzluk devam etti. Ama bunlar oladursun yine onlara döndüler; çünkü hâlâ Tanrı'ya ihtiyaçları vardı ve rahipler kendilerini Tanrı'yla insan arasındaki aracı olarak takdim ediyorlardı. Kitleler bir kez daha eski ağacın altına sığındılar; çünkü iktidarda bulunanlar o ağacı kökünden kesmemişler ya da kesmek istememişlerdi.

6. Devrim Geriye Çarkediyor

1. Kasım 1793: Geri Çekilme

Devrimci fırtınanın en yüksek noktasında, kitle öncüsünün faaliyetlerinin zirveye ulaştığı anda bile, gerçek iktidar, ilk Kamu Selamet Komitesi'nin kurulduğu 5 Nisan 1793'ten beri bulunduğu yerde kaldı. İktidar devrimci burjuvaziden gelen az sayıda uzmanın elindeydi; bunlar, mâli işleri yürüten Cambon, savaş sorumlusu Carnot, mühimmattan sorumlu Prieur (de la Côte d'Or), iaşe işlerini yürüten Lindet, donanmadan sorumlu Jeanbon Saint-André ve askeri, diplomatik sorunlarda uzmanlaşmış ve de Convention'daki erken doğmuş «teknokratlar»ın sözcüsü Barère'di. Bu insanlar, burjuva devriminin başarıya ulaşması için başka yol olmadığından, kitle hareketi dalgasının patlamasına rıza gösterdiler ama içlerinden hiçbiri bu dalgaya sempati duymuyor hatta ondan korkuyorlardı. Bu nedenle kitlelerle ilişkiden ve sokaklardaki karışıklıktan olabildiğince uzak durdular. Fırtına gelirken gizlendiler ve doğrudan harekete bulaşmamaya özen gösterdiler. Kendilerini dairelerinde uzmanlık alanlarının gerektirdiği işlere verdiler. Bu işlerde yerleri doldurulamazdı ve dolayısıyla onlara dokunulamazdı.

Fakat politikayı bırakmış ve kendilerini uzmanlık alanlarıyla sınırlamış gözükmelerine karşın, tüm diğer kademelerin bağlı olduğu bellibaşlı komuta kademeleri üzerindeki kontrollerini gevşetmediler. Bu kontrol mekanizması sayesinde şu ya da bu soruna sözde teknik çözümler getirerek, bunları uzman olmayan, yetersiz iş arkadaşlarına kolayca kabul ettirebildiler. Onerdikleri çözümler gerçekte tamamen politikti ve sınıfsal çıkarlarına uygundu.

Bu büyük uzmanların hepsi köken olarak burjuvazinin üst tabakalarındandı; hatta bazıları Eski Rejim'le bağlara sahipti. Joseph Cambon ve Jeanbon Saint-André büyük imalatçıların oğullarıydı. Bertrand Barère'in babası avukat, Lazare Carnot'nunki zengin bir noter ve Claude Prieur'nün babası yerel bir vergi mültezimiydi. Robert Lindet bir tüccar oğluydu; dava vekili ve kraliyet savcısı *(procureur du roi)* olmuştu. Barère'in tam adı Barere de Vieuzac idi. Soyluluktan gelme mülklere sahipti (Haute-Pyrénées'de Vieuzac *fief*'i) ve feodal rant alıyordu. Prieur'nün adı Prieur de Vernois idi. Aristokrat bir soydan gelen «bey» *(«gentilhomme»)* unvanına sahipti. Carnot ve Prieur kraliyet ordusunda subaylık yapmışlardı. Carnot, Saint Louis madalyasıyla ödüllendirilmişti.

Bu devlet adamları kuşkusuz yetenekli, cüretli, kararlı, enerjik, yenilikçi olup tekdüzeliğe düşman kişilerdi. Fakat bu nitelikler onların otorite yanlısı tutucular olmalarına, «halk adamları»nın («plebler»in) kanlı bıçaklı düşmanları ve yukardan yönetmeye kararlı kişiler olmalarına engel değildi. Çıplak kollular gözlerini bir an bile onların üzerinden ayırmamakta haklıydılar; onlara güvenmiyorlar ve onları devrim için bir tehliko olarak görüyorlardı.

«Teknokratlar», kendileri yerine cevap veren ve onlarla kitle öncüsü arasında sürekli bir aracı rolü oynayan bir adam olmasaydı, bulundukları yerde kalamazlardı. Bu adam Robespierre'di. Robespierre —kendi iddiasına göre— uzmanlığın gerektirdiği her türlü bilgiden yoksundu. Ekonomi politik, maliye ve askerlik sanatı hakkında hiçbir şey bilmiyordu. «Teknokratlar»la yaptığı işbirliği her iki tarafın da ihtiyaçlarına cevap veriyordu. Robespierre, Cambon'un mâli konulardaki yeteneği, Carnot'nun askeri konulardaki becerisi vb. olmak-

sızın yapamazdı. Cambon, Carnot ve diğerleri ise, kamuoyunu kontrol altında tutacak, çıplak kolluların ilkel enerjisini zaptederek onu kendi emirlerine verecek ve bunu askeri, mâli planlarının başarısı için kullanacak biri olmasaydı hiçbir şey yapamazlardı; üstelik onları sansculotte'ların düşmanlığından koruyabilecek ve gerektiğinde onları Jaccbin Kulübü'nde savunabilecek biri.

«Teknokratlar», Robespierre'le birlikte, Gironde tarafından «anarşi»ye yolaçacağı gerekçesiyle reddedilecek kadar gözüpek bir plan hazırladılar. Çıplak kollulara tavizler verecekler ama onlara hayati önem taşıyan hiçbir şey bırakmıyacaklardı. Amaçları belirlenmiş, sınırlar konulmuştu. Ama ya plan altüst olur ve sınırlar aşılırsa ne olacaktı? Kapaklar bunca gözüpeklikle açıldıktan sonra kitle hareketliliğinin büyükseli onları da peşisıra sürüklemeyecek miydi?

Dağ bir an için iki yandan kuşatılmış gibiydi sanki. Dalga patlayınca umduklarından daha hızlı ilerlemiş ve içerdiği şiddet daha büyük olmuştu. Halkın gücü, önüne çıkan herşeyi silip süpürmekle tehdit ediyordu. Enflasyonun bunaltıcı etkilerini bir ölçüde hafifletmeye yönelik acil önlemler, yoksa ulusallaştırılmış bir ekonomiye ve özel teşebbüsün ölümüne, silahlı sansculotte'ların devrimci baskısına mı yol açacaktı? Şiddetli akıntı bu ilk yataktan başarılı biçimde çıkarıldı; ama bu kez dalgalar şiddetle kilisenin duvarlarını dövmeye başladı. Artık mülkiyetin kendisine yönelmiş doğrudan bir tehdit olmamakla birlikte, burjuva toplumunun, düzenin muhafaza edilmesi için onca gerekli «ahlaki temelleri»ni tehdit ediyordu. Girondin'lerin düşmeden önce yaptıkları uyarının doğruluğu kanıtlanıyor gibiydi ve Montagnard burjuvazi kendi kazdığı kuyuya düşmek üzereydi. Bir an için, sanki temelli «anarşi»ye gömülecekler gibi oldu.

Fakat hayır. Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyası yeni bir devrimi beslememişti. Kitle öncüsünün bilinç düzeyi yetersizdi; buna karşılık devrimci burjuvazi pek çok şeyin farkındaydı. Bu bilinç farkı, kitle öncüsünün henüz iktidarı ele geçirebilecek durumda olmadığını ve devrimci burjuvazinin, devrim fırtınasının en yüksek noktasında bile iktidar iplerini esnek fakat sağlam biçimde tutabileceğini, bu ipleri bir saniye bile elinden bırakmıyacağını ortaya koyuyordu. Arada

bir iktidar iplerini bırakıyormuş gibi görünüyorsa, bunun nedeni, olaylara gerektiği yakından bakmıyor oluşumuzdur. Pençeleri bir an bile gevşemedi.

Burjuvazi, dönemin maddi koşulları devrimin daha ileri gitmesini olanaksız kıldığından, manevrasını daha kolay başardı. Politik, ekonomik ve dini olsun, tüm alanlarda, burjuva devrimi, hatta bazan daha da öteye varacak biçimde, gidebileceği kadar ileri gitmişti. Devrimci kabarış artık ancak yatışabilirdi. Burjuvazinin hareketi durdurma konusundaki öznel arzusu, devrimin daha ileri gitmesini olanaksız hale getiren nesnel durumla uyuşuyordu.

Devrim dört yıl boyunca duraklama, gerileme, sonra tekrar ileri atılma gibi adımlarla sürekli gelişmişti. Şimdi en üst noktaya, eğrinin tepe noktasına varmıştı. Eğri aşağı doğru inişe geçmeden önce kararsız bir denge durumu oldu. Geri çekilme ne zaman ve nasıl gerçekleşti? Başlangıç tarihi 1793 yılının Kasım ayı sonuydu. Bu tarihte Robespierre, Danton'la uzlaştı ve ikisi birlikte karşı-devrimcilere «hoşgörü» politikasını başlatıp Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyasını açanlara savaş ilan ettiler.

2. Zaferin Yankıları

Geriye çarketme neden özellikle o sırada meydana geldi? Fransız devriminin hemen tüm önemli olayları, savaş ve savaşın değişen kaderi tarafından etkileniyordu. Mekanizma neredeyse hiç değişmiyordu: Her askeri yenilgi güçler dengesini kitle öncüsü lehine değiştiriyor ve her zafer, aynı dengeyi burjuvazi lehine düzeltiyordu. Birinci halde, burjuvazi yardım için sansculotte'lara başvuruyor ve zorunluluklar, burjuvaziyi taviz üstüne taviz vermeye itiyordu; fakat tehlike savuşturulur savuşturulmaz sansculotte'lara duyduğu ihtiyaç da azalıyor ve toparlanıp sansculotte'ları kenara itiyordu. 23 Ağustos'ta Longwy'nin, 1 Eylül 1792'de Verdun'ün ele geçirilmesi isyancı Komün'ün gücünü pekiştirdi ve ilk terör dalgasına yolaçtı. Dumouriez'in 18 Mart 1793'te Neerwinden'de yenilgiye uğraması büyük ölçüde halkçı eğilimler gösteren Kamu Selamet rejiminin başlangıcı oldu. 26 Ağustos 1793'te Tou-

lon'un düşmesini, Terör'ü ve azami fiyat yasasını mümkünün alanına sokan 4-5 Eylül devrimci günleri izledi. Buna karşılık, Valmy (20 Eylül 1792) ve Jemmapes (6 Kasım 1792) zaferleri Paris isyancı Komün'ünün zayıflamasına yolaçtı, General Dumouriez'i önde gelen bir kişi haline getirdi ve Gironde iktidarını güçlendirdi.

Dönüş noktasının yukarda belirttiğimiz tarihte meydana gelmesinin bir nedeni daha vardı: 1793 sonbaharında talihcumhuriyetin ordularının yüzüne gülmeye başlamıştı. Tehlikeli durumu yeniden denetim altına almışlar ve ilk zaferlerini kazanmışlardı. «Federalizm» denilen hareket Ekim ayı içinde her yerde yenilgiye uğratılmış, böylelikle ülke içinde de başarı kazanılmıştı Bordeaux'daki Girondin belediyesi 18 Eylül'de alaşağı edildi; Lyons 9 Ekim'de düştü ve ayın 27'sinde Vendée'ciler Cholet'de yenilgiye uğratıldılar. Işgal tehdidinin önlenmesiyle birlikte dışarda da başarı kazanıldı. 15 ve 16 Ekim günlerinde Carnot cesur bir manevrayla Maubeuge'i ablukaya aldı ve Koalisyon'u Wattignies'de yenilgiye uğrattı. 19 Aralık'ta Toulon'un yeniden ele geçirilmesiyle cumhuriyet tekrar oturtuldu.

Bu zaferlerin bir sonucu olarak, devrimci burjuvazi çıplak kollulara terk etmiş olduğu zeminin bir kısmını yeniden ele geçirme çabasına girdi. Güvenlikleri tehlikeye düştüğü zaman onları yardıma çağırmışlardı. Cumhuriyeti halkın gücünden başka koruyacak birşey olmadığı bir sırada tavizler vermişlerdi. En kötü tehlike atlatılmıştı ve şimdiden sonra savaş başka araçlarla sürdürülecekti. Subay ve silah sıkıntısı çeken ve hazırlıksız yakalanan burjuvazi birşeyler yapmak ve bu iş için kullanabileceği tek silahtan yararlanmak zorundaydı. Bu silah sansculotte'ların enerjisiydi. Bundan böyle zaferlerini kendi yöntemleriyle pekiştirebileceklerdi. Koalisyon karşısındaki üstünlükleri, esas olarak gönüllü ordularının coşkusundan kaynaklanıyordu. Fakat onlar gönüllülerin öfkesine, Avrupa'daki diğer hiçbir gücün sahip olmadığı birşeyi, askeri, sınai ve idari teknikleri kattılar ve giderek bunları o öfkenin yerine geçirdiler; bu teknikler ancak tam da uyguladıkları gibi diktatörce (ya da bugün söylenebileceği gibi totaliter) rejim altında gerçekleştirilebilirdi. Halk adamlarının (pleblerin) verdiği savaş, tabandan verilen savaş artık sona eriyordu. Burjuvazinin savaşı, yukardan savaş başlıyordu.

3. Danton ve Robespierre: İki Tip Demagog

Devrimi ani bir kesintiye uğratma ve daha sonra geri çekilmeyi başlatma planının başarıya ulaşması için devrimci burjuvazinin sağlam bir kamuoyu desteğine ihtiyacı vardı. Kitleler hâlâ büyük bir dalga gibi ileri doğru akıyorlardı ve buna karşı durarak bir saman çöpü gibi akıntıya kapılıp sürüklenme tehlikesiyle yüzyüze kalırdı. Akıntıya karşı durmak için ayakları bu akıntının yatağına sağlam biçimde basan, halkın tanıdığı ve halkı tanıyan adamlara ihtiyaç vardı.

Devrimin önde gelen kişileri arasında en tanınmış olanı Robespierre'di. Çıplak kollular onun otorite yanlısı olduğundan henüz kuşkulanmıyorlardı. Sadece Leclerc gibi birkaç enragé onun yüzündeki maskeyi sıyırıp atma cüretini gösterdi; ama bu çaba kutsal bir şeye saygısızlık gibi kaldı ve kimse onlara inanmadı. Devrimci burjuvazi, «teknokratlar», sağgörüyle geri planda kaldılar ve Robespierre'i sahnenin önüne ittiler. Devrimi durdurma görevini ona bıraktılar. Bunu yapabilecek başka kimse yoktu; çünkü hiç kimse kendini onun kadar devrimle özdeşleştirmiş değildi. Fakat böyle bir işi tek başına yapmaya kalkmak Robespierre için akılsızlık olabilirdi. Yüzündeki maskeyi çıkarmaya başlar başlamaz kitle öncüsünün bir bölümünün desteğini kaybedecekti; Hébertist halk adamlarına sırt çevirmek durumunda kalacaktı. Bu nedenle bir karşı denge oluşturmak kaçınılmazdı. Halkın tanıdığı, kitleleri yönetme deneyimine sahip, söylevlerle kalabalıklara fikir değiştirtecek yetenekte kişilere ihtiyacı vardı. Bu insanların aynı zamanda politik sermayesi olmalı ve arkalarından geniş bir kamuoyu gelmeliydi. Böylece Robespierre, Dantonistlerle uzlaşmaya vardı.

Danton kimdi? Kabaca denebilir ki, o da, Robespierre'in oynadığı türden bir politik rol üstlenmişti. Ama fiziksel olarak bu kadar az benzerlik taşıyan iki kişi zor bulunur. Biri soğuk yaratılışlı, asık yüzlü, diğeri ise ateşli bir mizaca sahipti. Danton'un sağlığı yerindeyken, Robespierre karaciğerinden rahatsızdı. Robespierre sürekli faziletten söz ederken, Danton bu tür şeylerle açıktan açığa dalga geçerdi. Robespierre mazbut bir hayatı tercih ederken, Danton eğlenmeyi sever, çok yer ve çok içerdi.

Ne var ki politik olarak çok sayıda ortak niteliklere sahiptiler. Danton da, tıpkı Robespierre gibi burjuvalarla çıplak kollular arasında aracı rolü oynuyordu. Onun gibi iki yüzlüydü: mülk sahiplerine döndüğü zaman burjuva yüzünü, halka döndüğü zaman halkçı yüzünü gösteriyordu. Ve yine tıpkı Robespierre gibi, iki sınıf arasındaki çatışmaları en az düzeyde tutma, sansculotte'ların coşkusunu zaptetme ve bu coşkuyu burjuva devrimi için kullanma konularında ustaydı. İkisi de Jacobin'di. Halkın desteğine güveniyorlar ve çıkarları gerektirdiğinde kitle gücüne başvurmakta duraksamıyorlardı. Ajitatördüler, fakat aynı zamanda otoriteden yanaydılar. Ve zaman zaman, halkın, kendilerini kenarda bırakıp ileri atılmasına göz yumdularsa da kontrolu elde tutmayı başardılar. Burjuva mülkiyetini ve burjuva hukukunu yıkılmaz bir temel üzerine oturtmak istiyorlardı.

Danton, yapı olarak tam bir halk adamıydı. Robespierre'den fersah fersah öte, hatta incelmişliğini kaba bir görünüm ardında gizlemeye çalışan Hébert'ten de öte bir halk adamıydı. Kaba saba dış görünüşü, sıcak kanlılığı ve «bir çanı andıran sesi» onun halkın arasından çıkıp gelmiş biri olduğunu gösteren özelliklerdi. Coşturduğu zaman bunu gerçekten de bütün kalbiyle, Robespierre'den daha güçlü biçimde ve Hébertist'lerden de daha iyi yapardı. 10 Ağustos 1792'den sonra diğerleri isyancı Komün'ü yatıştırmaya çalışırken, Danton onları Meclis'e muhalefete zorluyordu. Adalet Bakanı'yken, «tutuklular bana vız gelir!» diye bağırarak Eylül katliamını onayladı. 31 Mayıs 1793 arifesinde Gironde hakkında çok şiddetli ve aşağılayıcı ifadeler kullandı.

Fakat bütün bu patırtı onun sadece halkı aldatmasını kolaylaştırdı. Danton hiçbir ahlâki değer tanımayışıyla, Robespierre'den tümüyle farklı türden bir demagogdu. Maximilien [Robespierre], kurnaz, yetenekli ve düzenbaz bir aracıydı. Halkı küçümsemezdi. Söylediği şeyler akla uygundu. Halkı, kaderini devrimci burjuvazinin kaderiyle birleştirmeye başarıyla ikna ederdi. Danton ise gerçekte kitleleri küçük görürdü.

Her iki adam da, yukarda dediğimiz gibi, ikiyüzlüydü; hem burjuvaziye, hem de halka dönüktü. Fakat bu ikililik Ro-

bespierre'de birliği dışlamıyordu. Kişiliğinin iki ayrı yanı birbiriyle çatışmaktan çok birbirini tamamlıyordu Danton ise bu bakımdan oldukça tutarsızdı İki adamın temel farklılıkları paraya yönelik tutumlarındaydı. Robespierre kişisel çıkarlarını burjuva devriminin çıkarlarıyla özdeşleştirmişti. Sözcüğün en olumlu anlamıyla hırslıydı. Beş parasız öldü. Oysa Danton'un itici gücü apaçık bir açgözlülüktü. Robespierre baştan çıkarılamazdı. Danton ise parayla satınalınabilirdi. Yüksek sesle söylediği sözler, yaptığı demagoji ve şöhreti, fiyatını yükseltmesini sağlıyordu. Böylece kazandığı etkinlik en yüksek fiyat teklif edene satılıktı.

Halkın bağrında ulaştığı kariyer daima biraz karışık, biraz esrarlıydı. En parlak göründüğü olaylarda, bıraktığı izlenim bir sınıf temsilcisi izlenimi olduğu zamanlarda, «devrimin sesi» olduğu zamanlarda bile şüphe çeken bir yanı vardı. Sadece çıplak kollularla burjuvazi arasında bir aracı değildi. Hareket alanı çok daha genişti ve entrika aşkıyla hareket ediyordu. O dönemde, günümüzden farklı olarak, zenginlik kaynakları tek bir sınıfın mülkiyetinde değildi. Bu nedenle yolsuzluk da tek bir sınıfın tekelinde değildi. Vicdanları satın almak isteyen çeşitli sınıflar vardı: tutucu burjuvazi, kralcı karşı-devrim ve de tabii dış güç İngiliz düşman. Danton bunların herbirine kendini sattı ya da satışa çıkardı. Onun neyin peşinde olduğunu anlamak için o çöp çukuruna burnumuzu sokup her seferinde şu soruyu sormalıyız: kim ödüyor?

Robespierre, Danton'un şüpheli sicilinin tamamen farkındaydı. Birkaç ay sonra onu devirmek zorunda kaldığı zaman, Saint-Just'le birlikte, «çoktandır çürümüş bu yalancı put»a karşı ileri sürdüğü iddialar, bu konuda herşeyi ya da hemen hemen herşeyi bildiğini ortaya koyar. Bu iki savcı günümüzde elimizde olan tüm kanıtlara sahip değildiler, fakat Danton'un yolsuzlukları hakkında herşeyi biliyorlardı. Robespierre hoşnutsuzluğunu belli etmedi ve bu gerçeğe inatla gözlerini kapadı. Bu «çürümüş put»u, Marat, Hébert ve devrimin diğer önde giden kişilerine karşı asla takınmadığı övgü dolu, ateşli bir tutumla tekrar tekrar savundu.

4. Danton Tekrar Sahneye Çıkıyor

Sansculotte hareketinin en yüksek noktasında olduğu süre içinde Danton ihtiyatlı bir tutumla, kendi güvenliği için Arcis-sur-Aube'ye çekildi. 18 Kasım'da eşyalarını topladı ve Paris'e doğru yola çıktı. Bu ani kararın nedeni neydi? Başkente dönmekteki amacı ne olabilirdi? Tam o sıralarda politik ve mâli bir skandal patlak vermişti. Hindistan Şirketi *(Compagnie des Indes)* güveni kötüye kullanma, şantaj, sahtekârlık ve çeşitli yolsuzluklardan suçlu bulunmuştu. Çamurun bir kısmı da Danton'un üzerine sıçratılıyordu. Olaya karışan belli başlı kişilerden biri Danton'a çok yakın bir işadamı ve politikacı olan Philippe Fabre d'Eglantine'di. Danton bu kişinin de olaya karıştığını önceden haber almıştı. Skandalı bir an önce bastırma arzusuyla alelacele geri döndü. Bunu yapmak için devrimi frenlemek zorundaydı. Bu, uzun süredir yapmayı düşündüğü birşeydi. Terör'e ve savaşa bir an önce son vermek için sabırsızlanıyordu. Bundan sonra rahat bir hayat sürebilirdi.

1793 sonbaharında bu kişisel özlem, mülk sahibi sınıfın önemli bir kesiminin arzularıyla çakışmaktaydı. Burjuvazinin ulusal toprakları satınalmış ve savaş için gerekli malzemeleri sağlayarak zenginleşmiş olan kesimleri, artık yağmayla biriktirdikleri servetin tadını çıkarmak için barış istiyorlardı. Ekonomik ve mâli denetim önlemlerinden bıkmışlardı. Ayrıca halkın isteklerine de yeterince boyun eğmişlerdi. «Kurtuluş» ve «düzen»in yeniden sağlanması özlemi içindeydiler. İçlerinde, Gironde'u terk edip Dağ'a katılmış olanlar tekrar Girondin psikozuna, yani «anarşi» korkusuna kapıldılar. Ve Danton da artık sükûnet bulmuştu. Onu desteklemeye hazırdılar.

Böylece Danton «artık yeter» diyenlerin baş savunucusu haline geldi. «Hoşgörü», merhamet ve af fikrini ortaya attı. Paris'e döner dönmez niyetlerini yakın dostu, eski İçişleri Bakanı Joseph Garat'ya açtı: amaç, aşırılardan ayrılmak, hükümet komitelerine yeni kişileri getirmek ve «sansculotte'ların yolaçtığı çılgınlık ve felaketler»e son vermekti.

Bu planlar en azından kısa bir dönem için iktidardaki ekibin planlarına uyuyordu. Bir süre için iki taraf da anlaşıktı. Her iki taraf da devrimi frenlemek, halk hareketine karşı dur-

mak, Hébertist'lerin önüne dikilip onları kontrol altına almak istiyordu. Danton ve Robespierre geçici bir anlaşmaya vardılar. Danton koşullarını öne sürdü; Robespierre de onun desteğini kazanmak için fiyatını ödedi. Robespierre olanlara sünger çekti ve duraksamaksızın, 16 Kasım'da, Danton'u Hindistan Şirketi skandalından kurtardı.

Danton 22 Kasım günü Convention kürsüsünde göründü ve şöyle dedi: «Akıtılan insan kanı en az düzeyde tutulmalıdır!» 2 Aralık'ta, bir sansculotte kürsüden Marat'yı öven bir şiir okurken Danton kararlı bir tutumla araya girdi ve «bu cenaze methiyesini ya da aynı konuda şişirilmiş nutukları her gün dinlemenin anlamı yok» dedi. Bu patlamada alışılmamış birşey vardı. Arcis-sur-Aube'den dönen ve Robespierre tarafından desteklendiğini bilen bu adam otoriter bir ifadeyle konuşuyordu.

Ayın 3'ünde, Jacobin Kulübü'nde Le Havre'daki derneğin bir üyesi, Vendée'den kaçan ve huzursuzluk çıkaran isyancıları tutuklamak ve cezalandırmak üzere bir devrimci milis müfrezesinin bir giyotinle birlikte Seine-Inférieure idari bölgesine gönderilmesini istedi. Robespierre'in desteğini garantileyen Danton öneriye karşı çıktı: «Sizi uyarıyorum. Halkı devrimin sınırlarının ötesine geçmeye teşvik edecek bu tür aşırı devrimci önlemler alma girişimlerine karşı kendinizi savunmalısınız.» Emir verilmiş, solculuğa karşı savaş ilân edilmişti.

Ayın 5'inde, Danton'un arkadaşı Camile Desmoulins yeni bir gazetenin *(Le Vieux Cordelier)* ilk sayısını yayınladı. Bu sayıda ve diğerlerinde Desmoulins, parlak bir gazetecilik örneği vererek *Hoşgörü* (yumuşama) programını açıkladı. Bu, Robespierre'in hiç keyfini bozmadan üstlendiği girişim oldu. Gerçi programı halka açmak belki çok erken, fazla atılganca birşeydi ve biçimi de oldukça abartılıydı. Fakat Robespierre yapılanların çoğunu onaylıyordu. Kendini ortaya koymaya ve açıktan hareket etmeye cesaret edemese de yerine bir başkasının ortaya çıkmasından son derece hoşnuttu. Bu sayede halkın tepkisini ölçebilecek ve o kamuoyu koşullarında «hoşgörü» yolunda ne kadar ileri gidebileceğini sınayabilecekti. Ele avuca sığmayan gazeteci ve eski okul arkadaşı onu ziyaret ederek gazetenin ilk sayılarını kendisine okumuş, nasıl bir yol izlemesi gerektiği konusunda kendisinden (arkadaşlık ha-

tırına) tavsiye ve öneriler istemişti. İlk sayı muzaffer bir havayla Danton'la Robespierre arasındaki ittifakı ilân ediyordu.

Maximilien [Robespierre] pek çok kez Camille hesabına açık müdahalelerd bulundu. 14 Aralık günü Jacobin Kulübü'nde onu azarladı, fakat bunu öyle yumuşak bir üslupla yaptı ki, eleştirileri daha ziyade methiyeye benzedi. Ve Desmoulins 10 Ocak 1794'te Kulüp'ten ihraç edildiği zaman Robespierre, sansculotte'ları dehşetli hayrete düşürerek onun yardımına koştu ve kararı değiştirtti. Convention'dan bir yasa geçirtti. Buna göre Kamu Selamet Komitesi ve Genel Güvenlik Komitesi «hapsedilmiş olabilecek yurtseverleri kurtarma yollarını araştıracak görevliler» atayacaktı. Bu yasayı geçirtirken yaptığı konuşmalarda da, kendisinin, söylendiği üzere «ılımlı» bir çizgiye düştüğünü yalanlıyordu. Ertesi gün Camille Desmoulins, kendi «merhamet komitesi» fikrini kısmen de olsa almış olmasından ötürü eski okul arkadaşını yüksek sesle kutladı ve daha ileri adımlar atmaya teşvik etti.

Robespierre'in Danton'la ittifakı öylesine aşikârdı ki Hébert bile zamanın güçlüleri önünde eğilmek zorunda kaldı. Bu iki adamın uzlaşması dış politika konularına da uzandı. Hoşgörü yolunda attığı ilk adımlara ve yanısıra ülke içindeki düşmanla uzlaşma girişimlerine paralel olarak Robespierre, dış düşmanla uzlaşma yönünde ilk tedbirli adımları atmak üzere Danton'un peşine takıldı.

5. Hıristiyanlıktan Vazgeçirmeye Karşı Savaş Açılıyor

Solculuğa saldırı din sorununun ele alınmasıyla başladı. En güçlü tehdit bu sorundan kaynaklanıyordu Başlatılan kampanya en güçlü kitle hareketine esin kaynağı olmuştu. Bu nedenle en zorlu savunma önlemleri de bu alanda alınmalıydı. Bu alan aynı zamanda Hébertist'lerin Kamu Selamet Komitesi'ne karşı en kolay manevra yapabileceklerini düşündükleri alandı. Robespierre önce onların kendi seçtikleri zeminde yenilgiye uğratılması gerektiğini anlamıştı. Böyleçe, Danton'la yaptığı ittifak sayesinde güçlenen Robespierre, ansızın Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyacılarına savaş açtı.

Bu ani dönüş başlangıçta bir savunma mekanizmasıydı: Savaş, din aleyhtarlığından çok kitle hareketliliğine karşı açılmıştı ve savaşın Hébertist'leri hedef alması, onların felsefi fikirlerinden ötürü olmaktan çok, zaptedip kendi politik hırsları uğruna kullanmaya çalışmış oldukları kitle hareketinin liderleri olarak gözükmelerinden ötürüydü.

Hıristiyanlıktan vazgeçirmeye yöneltilen saldırı, zihinleri meşgul eden bir başka acil soruna da karşılıktı. Dış politikayla ilgili kaygılar, girişilen hareketi gerekli kılıyordu. Kampanyacıların kiliseleri kaparkenki saygısızlıkları ve rahiplere yönelik davranışları Koalisyon'u —özellikle de dindar İngiltere'yi— cumhuriyete giderek daha bir düşman ediyordu. Manevi kızgınlıklarının ardında çıkar duyguları yatıyordu. İngilizler ticari rekabet ve üstünlükle ilgili nedenlerden ötürü ve de Manş'ın öte yakasındaki putkırıcıların (aziz tasvirlerini kıranların) ortaya koydukları kötü örnek kendi sınıf çıkarlarını tehdit ettiği için dinsiz Fransa'dan nefret ediyorlardı. Ayrıca, cumhuriyetin diplomatlarının rapor ettikleri gibi, tarafsız ülkelerin, özellikle İsviçre'nin, Hıristiyanlıktan vazgeçirme hareketine duydukları tepki Danton'la Robespierre'i oldukça endişelendiriyordu. Çünkü ikisi de bu ülkelerin Fransa'yla Koalisyon arasına girip sonuçta dış düşmanla bir uzlaşmaya varılmasını mümkün kılacaklarına inanıyordu. Fakat daha üst bir düzeyde, devrimci burjuvazi, kara cüppelilere karşı verilmesi gereken mücadelenin dini yıkmak biçiminde soysuzlaştığını gördükçe giderek dehşete ve öfkeye kapılıyordu. Kendi hareketlerinin hızıyla sürüklenen çıplak kollular çok ileri gitmişlerdi. Sadece o pahalı asalakları, yani rahipleri temizlemekle kalmamışlardı; şimdi halkı da kendilerini itaat durumunda tutan uyuşturuculardan yoksun bırakmak üzereydiler. Toplumsal düzen bütünüyle tehlike içindeydi.

Ruhbanlara karşı girişilen hareketin baş savunucusu olan ve daha kısa süre önce rahiplerin ödeneklerinin kesilmesini öneren Cambon'un tutumunu tamamen değiştirmiş olması belirtilmesi gereken önemli bir noktadır. 22 Kasım günü, görevinden çekilen rahiplere maaş bağlanmasını öngören bir yasa önerisi aleyhinde konuştu ve bu fırsatla, Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyasını bir bütün olarak onaylamadığını ilân etti.

Cambon gibi, burjuvazinin ruhbanlara karşıt, serbest düşünceli kanadının bir üyesi olan Carnot açıktan hiçbir şey söylemedi. Fakat bir süre sonra «din aleyhtarlığı fanatizmi»nin kendisini dehşete düşürdüğünü yaydı.

Convention'un büyük çoğunluğu, hiçbir şey söylememekle birlikte Cambon ve Carlot gibi düşünüyordu. Bir üye, René Levasseur anılarında *(Mémoires)* şöyle yazar: «Tüm samimi Cumhuriyetçiler Büyük üzüntü içindeydiler.» Çünkü, «din... ayaklar altındaydı.» Levasseur, Convention ve Kamu Selamet Komitesi'nin bu konuda uzun süren sessizliğini de açıklıyordu: «Resmî bir protesto imkânsız ve yararsız olurdu... Hiçbir şey onları durduramayacakmış gibi gözüken bir noktada halka yardım edecek idiysek, işe, halka hâkim olan fikrin nabzını izleyerek başlamak zorundaydık.»

İktidarda bulunanların Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyasını görünüşte desteklemelerine karşın, kampanyada yeralanlardan kimileri onların gerçek duygularını az çok sezdiler. Fouché, aldığı «enerjik önlemler»den Ulusal Convention'daki bazı beyefendilerin pek hoşnut olmadıklarını Chaumette'e yazarken, Ekim başından itibaren birşeylerin kokusunu almıştı. Ama henüz bu durumu onaylamayan tek bir resmî bildiri yoktu. [Taşrada] görevli milletvekillerine gönderilen talimatlarda en ufak bir azarlama bile yoktu.

Nihayet 27 Ekim'de Kamu Selamet Komitesi ilk kez tamamen yeni bir tavır sergiledi. Somme bölgesinde bütün gücüyle kendini Hıristiyanlıktan vazgeçirme işine vermiş olan André Dumont'a bu işle gereğinden fazla uğraştığını bildirdiler.

Piskopos Gobel'in görevinden çekildiği 7 Kasım tarihli Convention oturumunda daha anlamlı bir olgu ortaya çıktı. Anayasayla bağlı piskopos Henri Grégoris, Gobel'in verdiği örneği izlemeyi reddetti. Bu müdahil tutum iki bakımdan önemliydi: birincisi, piskopos anayasayla bağlı ruhbanların lideri, Sivil Ruhbanlık Yasası'nı kaleme alanlardan biri ve bu nedenle çok önemli bir kişiydi; ikincisi, arkasında güçlü bir destek olmasaydı bu şekilde hareket edemezdi. Grégoire'ın bu gösterisinin taşıdığı anlamı, bu olayın arkasında olanlar değil de kim bilecekti?

6. 21 Kasım Olaylarıyla Başlayan Dramatik Değişme

Olayların en üst noktaya varışıyla Danton'un Paris'e gelişi çakıştı. Ayın 21'i akşamı Robespierre Jacobin Kulübü'nde yüzündeki maskeyi çıkardı ve Hıristiyanlıktan vazgeçirme hareketine savaş açtı.

> Özgürlük adına din özgürlüğüne müdahale etmeye, fanatizme yeni bir fanatizmle saldırmaya ne hakları var? Halkın basit gerçeğe duyduğu ağırbaşlı saygıyı ne hakla saçma... bir komedi olarak soysuzlaştırıyorlar? Convention'un yurttaşlığa yakışır bir tapınma biçimini hoş karşılamasını katolik dininin yasaklanması şeklinde anlıyor gibi bir halleri var. Convention asla böylesine çılgın bir adım atmadı. Ve asla atmayacaktır... Convention'un amacı ilân ettiği din özgürlüğünü muhafaza etmektir. Barışsever din görevlilerinin cezalandırılmalarına izin vermeyecektir.

Ve daha sonra hangi kamu görevlisi, hangi yasa koyucu din aleyhtarlığından bir sistem kurmak isterse onun çılgın olduğunu ileri sürdü. «Ulusal Convention bunu nefretle karşılar!»

Ayın 26'sında Danton, Robespierre'inkine çok benzer sözlerle, kampanyacılara ve onlarla birlikte kitle öncüsüne karşı saldırıya geçti: «Convention'da bu din-karşıtı soytarılıklara bir son verilmesini talep ediyorum.» Ayın 28'inde Robespierre, Jacobin Kulübü'nde aynı üslubu sürdürdü; baskı güçlerini kışkırttı ve çıplak kollulardan oluşan, Convention'a fanatizmin ölümünü kutlamak için gelen heyetlere karşı-devrimcilermiş gibi davranıldı.

İzlediği tutum Robespierre'i katolik dininin muhafızı haline gelmeye doğru götürüyordu. 5 Aralık günü, kendisinin kaleme aldığı *Cumhuriyete Karşı Birlik Oluşturan Kralların Manifestosuna Cevap*, Convention tarafından kabul edildi. «Fransız halkı ve halkın temsilcileri her türlü din özgürlüğüne saygılıdır ve hiçbir din yasaklanmamıştır.» Ve 6 Aralık günü bir yasa tasarısı kabul edildi: «Ulusal Convention... ibadet özgürlüğüne yönelen her türlü şiddet ve tehditi yasaklar...» Bu bir ilkenin yeniden onaylanmasının ötesinde birşeydi. Yasa, önceki bildirgelerde yapıldığı gibi sadece bir

hakkı garanti etmiyor, bir yasak, bir ceza yasası maddesi biçimini alıyordu. Bunun anlamı, Hıristiyanlıktan vazgeçirme yanlılarına yöneltilen açık tehditler bağlamında daha belirgin hale getirildi.

Gericiler ve karşı-devrimciler güruhu Robespierre'i kendilerine daha sert cephe almaya zorladı. Dürüst Robespierre onları iğrenç olduğu kadar beklenmedik bir iftirayla «düşman ajanları», Pitt'in yardakçıları olmakla suçladı. Çünkü ne din-karşıtı saptırma hareketi için sinyal veren Chaumette ya da Hébert beşinci kolcuydular, ne de onların çağrısına enerjik biçimde katılan sansculotte'lar.

Robespierre'in yaralayıcı saldırısıyla yüzyüze gelen Hébertist'ler gerçek renklerini gösterdiler ve kendilerini devrimci burjuvaziye bağlayan güçlü göbek bağını açığa vurdular. Kendi çıkarları uğruna bu kampanyayı başlatmışlar ve kitlenin baskısını kendi politik etkinliklerini artırmak için kullanmışlardı. Şimdi saldırıya uğramışlardı ve tek düşünceleri gözükara biçimde içine düştükleri çıkmazdan kurtulmaktı. Sansculotte'larla bağlarını koparıp kendilerini bağışlatmaya, kellelerini kurtarmaya çalıştılar.

Hébert din konusunda ansızın beklenmedik biçimde hoşgörülü bir tutum takındı: «Herkes tanrısına dilediği biçimde ibadet eder.» Chaumette, kendi hesabına, Komün'ün 29 Kasım günü gösterdiği hoşgörüyü övdü. Ve iki Komün görevlisi daha da geri çekildiler: korkuyorlar, Robespierre'i taklit etmek, Hıristiyanlıktan vazgeçirici kendi dostlarına ise hakaret etmek zorunda olduklarını hissediyorlar ve onların dışardan kışkırtıldıklarına dair üstü kapalı sözler yayıyorlardı.

Sadece sözde değil fiiliyatta da stratejik bir geri çekilmeydi bu. 23 Kasım'da Komün *procureur*'ü, halkın kabaran duygularına kapılarak başkentteki tüm kiliselerin kapatılmasını ve tüm rahiplerin devrimci komiteler tarafından gözaltında tutulmalarını emretti. İki gün sonra ise Genel Konsey'de boy gösterdi. Pişman olmuş ve önlemleri geri almıştı.

Fakat Konsey üyeleri, kitle öncüsüyle, *procureur*'den de, onun vekilinden de daha yakın ilişkiler içindeydiler ve durumu protesto ettiler. Chaumette iddianamesini okuyup bitirdikten sonra üyelerin çoğu aleyhte konuşmak için söz istedi. Biliyorlardı ki geri çekilme bir kez başlayınca, «kiliseler ye-

niden açılacak ve geçici olarak gemlenen fanatizm yeniden canlanacaktı». Fakat Belediye Başkanı Jean Pache, Chaumette'in yardımına koştu ve daha önce enragé'lere yaptığı gibi, isteklerini muhalefete kabul ettirmeyi başardı.

Halkçı liderler kuklalardan farksızdı. Kendi çıkarlarını gözetmeleri, sahip oldukları mevkileri ve zenginliği elde tutmak için duydukları arzu ve canlarını kurtarma kaygıları onları Robespierre'e bağladı. Fakat çıplak kollular fanatizmin amansız düşmanları olarak kaldılar. Onlar için Komün liderlerinin geri çekilmesi kabul edilemezdi.

Genel Konsey'de muhalefet, kendisi 23 Kasım'da çıkarılan kiliselerin kapatılmasına ilişkin kararda etkili olan Sans-Culottes Şubesi temsilcisi militan mühendis Jean-Honoré Dunouy önderliğinde devam etti. Chaumette önce uzlaştığı, daha sonra muhalefet ettiği için onu bağışlamayacaktı ve 3 Aralık'ta onu günah keçisi yaptı. Dunouy Konsey'den ihraç edildi. Eski görevine iadesini sağlamaya çalıştı ama başarılı olamadı. Daha sonra Chaumette ve işbirlikçilerine karşı ağır, suçlayıcı bir broşür yazdı. Chaumette kelimesi kelimesine şöyle demişti: «Onu [Dunouy'u] eleştirmemin nedeni aşırı devrimci olmasıdır.» Ve Dunouy, Jacques Roux ile Babeuf'ün lanet dolu sözlerini hatırlatan bir dil kullanarak ihraç edilişini yorumladı: Onlar «hemen hemen farkedilemez vuruşlar»la «özgürlüğün dibini boşaltma»ya başlıyorlardı.

Fakat geri çekilme Chaumette'i güçlüklerden kurtarmadı. Kampanyanın önde gelen başlatıcısı olduğu gerçeğini gözlerden gizleyemeyecek kadar ileri gitmiş durumdaydı. Hiçbir şeyi unutmayan Robespierre onun Eylül'de Nevers'e yaptığı seyahati bağışlamamıştı ve en çok da bu yüzden saldırıya uğradı. Çeşitli gazeteciler Chaumette'i «Nevers Komünü'nde dini tahrip etmekle suçladılar. Nièvre'e bu iftiraları tekrarlayan mektuplar gönderildi. Nevers'teki ilçe yönetimi ve halk derneği karşılık verdi. Kendi adlarına, «iftiraya uğrayan Chaumette'i savunmak için», 25 Aralık'ta Genel Konsey'e bir heyet gönderdiler

Yukardan öyle bir baskı geliyordu ki Genel Konsey sonunda Hıristiyanlıktan vazgeçirme hareketini tamamen terketti. 17 Şubat günü bir üye fanatizm gösterilerinin yerini alacak ulusal festivallerle ilgili bir program okumaya çalışırken

öfkeli müdahalelerle karşılaştı. *Procureur général*'i bela bekliyordu. Yeni Engizisyon onu artık ölüm kazığına bağlayıp ateşe verme yolundaydı.

7. Din Geri Geliyor

Geçici olarak gemlenen fanatizm yeniden patlak verdi. Şubelerin kapatılığı ve çoğunlukla o haliyle kalan ilçe kiliselerinden mahrum kalan din hizmetleri, Saint-André-des-Arts gibi çeşitli şapellerde yeniden verilmeye başlandı. Kalabalıklar Enfer kapısındaki l'Enfant-Jésus manastır kilisesine kitle halinde gittiler. Özellikle bir kumaş tüccarı, güya Komün'ün verdiği yetkiyle bu kiliseyi övmüştü. Dört rahip pazarları ve kutsal günlerde yapılan ayinleri yönetiyordu. Çok sayıda yurttaş oraya giderek bağışta bulunuyordu.

Ayinlerin yapıldığı l'Assomption'da, Saint-Honoré sokağında olaylar oldu. Anlaşılan, çıkan düzensizlikler üzerine Piques Şubesi devrimci komitesinden görevliler olay yerine gelerek orada bulunanların adlarını kaydettiler ve birkaç tehdit savurdular. 6 Aralık kararnamesini öne süren dindarlar protestoda bulundu. «Din özgürlüğünü güvenceye alan bir kararname var ve görüyorsunuz bize nasıl davranıyorlar.»

Din, dış semtlerde de yeniden zemin kazandı. Colombes halkı bir bildirimde bulundu: «Convention'un da kabul ettiği gibi din özgürlüğü doğal bir haktır.» Ve katolik ibadetin kiliselerinde yeniden başlatılmasına karar verdiler.

Görevli milletvekilleri Paris'ten yeni emirler aldıkları zaman aynı dönüş eyaletlerde de gerçekleştirildi. 24 Kasım'da Kamu Selamet Komitesi milletvekilleriyle yazışmalarında yeni bir dil kullanıyordu: Yonne idarî bölgesindeki Nicolas Maure'ye, Indre, Creuse ve Vienne idarî bölgelerindeki François Ingrand'a, artık zamanın «felsefe silahını» kullanmaya uygun olmadığı belirtiliyordu.

Cherbourg'da görevli Kamu Selamet Komitesi üyesi Jeanbon Saint-André, kendini bütün gücüyle Hıristiyanlıktan vazgeçirme işine vermişti. 8 Aralık günü rahiplere karşı ateşli bir konuşma yaptı ve ayın 10'unda büyük bir şenlik ateşinde o da hazır bulunuyordu. Fakat ertesi gün, ayın 11'inde,

ayın 6'sında çıkarılan ve din özgürlüğüne ilişkin kararnamenin bir nüshası kendisine ulaştı. Ani bir politika değişikliği oldu. Ayın 11'inde bir kararname yayınladı: «Nedeni ne olursa olsun hiçbir yurttaş din özgürlüğüne müdahale edemez; din özgürlüğünü engellemek, sınırlamak ve değiştirmek için şiddet ve tehdite başvuramaz.»

Kamu Selamet Komitesi'nin özel görevlisi ve tıpkı Jeanbon gibi Robespierre'in yakını olan Genç Marc-Antoine Jullien de ani bir dönüş yaptı. 25 Kasım gününe kadar yaptığı yazışmalarda Hıristiyanlıktan vazgeçirme hareketini onaylamadığını gösteren tek bir belirti bile yoktu. Jullien en ileri devrimcilerle tam bir anlaşma içindeydi. Cesaret edemeyeceği hiçbir önlem yoktu. Fanatizmin güçlü olduğu Morbihan ve Finistère gibi idari bölgelerde devrimin ancak zor kullanarak ve amansız davranarak zafere ulaşabileceğine inanmış gibiydi. Ancak Paris'ten Robespierre'in yön değiştirdiği haberini aldıktan sonra devrimci milisin kullandığı şiddeti kınamaya başladı.

Fanatizmin kalesi olmak bakımından Midi'nin Brittany'den aşağı kalır yanı yoktu. Aralık başında, güneybatıda görevli milletvekili Pierre Paganel Hıristiyanlıktan vazgeçirme yanlılarına karşı baskı hareketlerine girişti. Toulouse'tan 4 Aralık tarihinde Komite'ye yazdığı mektupta, Akıl Tapınağı'nın *(temple de la Raison)* açılış töreninde bir konuşma yaptığını ve «dinleyicileri karşı-devrimci aşırılığın özgürlük için oluşturduğu tehlike konusunda uyardığı»nı bildiriyordu. Ve böylece, resmî koruma altına alınan Midi'deki fanatizm —faaliyeti kısa süre durdurulmuştu— tam bir serbestliğe kavuştu.

8. Fanatizm Yeniden Boyveriyor

Din özgürlüğü denilen politika farklı şekillerde yorumlandı ve uygulandı. Bu konuda uyum ve tutarlılık yoktu. Ama genelde 6 Aralık kararnamesi ve Robespierre'in bu konuda yaptığı yorumlar rahiplere ve tüm Fransa'daki dindarlara umut vermişti.

17 Aralık'ta Pierre Roux-Fazillac, Périgueux'dan (Dordogne), görevlerinden ayrılan rahiplerin pişman gözüktükle-

rini bildiren bir mektup yazdı. Somme'da ve Pas-de-Calais'de rahipler «meslekierini yeniden ve tereddütsüz icra ediyorlar»dı. «Faaliyetlerini yeni çıkarılan kararnameye dayandırdıklarını söylüyorlar.» Fanatik rahipler hemen her yerde kiliseleri açmışlardı. Silahsız kalan milletvekilleri geri durmak ve müdahale etmemek zorunda kaldılar. Sedan bölgesinde halk din özgürlüğü ve kiliselerin yeniden açılmasını talep etti.

Paris'ten gönderilen mektuplarla Convention'un kararını öğrenen Montpellier (Hérault) halkı, derhal «katolik dininin yeniden yerleştirilmesine koyuldu.» Orne'da rahipler, «din özgürlüğünün sağladığı olanaklardan yararlanarak, halkın vicdanı üzerinde yeniden denetim kurma haince umudunu... yüreklerinde beslediler.» Eure'de hâlâ dehşet içinde bulunan bazı din adamları görevlerine dönmeye ve hizmet vermeye zorlandılar. Destekleri, «din özgürlüğünü sağlayan kararname» idi.

Saint-Dizier'de (Haute-Marne) bazı sansculotte'lar gece vakti Akıl Tapınağı'ndaki azizlere ait heykel ve tasvirleri kaldırdıkları zaman, zangoç, varoşlardaki insanları ayağa kaldırdı. Kadınlardan oluşan bir kalabalık kiliseye koştu. Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyacılarını az kalsın parçalayacaklardı. Azizler yerlerine konuldu ve kadınlar Bakire (Meryem) tasvirine kutsal su serptiler.

Ardèche'de din özgürlüğü fanatiklerce bir bahane olarak kullanıldı. Anlaşılan, katolik dininin uğratıldığı kesintiden sonra eskisi gibi uygulanıp uygulanmayacağının tartışılması için bir Komün toplantısı düzenlendi. Eskisi gibi devam etmesine karar verildi. Basse Alpe'lerindeki Manosque'da din adamları gösteriler yaparak kararnameyi bütün kasabaya ilân ettiler. Bu, ciddi karışıklıklarla sona eren bir olay oldu.

Fanatizmin uyanışının ölçüsü bazı durumlarda yetkilileri dehşete düşürdü ve Robespierre'in kastettiğinin tersi yönünde frenlemelerde bulunmak zorunda kaldılar. Fakat düzenlemeler ve daha sonra ileri sürülen görüşler hareketin başlangıçtaki frenlenişinin yarattığı etkileri durduramadı. Burada gördüğümüz şey biri azalırken diğeri artan iki karşıt hareketin bir noktada buluşmasıdır. Hıristiyanlıktan vazgeçirme hareketi, bir süre için, kazanmış olduğu hızı sürdürdü,

ileri doğru birkaç sıçrama yaptı ve bir coşku patlamasına yol açtı, fakat sonunda, partiyi kazanan dinsel tepki oldu. Fanatizmin en küstah çıkışlarına karşı çeşitli yerlerde alınan önlemler ve yine bazı yerlerde rahiplere karşı aniden tekrar sertliklerde bulunulması Hıristiyanlıktan vazgeçirmenin inatla sürdürülmesinin bir belirtisi olmaktan çok, «din özgürlüğü» örtüsü altında yürütülen dini yeniden kurumlaştırmaya yönelik hareketin karşı konulamaz gücünün bir belirtisiydi.

1793 Kasım ayı sonunda meydana gelen dramatik olayların yarattığı tüm etkiler içinde en ağır olanı, Hıristiyanlıktan vazgeçiricilere karşı ani bir dönüş yapan Robespierre'in, rahiplere ve kiliseye karşı aceleyle mücadeleye atılmış olan bir kitle hareketini zayıflatması, örgütsüzleştirmesi ve dağıtmasıydı. Kişisel prestijinin boyutu muazzamdı. En küçük sözü kitleler arasında bir yankı uyandırıyordu. Ayrıca sansculotte'lar yurtsever kişilerdi ve onlar için devrimin savunulması savaşın kazanılmasına bağlıydı. Bu yüzden, Dürüst Robespierre'in ağzından, boşinançlara böylesine cesaretle saldıran adamların Pitt'ten para alan ve krallar hesabına çalışan kişiler olduklarını öğrendikleri zaman endişelenmeleri ve altüst olmaları pek şaşırtıcı değil. Bir azınlık, öncü, Hıristiyanlıktan vazgeçiricilere sadık kaldı, fakat onlar da, Antoine Lanot'nun deyişiyle «genel bir felaket» olan ümitsizliğe yenik düştüler. Çoğunluğa gelince, onlar da duraksadılar, sonra durdular ve eski önyargıların yeniden ortalığı kaplamasına ses çıkarmadılar.

Atalardan kalma ezici miras yeniden yüzeye çıktı ve devrim, yediği bu darbeden sonra bir daha asla toparlanamadı. Komünar Gustave Tridon bu gerçeği çok iyi anlamıştı. Şunları yazdı:

> Robespierre bir tür papalığa hızla yaklaşarak din özgürlüğü konusunda çeşitlemelerini yaptığında ve ateistlerle kâfirler aforoz edildiklerinde, bu saldırı, Akıl Yortusu'na (**fête de la Raison**) bağlı insanları şaşırttı. Yüce Allah'ın peygamberine inanmamız gerekirse, fanatizm, Pitt ve Coburg'un paralı ajanlarınca eza yoluyla canlandırılmaya çalışıldığı sırada, son nefesini verme noktasındaydı. Bu haince nağmenin sonuç vermemesi pek nadirdir. (**Les Hébertistes plainte contre une calomnie de l'histoire** / Hébert'istler; tarihin iftiraya uğratılması karşısında bir şikâyet/1864).

Darbe yiyen sadece Hıristiyanlıktan vazgeçirme hareketi değil, aynı zamanda devrimin kendisiydi. Hükümetin aniden yön değiştirmesi din sorunuyla sınırlı kalmadı; yakıtlı yapılmıştı ama geri çekilmeye başlayan bir bütün olarak devrimdi. Tridon bunun tam olarak meydana geldiği kader belirleyici dönemin *28 Kasım-12 Aralık* tarihleri olduğunu saptar. Ona göre «devrimin krize girdiğini gösteren mücadele bu iki tarih arasında meydana geldi.» Devrimin ilerlemesinin durması ve gericiliğin başlaması, genel olarak inanıldığı gibi Thermidor'un 9'unda (27 Temmuz) ya da bazılarının düşündükleri gibi 1794 Mart'ının sonunda, Germinal'de(*) olmadı. Bu olay 21 Kasım 1793 akşamı, Robespierre Jacobin Kulübü'nde kürsüye çıkıp Danton'un desteği ve perde arkasındaki «teknokratlar»ın yardımıyla Hıristiyanlıktan vazgeçirme yanlılarına savaş açtığı zaman gerçekleşti.

(*) **Germinal** : Fransız devrimi takviminin yedinci ayı, Jerminal; 21 Mart-16 Nisan. /çev./

7. Devletin Güçlendirilmesi

1. Birbirine Karıştırılmaması Gereken İki Ayrı Baskı Biçimi

Burjuvazinin, kendisini kitle hareketinin karşısına koyduğu andan itibaren, çıplak kollulardan gelecek baskıya direnebilmek için bir silaha ihtiyacı vardı. Bunun için önce merkezi iktidarı güçlendirdiler. Olaylar arasında bir kez daha çarpıcı bir eşzamanlılık vardır: din özgürlüğüyle ilgili yasa 6 Aralık'ta geçti; güçlü merkezi iktidarın ana ögelerini kesinkes getiren büyük yasa ise 4 Aralık'ta kabul edilmişti.

Bu, burjuvazinin, sayesinde proletaryayı köleleştireceği devlet mekanizmasının oluşturulmasında bir aşamaydı. Böylece, bürokrasisi ve polisiyle merkezileşmiş devlet, Marx'ın deyişiyle (*Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, 1852) «Fransız toplumunun yapısını bir ağ gibi saran ve onun tüm gözeneklerini tıkayan bu korkunç parazit gövde,» yani Proudhon'dan itibaren 19. yüzyıl anarşistlerinin baş düşman olarak görecekleri devlet bebeklik çağına adım atıyordu.

Montagnard liderler karşı-devrimi yenilgiye uğratma zorunluluğundan sözederek yaptıklarını haklı göstermek zorundaydılar. Böyle bir kaygıları elbette ki vardı ama tek kaygıları bu değildi. Giriştikleri hareketlerin bazıları devrim düşmanlarının faaliyetlerini önlemeyi amaçlıyordu; fakat diğer yaptıkları ancak ikinci iktidarı, yani halk iktidarını bi-

linçli olarak zayıflatma girişimiyle açıklanabilir. Tüm istedikleri Girondin'leri ve aristokratları ezmek idiyse, «federalist» ayaklanmayı yoketme işinde etkili bir araç olan bütün yerel halk iktidarı organlarını iğdiş etmek gereğini neden duydular?

4 Aralık kararının alındığı ortam, kararı alanların kimi niyetleri bakımından oldukça aydınlatıcıdır. Merkezi iktidarın güçlendirilmesinin, karşı-devrimcilere yönelik keskin tavırlarda bir artıştan çok gevşemenin görüldüğü bir dönemle çakışması ve Danton'la ittifak halindeki Robespierre'in, merhamet ve «hoşgörü» fikrini kabul etmeye hazır olduğunu tam bu sırada göstermesi oldukça dikkat çekicidir. Şaşırtıcı diğer bir nokta da, Montagnard liderleri güçlü bir hükümet kurmaya zorlayan adamın, yani Danton'un, devrimin ülke içindeki ve dışındaki düşmanlarıyla bir uzlaşmaya varmak isteyenlerin sözcüsü olmasıydı.

Öyle ki, 4 Aralık 1793'te başlayan sürecin ardındaki itkilerden biri, devrimci burjuvazinin, ileriki bir tarihte tamamen yıkıncaya kadar, kitlelerin iktidarını zayıflatma arzusuydu.

Bu gelişmenin bu kadar az anlaşılmış olmasının nedenlerinden biri, 1793 rejimi sözkonusu olduğunda, «kamu selamet diktatörlüğü», «Montagnard diktatörlüğü», «Jacobin diktatörlüğü» ve «devrimci hükümet» gibi çeşitli terimlerin yolaçtığı karmaşayla iki ayrı baskı biçiminin birbirine karıştırılmasıdır: bir yanda, dışardaki gelişmeler kötüye gittikçe ülke içindeki düşmanın amansız biçimde cezalandırılmasını talep eden ve kendi şubeleri, devrim komiteleri, kulüp ve komünlerinde örgütlenmiş silahlı sansculotte'ların iktidarı, yani demokratik, yerinden yönetimli, aşağıdan denetlenen bir halk iktidarı, öte yanda ise, Eski Rejim'in kalıntılarına, fakat aynı zamanda giderek çıplak kollulara karşı yönelen otoriter, merkezileştirilmiş ve yukardan denetlenen bir burjuva diktatörlüğü. Burada, özgürlükçü ve otoriter sosyalizm arasındaki muhalefet biçiminde günümüze kadar gelen bir zıtlaşma sözkonusudur.

4 Aralık kararında, gerçekte, halkın arzuları son bir kez yankılandı. Karar metni, önceki aylarda sağ kanada karşı kullanılan olağanüstü durum yasalarını güçlendirip sistem-

leştiriyordu. Saint-Just, «adaletle yönetilemeyenler kılıçla yönetilir» diyordu. Fakat hâkim eğilim burjuva diktatörlüğüne, merkezî iktidarın kitlelere karşı güçlendirilmesine yönelikti. Esasında karşı-devrimcilerle uğraşmak için oluşturulmuş bulunan Kamu Selamet Komitesi, Nisan ve Aralık ayları arasında yetki alanını, neredeyse farkedilmeksizin genişletmişti. Çıplak kollularla bağlarını koparmıştı ve şimdi de, karşı-devrimi durdurma gereğinden yararlanarak, soldaki hoşuna gitmeyen kişilere ve halk iktidarının embriyonunu oluşturan tüm organlara saldırmaktaydı. Öyle ki 4 Aralık kararı, halk denetimi ve baskısı kurmaya yönelik bir hareketin sonucu ya da en yüksek noktası olmak bir yana, daha çok bu tür bir hareketin bastırılmasını temsil ediyordu.

Ve Kamu Selamet Komitesi niyetlerini açıkça ortaya koydu. 26 Ocak 1794'te Calvados'ta görevli milletvekili Jacques Laplanche'a şöyle yazdılar: «Şu anda herhangi bir şeyin devrimcileştirilmesinden çok devrimci bir hükümetin kurulmasıyla ilgileniyoruz.»

2. Danton Güçlü Bir Hükümet Çağrısı Yapıyor

Burjuvazinin bir kesimi, bir süredir, karşı-devrimden çok kitlelerle uğraşacak güçlü bir hükümet çağrısı yapmaktaydı. Cumhuriyetin Venedik'teki diplomatik temsilcisi François Noël, arkadaşı Danton'a yazdığı mektuplarda, Fransa «anarşi»yi denetim altına alabilecek güçte istikrarlı bir hükümet kurmadıkça barışın olanaksız olduğunu ısrarla belirtiyordu. Danton'un teşvikiyle ilk Kamu Selamet Komitesi kitleler üzerinde sıkı bir hakimiyet kurmaya çalıştı; görevli milletvekilleri için Robert Lindet tarafından 7 Mayıs'ta hazırlanan talimatlar bu noktayı açıkça ortaya koymaktadır. Fakat çıplak kollulardan gelen dayanılmaz baskı onların hesaplarını bozdu: güçlü bir iktidar vardı, fakat bu iktidar tabanda güçlüydü, kralcılara ve «federalistler»e karşı güçlüydü. Ve ilk Kamu Selamet Komitesi geri çekilmek, Danton ise kenarda durmak zorunda kaldı.

Ne var ki Ekim ayı başında bir tersyüz oluşun ilk belirtileri ortaya çıktı. Ayın 10'unda Saint-Just, Convention'dan,

«Fransa'daki geçici hükümet barışa kadar devrimci olacaktır» diyen bir karar geçirtti. «Devrimci» sözcüğü bu bağlamda ancak olağanüstü yetkiler ve diktatörlük demeye geliyordu. Bu kararnameyle bütün resmi organlar «Kamu Selamet Komitesi'nin gözetimi altına» alındı. Bu, merkezileştirilmiş iktidarın tüm yerel yetkilileri denetim altında tutması demekti. Ayın 26'sında Barère, evvelce planlanmış olan yeni belediye seçimlerinin ikinci bir tarihe kadar ertelenmesi konusunda Convention'u ikna etti.

Danton Paris'e dönmesiyle birlikte, 23 Kasım'da, yerel yöneticilerin (yeni isimleri «ulusal temsilciler» (*«agents nationaux»*) idi) merkezi olarak atanan ve denetlenen merkezi iktidar temsilcileri haline getirilmelerini önerdi. Fakat Convention ve Kamu Selamet Komitesi önce bu fikirden çekindiler ve öneri ertelendi.

Fakat Dantonist'ler cesaretlerini kaybetmediler ve çok sayıda yeni girişimde bulundular. Convention Danton'un önerisini nihayet 4 Aralık'ta alınan kararla kabul etti. Yine de karara biraz ihtiyatlı bir biçim verildi. İlçelerdeki *procureur syndic* ve komünlerdeki *procureur* görevlerinin bundan böyle kaldırılacakları, yerlerine, «yasalara sığınıp bu yasaların pratiğe konulmasından özel olarak sorumlu ulusal temsilciler»in geçirileceği ilan edildi. İlçelerdeki ulusal temsilciler her on günde bir Kamu Selamet Komitesi'ne ve Genel Güvenlik Komitesi'ne yazılı raporlar gönderecekti.

Bunlar nasıl seçilecekti? Convention seçim ilkesinden tümüyle kopmaya cesaret edemedi. Bu nedenle çetin bir uzlaşmaya gittiler. Yerel yönetim, komün ve ilçelerdeki yetkililer kendi temizliklerini yürütecek ve adayları belirleyeceklerdi. Fakat Convention bu adlara itiraz edebilecek ve kendi istediği kimseleri atayabilecekti. Dahası, Kamu Selamet Komitesi'nin atamalar üzerinde etkin denetimi vardı. Çünkü yapacağı tek şey, aday adlarını Meclis'in otomatik onayına sunmaktı. Fakat Convention'un kararındaki en ciddi nokta, yerel yöneticilerin artık güçlerini yerel bir tabandan almak üzere aşağıya dayanmamaları, merkezi hükümetin yürütme temsilcileri haline gelmeleriydi.

4 Aralık yasası ilk adımdı. Merkezileştirmeye dönüşün tamamlanması uzun bir zaman aldı. 1794 baharında yerel yetki-

liler hâlâ önemli ölçüde özerktiler ve kendi hayat tarzlarını muhafaza ediyorlardı. III. Yıl anayasası (1795) merkezileştirmenin yerleştirilmesinde ikinci bir aşamayı başlatacak ve ancak VIII. Yıl anayasasıyla (1799) Bonaparte, Robespierre'in başlattığı süreci tamamlayacaktı.

3. Komün'ün Zayıflaması

Paris Komünü *procureur syndic*'i Chaumette, 4 Aralık yasası gereğince ulusal temsilci unvanını almak durumundaydı. Bu basit bir sözcük değiştirme meselesi değildi. Chaumette artık Parisli sansculotte'ların seçilmiş temsilcisi değil, merkezi iktidarın bir görevlisiydi. Bu, Paris'teki halk iktidarının zayıflaması ve bununla birlikte merkezi iktidarla Komün arasındaki eski rekabetin sona ermesi anlamını taşıyordu. Komün'ün merkezi iktidara boyun eğdirilmesi özellikle Kamu Selamet Komitesi'nin gücünü artırdı; çünkü Komün Paris'teki yegâne örgütlü silahlı güç olan Ulusal Muhafız Teşkilatı üzerinde denetime sahipti. Başkentte düzenin muhafaza edilmesi tamamen onların elindeydi ve bu durumda merkezi hükümet onların merhametine bırakılmıştı.

4 Aralık yasası, aynı zamanda devrim komitelerini, herhangi bir aracı olmaksızın, doğrudan Genel Güvenlik Komitesi'ne sorumlu kıldı. Devrim Komiteleri hükümet denetimine bağımlı organlar, devlet mekanizmasındaki dişliler haline geldiler.

Komünler arasında her türlü dolaysız temas ve birden fazla yerel yönetim ya da idari bölgeyi kapsayan «merkezi» toplantı adlı her türlü toplantı tüm Fransa'da yasaklandı; aynı şey onların halk dernekleri ve devrim komiteleri için de geçerliydi. Burjuvazi federasyon hayaletiyle karşılaştı. Bu tür merkezi toplantılar, merkezileştirilmiş burjuva iktidarıyla rekabet edebilecek yeni bir iktidarın embriyonuydu ve serbest bir halk konseyleri birliğini andırıyordu. Gerçekten de çift taraflı bir silahtı bu: «federalist» karşı-devrim tarafından kullanılabileceği gibi, kitle öncüsünü destekleyecek bir kaynak da oluşturabilirdi. Fakat burjuvazi dürüst olmayan bir tutumla, Girondin'lerin «federalizm»i ile halk federalizmi arasındaki fark-

lılığı görmezlikten geldi ve ikincisine saldırmak için birincisini bahane olarak kullandı. Gerçekte ise, şüphesiz, bu iki federalizm iki ayrı kutbu oluşturuyordu. Girondin'ler sözcüğün tam anlamıyla, hiç de federalist değildiler; onların «federalizm»i Paris sansculotte'larına duydukları nefrette yatıyordu. Montagnard'lardan daha fazla merkezileştirmeden yanaydılar ve güçlü bir merkezi iktidar kurmayı daha fazla istiyorlardı. Ve her durumda «federalist» isyanı, yerel yönetimlerdeki halk konseylerinin kendiliğinden devrimci enerjisiyle durdurmak, bunu merkezi iktidarı güçlendirerek yapmaktan çok daha etkiliydi.

İktidardakileri huzursuz eden federasyon girişimleri de karşı-devrimci tutumlardan çok, aşırı devrimci tutumlardan kaynaklanmış gibiydi. Ekim ayı başında toplanan ve yiyecek maddesi krizine çözüm olarak cumhuriyetin tüm üretici güçlerinin ulusallaştırılmasını cesaretle talep eden Midi Halk Dernekleri Kongresi *(Congrès des sociétés populaires du Midi)* örneğinde olduğu gibi. Ya da görevdeki en ileri milletvekillerinin teşvikiyle veya Hébertist halk adamlarından gelen baskının sonucu olarak, Kasım ve Aralık aylarında kuzeyde merkezi toplantıların yapılması ve Strasbourg'da Merkezi Derneğin *(Société centrale)* kurulması gibi. 4 Aralık yasasının bütün bir maddesi bunlara ayrıldı: «İster halk temsilcileri isterse halk dernekleri tarafından her ne isim altında örgütlendirilmiş olursa olsun tüm kongreler ve merkezi toplantılar... hükümetin eylem birliğini yıkıcı ve eğilim itibariyle federalist oldukları için bu yasayla feshedilmişler ve kesinlikle yasaklanmışlardır.»

4. Devrimci Milisin Sonu

Devrimci milisin liderleri ellerindeki örgütü olağanüstü terör araçlarına sahip, kendine güvenen, olağan askeri düzenin dışında, ayrıcalıklı, özel maddi çıkarlara sahip özerk bir birlik haline getirmek istediler. Düzenli ordu birliklerini kendi emirleri altına almak amacıyla örgütlerinin kurmay heyetini ve savaş gücünü iyice artırmak gibi cüretli bir fikre sahiptiler. Karşı-devrimci faaliyetlere son verme ihtiyacını öne sürerek bu tür düşüncelerini haklı çıkarıyorlardı.

Bu tür görüşler Kamu Selamet Komitesi tarafından veto edilmişti. Convention yeni bir gücün örgütlendirilmesi işini

düzenli ordunun başkomutanına vermişti. Meclis, Carnot'nun devrimci milis için hazırladığı tüzüğü kabul etmişti. Bu tüzük sıradan askeri tüzükler model alınarak hazırlanmıştı. Tabur *état-major*'larının, yani üst rütbeli subayların, askerlerce seçilmemeleri, Geçici Yürütme Komitesi tarafından atanmaları ve bu atamanın Kamu Selamet Komitesi tarafından onaylanması öngörülüyordu.

30 Ekim'de Convention bir yasayla, devrimci milisin askeri yasalara itaat edeceği ve bunu kabul etmeyenlerin azledilecekleri hususunu açıklığa kavuşturdu. Devrimci milis sayıca artırılmadı, hatta önceden belirlenen sayıya ulaşmasına bile izin verilmedi. Resmen 6.000 olarak belirlenmiş piyade sayısı 4.500'ün üzerine çıkmadı.

4 Aralık yasasındaki özellikle bir madde, Robert Lindet'nin daha sonra «düzenbazlar ordusu» diye adlandıracağı merkezi devrimci milisi hedef alıyordu:

> Adı ve mevkii ne olursa olsun, herhangi bir silahlı gücün ya da böyle bir gücün başındaki komutanın, evlerin aranması da dahil olmak üzere, sivil yetkililerin sorumluluk alanına giren eylemleri, bu yetkililerin yazılı emri olmaksızın gerçekleştirmeleri kesin olarak yasaklanmıştır.

5. Yürütme Konseyi'ne Karşı Yükselen Feryatlar

Halk adamları tarafından kontrol edildiği için, daha az ölçüde de olsa, halk iktidarının bir aracı olarak kullanılmaya elverişli bir organ daha vardı: Geçici Yürütme Konseyi denilen resmi hükümet.

1 Ağustos 1793'te, Danton, Kamu Selamet Komitesi'nin Geçici Hükümet statüsüne yükseltilmesini önerdiği zaman, söylediği şeyin içinde Yürütme Konseyi'nin feshedilmesi yönünde üstü kapalı bir ima vardı. Kamu Selamet Komitesi kurulduğundan beri Yürütme Konseyi'nin varlık nedeninin kalmadığı pek çok kez ifade edilmişti. Bu iki organdan biri er ya da geç sahneden çekilmek zorunda kalacaktı. Savaş Bakanlığı aracılığıyla Yürütme Konseyi'ni kontrol altında tutan Hébertist halk adamları Kamu Selamet Komitesi'nin feshedilmesini talep ettiler. Bu arada Kamu Selamet Komitesi aracılığıy-

la etkinliklerini sürdüreceklerini umut eden Dantonist'ler de Yürütme Konseyi'nin faaliyetlerine son verilmesi çağrısında bulundular.

Danton bu öneriyi öne sürerken burjuvazinin halk adamlarına en fazla düşman ve kitlelerin iktidarından en fazla dehşete düşen kesiminin sözcüsü olarak hareket ediyordu. Ama Danton ve arkadaşları aynı zamanda kendi çıkarlarını da gözetiyorlardı. Eski bir tartışma Dantonist'leri Pache'nin izleyicileri ile karşı karşıya getirdi. Bu tartışmaya yol açan, yüksek politikanın gereklerinden çok aşağılık kişisel çıkarlardı. Danton ve beraberindekiler orduyu donatma, iaşe yönetimi ve levazım subaylığı gibi işlerden büyük kârlar sağlamışlardı. Kendilerinden aşağı kalır bir yanı olmayan Pache'nin adamlarını rakip bir çete olarak görüyor ve onlardan nefret ediyorlardı. Birbirine diş bileyen iki klik halindeydiler.

Danton'un Pache'ye duyduğu kin uzun bir geçmişe sahipti. Pache'nin 1792 Ekim'inden beri başında bulunduğu Savaş Bakanlığı görevini kısa ömürlü ve kötü davranışlarıyla tanınmış Beurnonville'e verdirten Danton'du. Daha sonra Dantonist'ler, savaş bakanı olduğu zaman Bouchotte'u ve sansculotte generalleri sürekli taciz ettiler. Robespierre pek çok durumda bu kişileri savunmak zorunda kaldı.

Fakat Robespierre ve Danton'un açıktan işbirliği yapmaları ve 21 Kasım 1793'te olayların dramatik bir yön değiştirmesi, Pache'nin kliğine ve Yürütme Konseyi'ne yönelttikleri saldırıyı şiddetlendirme konusunda Danton'u izleyenleri cesaretlendirdi. Dantonist'ler onları esas olarak halk adamlarının etkisi altında olmakla suçluyorlardı. 4 Aralık'ta ve bunu izleyen günlerde François Bourdon (de l'Oise), zaman zaman, Yürütme Konseyi'nin, «bu haşaratlar»ın, feshedilmesini talep etti.

Bu arada Dantonist'ler Savaş Bakanlığı genel sekreteri François Vincent'in hapse atılmasıyla ilk önemli avantajı elde ettiler. Daha büyük başarıların habercisi olan bu başarı onları sarhoş etti. Ayın 19'unda Bourdon, Jacobin Kulübü'nde, «Savaş Bakanlığı bürolarındaki karşı-devrimci hizip yakında ezilecek» diyordu. Ve ayın 21'inde bizzat Danton, Bouchotte'a karşı gök gürlemesini andıran bir konuşma yaptı.

Savaş Bakanlığı'ndaki halk adamlarını taciz edenler yalnız Dantonistler değildi. Onların Kamu Selamet Komitesi'nde

de güçlü muhalifleri vardı. 14 Ağustos'ta Barère sayesinde komiteye giren ve askerî harekâtların üst komutanlığını ele geçiren Carnot, Pache'ye bağlı adamların hizmetlerinden yararlanacak kadar zekiydi; ama temelde onlara tümden ve uzun süredir düşmandı. Carnot, çevresini eski aristokratlardan oluşan bir kurmay heyetiyle doldurduğu için, Bouchotte'un, devrime her an ihanete hazır profesyonel subaylar yerine hiçbir askerî tecrübesi olmayan ama kendini devrime adamış liderleri tercih etmesine katlanamıyordu. Bu yüzden fırsat kolluyordu ve Dantonist'lerin saldırıları, gerçi Carnot bu saldırıların özellikle savaş harekâtlarını tehlikeye düşürecek aşırı biçimlerini hep onaylamıyorsa da, ona istediği yolu hazırlamıştı. 22 Aralık'ta, Kamu Selamet Komitesi, kendi imzasını da taşıyan bir belgede, 4 Aralık yasasının Yürütme Konseyi için ne anlama geldiğini açıkladı: hükümet olan artık Yürütme Konseyi değil, Komite'ydi; Komite kararları alacak, Konsey ise bu kararları uygulamakla sınırlı olacaktı.

Kamu Selamet Komitesi çok geçmeden niyetini ortaya koydu: Yürütme Konseyi'nin tamamen feshedilmesini amaçlıyorlardı. Hébertist'lerin düşüşünden sonra bu amaca ulaşacaklardı.

6. Görevli Milletvekillerine Sınırsız Yetki Verilmişti

Görevli milletvekilleri de merkezî iktidarın öfkesini üzerlerine çekiyorlardı. Merkezî iktidar, özellikle milletvekillerinin halk adamı olmaları ve kitle öncüsünden gelen baskıya açık olmaları durumunda, otoritesinin bir kısmını bu tam yetkili ve denetlenmeyen prokonsüllerle /genel valilerle/ yarıştırmak istemiyordu artık.

Görevli milletvekillerinin oluşturulması geçici, palyatif bir önlemdi ve büyük bir tehlike anında halkın enerjisini, derhal, ülke içindeki ve dışındaki karşı-devrime engel olmak için harekete geçirmek gibi zorlayıcı bir ihtiyacı karşılamıştı. Görevli olarak gönderilen adamlara, işe boğulmuş güçsüz bir hükümet tarafından açık kart verilmişti. 30 Nisan 1793 yasası onlara «sınırsız yetkiler» veriyordu. Merhametsiz davranmak için sürekli teşvik edildiler. 8 Eylül'de, Brittany'deki görevli milletvekili Jean-Baptiste Carrier, Ille-et-Vilaine Piskoposu'nun

sınır dışı ediln esini istedi. Komite bu talebi derhal cevaplandırdı: «Convention tarafından size verilen yetkiler, kamu selameti için gerekli gördüğünüz her türlü önlemi alabilmeniz için yeterlidir.» Yine Carrier ayın 15'inde gönderdiği bir raporda, devrime bağlı birkaç komün dışında Brittany'nin tamamının «açık karşı-devrim» alanı içinde olduğunu bildiriyordu. Komite şu cevabı gönderdi: «Gangrenleşmiş yapıları bir an önce temizleyin ve suçluların yasanın keskin bıçağını hissetmelerini sağlayın... Komite gayretinize güveniyor.» Ayın 29'unda, Komite, Carrier'i, yetkilileri görevden azletmesi ve kamu selametinin gerektirdiği tüm önlemleri alması için Nantes'a gönderdi. Aynı gün Kamu Selamet Komitesi üyelerinden Marie-Jean Hérault de Séchelles, meslektaşları adına Carrier'e bir mektup yazdı: «Ancak zaferden emin olduğumuz zaman insanca davranabiliriz.»

Carrier'in mektupla verilen bu öğüdü yerine getirdiğini biliyoruz. Karşı-devrimciler su almak üzere vanaları açık bırakılmış teknelere bindirilerek Loire'a gönderildiler. Pek çoğu sulara gömüldü. Bu kitle katliamından sonra, 21 Ocak'ta, Komite, Carrier'i Terör uygulamasında daha sert davranmaya zorluyor ve onun 110 tutukluyu Devrim Mahkemesi'nde yargılanmaları için Paris'e göndermesini eleştiriyordu.

Lyons'da vahşice uygulanan baskı Kamu Selamet Komitesi tarafından emredildi ve yönetildi. 30 Eylül'de Komite üyeleri şehrin kuşatılmasında yavaş hareket edildiği için şikâyet ediyorlar, Edmond Dubois-Crancé ve beraberindekileri bu «suçlu şehre kılıç çekmeye» zorluyorlardı. Milletvekilleri 12 Ekim'de Robespierre tarafından yazılıp imzalanmış bir mektup aldılar. «Yetersiz bir politik duyarlığın ilk belirtileri»ni göstermekle suçlandırılıyorlardı. Mektubun sonunda şöyle deniyordu: «Hainler ortaya çıkarılmalı ve onlara karşı merhametsizce davranılmalıdır... Size gönderdiğimiz yararlı kararnameler amansız bir keskinlikle uygulanmalıdır.» Bu kararnamelerden biri hâlâ ünlüdür:

> **Lyons kenti yerle bir edilecektir. Zenginlerin oturduğu her semt yıkılacaktır... Lyons'un yıkıntıları üzerinde, kentteki kralcıların işledikleri suçları ve gördükleri cezayı gelecek kuşaklara aktaran bir sütun yükseltilecek ve üzerinde şu yazıt yeralacaktır: Lyons özgürlüğe savaş açtı; Lyons yok artık.**

Komite, ayın 30'unda Collot d'Herbois ve Fouché'yi bir devrimci milis bölüğüyle birlikte görevli olarak Lyons'a gönderdi. Fouché'ye aristokrasinin son destekleyicilerini «ezmek» emri verilmişti. Collot ve Fouché bu işe dosdoğru giriştiler. Karşı-devrimciler Brotteaux düzlüğünde kitle halinde kurşuna dizildi (4 ve 5 Aralık). Ayın 5'inde Collot, aynı gün 230 tertipçinin idam edilmesinin verdiği gururla, Robespierre'in arkadaşı ve ev sahibi Maurice Duplay'e(*) şunları yazıyordu: «Cumhuriyetçi adalete yeni bir hayat verdik; yani tıpkı halkın iradesi gibi doğrudan ve dehşet verici bir adalet.» Demek ki Robespierre'in olup biten her şeyden haberi vardı. Komite, 8 Ocak 1794'te, l'Allier ve la Creuse'e gönderilmek üzere olan Claude Petitjean'a, Fouché'nin enerjisinden esinlenmesini bildiriyordu. Mektup yine Robespierre'in elyazısıyla yazılmıştı.

Komite, aynı şekilde, milletvekilleri Claude Ysabeau ve Jean Tallien'i de Bordeaux'ya girmeye ve isyancı şehri cezalandırmaya zorladı (13 Ekim). Robespierre kendi elyazısıyla şu notu eklemişti: «Hainler ve kralcılar derhal ve şiddetle cezalandırılmalı.»

Le Loiret ve le Cher'de harekete geçmek üzere Jacques Laplanche işe başlamadan önce emir almanın daha iyi olacağına karar verdi. Komite 12 Eylül günü cevap verdi: «Kamu selameti için gerekli gördüğünüz her türlü önlemi almanız için size sınırsız yetki verildi.» Ve Komite duyduğu memnuniyeti göstermek için Laplanche'ı Caen ve Calvados'a gönderdi (14 Ekim). Ona verdikleri talimat şöyleydi: «Bize, suçluların canını bağışlamayan ve herkesi derinden etkileyen gözalıcı şiddet eylemleri gereklidir.» Collot d'Herbois'nın elyazısıyla yazılan mektup Robespierre ve Barère'in imzalarını taşıyordu.

7. Milletvekillerinin Yetkileri Sınırlandırılıyor

Fakat 25 Kasım'da (Robespierre'in dramatik konuşmasından dört gün sonra) çıkarılan bir kararname milletvekillerini kuru bir biçimde düzene çağırdı. «Görevli olarak gönderilmiş milletvekilleri kesin olarak Kamu Selamet Komitesi'nin kararı doğrultusunda hareket etmelidirler.» Ayın 29'unda, Billaud-Varenne, Convention'a 4 Aralık'ta kabul edilecek

(*) Ve, sırası gelmişken belirteyim, ecdadımdandır.

olan yasayı sunarken bu milletvekillerine sert bir saldırıda bulundu: «İdari bölgelere gönderilmiş olan halkın milletvekilleri kendi istekleriyle kurumlar oluşturmuşlardır; planlama yokluğundan ötürü bunlar özgürlük için ölümcül olabilirler.» Daha sonra milletvekillerini hata yapmak ya da görevi kötüye kullanmakla suçladı ve bu iddialarını tek tek sıraladı.

4 Aralık yasasının bir kısmı, görevli milletvekillerine karşı yönelmişti. Kamu Selamet Komitesi vakit geçirmeden milletvekillerine bir genelge gönderdi. Genelgede bir yorumlamadan çok azarlama sözkonusuydu ve milletvekillerine verilen yetkilerin sınırlı olduğu vurgulanıyordu. Komite, 24 Aralık'ta milletvekillerine bu sınırlara «titizlikle uymaları»nı bildirdi.

Görevli milletvekilleri giderek yetkilerini ulusal temsilciler lehine yitirdiler. «Olabilecek en kısa süre içinde» görevlerinin sona ermesini beklerlerken otoritelerinin kaydadeğer ölçüde azaldığını gördüler. Artık bir yasaklamayla karşı karşıya gelmeksizin hiçbir hareket yapamayacaklardı.

Görevli milletvekillerinin, yerel temsilcilere yetki aktarmaları yasaklandı. (İçlerinde en radikal olanlar, bir yöreyi «sansculotte'laştırma» işini halk adamlarına, hatta sıradan sansculotte'lara emanet etmişlerdi. «Halktan gelen kişiler»e ya da kitlelerle doğrudan ilişkisi olan halk adamlarına bu tür geniş yetkiler verilmesi merkezî iktidarı dehşete düşürdü.)

Kendi yetkilerine dayanarak vergi salma ya da vergi toplamaları yasaklandı. 4 Aralık yasası şunu getiriyordu: «Yasa gereği olmadıkça vergi ya da gönüllü veya cebrî borç alınamaz.» Halk adamlarının bu konudaki gayretlerinden iyice rahatsız olmuş olan zenginler ve mülk sahipleri, böylece rahat bir nefes aldılar.

Olağanüstü mahkemeleri *(tribunaux d'exception)* diledikleri şekilde kulanmaları yasaklandı. Convention 16 Şubat 1974'te şu yasayı çıkardı: «İdarî bölgelerde kurulan devrim mahkemeleri ya da olağanüstü komisyonlar... sadece suç işledikleri tümüyle sabit olanları yargılayabilir.»

Ölüm cezası vermeleri yasaklandı.

Herhangi bir malı resmen talep etmeleri /celp/ yasaklandı. Böylece en geniş çapta kullandıkları yetkilerden biri el-

lerinden alınmış oldu. 12 Şubat 1794 tarihli bir yasayla bu hak Iaşe Komisyonu'na devredildi. Artık Kamu Selamet Komitesi'nin rızası olmaksızın hiçbir şey için resmî talep /celp/ çıkaramayacaklardı. Ancak son derece acil durumlarda bu yöndeki emirleri geçici olarak uygulanacak ve bundan sorumlu tutulabileceklerdi.

Nihayet devrimci milis toplamaları da yasaklandı. İdarî bölgelerdeki tüm devrimci milisler 4 Aralık yasası gereğince dağıtıldılar.

Loire devrimci milisini, «tertipçilerin önünün alınması için derlenmiş bir ulusal muhafız» biçimine dönüştürüp yasayı savan Claude Javogues dışında, milletvekillerinin çoğu Paris'ten gönderilen emirleri itaatkâr biçimde uyguladı. Yine de devrimci askerlerin tümü kendilerini dağıtılmış olarak görmediler. Yasa çıkarıldıktan 15 gün sonra bile Haute-Garonne' daki devrimci milis gittiği her yere terör saçmaya devam ediyordu. Denis Fabre (de l'Hérault) ve Jean-Baptiste Clauzel 27 Aralık'ta bu «aşırılık»ları Convention'a rapor ettiler. Bunun üzerine Meclis aşağıdaki kararı çıkardı:

> Bu ayın 17'sinde çıkarılmış bulunan bir yasayla dağıtılan ve adına devrimci milisler denilen teşkilatlara dahil olan tüm yurttaşlar, bu kararnamenin yayınlanmasından sonraki 24 saat içinde dağılmazlar ve silahlarını teslim etmezlerse... zincire vurularak on yıla mahkum edileceklerdir. Aynı suçu işleyen tüm subaylara, rütbeleri ne olursa olsun, ölüm cezası verilecektir.

8. Milletvekilleri Özel Görevlilerce Yola Getiriliyorlar

Merkezî iktidar, milletvekillerine azarlar ve yasaklar yöneltmekle yetinmedi. En radikal milletvekillerine, onların başında durup yaptıklarına göz kulak olacak özel görevliler gönderildi. Bu *missi dominici* (*) Robespierre'in en güvendiği ajanlardan oluşuyordu.

Saint-Just ve Joseph Lebas, Ekim ayı başında, ılımlılar ve radikaller arasında meydana gelen ve bir ölçüde burjuvaziyle çıplak kollular arasındaki sınıf mücadelesini yansıtan şid-

(*) Kutsal görevliler /çev./

detli bir çatışmanın patlak verdiği Strasbourg'a gönderildiler. Resmi milletvekilleri, çoğu şehrin dışından gelen ve *Propagande* denilen bir merkezi dernek içinde gruplaşan sansculotte'ların yanında tavır aldılar. Saint-Just ve Lebas ise ılımlıları, Strasbourg'un tasfiyeye uğratılmış halk derneği çevresinde toplanmış hali vakti yerinde mülk sahiplerini desteklediler. *Propagande*'nin lideri, Devrim Mahkemesi savcısı ve çok yetenekli bir adam olan Euloge Schneider dı. Elindeki yetkilerle başı dönen Schneider şüphesiz biraz ileri gitmişti. Saint-Just ve Lebas, iyi halli Strasbourgluları memnun etmek için, bu adamı giyotinin ayağına bağlayarak teşhir ettiler ve sonra sıkı gözetim altında Paris'e gönderdiler. Lebas 14 Aralık'ta Kamu Selamet Komitesi'ne yazdığı bir mektupta, Schneider'ın, başka nedenlerin yanısıra, «yabancıların bastırılması gerektiği için» cezalandırıldığını açıklıyordu. «Kozmopolit şarlatanlara inanmıyor ve kendimizden başka hiç kimseye güvenmiyoruz» diye ekliyordu. Schneider daha sonra 31 Mart 1794'te «iç ve dış düşmanların düşmanca planlarını cesaretlendirebilecek faaliyetleri» nedeniyle giyotinle idam edildi.

Alsace'daki ayrıcalıklılar ve karşı-devrimciler yeniden başlarını kaldırdılar. Henüz ilk gençlik çağlarını yaşamakta olan yazar Charles Nodier o sırada Strasbourg'da bulunuyordu. Hatıralar'ında *(Souvenirs)* Schneider'ın düşüşünün yarattığı etkileri betimler. Monnet adlı bir «Propagandist» (aslında, Strasbourg belediye başkanıydı) ellerini kavrayarak ona şöyle der: «Saint-Just zaferi kazandı, özgürlük ise kaybetti.»

Marc-Antoine Jullien, Aralık ayında, Carrier'nin tahrik altında yapmış olduğu zalimliklere bir son vermek için Nantes'a gönderildi. Robespierre'e ve diğerlerine yazdığı mektuplarda Jullien, milletvekilini, bir despot, bir satrap olarak gösterdi ve geri çağrılmasını sağladı. Çok sonra, 1794 Kasim'ında, Termidorcu Convention, Carrier'nin Devrim Mahkemesi huzuruna çıkarılmasına karar verdiği zaman, soruşturma Jullien'in Robespierre'e yazdığı mektuplarla yürütüldü. Ve dava Mahkeme'ye getirildiği zaman Jullien iddia makamının tanıklarından biri durumundaydı; Julien karşı-devrimin yolunu açmıştı.

Kamu Selamet Komitesi, Ocak 1794'te Robespierre'in kardeşi Augustin'e, Haute-Saône'de özel bir görev verdi. Genç Robespierre'e de, tıpkı Jullien gibi, milletvekillerinin faaliyetlerine karşı çıkma ve yapılan hataları bizzat düzeltme emri verildi. Augustin ılımlı görüşleriyle tanınıyordu. Ağabeyine göre daha sağdaydı ya da daha kesin bir deyişle, Maximilien'in bizzat formüle etmeye henüz cesaret edemediği fikir ve niyetleri açıkça ifade eden görüşleri vardı.

Augustin Robespierre, 22 Ocak 1794'te Vesoul'a vardı ve denetlemesi gereken milletvekili André Bernard (de Saintes) ile karşılaştı. Ağabeyinin 21 Kasım günü Paris'te oynadığı oyunun taşraya uygun bir çeşitlemesini sahneledi: Halk derneğinde boy gösterdi; uzlaşma, hoşgörü ve genel aftan söz etti ve gözaltında tutulan 800 kişiyi serbest bıraktı.

André Bernard (de Saintes), sorumlusu olduğu idari bölgelere göz kulak olmak üzere efendilerinin hiç beklenmedik bir anda böyle bir elçi göndermelerinden iyice şaşırmıştı. Augustin Robespierre'in ileri sürdüğü bu merhamet fikrini benimsemenin daha iyi olacağını düşünerek onun yaptıklarına kendisi de imzasını koydu ve iki adam arasında iyi bir ilişki oluştu. Fakat bir süre sonra Bernard halkın baskısıyla karşılaştı ve gösterdiği zayıflıktan utanç duydu. Besançon'daki halk derneği Vesoul'dakinden çok daha ilericiydi ve gerek Vesoul'da, gerekse Montbéliard'da şüphelilerin kitle halinde salıverilmeleri bu derneği dehşete düşürmüştü. Besançon'a yeni atanan ve buradaki halk derneğinin etkilerine açık olan milletvekili Sylvain Lejeune, Bernard'la karşılaşınca onu azarladı. 31 Ocak günü bu iki milletvekili halk derneğine gittiler. Burada Bernard sansculotte'lar tarafından sert biçimde eleştirildi ve zayıflık gösterdiğini kabul etti. 5 Şubat günü Dijon'dan Convention'a dokunaklı bir itirafnâme gönderdi; Girondin'lerle birlik oldukları için hapse konulmuş bulunan yöneticileri serbest bırakmada meslektaşı genç Robespierre'le işbirliği yaptığını, «tüm Fransa'nın huzurunda» itiraf ediyordu.

Milletvekili Javogues, Saône-et-Loire ve l'Ain'de gözüpek bir politika izlemekteydi. Çıplak kollulardan oluşan gözetim komitesinin desteğiyle, şüphelileri yakalayacak bir devrimci

milis oluşturmuş ve ele geçirilenleri hızla yargılayacak halk komisyonları *(commissions populaires)* kurmuştu. Zenginlerin evlerinin yıkılmasını emrediyor, müsadere edilmiş topraklardan kaldırılan ürünü satışa çıkartıyordu vb. Hatta yandaşlarının düşüncesizliği, Robespierre'in Paris'te yaptığı dönüşü suçlamaya kadar varmıştı.

Dürüst Robespierre karşılık vermekte gecikmedi. En güvendiği adamlarından birini, milletvekili Marie Gouly'i, Javogues'nin yerini almak üzere l'Ain'e gönderdi. Gouly 12 Aralık günü Bourg'a vardı ve zaman yitirmeksizin, Javogues'nin verdiği tüm emirleri durdurdu, halk komisyonlarını kaldırdı ve devrimci milisi dağıttı. Fakat bütün bunları yaparken aşırı bir gayret göstermişti. Oysa bu kadar açıktan bir tepkinin zamanı değildi henüz. Robespierre özel elçisini feda etmek zorunda kaldı. 15 Ocak'ta Gouly geri çağrıldı.

Javogues daha sonra doğrudan Robespierre'in yandaşlarına, özellikle de, Lyons'da «devrimi geriye çevirmeye» çalıştığını söylediği Cambon'a saldırdı. Birkaç gün sonra, 4 Şubat'ta, Collot d'Herbois'ya alışılmamış derecede sert bir mektup gönderdi. Tartışmayı kişilerden ilkelere kaydırıyor, diktatörlüğü yargılıyor ve sınıf sorununu ortaya koyuyordu. Devrimci hükümetin çıkardığı yeni yasalara saldırıyordu:

> Bir karşı-devrimin varolduğu artık şüphe götürmez... Bu karşı-devrim, Kamu Selamet Komitesi içinde çoğunluğu oluşturan ve beni mahvetmeye and içmiş üyeler arasında bulunmaktadır... Onlarla aramda ölümüne bir savaş var ve ben bu meydan okumayı kendi isteğimle kabul ediyorum.

6 Şubat günü Convention, Javogues'nin tavrının hükümet komitelerince incelenmesine karar verdi ve onun derhal Paris'e gelmesini emretti. Javogues itaat etti, fakat düşüncesini açıklamaktan da geri durmadı: «Halk her yerde açlıktan ölüyor. Zenginler Convention'da güçlü bir desteğe sahipler.» 25 Şubat'ta Bourg halk derneği, bir milletvekiline bu şekilde davrandığı için Convention'u protesto etti. Bu cesurca bir hareketti ve protesto metnini hazırlayanlara pahalıya mal oldu. 18 Nisan'da Kamu Selamet Komitesi'nce Paris'e davet edilen Bourg meclis üyeleri aylarca kilit altında tutuldular.

9. Enragé'ler ve Hébertist'ler Güçlü Devlete Karşı Çıkıyorlar

Öncü militanlar, ilk belirtileri 1793 yazında görülmeye başlayan merkezi iktidarın güçlendirilmesinin ne anlama geldiği konusunda yanılmıyorlardı. Onlar, adım adım kurulmakta olan güçlü hükümetin, büyük ölçüde kitle öncüsüne yönelen bir silah olduğunu biliyorlardı.

Biçimi belli olunca, bu gelişmeye ilk enragé'ler karşı çıktı. Danton'un, Kamu Selamet Komitesi'nin bizzat yürütme organı olarak hükümete dönüştürülmesi önerisini Théophile Leclerc şu sözlerle yorumluyordu: «Kamu Selamet Komitesi'nde toplanmış bu yetkiler demetinde, dehşet verici bir diktatörlükten başka birşey göremiyorum.» Enragé'ler, o kadar sık sözünü ettikleri terörün artık aşağıdan değil, yukardan denetlenen ve hem karşı-devrimi hem de militan devrimi ayırdetmeksizin ezen bir terör olduğunu hayretle farketmişlerdi

Belirli bir etkiye sahip oldukları Yürütme Konseyi'nin, diktatörlük tarafından önemsiz bir role düşürülüşü karşısında Hébertist'ler de tehlikeyi görmüşler ve karşı çıkmaya başlamışlardı. 1793 Ağustos'unda Hébert, rüyasında gördüğü Marat'ya şu sözleri yakıştırıyordu: «Montagnard'lar; Komite, tüm yetkilerinizi ele geçirdikçe asla bir hükümete sahip olamayacağız, ya da ancak iğrenç birşeye sahip oluruz. Tüm iktidarın, mevkilerine dokunulamayan adamlara devredilmesi özgürlüğün sonu olur.»

Fakat her iki kesim de oldukça belirsiz bir durumda kapana kısılmışlardı. Saldırdıkları güçler gittikçe daha açık biçimde kitle öncüsünü hedef alıyorlardı; fakat yine de, bir ölçüde, karşı-devrimcilerin kontrol altında tutulmalarına yardımcı oluyorlardı. «Devrimci hükümet»in kurulmasına karşı öne sürebildikleri tek şey, 1793 demokratik anayasasının derhal yürürlüğe konulması, yeni seçimlerin yapılması ve Geçici Yürütme Konseyi'nin, görevlerini sürekli hükümet olarak yerine getirmesi gibi önerilerdi. Oysa bu sırada Montagnard'lar ülke düzeyinde hâlâ bir azınlık durumundaydılar ve yeni seçimler, Convention'dan çok daha gerici bir Meclis'in ortaya çıkması gibi bir risk taşıyordu.

Nesnel koşullar Hébertist'lerin ve enragé'lerin tutarlı olmalarına olanak verseydi, devrimci hükümetin diktatörlüğü karşısına bir burjuva demokrasisi programı çıkarmazlardı. Bizzat halk tarafından uygulanan devrimci baskı fikrine geri dönerler ve bu fikri kendi amaçları için öne sürerlerdi. Kitlelere yönelmiş olan burjuvazinin iktidarına karşı, çeşitli yörelerde kendi devrimci organları içinde demokratik olarak örgütlenmiş silahlı sansculotte'ların iktidarını çıkarırlardı. Yürütme Konseyi ile Kamu Selamet Komitesi karşıtlığı üzerinde yoğunlaşmak, sorunu yanlış koymaktı. Gerçek rekabet bu iki organ arasında olmaktan çok merkezi iktidar (Convention ve Kamu Selamet Komitesi) ile Komün arasında, yani burjuva iktidarı ile halk iktidarı arasındaydı. Kitle öncüsü, kralcıları ülke içinde ve dışında ezmeyi başarmak ve aynı zamanda baskı güçlerinin kitlelere karşı kullanılmamasını sağlamak istiyorsa, kendisini «ulusal temsil» mitinden kurtarması ve 10 Ağustos 1792 - 31 Mayıs 1793 isyancı Komün'ünü yeniden canlandırması gerekiyordu. Fakat bunun için gerekli pek çok koşul hâlâ eksikti; bu amaçlara ulaşmak için, herşey bir yana —ve sadece Paris'te değil bütün ülkede— yeterince geniş, kendini diğer güçlerden ayırmış, eğitimli ve sınıf bilinçli bir öncüye ihtiyaçları vardı.

8. Hébertist'lerin Düşüşü

1. Örtülü Gericilikten Açık Gericiliğe

1793 Aralığından 1794 Şubat'ına kadar gericilik hâlâ örtülü bir biçim sürdürmüştü. Burjuva iktidarı adım adım güçlendirilirken halk iktidarının organları gittikçe cılızlaşıyordu. Buna rağmen bu organlar henüz tam anlamıyla sindirilmemişlerdi. Fakat 1794 Mart'ından itibaren açıktan bir gericilik evresine girildiğini görüyoruz. Merkezi iktidar artık yaptığını saklamaya çalışmıyordu. Maskelerini çıkardılar ve harekete geçtiler. Devrimci burjuvazinin niyeti artık sırf kitle hareketini kontrol altına almak değil, bu hareketi felce uğratmak ve boynunu vurmaktı. İkinci aşama, birincinin içinde embriyon halinde vardı. Ama yine de süreç umulandan daha hızlı gelişti. Neden?

Çünkü her şeyden önce, kitle öncüsü, geriletilmiş olmak bir yana, (bugün kullandığımız anlamda) radikalize olmuş, burjuvazi ise bu huzursuzluktan endişelenmeye başlamıştı. Öncü —başkentteki ve eyaletlerde yer alan bir dizi şehirdeki sansculotte elit— savaşı terk etmemişti. Kitle hareketi daralmış, fakat büyüklük bakımından kaybettiği şeyi derinlik bakımından kazanmıştı. Kara cüppelilere karşı mücadeleden saptırılmış ama onun yerine konulmak üzere hiçbir şey, hiçbir emniyet supabı getirilmemiş olan kitle hareketi böylece kendi doğal çizgisine, yani Şubat-Eylül 1793'te izlemiş olduğu

ve asla tümden terketmiş olmadığı çizgiye döndü; bir kez daha, esas olarak ekonomik konulara ağırlık veren, mal darlığını ve yüksek fiyatları protesto eden bir hareket haline geldi.

İaşe meselesinde yeniden bir kıpırdanma yaşanmasının bir başka nedeni, yiyecek maddesi tedarikinde çok belirgin bir kötüye gidişin varolmasıydı. 1793 Aralık ayının sonundan itibaren, fiyat denetim önlemlerinin gevşetilmesiyle birlikte başkentin iaşe durumu kötüleşti ve fiyat denetim önlemleri tamamen durduruldu. Sansculotte'lar, Şubat-Eylül 1793'te yaptıkları gibi, doğrudan harekete geçerek «ekmek» diye bağırmaya başladılar.

Halkın giderek artan hoşnutsuzluğunu farkeden Montagnard burjuvazi, evvelce de başarılı olmuş olan kestirme yöntemlere başvurdu. Lider olarak gördüğü insanlardan koparmak suretiyle hareketi ezmeye çalıştı. Güya karanlık bir komplo hazırlanmakta olduğu bahanesiyle daha önce enragé'lere yaptığı gibi, bu kez de Hébertist'leri tasfiye etti.

Olaylar tuhaf bir yön almıştı: burjuvaziye Jacques Roux, Leclerc, Varlet ve diğerlerinden kurtulması için yardım etmiş olan Hébert'ler ve Chaumette'ler, sıra kendilerine gelince, enragé'lerin gördükleri muameleyi gördüler, enragé'lerle bir tutuldular ve enragé'ler gibi tasfiye edildiler. Hébert kendi gazetesinde melankolik bir ifadeyle şöyle yazıyordu: «Dünya herşeyi karanlık gören güvenilmez insanlarla dolu... Onlara dürüst bir cumhuriyetçiden söz edin... ona demagog, enragé, hizipçi diyeceklerdir.»

Hébertist'ler devrimci burjuvazi tarafından susturulurken tıpkı enragé'ler gibi umutsuz bir protestoda bulundular. Hapse atılan Ronsin arkadaşlarına durumun ne kadar kötü olduğunu şu sözlerle anlatıyordu: «Şunu anlamalısınız ki devrimin aygıtları er ya da geç ezilir.»

Yine de, enragé'lerle bir tutulmak Hébertist'ler için büyük bir iltifattı. Ayaklanma sözcüğünü düşünmeden ağızlarından kaçırırlarken kafalarında tasarladıkları tek şey, halk adamlarına, yani kendilerine iktidar yolunu açacak 5 Eylül benzeri bir «gün»dü. Hatta böyle birşey için ciddi biçimde hazırlanmış da gözükmüyorlardı. Hırs ve korku arasında sıkışıp kalmışlardı. Mevki istiyorlar, ama aynı zamanda Ro-

bespierre'in lanetinden korkuyorlardı. Her zaman yaptıkları gibi, gürültü patırtı çıkarıp sonunda teslim oldular.

Savaşa bile girmeden, tek bir gerçek direniş kıpırtısı bile göstermeden yenilgiye uğratıldılar. Zamansız protestoları ve boşboğazlıkları, yetkililere, onların tutuklanmalarını ve daha sonra idam edilmelerini kamuoyuna haklı gösterecek yeterli bahaneyi sağladı. Rakiplerine cephane vermişler, fakat kendileri silahlanmamışlardı. Kitlelerle sağlam bağlar kurmayı asla başaramadıkları —ya da istemedikleri— için bertaraf edilmeleri görece kolay oldu. Kitleler, Hébertist'lerle yetkililer, Cordelier'lerle Jacobin'ler arasındaki kavgayı kendi üstlerinde cereyan eden yabancı birşey olarak görüyor ve kapışma konusunun, açlık çeken halkın durumunun iyileştirilmesinden çok devlet dairelerinin bölüşülmesi olduğunu hissediyorlardı. Hébert ve yandaşları bu umutsuz ve güvenilmez havayı dağıtmak ya da kitlelerle daha yakın bağlar kurmak için pek birşey yapmadılar. Ortalıktan yokolmadan hemen önce kaleme aldıkları söylev ve önergelerde halkın acil taleplerinin çok zayıf bir yansısından başka birşey yoktu.

Varoşlarla bağlar kurabilmiş olsalardı, savaşmak konusunda ciddi olsalardı, yine de çıplak kolluları yeni bir 31 Mayıs hareketine, Convention'da yeni bir temizlik yapılmasına yöneltmeyi başarabilirler miydi? Bunu yapabileceklerine ihtimal veren pek az kişi vardı. Bu kişiler Hébertist'leri harekete geçirmek için boş yere uğraştılar ve tutuklamalardan sonra da onları terketmediler. Onlar, görünüşte Jacobin'lerle Cordelier'ler arasındaki çatışmanın gerçekte burjuvaziyle çıplak kollular arasındaki bir çatışma olduğunu anlamışlardı. Hébert'in korkaklığı konusunda fazla yanılsamalar taşımıyorlardı ama Hébertist'lerin düşüşünün, peşisıra Montagnard burjuvaziyle sansculotte'lar arasındaki güçler dengesini değiştirme tehlikesini getireceğini ve Hébertist'lerin yenilgisinin kendi yenilgileri anlamına geleceğini biliyorlardı. Bu yüzden suçlanan adamlarla dayanışmaya girdiler ve onları sonuna kadar desteklediler. Fakat sadece küçük bir azınlıktılar ve onları kurtarabilecek durumda değildiler. Hatta tersine, önce onları eyleme itip sonra da savunmalarını üstlenmekle, yetkililer de, Hébertist'lerin gerçekte olduğundan daha fazla

bir halk desteğine sahip bulundukları izlenimini yarattılar ve böylece yetkililerin korkuya kapılmalarına ve bastırma yönündeki isteklerinin artmasına neden oldular.

Gericiliğin ortaya çıkışını hızlandıran bir başka etken daha vardı. Mevsim bahardı. Yaz ayları askeri seferleri de beraberinde getirecekti. Burjuvazi teknik alanda gösterdiği muazzam çabanın meyvalarını yakında toplayacaktı; gerek işgal gerekse halktan gelen terör nedeniyle can sıkıcı biçimde kesintiye uğramış olan Antwerp ve Amsterdam üzerine yürüme şeklindeki Girondin stratejiye yeniden başvuracaktı. Bunun gibi bir fetih ve yayılma savaşı, sözcüklerin burjuva anlamıyla düzen ve disiplin olmaksızın yürütülemezdi. Devrimci savaş için zaman geçmişti. Artık paçavralar içindeki gönüllüleri harekete geçirmek gibi bir mesele yoktu. İngilizle son hesaplaşma, kitlelerin günlük baskılarından kurtulmuş, hizip savaşlarından uzak güçlü bir iktidar gerektiriyordu. Zaferin şafağı Hébertist'ler için sökmeyecekti.

2. Şube Derneklerine Yöneltilen Suçlama

1793 Eylül'ünden sonra Parisli sansculotte'ların faaliyet merkezinde yeni halk iktidarı organları yeralıyordu; bu organlar, halk dernekleriydi. Bu, gerçekte tamamen yeni bir buluş olmayıp, şubelerin bizzat geçirdikleri bir değişimin sonucuydu. 1793 Eylül'üne kadar, şubelerin sınıfsal faaliyetlerinin eşgüdümünü, çeşitli şubelerden gelen görevli delegelerin oluşturdukları komiteler sağlıyordu. Eylül'den itibaren hareket farklı bir yapı kazandı; şubelerdeki halk derneklerini temel aldı ve eşgüdüm, bu halk derneklerinin oluşturdukları bir Merkez Komite tarafından sağlandı.

Bu biçim değişikliğinin nedeni neydi? Bu, devrimci burjuvazi tarafından öncüye zorla dayatılmıştı. Çünkü kitlelerdeki devrimci duygulardan ürken burjuvazi, çıplak kolluların kamu hayatına katılımlarını sınırlamaya çalışmıştı. Danton, başkentin, kimi taşra kentlerinde sahnelenmiş olanlara benzer karşı-devrimci tertipler tehditi altında olduğu sahte bahanesiyle, bundan böyle her şubenin Perşembe ve Pazar günleri özel bir toplantı yapması önerisinde bulundu. Bu

ikiyüzlü tavrın görünüşteki amacı, diğer akşamlar sokağa pek çıkamayan işçilerin, kendi şubelerindeki karşı-devrimcilerin planlarını boşa çıkarmalarını sağlamaktı. Ayın 9'unda Barère, kurnazca bir manevrayla, bu öneriyi haftada ikiden fazla şube toplantısı yapılmaması biçimine dönüştürerek onaylanmasını sağladı.

Şubeler ayın 17'sinde biraraya geldiler ve bir dilekçe hazırlayarak bir heyetle birlikte Convention'a gönderdiler. Heyetin sözcüsü (bizzat Jean Varlet'ydi), Meclis'i «halkın gözünü kapamak ve uyanıklığını azaltmak» istemekle suçladı. Robespierre tehlikeyi gördü ve savuşturmaya çalıştı:

> Şubeler sürekli toplantı halindeyken halkın kendi çıkarlarını tartışamadığı doğru değil mi? Aslında zaman ayırıp bu toplantılara gidebilenler kimlerdi?... Zenginler, entrikacılar, kralcı 'koketler', Zenaatkârlar ve dürüst, çalışkan halk bütün zamanını toplantılarda harcayamaz.

Bu görüş tamamen temelsizdi. Parisli sansculotte'lar, günlük meşguliyetlerine rağmen, şubelerindeki hayata çok aktif biçimde katılıyorlardı.

Convention'u alınan kararı iptal etmeye ikna edemeyen şubeler, ortak bir yaklaşımla, karşılaştıkları güçlüğü aşmaya yöneldiler: genel toplantı yapmaları yasaklanan günler için kendilerini halk derneklerine dönüştürdüler. Dernekler federasyonu fikri bunun doğal uzantısıydı. Ekim ayı başında her şube kendi içinden halk dernekleri Merkez Komitesi'ni oluşturmak üzere iki delege görevlendirdi. 20 Ekim'de Merkez Komitesi kuruluşunu ilan etti. Şöyle deniyordu: «Komite'nin başlıca amacı cumhuriyetteki tüm halk dernekleriyle sıkı bir iletişim kurmak ve dernekler arasında bir iletişim aracı olarak hizmet vermektir.» Bu durumda bu yeni organ sadece Paris'teki halk dernekleri arasında eşgüdüm sağlamakla kalmayacaktı; ülke çapında halkın faaliyette bulunduğu merkezlerin birbirine bağlanmasına yönelmişti.

Bu yeni örgütlenme biçimi gerçek avantajlar sağlıyordu ve muhafaza edildi. Oy hakkına sahip tüm yurttaşlar şubelerde toplandılar. Bileşimleri savaş örgütlenmeleri olmadıklarını ortaya koyuyordu. Fazlasıyla hantaldılar. Fakat şubelerin halk

dernekleri sadece şubelerin en devrimci ve aktif unsurlarından oluşuyorlardı. Bu örgütlere giriş parolayla sağlanıyordu. Halk derneği, şubenin çekirdeğiydi.

Halk derneği, şube çalışmasının belkemiğini kırdı, onun gündemini hazırladı, isteklerini ona kabul ettirdi, boş görevlere getirilecek kişileri belirlemeyi üstlendi ve yurttaşlık belgelerini dağıttı. Halk dernekleri, şubelerden daha radikal olduklarını tekrar tekrar ortaya koydular.

Aynı zamanda kadınların kamu yaşamına tam katılımlarını sağladılar. Kadınların şubelerde konuşmalarına ya da oy vermelerine izin verilmiyordu; oysa halk derneklerinde kadınlar erkeklerle tamamen eşit haklara sahiptiler; birçoğu da mücadelenin ön saflarında yer alıyor, böylece kadınlar şube derneklerinin (*sociétés sectionnaires* —bu adla da anılıyorlardı) radikalleşmesine katkıda bulunuyorlardı.

Sonuç, şubelerdeki halk derneklerinin, Jacobin'ler karşısında ayrı ve de daha radikal olan rakip bir örgüt oluşturmalarıydı. Bu türden bir partinin üyeleri ayırdedici özelliklere sahiptiler.

Convention'a rakip olarak yeni bir halk iktidarı biçiminin oluşturduğu tehdit gittikçe büyüyor, genelde burjuvazi, özelde Jacobin'ler açıktan açığa ürküyorlardı. Sık sık bastırılan ve her seferinde yeniden doğan doğrudan demokrasi ve federasyon hayaleti bir kez daha yükseldi.

Montagnard burjuvazi halk derneklerinden gelen ve başının üzerinde sallanmaya başlayan tehdite sert bir tepki gösterdi. Uzun süreli bir mücadele, şubelerin halk derneklerini ve onların Merkez Komite'sini Jacobin Kulübü'yle çatışma durumuna getirdi.

Saldırıyı bizzat Robespierre başlattı. 21 Kasım günü Hıristiyanlıktan vazgeçirme yanlılarına karşı yaptığı konuşmasında, Hébertizm'in cılk üyesi ve şüpheli bir kişiliğe sahip Pierre Proly adındaki kişinin, halk dernekleri Merkez Komitesi'ne girebilmiş olması olgusunu hainice kullandı. Oysa adı geçen kişi kuruluşuna katılmadığı gibi Merkez Komitesi'ni etkisi altında da tutmuyordu. Dürüst Robespierre, Proly'den hareketle halk derneklerinin itibarını sarsmaya çalıştı. «Bu kişi, Jacobin'leri yıkmak ve mahvetmek için 50 kadar halk kulübü kurmuştur» diyordu. Robespiere, 26 Aralık günü Jacobin Ku-

lübü'nde şube derneklerine yeniden saldırdı. Üstü kapalı biçimde onları «yabancılardan para almak»la suçluyordu.

Robespierre'in başlattığı bu «ılımlı» çizgi sansculotte'lar arasında büyük bir hoşnutsuzluk yarattı. Ocak ayı ortalarında polis raporları şube halk derneklerince ajitasyona hız verildiğini kaydediyorlardı. Ve 27 Ocak'ta şube dernekleri Jacobin Kulübü'nde bir kez daha yerden yere çalınıyorlardı.

Robespierre'in şubesi, Section des Piques'de bir görevli 10 Şubat günü şöyle diyordu: «Sayıca çok olan halk dernekleri, düzene ve Jacobin Kulübü'nün yararlı faaliyetlerine yönelik bir tehdit oluşturabilirler.» Fakat yetkililer, Paris'teki halk derneklerini dağıtma riskini göze almadan önce, burjuvaziyle çıplak kollular arasındaki güçler dengesinin değişmesini beklediler. Dağıtma kararı, ancak Hébertist'lerin tasfiyesi ertesinde alındı.

3. Robespierre ve Hébertizm Arasında İlk Sürtüşmeler

Robespierre karşı-devrimi ezmek için cesur bir tavır takınmak ve halk adamlarını kullanmak zorunda kaldı. Fakat onlardan hoşlanmıyor, korkuyordu. Onların sıkıcı korumasından kurtulacağı anı sabırsızlıkla bekledi. Ronsin, hapisanede, ölümünden hemen önce arkadaşlarına şöyle diyordu: «Meclisteki, ürküntülere kapılmış, kurnaz ve tehlikeli bir adam tarafından yakından gözlendiğinizi ve takip edildiğinizi çok önce farketmiştim... Sizi gafil avladı, çünkü yeteri kadar şüpheci değildiniz.»

Hébert, gazetesi *Le Père Duchesne*'de Robespierre'e doğrudan saldırdı. Belki de yüksek sesle, sert konuşmanın onu ürküteceğine inanıyor ve vahim, tehlikeli hırsından ötürü suçluyordu: «Yanlış bir adım attığı anda uçurumlara yuvarlanacak kadar yükseklere çıkan o adamın vay haline... Çizdiğim portrelerde kendini tanıyanlar çok daha beter olacaklar.» Robespierre hıyanet suçunu işleyenleri asla unutmadı, bağışlamadı ve ilk fırsatta intikamını aldı. 28 Kasım günü Jacobin Kulübü'nde Hébertist'leri muhteris planlarını yürürlüğe koymaya çağırarak onlara meydan okudu. «Kamu Selamet Komitesi'nden memnun değilseniz gelin de yönetimi elimizden

alın. Gelin; size memnuniyetle yol vereceğiz... Görelim bakalım hükümeti nasıl yöneteceksiniz.» Konuşmasına Hébertist hizbe karşı savaş ilan etme tehditiyle son verdi.

17 Kasım'da şimdi güçlü bir konumda bulunan Dantonist'lerden gelen baskı, Savaş Bakanlığı Genel Sekreteri Vincent'in ve tam o sırada Lyons'daki ayaklanmanın bastırılmasında aktif bir rol oynayan ve devrimci milise komuta eden general Ronsin'in tutuklanması için emir çıkarılmasına neden oldu. Jacobin Kulübü'nde, Fabre d'Eglantine, Ronsin'i, gerici general Custine'i amansızca kovalamasından ötürü azarladı ve onun böyle davranmakla İngilizlerin yararına hareket etmiş olduğunu iddia etti. Custine'in azledilip Devrim Mahkemesi'ne gönderilmesi Vincent ve Hébertist halk adamlarının övünme sebeplerinden biriydi. Jacobin Kulübü'nde birinin ortaya çıkıp böylesine övülesi bir hareketi suç olarak gösterebilmesi ve hiçbir öfkeli çıkışla karşılaşmaması, güçler dengesinin gericilik lehine ne denli değişmiş olduğunun bir göstergesidir.

Tutuklamaların Robespierre'in onayı olmaksızın kararlaştırılmış olamayacağı açıktır. Kararlar onun damgasını taşırlar. Birkaç gün sonra kendisini temize çıkarmaya çalışması boşunaydı. Reddedişi, daha çok bir onaylamaya benziyordu.

Ronsin'in görevden alınması ve tutuklanması Lyons sansculotte'larını kedere boğdu. Ertesi gün, 18 Aralık'ta, içlerinden biri, Gaillard, intihar etti. Gaillard sıradan biri değildi. Temmuz'da Girondin'ler tarafından idam edilen Lyons komünü şehidi Chalier'nin arkadaşıydı. Enragé Leclerc'i yakından tanırdı. Aylarca karşı-devrim'in hapisanelerinde kalmıştı. Lyons'un kurtarılışından sonra Paris'e gelmiş ve Jacobin Kulübü'ne Charlier'nin kellesini şerefli bir yadigâr olarak getirmişti. Rhône'da baskı hareketini örgütleyen «geçici komisyon»un üyelerinden biriydi. Gaillard kendini neden öldürdü? Geçici komisyon, üyelerinden bazılarını onun memleketine soruşturma yapmaya gönderdi: «Yapabildiğimiz kadarıyla araştırmadan ve son sözlerinden anlıyoruz ki, özgürlük davasının zafere ulaşamayacağından korkuyordu ve zihni tamamen bu düşünceyle meşguldü.»

Milletvekili Javogues, 1 Şubat 1794 tarihli bir bildiriyle Couthon'u ve dolaylı olarak Robespierre'i suçladı. Couthon'un Lyons'da gösterdiği ılımlılığı eleştiriyor ve diğerleri yanısıra şu suçlamada bulunuyordu:

Bu cinaî entrikanın anahtarını elde tutan, Gouly, Gauthier ve ılımlılar çetesinin diğer tüm mensuplarına ne kadar yakın olduğunuzu bilen ve ülkesinin selametinden endişe duyan yiğit Gaillard intihar etti; onun ölümünden sorumlu olan sizlersiniz.

Robespierre ve Dantonist'ler çok ileri gitmişlerdi. Tek bir adımla çok uzun bir mesafe katetmişlerdi. Çıplak kollular Vincent ve Ronsin'in tutuklanmalarını hayretle karşılamışlar ve bunu bir provokasyon olarak değerlendirmişlerdi. Derhal etkin biçimde karşılık verdiler. Onlardan gelen baskı altında demagog Collot d'Herbois şiddetli bir protestoda bulunmak için aceleyle Lyons'dan geri döndü.

Bu gelişmelere öngelen günlerde Hébert, Dantonist'lerden ve Robespierreist'lerden gelen ortak saldırılar karşısında zayıflamaya başlamıştı. Şimdi, kaybettiğini yeniden kazanıyordu. Başkentteki en ileri şubeler, Saint-Antoine varoşundaki işçi yoğun şubeler ansızın seslerini yükselttiler ve bir dilekçeyle Ronsin'in serbest bırakılmasını talep ettiler.

Halk adamlarının hoşnutsuzluğu ve çıplak kolluların ansızın sahneye çıkmaları Robespierre'i ürküttü. O andan itibaren Robespierre bir Hébertist ayaklanma beklerdi gibidir. Jacobin Kulübü'nde 23 Aralık günü şöyle diyordu: «Bir iki adam tarafından yanlış yola yöneltilen bir halk şubesi isteklerini Convention'a dikte ettirmek isterse... onlara cumhuriyetçilerin ne kadar cesur olduklarını göstereceğiz... ve makam koltuklarımızda oturup ölümü bekleyeceğiz.» Camille Desmoulins gazetesinde şu yorumu yapıyordu: «Hainlerin Dağ'ın en aktif adamlarına karşı bir 31 Mayıs hareketi planladıklarını biliyoruz. Robespierre kötü birşeyler olacağına dair önsezisini zaten Jacobin'lere ifade etmiş bulunuyor.»

4 Aralık yasasını açıklamak için askeri mahkemelere gönderdiği genelgede Billaud-Varenne, «devrimi kendilerine güç ya da servet edinmek için bir araçtan başka birşey olarak görmeyen... alçakları» suçluyor, «onların bekledikleri tek şey bir lider ve bir fırsattır» diyordu.

Ocak ayı boyunca Hébertist'ler Vincent ve Ronsin'in —yetkililerce hâlâ hapiste tutuluyorlardı— serbest bırakılmaları ve onları suçlamış olan Dantonist'lerin hapse atılmaları için çağrı yaptılar. Ayın 20'sinde biraz taviz vermek zorunda kalan

Robespierre, Vincent ve Ronsin'in suçlu olmadıklarını kabul etme eğilimindeydi; fakat buna rağmen «ezilen masumlar»ı hapiste tutmaya devam etti.

Halkın baskısı mahkûmlarla dayanışma içinde ve Dantonist'lere karşı bir tutum alarak her gün biraz daha artıyordu. Cordelier'ler Kulübü, bir protesto belirtisi olarak, İnsan Hakları Bildirisi'nin *(Décleration des droits de l'homme)* üzerine bir örtü koymaya karar verdiler.

Vincent ve Ronsin nihayet 2 Şubat günü serbest bırakıldılar. Robespierre halktan gelen baskı karşısında avını bir süre serbest bırakmak zorunda kalmıştı. Kazandıkları zafer halk adamlarını fazlasıyla memnun etmişti. Hasımlarına artık açıktan saldırabileceklerini düşündüler. Savaş Bakanlığı'nda çalışan Brichet, ayın 4'ünde, Jacobin Kulübü'nde saldırıyı başlattı. Fakat hemen sonra Robespierre kürsüye çıktı ve halk adamlarının planlarının üzerine soğuk su döktü. Sonuç olarak onlara sola doğru bir dönüş ya da yeni bir 31 Mayıs olmayacağını iyice anlamalarını söyledi. Sonra da Convention'un sağ kanadını överek, «Bataklık»a saldırı yönelten Brichet'nin Jakobin saflardan atılmasını istedi.

Hébertist'ler Robespierre'in saldırısına isyan bayrağını yükselterek karşılık verdiler. Brichet'nin suçladığı «fikir despotizmi»nin yaygın olduğu Saint-Honoré sokağındaki kulübü, direnişin merkezi haline gelen Cordelier'ler Kulübü'ne katılmak üzere terk ettiler. Momoro, ayın 12'sinde öfkesini açığa vurarak şöyle haykırıyordu: «İşi bitik cumhuriyetçiler ve devrim kazazedeleri bizlere aşırılar diyorlar; çünkü bizler yurtseveriz; bu ise artık onların olmak istemedikleri bir şeydir.» Momoro konuşmasını bitirdikten sonra Hébert açıktan saldırıya geçti: «Kimileri Brissot'yu idam sehpasına gönderenlerin Pitt'ten para aldıklarını söylemeye cüret etmiştir,» dedikten sonra şöyle devam etti:

> Bu iftiraları ne tür insanlar çıkarıyor?... İktidarı hırsla kendisinde toplayan fakat daima daha fazlasını isteyen bu doymak bilmezler, aşırı devrimci lafını icat ettiler ve bu lafı, kendi komplolarını yakından gözleyen halkın dostlarını mahvetmek için kibirli bir tavırla, gösterişli söylevlerde, tekrar tekrar kullanıyorlar.

Bu sözler doğrudan Robespierre'i hedef alıyordu.

Jacobin'lerle Cordelier'ler arasındaki bu çatlak, Hébertist'lerle iktidarda bulunanlar arasında açık bir çatışmanın habercisiydi. Fakat henüz iki taraf da kesin çarpışmaya hazır değildi ve dışardan bakıldığında bir uzlaşma sözkonusuydu. Cordelier'ler, Şubat ayı sonunda, kardeşçe duygular beslediklerini göstermek için kitle halinde Jacobin Kulübü'ne gittiler. Robespierre hasta numarası yaptı. Yaklaşık bir aydır, kurbanını pençelemek için atılmaya hazır gerilmiş bir kedi gibi kamuoyunun gözünden uzak yaşıyordu. Fakat olayların arkasındakiler, efendilerinin niyetinin ne olduğunu zaten biliyorlardı.

4. Yiyecek Maddesi Krizi Büyüyor

Kitlelerin Mart başında açığa çıkan huzursuzluğu, politik krizi yakınlaştırıyordu. Yiyecek maddesi tedariki başkentte dikkati çekecek ölçüde kötüleşmişti. Kırsal kesimden yiyecek gönderilmiyordu. Özellikle et arzı en az düzeye inmişti ve artık karaborsa dışında satınalınamıyordu.

Bütün bu sefaletin yanısıra, devrim vurguncuları hiçbir şeyden eksik kalmıyordu. Küçük tüccarların camekânları boşken, eski Kraliyet Sarayı'nın lüks mağazalarında, bir polis raporuna inanırsak, «en güzide yemek takımları» teşhir ediliyordu. Ve halk şöyle diyordu: «Zenginler için hâlâ bol miktarda keklik, mantarlı hindi, *présale* [deniz suyuyla sulanan çayırlarda yetişmiş] kuzu eti ve Amiens ve Rouen işi *pâté* [etli ya da balıklı börek] var.» Sansculotte'lar şaşmaz sınıf çıkarlarıyla doğrudan eyleme geçtiler. Duvarlarda isimsiz afişler görünmeye başladı: «Ülkemizin şerefi için döğüşerek ölmek, açlıktan ölmekten daha iyidir... İç savaş patlamak üzere.»

Mart'ın ilk yarısında yiyecek maddesi krizi en üst noktasına vardı ve yetkililerle Hébertizm arasındaki ilişkileri gerilebileceği kadar gerdi, kopma noktasına dayandırdı. Bir halk ayaklanması ihtimali karşısında korkuya kapılan Robespierre önleyici baskı dışında çözüm göremiyordu. Yine de nerede ve ne zaman vurulacağı sorundu. Başkentteki tüm sansculotte'ları ve ev kadınlarını tutuklatamazdı. Bu durumda ciddi biçimde uğraşacağı insanların kitlenin hoşnutsuzluğunu eşgüdümleyip bu hoşnutsuzluğu politik bir düzeye aktarabilecek

liderlerdi. Ama halktan gelen baskıyı, ne denli zayıf ve dolaylı biçimde de olsa yansıtan tek hareket Hébert'in hareketiydi. Çıplak kolluları durdurmak istiyorlarsa Hébertizm'i denetim altına almak zorundaydılar.

Ekonomik kriz doruğa ulaşırken politik kriz patlak verdi. Burada da tarihlerin çakışması dikkat çekicidir. 2 Mart'ta Ronsin, Cordelier'lere bir ayaklanma, yeni bir 31 Mayıs olması gerektiğini söylemişti. Hébert hâlâ onlara beklemeyi öğütlüyordu. Fakat ayın 4'ünde, yine Cordelier'ler Kulübü'nde, bizzat kitle öncüsünün baskısının sonucu olarak yandaşlarından gelen baskıya daha fazla direnemedi. Pek hevesli olmadığı görülüyordu. Fakat yandaşları onu, yaralandığı zaman öldürücü derecede tehlikeli olan o adam hakkında, ikinci kez, geri dönülmesi olanaksız sözler söylemeye, kelimenin tam anlamıyla, ittiler:

> Bizim için en korkunç adamlar hırsızlar değil, hırslı adamlar, ihtiras adamlarıdır! Bu adamlar başkalarını öne doğru iterler, kendileri sahnenin gerisinde kalırlar. Ne kadar çok güç sahibi olurlarsa o kadar da fazlasını isterler. Yönetmek isterler. Ama Cordelier'ler buna izin vermeyecekler. [Hayır, hayır, hayır! diye bağrışmalar] Halk derneklerindeki yurtseverleri susturan adamların isimlerini açıklayacağım. İki aydır tedbirli davranmak durumundaydım ve hiçbir şey söylemedim, fakat artık konuşmak zorundayım.

Hébertist sol kanat onu ileriye doğru itekledi ve aşırı tedbirli davrandığı için de kınadı. Momoro şöyle haykırıyordu: «Kendi kendini kınıyorsun Hébert. Ben de seni aynen kınıyorum. Aylar boyunca gerçeği söylemekten korktun. Şimdi konuş, arkandayız.» Vincent de şöyle diyordu: «Cebimde *Père Duchesne*'nin 4 ay önceki sayısı var; bu sayıda gerçeğin ifade edilişini bugünkü ifade ediliş biçimleriyle kıyaslayın; *Père Duchesne*'nin öldüğünü düşünürsünüz.» Böylece iteklenen Hébert, Jacobin Kulübü'nde Camille Desmoulins'in «yurtseverler tarafından ihraç edilmiş, atılmış» olduğunu hatırlattı ve şöyle devam etti:

> Ve bir adam vardı, açıkçası yoldan çıkmış biri... halkın o haine nasıl davranmak istediği son derece açıkken, bütün gücüyle onu yeniden üyeliğe kabul ettirmeye çalışan bu adam için söyleyecek söz bulamıyorum.

Ve Hébert Robespierrist'lerle Dantonist'leri aynı kefeye koyarak konuşmasını bitirdi: «Halkın haklarını ezip yok etmek isteyen bir hizbin varlığı konusunda herhangi bir şüpheniz var mı hâlâ? Elbette yok. O halde, böyle bir hizip varolduğuna göre... ondan nasıl kurtulabiliriz? Ayaklanmayla. Evet, ayaklanmayla.» Bu unutulmaz toplantı sırasında Hébert yandaşlarının savaşma isteği en yüksek noktasına ulaştı.

5. Fakat Köprüler Tümden Atılmadı

Ayaklanma konusunda bunca gürültü çıkarılmasına rağmen ne bir hazırlık yapıldı, ne de sonuç alıcı bir faaliyete girişildi. Neden? Hébertist'lerin içinde bir sol, bir de sağ kanat vardı. Neyin peşinde olduklarını anlamak için bu ikisini birbirinden ayırmalıyız.

Sağ kanat, ayaklanma konusunda kararlı olmayan hırslı liderlerden oluşuyordu. Bunlar kitle öncüsünün harekete geçirilmesini kesin olarak istemiyorlardı. 4 Mart'taki toplantı boyunca tüm istedikleri, yetkilileri tehdit etmek ve onlara baskı yapmaktı; ama kendilerini Montagnard burjuvaziye bağlayan göbek bağını kesmemişlerdi. Chaumette ve Komün'ün diğer liderleri yapılan girişimlerin zamansız olduğunu düşünüyorlardı.

Jacobin'lerle Cordelier'ler arasındaki bütün bağların kesilmiş olmadığı kısa sürede ortaya çıktı. Kamu Selamet Komitesi üyesi ve Hébertist'lerin resmî hamisi Collot d'Herbois birleştirici etken olarak kaldı. Son anda aracı rolü oynamaya çalıştı.

Ayın 7'sinde, Collot başkanlığında Jacobin Kulübü'nden gönderilen bir heyet Cordelier'lerce kabul edildi. Heyetin kaydettiği başarı, kürsünün önceden «düzenlenmiş» ve aşırı unsurlardan temizlenmiş olmasıyla kolaylaştırılmıştı. Hébert alçaldı. Ayaklanma sözcüğüyle kendisi gerçek yurtseverler arasında varolması gereken birliği kastetmişti vb. İki dernek sarsılmaz birlik andı içtiler. Ertesi gün Collot, Jacobin'lere, yaptığı görevin değerlendirmesini sunarken şöyle diyordu:» «Gördüklerimden birçoğu anlaşmazlıktan ötürü endişeliydiler, diğerleri ise vicdan azabı çekiyorlardı.»

Cordelier'ler, Collot'nun da katıldığı toplantının tutanaklarıyla birlikte Jacobin'lere bir heyet göndermeye söz vermişlerdi. Jacobin'ler ve Cordelier'ler birbirlerine dostluk yeminleri ettiler ve kardeşçe kucaklaştılar.

Hébert, ayın 12'sinde Cordelier Kulübü'nde geri çekilişi tamamladı. «Bir ayaklanma önerisi, şüphesiz farazi olsa da, sorumsuzluk olarak görülebilir» diyerek onlardan «hiçbir zaman Robespierre'e karşı basında ima edildiği biçimde bir konuşma yapmadığının resmî görüş olarak belirlenmesini» istedi. Cordelier'ler istemeye istemeye boyun eğdiler.

Fakat Hébertizm kitle öncüsüyle de ilişki halindeydi. Sol kanatları çıplak kolluların devamlı baskısı altındaydı. Liderler geri çekilir ve Jacobin'lerle dostluk andı içilirken, Hébertizm yandaşı küçük ve cesur bir azınlık ajitasyona devam ediyor, eylem için hazırlıklar yapıyordu. Bu sol kanat çeşitli şubelerden ve şube derneklerinden gelen baskılarla ileri doğru itilmekteydi.

9 Mart günü Cordelier Kulübü'nde yapılan bir oturum sırasında sol ve sağ arasındaki farklılıklar açıkça görülüyordu. Hébert'in ılımlı konuşmasından sonra Vincent «zararlı bir ılımlılık sistemi» kurmak isteyen hizbe karşı öfkeli bir saldırıda bulundu: «Adları er ya da geç ortaya dökülecek bazı kişiler hâlâ var» diye haykırıyordu. Salonda bulunan ve çoğunluğunu kadınların oluşturduğu topluluk Vincent'i alkışladı ve Hébert'in stratejik geri çekilişini kınadı. Kitle öncüsünün baskısıyla sol kanat galip geldi.

Hébert iki karşıt duygu arasında sıkışmış kalmıştı: bir yanda korku (kitlelerin harekete geçmesi korkusu ve hükümetin baskı yapması korkusu); öte yanda, Danton ve Robespierre'in arka çıkmasıyla geçen yaz kendisini saf dışı bırakan Jules Paré'nin yerine İçişleri Bakanlığı görevine gelmek için duyduğu arzu. Hırs ve korku arasında gidip gelen Hébert her gün bir önceki günle çelişen davranışlarda bulunuyordu. *Le Père Duchesne*'nin 354. sayısında, Jacobin'lerle Cordelier'lerin birbirleriyle kucaklaşmalarından duyduğu memnuniyeti ifade etti. Fakat 355. —sonuncu— sayıda gemilerini yaktı: «Geri dönmek yok. Devrim tamamlanmalıdır... Geri atılacak tek bir adım cumhuriyetin yıkılmasına yolaçabilir.»

Sol kanat hızla yaklaşan «gün» için bazı hazırlıklar yapmıştı. Bazı halk dernekleri ilk fırsatta hazır vaziyette olmak için günlerini cephane arayıp bulmakla geçiriyorlardı. Sağ kanat ise hiçbir hazırlık yapmamıştı. Daha sonra yetkililer tertipçileri hapse attıklarında, idam edilmelerini haklı çıkarmak için onlara haddinden fazla geniş boyutlu toplumsal ve politik amaçlar yüklediler, yeteneklerinin kuşkusuz ötesinde bir hükümet darbesi tekniği atfettiler. Onların hapisanelere sızmayı, aristokratları katletmeyi, Pont-Neuf ve Cephanelik'i ele geçirmeyi, Convention Komiteleri'ni yakıp yıkmayı ,bir diktatör, «Büyük Yargıç» *(«Grand Juge»)* atamayı, darphane ve Hazine'deki tüm paraları ve de bankerlerin, büyük işadamlarının vb. el konulmuş mülklerini halka dağıtmayı planladıkları söylendi. Fakat bütün bunlar sansasyondan başka şey değildi. Hébert asla bu kadar ileri gitmeyi düşünmedi. Yürütme Konseyi'nin kapıları ona, Vincent'e ve Ronsin'e açılmış olsaydı hiç şüphe yok Robespierre'le barışacaktı. Bu büyük devrimciler birkaç bakanlık koltuğu için birbirleriyle savaşıyorlardı. Fakat yandaşlarının sabırsızlığı ve kitle öncüsü tarafından iteklenmeleri düşmelerine neden oldu. Bir hükümet darbesini başaracak kadar derin bir uğraş içinde değildiler. Ama iktidardakilerin gazabını üzerlerine çekecek herşeyi de yapıyorlardı. Tutuklanmalarından bir gün sonra, içlerinden biri, Ronsin, mahpus arkadaşlarına şöyle diyordu: «Aslında eyleme geçilmesi gerektiği bir sırada siz Cordelier Kulübü'nde konuşma yapıyordunuz. O boşboğazca açıklık gösterisi şansınızı silip süpürdü.»

Kitle öncüsünden duyulan korku ve aslında önemini abarttıkları bir kitle hareketini ezme arzusu, yetkilileri çok sert davranmaya itti. Ama Hébertizm'le olan göbek bağlarını kesmemeye de özen gösterdiler. En göze batan ve bu işe en fazla bulaşmış halk adamları —Hébert, Vincent, Ronsin vb.— tasfiye edilirlerken, bazı seçkin sağ kanatçılar —Jean Pache, Jean-Baptiste Bouchotte, François Hanriot, Claude Santerre (Vandée'deki halk adamı general)—, büyük bir şaşkınlığa yolaçacak şekilde, geçici olmak kaydıyla bağışlandılar. Hébert'in cellatlarından düpedüz özür dileyerek kellelerini kurtardılar. Sadece 10 Mayıs günü Pache azledildi ve mahkemeye çıkarıl-

maksızın tutuklandı. Oysa söylentilere inanmak gerekirse, «Büyük Yargıç» olarak atanacak kişi Pache'den başkası değildi.

Bouchotte ise daha da ileri gitti. Ayın 13'ünde, Vincent'i, tutuklanmasından birkaç saat önce Savaş Bakanlığı Genel Sekreterliği görevinden alarak zaten güç bir durumda bırakmıştı. 24 Mayıs'ta bu kez Robespierre'e uzun bir pusula göndererek eski işbirlikçisini tanımadığını belirtti ve Hébertizm'in tuzağına düştüğü için bağışlanmasını rica etti. 21 Temmuz'a kadar tutuklanmadı.

Pache ve şürekâsının cezalarının ertelenmesi belki de başka bir nedene dayanıyordu; belki de, Billaud-Varenne ve Collot d'Herbois gibi daha önemli simaların kurtarılması için «tertibin» dışında bırakılmışlardı. Bu iki adam Kamu Selamet Komitesi'ndeki mevkilerini Hébertizm'e borçlu değiller miydi? Özellikle Collot d'Herbois uzun süre Hébertist'lerin destekleyicisi olmuştu. Belki de «tertip»te yer almanın eşiğine kadar gelmişti. 12 Nisan günü Jacobin Kulübü'nde konuşurken, Convention'un bazı üyelerine getirilen «müthiş öneriler» diye bir imada bulunmuştu: «Düşmanlarımızın planlarını uygulamayı kabul ederlerse önemli mevkilere getirilecekleri vaat edildi.» Billaud-Varenne'e gelince, «tertipçiler»in tutuklanması kararlaştırıldığı zaman Saint-Malo'da görevliydi. Alelacele Paris'e dönerek tertipten hiç haberi olmadığını ve «duyunca da şaşkınlıktan hayretler içinde kaldığını» söyledi. Giyotin ihtimali karşısında Billaud-Varenne bir an için titredi. Collot d'Herbois'yı ise daha büyük bir titreme aldı.

6. Akıbet

13 Mart gecesi Hébert ve yandaşları hiçbir direnişe kalkışmadan ele geçirilmelerine izin verdiler. Ama böyle davranmaları, bunun beklenmedik bir olay oluşundan değildi. Barère, Kamu Selamet Komitesi adına Convention'dan yargılama işlemlerine ayın 6'sında başlanmasını istemişti. Ayın 9'una gelindiğinde Hébertist'lerin tutuklanmak üzere olduklarına dair söylentiler dolaşıyordu. Aynı sıralarda kitle öncüsünün Hébertist'lere destek vermelerini önlemek amacıyla sert talimatlar verilmişti. Ayın 14'ünde Kamu Selamet Komitesi, Paris belediye başkanından, sorun yaratanların çabalarını boşa

çıkarmak için gerekli bütün önlemleri almasını ve bunun için askeri komutana gerekli emirleri vermesini istedi.

Chaumette üç gün sonra, 17 Mart'ta tutuklandı. Hébert ve şürekâsı 21-24 Mart tarihleri arasında yargılandılar ve 24 Mart günü idam edildiler. Oysa Komün *procureur*'ü (Chaumette) 10 Nisan'a dek Devrim Mahkemesi'ne çıkarılmadı. Bu tarihte Hébert'in dul karısı, sabık Piskopos Gobel vb. ile birlikte mahkeme huzuruna çıkarılan *procureur* ayın 13'ünde idam edildi.

«Père Duchesne» son derece popülerdi. Halk onun düşüşünü haber alınca nasıl bir tepki gösterecekti? Kamuoyu bölük pörçüktü. Çoğunluğu oluşturduğu görülen bir kesim, Robespierre ve Saint Just'ün ortaya attıkları iftiralara kanarak zor durumdaki Hébert ve arkadaşlarına yüz çevirdiler. Neden? Birincisi, egemen meclisin ve onun uzantısı olarak Kamu Selamet Komitesi'nin sansculotte'ların gözünde hâlâ sahip olduğu itibardan ötürü ve de Robespierre'in 1793 Kasım ayı sonunda yaptığı çizgi değişikliğiyle sarsılan ama yıkılmayan «muazzam şöhret»inden ötürü: büyük adamın Şubat ayında geçirmekte olduğu «hastalık» kitleler arasında derin bir ilgi doğurmuştu.

Ayrıca, Hébertist'lerle Dantonist'leri önceki aylarda karşı karşıya getiren şiddetli kavgaya kamuoyu, çoğunlukla iyi gözle bakmıyordu. Çatışmanın sınıfsal özünü anlayamıyorlardı. Gördükleri tek şey çatışmanın iğrenç dış yüzüydü: mevki mücadelesi. Yurtseverlerin enerjilerini ve hünerlerini birbirleriyle savaşmak için kullanması onları altüst ediyordu. Robespierre kozunu elde tutuyordu. O, birliği, görünürde birliği simgeliyordu. Onun karşısında Hébertist'ler ve Dantonist'ler ise bölücü gibi görünüyorlardı.

«Tertipçileri» kamuoyu çoğunluğundan yalıtlamada bir başka, daha pratik bir etken de rol oynadı. Hébertist'ler politik ajitasyonlarını halkın acil talepleriyle yeterince birleştirmezken iktidardakiler daha gerçekçi davranmışlardı. Birkaç gün için başkentin iaşe durumunu düzelttiler ve böylece iki şeyi başardılar: halktaki kıpırtıyı yatıştırarak en kritik anda Hébertizm'i çıplak kolluların desteğinden yoksun bıraktılar ve sanki kıtlıktan Hébertist'ler sorumluymuş gibi bir izlenim yarattılar.

Fakat sansculotte'ların en aktif ve en sınıf bilinçli kesimi, kurbanları yürekten desteklediklerini açıkça ifade ettiler. Kit-

le öncüsü, olanların gerçek anlamını kavramıştı. Zayıflıklarına ve kararsızlıklarına rağmen Hébertizm'in düşüşünün, burjuvazi ile çıplak kolluların arasındaki güçler dengesini tersine çevirdiğini anlamışlardı. Halk adamlarının ötesinde, zarara uğrayan işçi sınıfı ve bizzat devrimdi. İlk şaşkınlık anlarından sonra savaşa atıldılar.

Halk derneklerinde yoğun huzursuzluk vardı. Çok sayıda işçi, mahkûmlara duydukları sempatiyi bağıra çağıra ilan ettiler. Özellikle kadınlar «Père Duchesne»ye sadık kaldılar; tıpkı birkaç ay önce Jacques Roux ve Théophile Leclerc'e sadık kaldıkları gibi.

Hébert'in yandaşları, suçlananların Devrim Mahkemesi tarafından temize çıkarılabileceğini umuyorlardı. Fakat duruşmaların izlediği seyir, daha yüksek sınıf bilinçli sansculotte'ların öfkesine yolaçtı. Onlara göre, «Père Duchesne» kendini iyi savundu ve onlar gerek kendisine gerekse sanık arkadaşlarına yöneltilen düzmece suçlamaları reddettiler.

Hébert'in idam sehpasında karşılaştığı barbarca davranış birçok sansculotte'u isyan ettirdi. Arkadaşları idam edilirken onu giyotinde bekletmekle ve en sona bırakmakla yetinmeyen çellatlar bıçağı birkaç saniye Hébert'in ensesinin üzerinde tuttular ve kırmızı şapkalarını yüzüne karşı salladılar. Bir polis ajanı, «kömürcü, arabacı ve bu tür adamlar»ın uğrak yeri olan bir barda ertesi gün öfke ve nefret dolu bir hava estiğini rapor etti.

7. Doğrudan Demokrasinin Silinişi

Hébertist'lerin çeşitli eyalet şehirlerinde çok sayıda yandaşı vardı. Önce tutuklandıkları, ardından idam edildikleri haberi öfke uyandırdı.

8 Nisan'da milletvekili Francis Mallarmé, Sedan'dan Kamu Selamet Komitesi'ne gönderdiği raporda şunları yazıyordu: «Hébertist hizbin cumhuriyetin hemen her köşesine dal budak salmadığı düşünülebilir mi?» Bayonne, Le Mans, Jura, la Manche ve Calvados'da görevli milletvekillerinden de benzer raporlar geldi.

Kitle öncüsü dikkat kesilmekte ve öfke duymakta tamamen haklıydı: Hébertist'lerin idam edilmeleri sadece politik bir

hizbin yenilgisi değil, aynı zamanda çıplak kollular için de vahim bir yenilgiydi. Ve her şeyden önemlisi, 24 Mart, halk demokrasisinin ölüm habercisiydi. Yargılanması sırasında (10-13 Nisan) Chaumette'e yöneltilen bellibaşlı şikâyetlerden biri, onun halk arasında halk demokrasisi fikrini uyandırmış olmasıydı. Mahkemede tanıklık eden Komün üyesi ve Robespierre'in güdümündeki Louis Roulx, Chaummette'i suçlarken onun, «Convention'un yapmadığı şeyi yapmak bize düşüyor» dediğini söylüyordu. «Böylece Chaumette» diyordu, «planlarının Convention'un planlarından daha geniş kapsamlı ve daha uzun vadeli olduğu konusunda halkı ikna etmek istedi ve böylece bir kıyaslama yapılmasını sağlayabildi.» Ve hiçbir ayrıntıyı atlamaksızın, Roulx, Komün *procureur*'ünün, Fransa'daki tüm komünlerin Paris Komünü çevresinde bir federasyon halinde biraraya gelmeleri fikriyle —utangaç biçimde olsa da— oynamış olduğunu hatırlattı. «Chaumette'in idari bölgelerle yaptığı yazışmaların onları bir federasyon içinde birleştirmekten başka bir amaç taşımadığını kanıtlayabilecek durumdayım.»

Aynı gün (13 Nisan) milletvekili Claude Prost, Jura'da, aynı şikâyetleri formüle etti: «Cumhuriyetin her tarafında, milletvekillerinin kişiliğinde Ulusal Convention'un itibarını düşürmek için... halk derneklerini, yetkilerinin kapsamı konusunda yanlış yöne sevketmek için ve her şubeyi egemen bir otorite haline getirmek için hazırlanmış bir kalkışma vardı.»

Devrimci burjuvazi Hébertist'lerin düşüşüyle birlikte doğrudan demokrasi hayaletine kesin bir son verme avantajını ele geçirdi. Halk iktidarının organları, tek tek temizlendi, iğdiş edilip hizaya sokuldu.

İlk olarak şubeler ele alındı. Marat şubesinde, Antoine Momoro'nun seçim bölgesinde, Bonne-Nouvelle'de, Révolutionnaire vb. şubelerde çok sayıda tutuklamalar yapıldı. Bundan özellikle şubelerin devrimci komiteleri kötü biçimde etkilendi. Hébert'in ve Chaumette'in komününü izleyen Komün, onları şiddetli bir temizliğe uğrattı. Bu amaçla şubelerin Genel Konsey delegelerinden, kendi devrimci komitelerinin üye listelerini aldılar. 10.000'den fazla insan Paris'te, bunun iki katı ise eyaletlerde taciz edildi ya da hapse atıldı.

Şubelerin halk dernekleri «Hébertist tertip» işine bizzat şubelerden çok daha derinlemesine bulaştırıldı. Hébert ve ar-

kadaşları bir kez tasfiye edilince onların da suyu ısınmıştı. Birkaç hafta kadar kendilerine dokunulmadı. Yetkililer, Jacobin liderler, halkın böylesine doğrudan yarattığı organlara açıktan saldırıya geçmeden önce duraksadılar. Fakat onların da işini bitirmek gerekiyordu. 12 Mayıs günü Collot d'Herbois şube derneklerini muhalefet merkezleri olmakla suçladı. Ayın 15'inde Jacobin Kulübü artık şube derneklerinden delege kabul etmemeyi kararlaştırdı; aynı zamanda bir şube derneğine de üye olan üyeler 10 gün içinde ya dernek üyeliğinden ayrılacaklardı ya da Jacobin Kulübü'nden ihraç edileceklerdi. Halk dernekleri, kendilerinden, bizzat kendilerini bastırmalarının istendiğini anladılar. Ve, ya baskı korkusundan ya da Hébertizm'in tasfiyesiyle birlikte kendilerine can veren şeyleri yitirmiş olduklarından ötürü itaat ettiler. 15 ve 22 Mayıs tarihleri arasında birbiri ardısıra kendilerini feshettiler.

Kitle öncüsünün son özerk merkezi de böylece ortadan kalktı. Halk iktidarının temel organından yoksun kalan devrim o andan itibaren güçsüzleşti. Eyaletlerde halk dernekleri genelde varlıklarını sürdürdüler, fakat etkilerinin önemli ölçüde azaldığını gördüler.

8. İkinci İktidarın Boynunun Vuruluşu

Paris Komünü uzun süredir merkezi iktidarı kızdırıyordu ve burjuvazi, Hôtel de Ville'i halk adamlarının etkisinden arındıracak bir yol aramaktaydı. Artık Komün ve Convention arasındaki ikili iktidara son vermek için zaman uygun gibi görünüyordu. Hébertist'lere karşı giriştikleri saldırı Komün'e karşı saldırıya geçmelerini mümkün hale getirdi. Hébertist liderleri tutuklamak suretiyle de Hôtel de Ville'in direnişe geçmesini önlediler. Convention 13 Mart'ta, merkezi iktidarın, şube delegelerini artık Genel Konsey'e almamasına, bundan böyle onlara ancak birer kamu görevlisi gözüyle bakılmasına ve boşalan yerlere kendi temsilcilerini atamasına izin veren bir yasayı kabul etti.

28 Mart'ta Robespierre'in yakın adamlarından Claude Payan ulusal temsilciliğe atandı. Göreve getirildikten bir gün sonra Payan polis teşkilatında tasfiyeye başladı. Dört yönetici görevden alınarak tutuklandı. Bunlar devrime büyük emeği

geçmiş ve karşı-devrimci komploların önlenmesinde aktif görev almış kişilerdi. İki ay kadar hapiste tutulduktan sonra 49 kişiyle birlikte, Robespierre ve Collot d'Herbois'yı öldürme girişiminde bulunmakla suçlandırıldılar ve 17 Haziran'da hainlere giydirilen kırmızı gömleklerle idam edildiler.

Giyotin, Genel Konsey'e doğru yaklaşıyordu. Mayıs ayının ortasında, iki üye, Droits de l'Homme Şubesi'nden bir bakkalın oğlu Antoine Descombes ve Tuileries şubesinden eczacı Georges Follope cellatlara teslim edildiler. Yine (13 Temmuz 1793'te hazırlanan listeyi esas alırsak 144 üyeli) Genel Konsey'in 15 ya da 16 üyesi 24 Mart'tan Haziran başına kadar azledildiler. Kamu Selamet Komitesi azledilenlerin yerine 3 Haziran'da Payan'ın önerdiği 24 yeni üyeyi atadı. Komün, merkezi hükümetin mekanizmasında bir dişliden başka birşey değildi artık. Çıplak kollular Komün'e artık kendileriyle ilişkili birşey olarak bakmıyorlardı.

Devrimci milis bir diğer Hébertist seçmen kitlesini oluşturuyordu. Milis generali Ronsin'in idam edilmesinden sonra örgütün dağılmaktan başka yapacağı şey yoktu. Başlangıçta yetkililer Paris'te ya da 30 kilometrelik bir çember içinde yer alan devrimci milis müfrezelerinin daha uzağa yerleştirilmesinin en iyi çözüm olacağını düşündüler. 19 Mart günü Savaş Bakanı, bu müfrezeleri «24 saat içinde» Laval, Fougéres ve diğer uzak bölgelere sevketme emri aldı. Pos bıyıklı adamlar 20 Mart günü şafak sökerken yola çıkarıldılar. Ayın 27'sinde Barère Convention'dan devrimci milisin düpedüz dağıtılmasını istedi ve Convention öneriyi kabul etti. Birkaç gün sonra genç Robespierre ağabeyine yazdığı bir mektupta milisin cenazesinin kaldırıldığını bildirdi.

Hébertist'lerin düşüşünün diğer bir sonucu Savaş Bakanlığı'ndaki halk adamlarının tasfiyesiydi. Bir tehditle yüzyüze bulunduklarını aylardır biliyorlardı. 4 Mart günü Cordelier'ler Kulübü'nde yapılan oturumda Hébert, Carnot'nun planlarını ortaya serdi: Carnot, Bouchotte'u Savaş Bakanlığı'ndan atmak ve yerine kendi kardeşini geçirmek istiyordu. Hébertist'lerin düşüşünden birkaç gün sonra Carnot, Convention'un, «Yürütme Konseyi'nin tamamen feshedilmesi»ni benimsemesini sağladı. Kaldırılmış bakanlıkların yerine, Kamu Selamet Komitesi'nin sıkı denetimindeki 3 üyeli 12 komisyon geçti. Carnot or-

duların örgütlenmesi ve harekâtı ile görevli komisyonun başına kendi adamlarından birini, Louis Pille adında bir adamı geçirdi. Bu, Savaş Bakanlığı'nın sonuydu.

Sansculotte'ların mükemmel generali, halk adamlarının kaydettikleri yükselişin cisimleşmiş ifadesi, Prieur (de la Marne) /Marne Reis'i/ Jean Rossignol, kendisine «devrimin sevgili çocuğu» ve «Kamu Selâmet Komitesi'nin büyük oğlu» adı verilmesinin üzerinden fazla zaman geçmeden 27 Nisan günü azledildi.

Genel güvensizlik ölenleri bile kapsadı. Çıplak kolluların gözünde bir tapınma nesnesi haline gelmiş olan Marat kutsallığını kaybetti. Hayatının son günlerinde Hébertist'lerle yakın ilişkiler içinde olduğu ansızın keşfedilmişti. Resmi, çamurlarda sürüklendi. Cesedinin Panthéon'dan alınmasından sözediliyordu. Charlotte Corday'ın kurbanı da bir hainse yeryüzünde kime güvenilebilirdi? Paris çevresindeki komünlerde, insanlar, Marat gerçekten kendilerini aldattıysa bundan böyle hiç kimseye asla güvenmeyeceklerini söylüyorlardı.

Marat'nın dirisi gibi ölüsü de hasmı Robespierre'e karşı daima saldırıda bulunmuştu. Robespierre şimdi intikamını alıyordu. Hoyratça! Fakat bu genel kuşku dalgası içinde kendi şöhreti yaşamaya devam edebilecek miydi? Ayın 16'sında bir polis ajanı bir yurttaşın şöyle konuştuğunu rapor etti: «Yazıklar olsun, şimdiden sonra kime güvenilebilir?» Birisi Robespierre'i ima etmek isteyince, adam garip bir bakış ve gizemli bir ifadeyle şöyle dedi: «Biraz daha bekle.» Kralcı karşı-devrim bu umutsuzluk havasını sonuna kadar kullanmak için fırsattan yararlandı. Ortalığı karıştırmak isteyenler kulaktan kulağa, «bunların hepsi aynı» diye fısıldıyorlardı.

Karşı-devrimin açığa vurduğu hayasızca sevinç, sansculotte'ları kedere boğdu. 14 Mart Cordelier'ler toplantısına başkanlık yapan Louis Chenaux adlı bir adam, kendisi de suçlananlar arasında yer aldığı Chaumette'in duruşmasında şöyle diyordu: «Aristokratların ne kadar neşeli olduklarını gördüm. Bu insanlar mutluyken benim gibi bir yurtsever üzülmekten başka birşey yapamaz.» Çıplak kollular arasında en açık fikirli olanlar geleceği karanlık görüyorlardı. Bir *café*'de biri diğerine, «bütün bunlar neye varacak bilmiyorum» diyordu. «Dev-

rimci komitelerden şikâyet ettiler ve onları şüpheli duruma düşürmeyi başardılar; devrimci milisten şikâyet ettiler, ardından dağıttılar. Sanki adı 'devrimci' olan her şeyin peşine düştüler.» Ulusal Muhafız Teşkilatı'ndan birisi şöyle haykırıyordu: «Eğer böyle devam ederlerse, özgürlüğe de, herşeye de elveda.»

9. Ekonomik Geri Çekiliş

1. Baskının Sonu

Baskı ve temel mal fiyatlarının sabitleştirilmesi politikası şubelerde örgütlenen sansculotte'lar tarafından burjuvaziden zorla koparılıp alınmıştı. Hébertizm'in düşüşüyle birlikte bu politikanın terkedilmesi ve ekonomik liberalizme adım adım dönüş için gerekli koşullar oluştu. Tarihler burada da bir kez daha çarpıcı biçimde çakışıyor. Hébertist liderler 24 Mart tarihinde giyotine çıkarılarak idam edildiler. Aynı gün öğleden sonra yeni azami fiyat tarifelerini gösteren, sansculotte'ların zararına düzenlenmiş ve daha esnek hale getirilmiş listeler Paris duvarlarına asıldı.

Geri çekiliş mâli düzeyde başladı, daha sonra ekonomik düzeye yayıldı. Terör sırasında asinya'yı güçlendirmek için alınan önlemler iptal edildi. Daha önce gördüğümüz gibi iki çeşit önlem vardı: Biri, çeşitli yerlere gömülerek gizlenen sikkenin çıkarılmasını amaçlıyordu; diğeri, madenî parayı dolaşımdan çekmeyi amaçlıyordu. Her iki önlem de gevşetildi veya iptal edildi.

Altın ve gümüşün yeniden devreye sokulmasıyla birlikte kâğıt para yeniden sikkeyle ilişkilendirilebilirdi. Denetimin gevşetilmesiyle birlikte bu ilişkilendirme asinya'nın zararına oldu. 100 livre asinya Aralık'ta 51'e yükselmişti. Ocak'ta 48'e, Şubat'ta 41'e, Mart'ta 38'e, Nisan'da 37'ye, Mayıs'ta 36'ya ve

Haziran - Temmuz aylarında 34'e düştü. Bu, Termidorcu gericilik döneminde yaşanacak olan başdöndürücü tepetaklak düşüşün henüz ilk aşamasıydı.

Paranın adım adım değer kaybetmesi, fiyatların artmasına etkide bulundu. Bu artış ancak sıkı bir fiyat denetimiyle düzen altına alınabilirdi. 1793'ün sonundan itibaren azamî fiyat yasasını gözetmede adım adım bir gevşeme olduğunu görüyoruz. Robespierre'in, politikasında yaptığı ani değişiklik meyvalarını vermeye başlıyordu. Herkes baskı politikasının sona erdiğini, bundan böyle terörün ticarete karşı kullanılmayacağını anladı. Dükkâncıların açgözlülüğü yeniden arttı. Haftalardır sıkı biçimde uygulanan azamî fiyat listesi artık alenen hiçe sayılıyordu. Kamu yetkilileri hiçbir müdahalede bulunmuyorlar, hatta bazı durumlarda halkı aç bırakanların (*affameurs*/aç bırakanlar, nafaka vermeyenler) yanında yeralıyorlardı.

Eyaletlerde de aynı şey oldu. Görevli milletvekillerinden gelen raporlar aynı görüşü yansıtıyorlardı: azamî fiyat yasası artık gözetilmiyordu. Paris'te olduğu gibi çoğunlukla burjuvalardan oluşan yetkililer, tüccarların safında yer alıyorlardı.

Denetimin gevşetilmesi sadece azamî fiyat yasası uygulamasının tehlikeye düştüğü anlamını taşımıyordu. Bunun yanısıra mal kıtlığı da artmıştı. Devrimci milis, tüccarlar ve kırsal kesimde yaşayan zenginlerle uğraşabildiği sürece, onların ellerindeki mallar, yani yeryüzü nimetleri saklandıkları yerlerden çıkarılmışlar ve şehirlere yeterli miktarlarda arz edilmişlerdi. Ama şimdi devrimci milis dağıtılmış, ve idarî bölgelerdeki milisler feshedilmişlerdi. Denetim ve baskı önlemlerinin gevşemesine ihtiyaç maddelerinin piyasadan yok olması eşlik edince, halk, sınıfsal içgüdüsüyle, arada, bir neden sonuç ilişkisi olduğunu anladı.

Sansculotte'ler boşuna bir çabayla zengin istifçilerin evlerinin aranmasını istediler. Özel mülkiyetin kutsallığı ihlal edilmeyecekti. 26 Temmuz 1793'te çıkarılmış bir yasanın varolduğu muhakkaktı. Buna göre istifçilikle mücadele etme yetkisine sahip görevliler baştan sona arama yapabilirlerdi. Fakat devrimin geriye doğru attığı her adım istifçilikle mücadele görevlilerinin yetkilerini —bu yetki «zorlayıcı» olarak

betimlenmişti— giderek daha fazla kemiriyordu. 29 Mart'ta, Hébert'in saf dışı bırakılmasıyla birlikte, Convention bu görevlileri sindirdi.

26 Temmuz yasası istifçilik suçuna tek bir ceza öngörmüştü: Ölüm. Dantonist'ler 22 Aralık'ta ölüm cezasının uygulanmaması konusunda Convention'u ikna ettiler. Ve 29 Mart'ta, aşırı solun temizlenmesinden bir gün sonra, Convention ticaret özgürlüğüne müdahale edilmemesi yolundaki kaygılarından esinlenen bir yasayı kabul etti. Bundan böyle ticaretle uğraşanlar ellerindeki stokları bildirmek zorunda olacaklardı. Bir ihlal durumunda artık ölüm cezası verilmeyecek, sadece mallar müsadere edilecek ve suçlu, 2 yıl pranga cezasına çarptırılacaktı. Ve bu cezalar sadece toptancılara uygulanacaktı. Stok bildirimi ve fiyat listesine uyma sadece onlar için geçerliydi; perakendeciler bunun dışındaydılar.

Affameur'lerin cüreti artık sınır tanımıyordu. Dükkâncılar yetkililerin hoşgörüsünden emindiler ve artık azami fiyatın az üzerinde fiyatlarla bile olsa gelen her müşteriye satmaktansa, malları teşhir etmeyip el altından, karaborsa fiyatıyla zenginlere satmayı tercih ediyorlardı. 13 Nisan'da İaşe Komisyonu, Paris Komünü ulusal temsilcisine şunları yazıyordu:

> Kıtlık karşısında hayretimizi artık gizleyemeyiz. Tereyağı, yumurta, sabun ve şeker satan dükkânların önünde sürekli kalabalıklar toplanıyor. Oysa bize gönderilmiş olan ve Paris için piyasaya verilmiş olan mal miktarı tüm ihtiyaçları karşılayacak ya da en azından bu ihtiyaçların çoğunu büyük ölçüde azaltacak olsa gerekti.

Paris'e yeterli miktarda mal sevkediliyordu. Ve Paris yine de açlık çekiyordu.

Denetim ve baskı önlemlerinin artık uygulanmayacağı kabul edildikten sonra kıtlığı önlemenin tek çaresi, ekonomik yasaların serbestçe işlediği bir ortam yaratmaktı. Kâr isteğinin gizlenen malların piyasaya sürülmesini sağlayacağı umuduyla fiyatları daha yüksek bir düzeyde belirlemekten, tüccarlara faaliyetleri için «uygun» bir karşılık vaat etmekten ve tıkanmış mübadele kanallarını yeniden açmaktan başka yapılacak şey yoktu. İlk azami fiyat yasası bir malın fi-

yatını üretici ya da toptancı ve perakendeci için aynı düzeyde belirliyordu. Bu durum aracı kârına ve ulaşım maliyetine hesapta yer vermiyordu. Bu anormalliği düzeltmenin iki yolu vardı: Perakendeci kârlarının maliyeti ya üreticiye ya da tüketiciye yansıtılabilirdi. İkincisi seçildi.

24 Şubat 1794'te İaşe Komisyonu yerel yetkililere *Azami Fiyatlar Genel Tarifnamesi*'ni gönderdi. Burada toptancıların başlangıç fiyatına (1790 fiyatı artı üçte bir) mesafeye göre her 56 kg. için ulaşım maliyetlerini ve ayrıca %5 kâr paylarını eklemek zorunda oldukları açıklandı. Perakendeci, mal eline geçince %10'luk kârını fiyata ekleyecekti. Yine de genelge %5 kârın, ulaşım maliyetlerini içermeyerek başlangıç fiyatı üzerinden hesaplanmasını kurallaştırıyordu.

Fakat toptancılar daha fazlasını istediler. Hébertist'ler bir kere saf dışı edildikten sonra toptancıları reddetmenin mantıklı bir gerekçesi kalmamıştı. 20 Mart'ta Barère Meclis'in dikkatlerini toptancıların şikâyetleri üzerine çekti. Sanki İaşe Komisyonu sorunu yakın zamanda ele almamışmış gibi, Barère, toptancının %5 kârının sadece mal fiyatı üzerinden mi yoksa toplam maliyet ve ulaşım maliyeti üzerinden mi hesaplanması gerektiğini sordu. Kolayca ikna edilen Convention toptancının %5 kârının her ikisi, yani toplam fiyat artı ulaşım maliyetleri üzerinden hesaplanmasını kararlaştırdı. İaşe Komisyonu aynı 22'sinde yeni bir genelge yayınladı. Burada kararlaştırılan önemli değişiklikler ilçelerdeki ulusal temsilcilere bildiriliyordu. Ayrıca, ulusal temsilci Paris için ulaşım maliyetinin ambalaj dahil brüt ağırlık üzerinden hesaplanmasına karar verdi. Bu uygulama, her zamanki gibi tüketicinin sırtından tüccara ek bir avantaj sağlıyordu.

Böylece nihayet yeni azami fiyat listeleri Paris'te duvarlara asıldı. Tüccarlar haftalardır mallarını piyasadan çekmiş, listelerin hazırlanmasını bekliyorlardı. Yeni fiyatlar eskisinden dikkati çekecek ölçüde daha yüksekti.

Çıplak kollular asılan listeleri soğuk karşıladılar. Fakat yeni azami fiyatları protesto etmek için sokaklara dökülmediler. Çünkü, önce, birkaç gün boyunca yüksek mal fiyatlarının piyasadaki mal miktarının artmasıyla telafi edileceği yönünde bir hayal vardı. Ayrıca denetlenen fiyatlardaki artış belirgin olmakla birlikte o kadar da büyük değildi. Ve niha-

yet hepsinden önemlisi, kitle öncüsü Hébertist sözcülerini kaybetmişti ve ciddi bir karışıklık içinde bulunuyordu.

Liberalizme yöneliş, önde gelen görevliler arasındaki değişikliklerle belirlendi. Ekonomik denetim önlemlerinin gerisindeki itici gücü oluşturan halk adamı Jean-Marie Goujon istifa etmek zorunda kaldı. Çiftçiler ve tüccarlar artık gemlenmeyecek, aksine teşvik edileceklerdi.

Azami fiyat yasasının, bu yasayı destekleyenlerce daha önce ilan edilmiş telafi edici mekanizmaları beraberinde getirmeksizin daha esnek hale sokulması, tüketicileri zarara uğrattı. Mal kıtlığına çare olmadı. Kendileri için daha elverişli olmasına rağmen, perakendecileri yeni fiyatları uygulama konusunda ikna edemedi. Aksine, kamu yetkililerinin bu konudaki katılıklarının gevşediğini göstererek üretici ve perakendecileri daha fazla şey istemeye ve aynı zamanda karaborsa ticareti sürdürmelerine teşvik etti. Azami fiyat yasası gevşetildikçe yasaya itaat azaldı. Thermidor'un hemen öncesinde yasa sadece bir anıdan ibaretti. Aynı zamanda temel malların kıtlığı ortadan kalkmak bir yana, daha da şiddetlendi. Kıtlığa daha yüksek fiyatlar yoluyla çare bulunmak istenmişti. Oysa şimdi hem yüksek fiyatlar, hem de kıtlık birarada devam ediyordu.

2. Yeni Bir Olgu: Grevler

Azami fiyat yasasının gevşetilmesi ve ardından fiyatların yükselmesi, ücretliler arasında şiddetli tepkilere yolaçtı. Ücretliler, hayat pahalılığının düzene sokulmasını talep ettiler. Kamu yetkilileri fiyat denetim önlemlerine esneklik getirirlerken azami ücret uygulamasını katı biçimde sınırladılar; böylece işçi sınıfı her iki alanda da kaybetti. Savaşmaya çalıştılar ve direniş girişimleri zalimce ezildi.

Böylece ekonomik geri çekilişin sonuçlarından biri, sadece fiyat düzeylerine değil, daha önemlisi, ücret düzeylerine karşı da saldırıya geçen yeni tür bir protesto hareketi oldu. Savaş sanayilerinin önceden kestirilemeyen büyümesi ve silah imali için dev imalathanelerin oluşturulması, sınai yoğunlaşmanın başlamasına ve ortak atelyelerde binlerce işçinin biraraya gelmesine neden oldu. Bağımsız çalışan çok sa-

yıda zenaatkâr proleterleşti. Biraraya gelmenin sağladığı fırsattan yararlanan bu işçiler ücretlerini artırmak için mücadele etmeye başladılar. Fakat karşılarındaki işveren, işyerlerinde askerî bir disiplin uygulayan ve her türlü baskı aracına sahip olan bir devletti. Çatışmaların, diğer sanayi dallarına oranla daha sık ve daha şiddetli olmasının nedeni budur.

1793 Kasım'ında meydana gelen çizgi değişikliğinden sonra kamu yetkililerinin tavrı ansızın değişti. 1 Aralık günü İaşe Komisyonu resmî organlara ve tüm yurttaşlara yönelik bir genelge çıkardı. İşçiler emeklerinin karşılığı olarak «aşırı fiyatlar» talep etmek üzere aldatılmışlardı. Bunu Paris'teki silah imalathanelerinin birinde, Capucin fabrikalarında, öfkeli karışıklıklar izledi. 12 Aralık günü Kamu Selamet Komitesi şu duyuruda bulundu:

> İşçilerin herhangi bir nedenle biraraya gelmeleri ya da toplantı yapmaları yasaklanmıştır; ayrı atelyelerde çalışan işçiler arasında, yapılan iş bakımından yararlı ya da gerekli olabilecek her türlü temas... ancak atelyelerden sorumlu yönetimin aracılığı veya izniyle gerçekleştirilebilir... Çalışmaya hiçbir bahaneyle son verilemez... İşçiler şikâyetlerini arzetmek için hiçbir durumda biraraya gelemezler. Bu tür toplantılar dağıtılacak, toplantıyı düzenleyenler ve katılanlar tutuklanacak ve yasalara göre cezalandırılacaklardır.

Hareket genişledi. 27 Aralık günü Komite «Place Maubert'deki Carmes atelyesinde bir çeşit ayaklanmanın meydana geldiği»ni öğrendi ve «Çıkarılan karışıklıklar içinde en ön planda görülen» işçileri tutuklattı. Maison Doiron ve Saint-Dominique sokağındaki silah atelyelerinde karışıklıklar çıktığında, Komite, hareketi başlatan 5 kişiyi tutuklattı.

Eyaletlerdeki çeşitli kâğıt fabrikalarında da benzer karışıklıklar vardı. Bu kuruluşlar, tıpkı tüfek ve top gibi vazgeçilmez bir savaş silahı olan asinya'yı üretiyorlardı. Bu fabrikalar da devlet denetimi altındaydı ve silah atelyelerinde olduğu gibi askerî bir disiplinle yönetiliyorlardı. Kasım ve Aralık 1793'te bu fabrikalarda çalışan işçiler birbiri ardısıra ücret artışı istediler ve greve gittiler.

Convention şu kararı aldı:

Cumhuriyetin tüm kâğıt fabrikalarındaki girişimciler ve işçiler çalıştıkları fabrikalardaki görevlerine devam etmek üzere askere alınmışlardır... Ayrı atelyelerden işçilerin, işin durdurulmasını kışkırtmak amacıyla, ister yazı ister ulak aracılığıyla temas kurup biraraya gelmeleri, işyerlerinde hüküm sürmesi gereken huzur ortamının ihlali olarak görülecektir.

1794 kışı ve baharı boyunca işçilerin mücadelesi kesintisiz devam etti ve giderek sertleşen baskı önlemleriyle karşılandı. 1 Şubat günü Convention, her kim güherçile ya da patlayıcı üretimini aksatır ya da yavaşlatırsa şüpheli muamelesi göreceğini ve barışa kadar hapiste tutulacağını kararlaştırdı. Odun yarıcılar, ücret artışı sağlamak amacıyla Joigny ilçesinde (Yonne) farklı komünlere mensup işçilerle birleştiler. 17 Şubat'ta Kamu Selamet Komitesi, azami ücretin üzerinde ücret talep etmekte ısrar edenlerin şüpheli olarak görüleceklerini ve buna göre muamele göreceklerini kararlaştırdı. Olay yerine bir devrimci milis müfrezesi gönderildi: Terör artık işçilere yönelmişti.

Şubat sonunda silah atelyelerinde huzursuzluk şiddetini arttırdı. 3 Mart günü Barère, Convention'da dizginsiz bir öfkeyle patladı: «Silah üretimini artırmaya çalışıyorsunuz. Fakat onlar Indivisibilité, Invalides ve Luxembourg atelyelerinde isyanlar çıkarıyorlar.» Barère'in saldırısı işçileri öfkelendirdi. Gösterdikleri tepki bugüne kadar yaşayageldi. Indivisibilité'de görevli bulunan devrimci komitenin üyeleri 5 Mart gecesi şunları belirtiyorlardı:

> Bir silah atelyesinin kapısına yapıştırılmış bir Kamu Selamet Komitesi kararnamesinin altında... kırmızı ve siyah kalemlerle yazılmış ve Komite'nin yurtsever üyelerine leke getirebilecek bazı sözcükler [var]. Barère'in adının altına biri **Yamyam**, Prieur ve Lindet'nin adlarının altına ise, **Daima ahmak ve budala olan halkı aldatan hilekârlar** diye yazmış.

Bir süre sonra Capucin atelyelerinin yerinde kurulmuş olan fabrikadaki silah işçileri yeniden konuşma konusu oldular. 26 Mart günü «yönetimin tiranlığı»nı protesto etmek için Convention'a bir heyet gönderdiler. Mumdan tasarruf etmek için işçileri her sabah iki saat erken, 6'da işe başlatıyorlar ve akşam 7'de işi bıraktırıyorlardı. Yeni çalışma

sürelerini kabul etmişlerdi. Fakat yönetim bu kez de akşamları fazla mesai verilmeksizin eski süreye göre çalışmalarını istiyordu. Ve yapılan işin karşılığı gündelik olarak ödendiği için, bu, gerçekte gizli bir ücret kesintisi anlamını taşıyordu. Sözcü, «bu iki saatlik ek çalışmanın üstesinden gelemeyiz» diyordu. «Uzun süredir yediğimiz tek şey ekmek ve peynirdir.»

Ücretlerde bayağı belirgin nominal artışa rağmen işçilerin içinde bulundukları koşullar hâlâ istikrarsızdı. Ücretleriyle ihtiyaç duydukları malları satınalamamakta ya da fahiş fiyatlar ödemek zorunda kalmaktaydılar. Daha yüksek ücret talep etme yönündeki artan enerjileri bundandı.

3. Tasfiyeye Uğratılan Komün Ücretlere Saldırıyor

Fakat Komün, Hébertizm'i tasfiye etmeden ve böylece kitle hareketini rayından çıkarmadan ücretlere saldırıya geçemezdi. 21 Nisan'da Robillard tütün işliklerinden 200 kadar işçi, Komün Genel Konseyi'ne bir dilekçeyle başvurarak gündeliklerinde artış istediler. Yeni ulusal temsilci Payan, dilekçecilerin, sorumluların cezalandırılmaları için polis teşkilatına sevkedilmelerini talep etti.

Aynı sırada (22 Nisan) Kamu Selamet Komitesi, Evêché'de toplanan ve 1793 Kasım'ından itibaren silah sanayiinde parça başına ve günlük ücretleri saptayan 60 üyeli komisyonun bileşimini değiştiren bir kararname çıkardı. O zamana kadar komisyon eşit sayıda işçiden ve yönetimin temsilcilerinden oluşturulmuştu; bu kararnamenin yürürlüğe girmesinden itibaren ise işçiler azınlıkta kalacaktı.

Mayıs başında Paris'teki bazı loncalarda huzursuzluk vardı. Ayın 2'sinde Payan bir kararname çıkardı: «Yasanın belirlediğinden daha yüksek ücret talep eden fırın işçileri şüpheli kabul edilecek ve buna göre muamele görecektir.»

Komün henüz yakınlarda, 28 Nisan'da liman işçilerinin ücret artışı sağlamak ve işkolu dışındaki işçilerin yarattığı rekabeti bertaraf etmek için birleşme girişimlerini ezmişti. Kararname bu girişimi çalışma özgürlüğüne yönlendirilmiş bir tehdit olarak değerlendiriyordu. Her türlü birleşme, yasanın ihlali olarak görülecekti. Liman kontrol memurlarına liderleri tutuklama emri verildi.

Karışıklıklar devam etmiş olmalı, çünkü 5 Mayıs günü Payan Komün adına öfkeli bir bildiri yayınladı:

> Enfiye öğütücülerinin, fırıncıların ve kereste çekip istifleme işinde çalışan işçilerin neredeyse hep birden, yasaların öngördüğünden daha fazla gündelik talep ettiklerini, yasadışı birlikler oluşturduklarını, işi durdurma tehditinde bulunduklarını ve nihayet hatta işi tamamen durdurduklarını görüyoruz; en kötüsü, liman işçilerinin talışmayı kesinlikle reddettikierini görüyoruz... Tüm işçilere ilan ediyoruz ki, yasanın temsilcileri olabildiğince katı davranacaklardır; her kim yasayı ihlal eder ve çalışmayı durdurursa, özellikle yapılan işin kamu yararı açısından vazgeçilmez bir değeri olduğu durumlarda, derhal tam yetkili bir mahkemenin huzuruna çıkarılacaktır.

Payan'ın kâğıtları arasında bu dönemde yazılmış olması gereken kişisel bir not bulunmuştur. Saldırgan bir havayla yazılmış bu kısa not son derece açıktır. «İşçilere: Ücretlerinizin yeterli olmadığını söylüyorsunuz. Yine de günlerce çalışmadan yaşayabiliyorsunuz!» François Hanriot, kendi payına, aynı gün Ulusal Muhafız Teşkilatı'na verdiği emirlerle açık bir tutum aldı. Ücretsiz /işsiz/ sansculotte'ları, limanlardaki grevcilerin karşısına çıkarmaya çalıştı. Ayın 4'ünde Barère, Convention'dan bir kararname geçirtmeyi başardı. Burada, içinde bulundukları «atalet»in «halkın iaşe ikmaline karşı bir suç durumu» oluşturması halinde, temel malların işlenmesi, ulaşımı ve satışıyla ilgili işçilerin Devrim Mahkemesi'ne çıkarılacakları tehditinde bulunuluyordu.

4. Eyaletlerde İş Uyuşmazlıkları

İş uyuşmazlıkları eyaletlerde de oldukça yaygındı. 9 Nisan'da Toulon'da görevli bulunan milletvekili Antoine Moltedo, Komite'ye Askeri Teçhizat Deposu'nda kaynaşmalar başgösterdiğini, işçilerin şikâyetlerde bulunduklarını yazıyor ve karışıklık çıkaran unsurların işlerine son verileceğini bildiriyordu. Özellikle madenciler bütün güçleriyle savaşıyorlardı. 14 Nisan'da Kamu Selamet Komitesi, Paris'e kömür sağlayan madenlerde çalışan tüm işçilerin o andan itibaren sürekli olarak asker muamelesi göreceklerini gösteren bir kararname çıkardı.

Hareket tarım kesiminde gündelikçi olarak çalışan işçilere de bulaştı. Bu kesimde çalışanlar da daha yüksek ücretler için harekete geçtiler. 24 Mayıs günü Soissons ilçesinde çıkarılan bir kararnameye göre bir sonraki tahıl hasatında çalışmak üzere haklarında celp çıkarılan yurttaşlara azami ücret tarifesinde belirtilen miktarda ücret ödenecekti. Bunu kabul etmeyenler, 16 Eylül 1793 yasası gereğince şüpheli kabul edilecekler ve önce üç gün, suçun tekrarı halinde üç ay hapse atılacaklardı. Biraraya gelerek topluca çalışmayı reddedenler devlet düşmanı olarak görülecekler, tutuklanacaklar, Mahkeme'ye sevkedilecekler ve karşı-devrimci olarak cezalandırılacaklardı. Azami ücret yasasını ihlal edebilecek bir anlaşma yapan kişi, suçun ilk kez işlenmiş olması halinde, adı geçen meblağın ya da nesnenin değerinin on misli para cezasına çarptırılacaktı.

30 Mayıs'ta Barère, Convention'dan bir karar çıkarttırdı. Buna göre, «hasatın kaldırılması için genellikle istihdam edilen» yurttaşlar hakkında celp çıkarılacak ve ücretleri yetkililerce saptanacaktı. Direnenler gaddarca önlemlerle tehdit edildiler. Her türlü grev «karşı-devrimci bir suç olarak» cezalandırılacak, grevi düzenleyenler Devrim Mahkemesi'ne çıkarılacaklardı. Daha sonra çıkarılan 1 ve 25 Haziran ve 8 Temmuz tarihli kararnameler azami ücretlerin tarım kesiminde uygulanmasını pekiştirdi.

5. İşçi Sınıfına Açılan Saldırı Keskinleşiyor (Haziran - Temmuz)

Haziran'dan itibaren, merkezi iktidarın politikasının ücretleri aşağı çekmek ve grevleri bastırmak olduğu açıklık kazandı.

Ayın 1'inde Kamu Selamet Komitesi, yöneticilerin, şubelerin ve kamuya ait işleri yapan müteahhitlerin istihdam ettikleri işçilere ve gündelikçilere yasanın belirlediğinden daha yüksek ücret ödemelerini yasaklayan bir kararname çıkardı. Ayın 2'sinde kayıkçıları tehdit ettiler; çalışmayı reddettikleri ya da azami ücret yasasında belirtilenden daha fazla ücret talep ettikleri takdirde, eğer bu suçu ilk kez işlemişlerse bir

ayaküstü mahkemesinde yargılanarak cezalandırılacaklar, aynı suçu ikinci kez işlerlerse şüpheli muamelesi göreceklerdi.

İşçiler meydan okumaya ve iki misli bir gayretle savaşmaya başladılar. Convention 10 Haziran günü Barère'in hazırladığı bir rapor üzerine «Devrim Mahkemesi genel savcısına, asinya basan, silah, patlayıcı madde ve güherçile üreten imalathanelerde suçlu işçileri istihdam eden karşı-devrimciler hakkında dava açma» emrini verdi.

Rochefort'ta, Paris'ten gönderilen yazılı emirler gereğince, liman işçilerinin ücretleri dörtte bir oranında (3 livre'den 44 sous'a) indirildi ve ayrıca işçilere kullandıkları aletlerin parasını ödeme yükümlülüğü getirildi. Milletvekili Jean-Baptiste Topsent 11 Haziran günü kararı işçilere okudu. İşçiler bunun üzerine genel bir toplantı düzenlediler. Milletvekili toplantı sırasında ortaya çıktı ve işçilere kaynaşmanın nedenini sordu. İşçiler cevap verdiler: «Ellerine geçen parayla yiyecek almaları, kira ödemeleri, ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamaları ve kullandıkları aletlerin parasını ödemeleri olanaksızdı.»

Paris'te 27 Haziran'da idari bölge yöneticileri Tarım ve Elsanatları Komisyonu'na *(Commission d'Agriculture et des Arts)* bir yazı yazarak idari bölgelerdeki işyerlerinde istihdam edilen işçilerin azami olarak belirlenen ücretler karşılığında çalışmayı reddettiklerini bildirdiler. Ücretlerin artırılmasını, işgününün ise kısaltılmasını istiyorlardı.

İşçi sınıfındaki huzursuzluk, Temmuz 1794'te en yüksek noktaya vardı. Ayın 6'sında Paris fayans imalatçıları Kamu Selamet Komitesi'ne bir rapor gönderdiler. Burada, işçilerinin «kendilerine 1790'daki ücretlerinin iki katı verilmedikçe» çalışmamaya karar verdikleri ve «karara uymayanları tehdit ettikleri» açıklanıyordu. O sırada Komite'nin Genel Polis Bürosu *(Bureau de Police générale)* sorumlusu olan Saint-Just raporun kenarına şu soğuk notu düştü: «Devrim Mahkemesi Genel Savcısı'na sevk.»

Bütün bunlara rağmen özellikle silah imalathanelerinde karışıklıklar büyüyerek devam etti. 12 Temmuz günü Hafif Silahlar Acentalığı *(Agence des armes portatives)*, Silahlar

ve Patlayıcı Maddeler Komisyonu'na *(Commission des Armes et poudres)* ürkütücü bir rapor gönderdi. «Bir ayaklanmanın yaklaşmakta olduğunu haber veren bu itaatsizliği durdurma» zamanı artık gelmişti. Burada, özellikle işçilerin greve gitme tehditinde bulundukları le Bouchet fabrikasında bazı olaylar meydana gelmişti. Acentalıktan bir üye buraya gitmek ve «onlara yasanın ne dediğini hatırlatmak» zorunda kaldı.

6. 21 Temmuz Azamî Ücretleri

5 Temmuz'da Paris belediyesi yeni bir azamî ücretler ilkesini kabul etti. Yeni tarife 21 Temmuz (Thermidor'un 5'i) günü 48 şubenin tamamında yayınlandı. Ücretler önemli ölçüde azaltılmıştı.

Parisli işçiler çıkarılan yasaya öfkeyle tepki gösterdiler. Aynı akşam Unité Şubesi, Genel Güvenlik Komitesi ve Kamu Selamet Komitesi'ne «Komün'ün yayınladığı azamî ücret tarifesinin bir sonucu olarak duvar işçileri ve taşkırıcılar arasında bir tür gürültü» koptuğunu bildirdi. Birkaç gün sonra Cité Şubesi şehir komitesi Barras'ya 9 Thermidor günü üzerine bir rapor gönderdi. Raporda şöyle deniyordu: «Öğleden sonra saat 4 sularında kalabalık bir kitle, anlaşılan, azamî işçi ücretleri nedeniyle Commune Meydanı'nda toplandı.» Robespierre yanlısı Komün, ücret tarifelerinin yarattığı hoşnutsuzluk nedeniyle endişeliydi. Bu durum o kritik anda işçilerden kopmalarına yolaçabilirdi. Sorumluluğu teknokratların üzerine yıkmaya çalıştılar. Thermidor'un 9'unda, akşam saat 8 civarında tüm Parisliler'e hitaben yayınladıkları bir duyuruda şöyle bir ifade yer alıyordu: «Sırayla her hizbin içinde yeralan ve işçiler açlıktan ölsünler diye gündelik ücreti sabitleştiren Barère.»

Robespierre ve yandaşları ektiklerini biçiyorlardı. Onları Convention'un ve Komiteler'in çoğunluğunun karşısına koyan son krizde çıplak kolluların desteğini genel olarak kaybediyorlardı. Bir akşam gazetesi, belediyedeki Robespierrist'ler giyotine çıkarılmak üzere Révolution Meydanı'na götürülürlerken işçilerin onlara şakayla karışık takıldıklarını bildiriyordu.

7. Tüccarlar İçin Cazip Koşullar Oluşturuyorlar

Robert Lindet, İaşe Komisyonu'nun sorumluluğunu üzerine aldığından beri (2 Kasım 1793) işadamları onun kişiliğinde, başlangıçta ihtiyatlı, fakat Hébertist'lerin etkisi giderildikçe aktif bir koruyucu buldular. Bununla birlikte kamu yetkilileri, işadamlarına karşı açıktan koruyucu bir tutum almadan önce Hébertizm'in düşüşüne kadar beklemek zorunda kalmışlardı. Hébert'in ölümüyle birlikte, onun yandaşlarının «tüccarizm»e (*«négociatisme»*) karşı yönelttikleri küçük düşürücü eleştiriler resmen reddedildi ve tüccarlar için daha cazip koşullar oluşturuldu.

Hanriot, Ulusal Muhafız Teşkilatı'na verdiği günlük emirlerle işadamlarının güvence altına alınmalarını sağladı. 12 Nisan'da Paris'teki tüccarların güvence içinde olmadıklarına dair söylentiler çıkaranları sahtekârlar olarak niteledi. Ayın 18'inde birkaç peynir satıcısını soyan bazı kadın ve erkekler «hain» ve «devlet düşmanı» ilan edildiler ve hemen ardından Halle pazarındaki devriyeler takviye edildi. Ayın 13'ünde İaşe Komisyonu tarafından Paris Komünü ulusal temsilcisine şöyle denildi: «Malları piyasaya arz edenlerin cesaretini kırmamalı ve onları gereksiz formalitelere boğmamalısınız; yasanın ticaret ve sanayiye sağladığı özgürlükler güvenceye alınmalıdır.»

Payan bu emirlerin uygulanmasını hızlandırdı. 28 Nisan günü Komün, Parislilere kent dışından yiyecek maddesi sipariş etmelerini yasaklayan herhangi bir yasa ya da yönetmeliğin bulunmadığını bildirdi. Ayın 18'inde Komün, Paris'te yaşayan halka, dükkâncılar için olağanüstü garantiler içeren bir bildirimde bulundu. Ayın 25'inde duvarlara afişler asıldı: «Her türlü müdahaleden arındırılmış ticaret yeniden tam kapasitesine kavuşturulmalı ve bu büyük kentte bolluğu sağlayacak şekilde kesintisiz işletilmelidir.»

Ticaretin teşvik edildiği tek yer Paris değildi. Merkezi iktidar da bunu yaptı. Sens (Yonne) imalathanelerinden sağlanan maddeler yeni azami fiyat listelerinin dışında tutulmuştu ve 9 Nisan'da Kamu Selamet Komitesi, üreticilerin yararına bir fiyat saptadı. Ayın 16'sında tazminat ve ödüllendirme yoluyla fabrikaları, madenleri ve imalathaneleri teşvik

etme, sanayiyi koruma ve tüccarlar arasındaki güveni pekiştirme, mallarını azami fiyatlardan satışa çıkaran yurtsever tüccarlara ödünç verme, ulaşım sırasında meydana gelebilecek sorunları gidermek için Paris'e mal sevkedenlere tazminat belgeleri sağlama kararları alındı.

Dış ticaret de destek gördü. Bir önceki dönemde üzerinde durulan bellibaşlı konu, açlık çeken sansculotte'lara yiyecek maddelerinin ve diğer temel malların olabildiğince çabuk sağlanması olmuştu. Bu nedenle kamu yetkilileri temel malların ihracına ambargo koymuşlardı. Fakat ülke dışına mal çıkarılmasının yasaklanması, sonuç olarak Fransa'nın başka ülkelere bağımlı olduğu özellikle savaş malzemesi üretiminde kullanılan bazı ürünlerin ithalatını olanaksız hale getirmişti. Belirli bir esnekliğin gerekli olduğu giderek açıklığa kavuşuyordu.

Halkın merkezî yetkililer üzerindeki baskısı devam ettiği sürece ihracat yasası, bazı istisnalar dışında, katı biçimde uygulandı. Fakat kitlelerin gücü azalmaya başladığından beri merkezî yetkililer bazı geri adımlar atmışlardı. 11 Mart'ta Barère, Convention'a, temel mal olarak sınıflandırılan malların ihraç edilememesinin dezavantajlarını anlattı. Meclis ihracat konusunda yetkinin bundan böyle İaşe Komisyonu'na bırakılmasını kararlaştırdı.

Ayın 13'ünde Komite, cumhuriyet sınırları içinde üretilen, ordu ve yurttaşlar için temel olmayan her türlü malın diğer ülkelere serbestçe ihraç edilebilmesi kararını aldı. Bunu hızlı ve yoğun bir ihracat faaliyeti izledi. Ayın 27'sinde, Bordeaux limanında bekletilen yabancı gemilere uygulanan ambargo kaldırıldı.

Ayın 31'inde çıkarılan bir kararnameyle, Bordeaux ve tüm diğer limanlarla ticaret merkezlerini kapsayan bir acentalık kuruldu. Bunun amacı, «tüm kapitalist ve işadamlarını normal meşguliyetlerine ve ticari faaliyetlerini eskisi gibi yerine getirmeye çağırmak» ve özellikle de «yurttaşları ihracata katılmaya teşvik etmek»ti.

Kapitalist sanayinin, devrimci dönemi izleyen büyük yükselişi, bu önlemlerin içinde embriyon halinde bulunuyordu. Girondin sözcülerinin Convention'a vakarla yeniden alınmalarıyla eşanlı olarak, Bordeaux, Nantes ve Marseilles'deki bü-

yük ihracatçılar da eski parlak durumlarını yeniden kazandılar.

Robespierre ekonomik liberalizme dönüşü açıktan ve bütün kalbiyle destekledi. 26 Temmuz 1794'te yaptığı son konuşmasında Hébertist'leri suçlarken şöyle diyordu:

> Tertipçiler bizi bize rağmen şiddet önlemleri almaya zorladılar. Bu önlemler işledikleri suçlar yüzünden ve cumhuriyeti müthiş bir kıtlık durumuna sürükledikleri için gerekliydi... Şimdi cumhuriyeti, bolluğu sağlayabilecek yegâne şey olan doğal ve barışçı koşullara yeniden döndürmek için bütün becerilerimizi kullanmamız gerekiyor.

Ve Saint-Just Kurumlar'ında *(Institutions)* şunları kaydediyordu:

> Yabancılar... bizi bu aşırılıklara sürüklediler... Fiyatların denetlenmesi fikri başlangıçta dışardan geldi... Sekiz ay kadar önce yabancı etkisi öylesine müthiş ve katlanılamazdı ki sağlam bir iktisadî fikir öne süren herhangi biri ezilirdi... Bugün doğa ve akıl yeniden layık oldukları yeri almıştır.

Halktan gelen baskıya gittikçe daha az aldıran Robespierre ve Saint-Just, zengin mülk sahiplerinden gelen baskıya her gün biraz daha boyun eğer hale geldiler. Dürüst Robespierre, Aigoin adında bir Montpellier bankerinin yakın arkadaşıydı. Bu adamı 1 Ocak 1794'te Ulusal Hazine'deki hükümet temsilcileri arasına dahil etmişti. François Aigion, Kamu Selamet Komitesi'ne gönderdiği muhtıralarda, azamî fiyat yasasının geri alınması ve ticarî faaliyetin yerli yerine oturtulması gerektiğini öne sürüyordu.

1794 başında meydana gelen ekonomik geri çekiliş Thermidor gericiliğinin tohumlarını taşıyordu. Altının yeniden dolaşıma sokulması, asinya'nın iflasının ve dolaşımdan çekilmesinin; azamî fiyat yasasının gevşetilmesi ise bırakınız yapsınlar - bırakınız geçsinler *(laissez-faire)* ekonomisine dönüşün ilk adımlarıydı.

Robespierre ve devrimci burjuvazi ölümcül bir mekanizmayı harekete geçirmişlerdi. Genel sefalet sayesinde muazzam kârlar elde eden burjuvazi için değil, çıplak kollular için ölümcül bir mekanizma.

10. Danton'un Düşüşü ve Yarattığı Yankılar

1. Devrimci Burjuvaziyi Saran İki Tehlike

1793 Kasım ayı sonunda meydana gelen yön değişikliğinden itibaren, burjuvazinin çıplak kollulara vermiş olduğu tavizleri giderek geri almasıyla birlikte sağa doğru süregiden bir salınım olmuştu. Daha sonra bu aleni gelişme Danton'un idamı ve yandaşlarının politik tasfiyesiyle birlikte birdenbire tartışılır oldu. Bu, devrimin ve onunla birlikte Robespierre'in sağa kayışının son bulduğu ve devrimin yeniden rayına oturduğu anlamına mı geliyordu? Robespierre'in Danton'la ortaklığı çabucak düzeltilen geçici bir yanılma mıydı? Hayır! Danton'un tasfiye edilmesi, gericiliğin kabarışını pek yavaşlatmadı. Olsa olsa gericiliğin kaydettiği ilerlemeyi birkaç hafta için kamufle etti.

1794 yılının bu ilk aylarında cumhuriyet iki zorlu ve çelişkin güç arasında sıkışıp kaldı: bir yanda, yüksek fiyatlar ve kronik yiyecek maddesi kıtlığından çeken, şaşkınca da olsa devrimin daha ileri götürülmesini isteyen sansculotte'ların sınıfsal baskısı; ve diğer yanda, çıkarları uzun süredir devam eden ekonomik ve politik diktatörlükten zarar görmekte olan aristokrasinin ve ruhbanların kalıntılarından tutun burjuvazi ve zengin köylülüğün bir kesimine kadar

çeşitli saflardan oluşan heterojen bir kitleden gelen ve devrimin geri çekilişiyle beslenip hız alarak her geçen gün güçlenen, beraberinde karşı-devrimi ve gericiliği getiren baskı.

Böylece kamu selamet hükümeti kabaran iki duygu arasında kaldı; bu duyguların kökleri ifadesini Hébertizm ve Dantonizm'de bulan yüzeysel dışavurumlardan çok daha derinlerdeydi. Kamu selamet hükümeti hem sağdan hem de soldan gelen bir tehditi karşılamak zorundaydı. Bu ikisi içinde devrimci burjuvaziyi daha fazla korkutan soldan gelen tehlikeydi. Convention üyesi ve Robespierre'in çok yakın arkadaşı olan René Levasseur, *Anılar*'ında *(Mémories)* en fazla korku duyulan düşmanın aşırı devrimciler olduğu fikrini açıkça belirtmektedir. Fakat Montagnard burjuvazi kitle öncüsüyle mücadele etmek ve sansculotte'lara vermiş olduğu tavizleri geri almak isterken, kapıları da kralcı karşı-devrime açmak istemiyordu. Kendilerini iktidara getiren ve servete kavuşturan devrimin kazanımları onlar için kutsaldı. Çıplak kolluları politik sahneden silip atmak istiyorlardı; kendilerinin uzaklaştırılmasınaysa izin veremezlerdi.

Devrimin geri çekilişini, karşı-devrim derekesine düşmesin diye kontrollü bir tempoda tutmak zorunda kalmalarının nedeni budur. Onları korkutan Danton'un kendisi değil, daha çok, Danton'un destek gördüğü fakat kendisi için de bir tehdit oluşturan gerici ve karşı-devrimci bir kabarıştı.

İktidarda bulunanlar, tribün'ün [Danton'un], Billaud-Varenne'in deyişiyle, «tüm karşı-devrimciler için bir toplanma noktası» haline gelebileceğinden korkuyorlardı. Amerikan hükümetinin temsilcisi Gouverneur Morris, kendi Dışişleri Bakanı Randolph'a 15 Nisan'da yazdığı bir mektupta bu rahatsızlığı dile getiriyor ve Dantonist'lerin kralcı hizbi oluşturduklarını belirtiyordu; oysa bu, o sıralarda sadece potansiyel bir gelişmeydi. 31 Mayıs 1793'te Girondinler de genelde kralcı kampta yer almamışlar, fakat Dağ'a muhalefetleri onları hızla bu yöne sürüklemişti. Danton Girondinler'in tarihsel rollerini yükleniyordu. Kitleden gelen baskıya direnerek ve kitle öncüsüne saldırarak, gericilik ve karşı-devrimin tüm heterojen güçlerini kendi çevresinde toplamaya yönelmekteydi.

Yine, dışardan gelen tehlike atlatılmış olmasına rağmen, savaş, ne içte ne de dışta kazanılmış değildi. Vendée hâlâ tam bir kontrol altında değildi. İngiliz düşman denizde olduğu gibi karada da hâlâ yenilgiye uğratılmamıştı. Bir buçuk milyon kişiden oluşan bir ordunun donatılması ve güçlü bir donanmanın yaratılması için harcanan muazzam çabalar henüz sonuç vermemişti. Baharın gelişiyle birlikte yeniden sefer açılacaktı ve galibin zafer alametleri ufukta görünmekteydi; ama hâlâ kazanılacak birşey olarak duruyordu.

Ve savaş kazanılmaksızın devam ettiği sürece, devrimci burjuvazi aşırı şüpheci davranmak ve her türlü karşı-devrimci adım yavaş ve sessiz olmak zorundaydı. İki nedenden ötürü: birincisi, sansculotte'ların desteğine, 1793 yazındaki kadar olmasa da bir ölçüde hâlâ ihtiyaçları vardı. Onları sopalarla dağıtacak noktaya henüz ulaşmış değildiler; açık gericiliğin zamanı henüz gelmemişti. Hébertist liderlerin tasfiyesi, gidebilecekleri en ileri noktaydı. Hatta bunun bile bazı riskleri vardı. Bu hareketi başlatanların niyetlerini biraz fazlasıyla açığa vurmuştu.

İkincisi, karşı-devrim, bir yıl öncekine nazaran daha az olmakla birlikte hâlâ bir tehdit oluşturuyordu; çünkü askeri harekâtların güvenliğini tehlikeye sokacak bir konumda bulunuyordu. Karşı-devrimciler, cumhuriyet tam dış düşmanla hesaplaşma sürecindeyken onu pekalâ arkadan hançerleyebilecek güçteydiler. 1794 Nisan'ında Montagnard burjuvazinin yapmak zorunda olduğu ilk şey savaşı kazanmaktı. Hébertist'lerin tasfiye edilmesi güçler dengesini çok ani bir biçimde bozmuştu. Bu olay, sansculotte'ları dağıtmış, felç etmişti; oysa aristokratları sevince boğmuş, cüretkârlıklarına yeni bir can vermişti. Küstah zaferleriyle şişinmelerine izin verilecek miydi? Devrimci burjuvazi hasarı en aza indirmek ve dengeyi yeniden kurmak zorunda olduğunu anladı. Böylece Dantonist'lerin talep ettikleri gibi Pache ve diğerlerini giyotine göndermek suretiyle baskıyı genişletmeyi reddettiler ve de tersine, Danton ve kliğini idam sehpasına göndererek, Hébert'in düşüşünü politik sermaye haline getirmeyi planlayan sağ kanatçılara karşı harekete geçtiler.

Danton'un suçu, kısaca, devrimci burjuvazinin nazarında, çok hızlı gitmesi ve seçimini çok çabuk yapmasıydı; bir-

kaç ay erken «haklı» olmuştu. Barère'in görüşüne göre, Camille Desmoulins'in gazetesi «erken gelişmek suretiyle bir parça zarar» vermişti. «Merhametli» olabilmek için önce «fatih» olmak gerekliydi.

Fakat devrimci burjuvazinin Danton'dan tek şikâyeti, onun zafer anının gelmiş olduğunu sanması değildi. Onu aynı zamanda zafere karşı bir tertip içinde olmakla, dış düşmanla uzlaşmacı bir barış sağlamak için fırsat kollamakla suçladılar. Barère, «barıştan sözetme cüreti göstermiş» olanlara ateş püskürüyordu. Danton, aynı zamanda, bir «bağnaz» olmadığı için, İngilizlere karşı ticaret, denizcilik ve sömürge üstünlüğü uğruna, zafer kazanılana kadar bir ölüm kalım mücadelesi vermeye isteksiz olduğu için öldü.

2. Dantonist'ler İstedikleri Herşeyi Yapabileceklerini Sanıyorlar

Dantonist'ler Hébertizm'in bastırılışını kullanmak için ellerinden gelen herşeyi yaptılar. Robespierre, Danton'la güçbirliği yaptığı ilk birkaç gün içinde bu durumu farketti, kendini satışçı tribün'ün (Danton'un) kenetlerinden bir biçimde ayırmaya ve sola bazı garantiler vermeye zorlandı. Dantonist'ler, devrimin, Robespierre'in belirlediği tempoda geri çekilmesini istemezler ve acelecilikleri nedeniyle karşı-devrimcilerin elinde oyuncak olmaya başlarlarsa onlara karşı sert önlemler almak zorunluluğu doğacaktı. Ve uyarı yoluyla ilk saldırı, cılk üyelerine yöneltildi. Hébert'e karşı harekete geçilmeden önce Proly'e vurulması gibi, Danton'a el uzatılmadan önce Philippe Fabre d'Eglantine'a karşı saldırıya geçildi. Hindistan Şirketi skandalı iyi bir bahane olarak gündeme getirildi ve Fabre hapse atıldı.

Fakat bir süre için olaylar bununla sınırlı kaldı. Ne Danton ne de Camille Desmoulins rahatsız edildi. Fabre d'Eglantine'i hapiste tutmak suretiyle Robespierre, Danton'un yakasını elinde tuttu. Tribün (Danton) böylece nötralize edilince sola karşı daha güvenli bir biçimde harekete geçebilir ve esas düşman olan Hébertizm'e karşı nihaî saldırısını hazırlayabilirdi. Zaman zaman Dantonist'lere hizaya girmelerini hatırlatması gerektiğinde yapacağı tek şey, kafalarının

üzerinde sallanan Demokles kılıcını biraz oynatmaktan ibaretti. Örnekse, Saint-Just 26 Şubat günü Convention'a, «hoşgörülüler»e karşı iğneli imalarla dolu bir bildiri okudu. Zekice bir taktikti bu; çünkü Hébertist'leri yetkililerin gerçek niyetleri hakkında yanılttı ve ayrıca onlarda, gösterilen düşmanlığın esas olarak sağ kanadı hedef aldığı izlenimini uyandırdı.

Fakat Hébertizm'in tasfiye edilmesi, Dantonist'lerin kafasını, kelimenin tam anlamıyla allak bullak etti. 1793 Kasım'ının sonundaki çizgi değişikliği sırasında olduğu gibi birden başları döndü ve duruma hâkim olduklarını sandılar. Zafer kazanmış gibi konuşmaya ve davranmaya başladılar. Tutuklanan Hébertist'lerin kellesi, Pache ve Bouchotte'la hâlâ görülecek eskiden kalma hesapları olan Danton'un yakın çevresindeki kişileri tatmin etmiyordu. Savaş Bakanlığı'nı yöneten gruba el çektirmek ve onların yerini almak istiyorlardı.

19 Mart günü François Bourdon (de l'Oise) «Kamu Selamet Komitesi'nde patladı ve tarifsiz bir öfkeyle üç adamın kellelerini istedi.» Sözünü ettiği kişiler şüphesiz Pache, Bouchotte ve Hanriot'ydu. Collot d'Herbois bu isteğe «öylesine hiddetle karşı çıktı ve Carnot'dan öyle büyük bir destek gördü» ki Bourdon «o gece garanti tutuklanacağını» düşündü. *(Le Moniteur)*

Ertesi gün, ayın 20'sinde, bu uyarıları dikkate almayan Dantonist'ler 17 Aralık'ta denemiş oldukları ve kendilerini şaşkınlığa götürmüş olan hareket yönünde yeni bir girişimde bulundular. François Héron adında gayet güçlü bir polis görevlisinin şahsında Genel Güvenlik Komitesi'ne ikinci kez saldırmaya cesaret ettiler. Saldırıyı başlatan yine Bourdon (de l'Oise) idi. Convention onun insiyatifine uydu. Héron'un tutuklanması kararlaştırıldı. Bir an için Dantonizm Meclis'te denetimi ele geçirmiş gibi göründü. Fakat Georges Couthon sakat haliyle kendini telaşla kürsüye taşıttı. Robespierre onu yakından izliyordu. Couthon şöyle dedi:

> Ülkeyi parçalamak isteyen bir hizip şimdi son nefesini veriyor; fakat diğeri hevesinin kırıldığını ortaya koyan tek bir belirti bile göstermiyor... Bunlar birinci hizbin düşüşünü kendileri için bir çeşit zafer olarak görmek istiyorlar... Eğer Convention... gücünü, bir hizbi ez-

dikten sonra diğerini bastırmak için kullanmaya istekliyse, ülke emniyette olacak.

Héron'un tutuklanma emri kaldırıldı; Pache ve yoldaşlarının hayatları garanti altına alındı.

Dantonist'lerin kendilerine duydukları endişe verici güven Paris'le sınırlı değildi. Aynı şey eyaletlerde de görülmekteydi.

Nisan başında Robespierre, genç Marc-Antoine Jullien'i Bordeaux'ya, buradaki görevli milletvekilleri Jean Tallien ve Claude Ysabeau'nun sağa kaymalarıyla birlikte ağır biçimde tehlikeli bir hal alan durumu kurtarması için göndermek zorunda kaldı. Delikanlı ayın 10'unda Bordeaux'ya varır varmaz «ılımlılar»ı, «devrimci önlemlerin şiddeti»yle tehdit eden bir konuşmayı oradaki kulübe onaylattı.

Lyons'daki durum daha da endişe vericiydi. Burada, kurnaz ve ince bir politikacı olan Joseph Fouché, devrim kitlelerce karşıkonulmaz biçimde ileriye götürüldüğü sürece onun ön saflarında yer almıştı. Fakat gericilerin kazanmak üzere olduklarını hissettiği gün bir an bile duraksamaksızın ceketini değiştirdi. Fakat çizgiyi çok hızlı değiştirmekle hata etti. Bir iki gün önce tehlikeli biçimde Robespierre'in önünde duruyordu; çizgi değiştirdikten sonra, korkunç biçimde onun gerilerine düştü. Adımlarını uydurmada bu denli beceriksiz olduğu için Robespierre onu bağışlamadı.

16 Mart'ta Hébertist liderlerin tutuklandıklarının bildirilmesiyle birlikte Fouché, uyarıda bulunmaksızın Lyons'daki Jacobin'lere çullandı. Kurmuş olduğu 32 komiteyi 9'a indiren bir kararname çıkardı; bu komitelere «ezici bir yük», «halkımızı kemiren politik kanser» diyordu. İlerici yurttaşların baskısından uzak kalsınlar diye idari bölge yönetimini ve ceza mahkemesini şehir dışına taşıttı.

Hébertist'lerin idam edildiklerinin bildirilmesiyle birlikte, 26 Mart günü yeni bir saldırı başladı. Fouché ve iki meslektaşı Paris'teki «tertip» bahanesini Lyons emekçilerini ezmek için kullandılar. «Gözü dönmüş bir anarşi ve fesat merkezi» dedikleri kentteki halk derneğini kapattıklarını ilan ettiler.

Paris'teki yetkililer Lyons üzerinde karşı-devrim hayaletinin dolaştığını gördüler ve derhal tepki gösterdiler. Ayın 27'sinde Kamu Selamet Komitesi, halk derneğine yönelik muamelenin durdurulmasını emretti; Fouché Paris'e çağrıldı yerine başkası geçirildi. 31 Mart günü Robespierre, Jacobin Kulübü'nde öfkeyle Fouché'nin ihanetini açığa vurdu. Daha sonra, 11 Temmuz günü yine Jacobin Kulübü'nde onu «cinayet»le suçladı.

Hébertizm'in tasfiyesi sadece Lyons'da değil tüm Fransa'da karşı-devrimin ayranını kabarttı. Chaumont, Lyons-le-Saunier ve Angers'de görevli milletvekillerinden gelen raporlar tehlikeyi betimliyorlardı. Hébert'in ölümü devrimde bir çatlak meydana getirmişti ve karşı-devrimin bu çatlaktan sızması tehlikesi vardı. Ve burjuvazinin yönetici kesimi bu çatlağı Danton'un kellesiyle tıkamaya çalıştı.

3. «Barıştan Sözetme Cüreti mi?»

Devrimci burjuvazinin Danton'a öfkelenmesinin daha ciddi bir başka nedeni, onun barış için ajitasyon yapmasıydı. Devrimci burjuvazi derme çatma bir uzlaşmayla savaşa son vermek ya da Manş boyunca düşman üzerinde açık bir üstünlük sağlamadan silahları bırakmak niyetinde değildi. Sansculotte eşitlikçiliğinden bıkmışlardı, terör ve denetimli ekonomiden yavaş yavaş vazgeçiyorlardı, fakat «kamu selameti» rejiminin dezavantajlarına bu rejim erken doğmuş bir barışı engellediği sürece katlanabileceklerdi.

22 Ocak'ta Barère, konusu «Barıştan sözetme cüreti mi?» olan bir konuşma yapmıştı. 1 Şubat günü, «politik hayırseverlerimizden bugünlerde sıkça işittiğimiz barış» önerisine karşı öfkeli bir konuşma yaparak saldırısını tekrarladı: «Barış yanlılarına sesleniyorum; cumhuriyetin düşmanları silahlarını bıraktılar mı ki?»

Dürüst Robespierre fikirlerini değiştirmek zorundaydı. Burjuvazinin devrimci kanadına da, sansculotte öncüye de sırtını dönemezdi. Ve barış yanlısı hareket, devrime bağlılığı şüpheli kişilerden oluşmaktaydı. Ayrıca, İngilizlerin inatçılığı ve Prusya'nın barış için yaptığı sondajların başarısızlığa uğraması, onu, uzlaşmacı bir barışın şimdilik olanaksız ol-

duğu sonucuna vardırmıştı. Bu nedenle Ocak ayının sonunda Danton'un pasifizmiyle bağları ansızın kopardı ve «bağnaz» Barère'le birleşti. Her zamanki gibi kendisini biraz ileri gitmiş hissetti ve barış sağlama yönünde atmış oldukları çeşitli adımların izlerini silmek istedi. Convention üyelerinden Marie-Antoine Baudot, kendi yazdığı *Tarih Notları*'nda *(Notes historiques)*, «Danton, toplantıların sırrını sadece Robespierre'in bilmesini sağlamak için öldürüldü» iddiasında bulunur. Sözü geçen toplantılar Danton ve Robespierre'in İngiltere'nin barış önerilerini tartıştıkları toplantılardır. Maximilien [Robespierre], ayın 30'unda bir kısım yandaşını da büyük bir şaşkınlığa boğarak İngiliz halkına karşı saldırgan, ateşli bir konuşma yaptı. Bundan böyle bu halkı, başındaki hükümetten ayırdetmeyecekti; ikisinden de eşit derecede nefret ediyordu. Savaş yanlılarının zaferine bir katkı da Pitt'ten geldi: Saint James'de yapılan, kralın da hazır bulunduğu özel bir meclis toplantısında, Fransa'nın «topyekûn yıkıma uğratılması gerektiği sonucu»na varmıştı; ona göre Fransa'nın «yeryüzünden silinmesi» zorunluydu. Bu karar 10 Mart tarihli *Le Moniteur*'da yayınlanınca Kamu Selamet Komitesi'nin üyelerinin büyük bir çoğunluğunun İngiltere'ye yönelik tutumları sonuçta sertleşti.

O halde barış sorunu devrimci burjuvazinin Danton'la bağları koparmasında belirleyiciydi. Tribün [Danton] Hébert'in düşüşünden sonra iktidarı ele geçirmiş olsaydı —ki buna ulaşmaktan uzak değildi— Danton'un 1793 Temmuz'unda Kamu Selamet Komitesi'nden çıkarılmasından itibaren izlenmiş olan ölümüne savaş politikasının tamamen değiştirilmiş olacağından şüphe edilemez.

4. Danton'un Tasfiyesi Hakkında Tereddütler

Danton'un tasfiyesi yine de hafife alınacak birşey değildi. Hatalarına ve prestij kaybına uğramış olmasına rağmen, bu davudî sesli dev hâlâ büyük bir doğal ve politik güçtü. Ve yaptığı bütün demagojiye rağmen bir düzen gücüydü. Onu devirmek kitlelere karşı önemli bir dayanak noktasını ve işe yarayabilecek bir «ılımlılık» öncüsünü kaybetmek anlamına gelecekti. Çıkarların böylesine çatışmasıyla yüzyüze

gelen iktidardakiler ne yapacaklarını bilemediler. Fakat savaşı sonuna kadar götürme konusundaki kararlılıkları ve karşı-devrimden duydukları korku tüm diğer kaygılarına üstün geldi. Danton kurban edildi.

Robespierre bu kez de, diğer zamanlarda olduğu gibi, devrimci burjuvazi adına hareket etti. Fakat davranışındaki kişisel kaygılar da açık seçik görülebilir. Kendisi, esasta Danton'a Kamu Selamet Komitesi'nin diğer üyelerinden çok daha yakındı. Fakat ikisi de herşeyi kendi hesaplarına yapmak istiyorlardı. 1793 Kasım'ı sonunda meydana gelen dramatik olaylardan beri Robespierre, Fransa'da, karşı-devrime yolaçmaksızın düzeni sağlayabilecek tek kişinin kendisi olduğuna inanmaya başlamıştı ve kendini önceden belirlenmiş bu görevin önemine kaptırarak en ufak bir meydan okuma belirtisi gösterenlere karşı bile derhal saldırıya geçmekteydi.

Fakat tribün'ün [Danton'un] tasfiyesine bulaşmasında kişisel başka nedenler de vardı. Birbirlerine hiç benzememelerine rağmen, iki adam arasında güçlü bir bağ, bir inanç bağı vardı. Danton ve Robespierre aynı yolda yürümüşlerdi ve birbirlerini desteklemek çıkarları gereğiydi. Carnot, Cambon ve Lindet gibi adamlardan farklı bir soydan geliyorlardı. Ve devrimci burjuvazinin teknisyenleri karşısında devrimin bu iki büyük politik şahsiyeti sıkı durmak zorundaydılar.

İkisi de kendilerini birbirine perçinleyen zoraki dayanışmanın gayet iyi farkındaydılar. Bu yüzden uzun süre kopuşmaya gitmekte duraksadılar. Danton fazla ileri giden arkadaşlarını zaman zaman yumuşatmaya çalışırken, Robespierre de, kendi payına, Danton'un işini olabildiğince kolaylaştırmayı sürdürdü. Fabre d'Eglantine'i tutuklatmış, fakat Danton'a dokunmamıştı.

Ocak ve Mart ayları arasında Danton'la Robespierre kendi aralarında sayısız görüşme yaptılar. Ortak arkadaşları bir uzlaşma sağlamak için girişimlerini artırdılar. Pazarlıklar son ana kadar sürdü. Görüşmeler 22 Mart günü, Danton'un tutuklanmasından 8 gün önce, Claude Humbert adlı bir bakanlık görevlisinin evinde yapılan bir toplantıyla doruğuna ulaştı. Savaş Bakanı'nın vekili Jean-Louis Villain Daubigny, olayın canlı tanığı olarak orada olanları aktarmıştır: Danton, Robespierre'den kendisiyle uyuşmasını rica etti. Uzlaş-

ma —en azından görünüşte— tamdı. Toplantı kucaklaşmayla son buldu.

Kamu Selamet Komitesi'nde Danton'un tutuklanması önerildiğinde Robespierre'in ilk tepkisi karşı çıkmak oldu. Onu terk ettiğinde, birlikte arabayla kır gezintisi yapmalarının üzerinden 24 saat bile geçmemişti.

Sonunda Robespierre'in kişisel ve politik kızgınlığı kuruntularına üstün geldi. Hiçbir şeyi unutmayan bir adam için Danton'un karanlık kariyerine ait çeşitli olayları hatırlamak kolaydı. Daha birkaç ay önce onunla ittifak kurmasına engel oluşturmayan belgeleri, hazmı kolaylaştırılmış bir halde, şimdi, iddianameyi hazırlayabilmesi için Saint Just'e veriyordu. Ama ne kadar acı bir kopuştu bu! 31 Mart'ta, tutuklanma gecesinden bir sonraki gün, Convention'a neredeyse soluğu kesilircesine, «bu acıklı şiddet hareketleri arasında kaydedilmesi gereken kahramanca fedakârlıklar»dan sözediyordu. Acı duymak için gerçekten de geçerli bir nedeni vardı. Danton'un ölümüyle birlikte Robespierre «teknokratlar»ın ve düşmanlarının oluşturdukları koalisyonun karşısında tehlikeli biçimde tek başına kalıyordu. Kritik bir görüşme sırasında Danton'un Robespierre'e şöyle dediği söylenir: «Birbirimizden koparsak Robespierre, 6 ay içinde bizzat sana karşı saldırıya geçerler.» Danton'un ölürken şu kâhince sözleri ettiği ağızdan ağıza söylenegelmiştir: «Robespierre'i beraberimde götürüyorum. Robespierre peşimden geliyor.»

5. Gittikçe Zayıflayan Güçlü Bir Hükümet

Hébertist'lerin ve Dantonist'lerin tasfiye edilmeleri, anılageldiği üzre «hiziplerin düşüşü», Kamu Selamet Komitesi'ni sadece görünüşte güçlendirdi. Gerçekte ise bu kanlı olaylar onun tehlikeli biçimde zayıflamasına sebep oldu. Üzerinde oturdukları dalı kesmişlerdi. Komün ve Savaş Bakanlığı'nın halk adamlarından oluşan liderlerini giyotine göndermek ve kitle hareketinin organlarını ezmek suretiyle devrimi en önemli destekten yoksun bırakmışlar, sansculotte'lar arasına kuşku ve umutsuzluk tohumları saçmışlar ve böylece aristokratları sevince boğmuşlardı. Dantonist'lerin idam edilmesi bu etkileri telafi etmeyi sağlamamıştı. Çıplak kolluların güve-

nini yeniden kazanmak bir yana, yapılanlar onların keyfini tümden kaçırdı. Ulaşılan tek şey, hükümetin düşmanlarının sayısının artması oldu. Karşı-devrimi intikam alma planından caydırmadı; dahası, ters etki yaptı ve devrimin liderleri birbiri ardısıra kan dökme şöleninde yokoldukça karşı-devrimcilerin cüreti arttı. Birbirlerine, sıranın Robespierre'e geleceğini ve böylelikle Jacobinizm'in tamamen yokolacağını söylüyorlardı.

Hükümet iki ayrı taraftan gelen muhalefetin arasında kaldı. Bir yanda güvensiz, düşman, geri çekilmiş, üzerine belirsizlik ve yorgunluk çökmüş, süregelen kıtlıklar ve hayat pahalılığı nedeniyle öfkeli ve sola karşı girişilen hükümet darbesinin anısı en ileri unsurları arasında hâlâ tazeliğini koruyan sansculotte'lar; öte yanda her geçen gün biraz daha açığa çıkan karşı-devrimci ve gerici tırmanış. Bu iki yanlı süreç, yüzeyde, parlamenter düzeyde, Hébertizm'i —Fouché ve Collot d'Herbois— ve Dantonizm'i —Bourdon (de l'Oise)— yaşatanların entrikaları ve sağlı sollu darbeleri biçimini aldı. Bu kişiler yoldaşlarının öcünü almak istiyor fakat aynı kaderi paylaşmaktan çekiniyorlardı. Bu arada «Ova» ya da «Bataklık»ın pasif milletvekilleri, kendilerini sinirli bir sessizliğe itmiş olan Terör'e son verme telaşı içindeydiler. Robespierrist diktatörlüğün aşağıladığı ya da tehdit ettiği herkes, intikam almak için, Kamu Selamet Komitesi içindeki çatışmalardan yararlanmaya çalıştı. Böylece hükümet komiteleri toplumsal temellerinin daraldığını, desteklerinin azaldığını, izleyecekleri ve gittikçe daralan yolda tehlikeli engellerin biriktiğini gördüler.

Komite kendini sağlama almaya, otoritesini kaba güç ve yalanlarla pekiştirmeye çalıştı. Hiziplerin düşüşünden sonra Komite'nin maskeli diktatörlüğü yarı açık bir hal aldı. Her yönden gelen tehditlerden sakınmak zorunda kalırlarken sol kanat muhalifleri ve sağ kanat düşmanları utanç verici, gülünç ve meşum bir senaryo içinde biraraya getirdiler. Bu senaryo, daha sonra, Stalin'in savcısı Vişinski'ye esin kaynağı olacaktır. Robespierre'in sözcüsü Saint-Just'ün 10 Mart 1794'te Convention'da «hainler»e karşı yaptığı çılgınca konuşmayı, insan, gülmeden ve yüzü kızarmadan okuyamaz. Ve bu sadece bir başlangıçtı. Hükümetin baskısı, ayrım gös-

termeksizin, kitle öncüsüne ve karşı-devrime, Hébertizm'in ve Dantonizm'in kalıntılarına, bu arada çok zayıf bir şüphe üzerine tamamen zararsız bireylere karşı kör bir biçimde yöneldi. Örnekse, Bayonne'da bir nakliyeci, tiyatroda bir milletvekiline ait locayı karısıyla birlikte «eşitlik adına» kullanmak için açtırdığı gerekçesiyle giyotine gönderildi. 25 Haziran'da, Paris'te Devrim Mahkemesi bir ev kadınını başka şeylerin yanısıra, «kasap dükkânının önünde karışıklık çıkarmak»tan suçlu bularak ölüme mahkûm etti. 17 Haziran günü aralarında çocukların ve kadınların da bulunduğu 53 kişi, Robespierre ve Collot d'Herbois'yı katletmeye «teşebbüs» iddiasıyla idam sehpasına gönderildi. Ayın 14'ünde, Convention'da raportör Elia Lacoste, suçlamaların hepsini, Saint-Just'ün yaptığı gibi bir birleştirmeyle, kralcı bir casus olan Baron de Batz'ın «tertip» girişimine dahil etmişti. Başlangıçta sadece aristokratları hedef almış olan baskı giderek öncü militanlara karşı kullanılmaktaydı. 10 Haziran'da çıkarılan bir yasayla, başkalarının yanısıra, «devrimin ilkelerini, yasaları veya hükümetin aldığı önlemleri yanlış ve haince uygulayarak kötüye kullanmak suretiyle... Fransa'nın düşmanlarının planlarına alet olan» kimseler giyotinle idama mahkûm edildiler.

11 Haziran ve 27 Temmuz arasındaki birkaç hafta içinde Devrim Mahkemesi 1.285 ölüm cezası verdi. Köşeye sıkışmış diktatörlüğün kurumlaştırdığı Büyük Terör, sansculotte'ların iradesinden kaynaklanan ve onların denetimindeki 1793'ün halk Terör'üyle hiçbir ortak yan taşımıyordu. Bu terör manzarası karşısında, devrimci şiddetin savunucusu ve geleceğin komünarlarından Gustav Tridon duyduğu nefreti dizginleyemiyordu:

> Terör, aşırı devrimcilerin ölümünün hemen ardından doruk noktasına varıyor. Onlarla birlikte, heyecan verici, açık Terör öldü... O, güçlülere saldırıyor ve sadece insani ilkenin savunulması için vuruyordu. Şimdi... Terör kasvetli, karanlık ve soğuk, bitmek bilmeyen bir ayin gibi. Bu iki yüzlü Terör, çakırkeyif sakaları, sarhoş neferleri, kadınları ve çocukları Moloch'un(*) ayaklarının dibinde kurban ediyor.»

(*) **Moloch**: Ammoni'lerin ve Fenikeli'lerin çocuk kurban ettikleri bir tanrı. /çev./

Hükümet tehlikeli biçimde zayıflamış, içerden yıpranmıştı. İki komitenin üyeleri aralarındaki birlik görüntüsünü o ana kadar korumuşlardı; fakat şimdi uzun süredir baskı altında tutulan ayrılıklar açığa çıkıyordu. Ülke düzeyinde gizil kalan politik kriz Kamu Selamet Komitesi'nin içinde baş vermeye başladı. «Teknokratlar»ı Robespierre'e bağlayan anlaşma çatladı. Zorunluluğun ötesinde hiçbir kişisel sempati bu çatlağı doldurmadı. Robespierre herbirini kendi alanında otorite yapan uzmanlaşmış bilgiyi çalışma arkadaşlarına veremiyordu; onlar da desteğini kulüplerden alan ve teknik olarak yetersiz bu politikacının müdahalelerine artık dayanamıyorlardı. Barère, Cambon ve Robespierre arasında eski anlaşmazlıklar için için yaşamaya devam ediyordu. 1792 Kasım'ında Cambon, uygun bir fırsat çıktığında Cromwell rolünü oynamaya özenenlere karşı saldırıya geçti. Hiçbir şeyi unutmayan Robespierre bunu da unutmadı, Barère, daha sonra, «Robespierre benden nefret ediyordu» demiştir.

Carnot ve Robespierre arasındaki ilişki de pek iyi değildi. Carnot, Kamu Selamet Komitesi'ne Barère'in ısrarıyla kabul edilmişti. Ve Robespierre bu durumu isteksizce kabullenmişti; çünkü hükümet komiteleri için askeri bir uzman vazgeçilemezdi. Neredeyse bir yıl boyunca iki adam birbirlerine katlanmışlar, yanyana oturmuşlar ve her geçen gün birbirlerinden biraz daha nefret etmişlerdi. Robespierre ve Lindet arasındaki ilişkiler de aynı ölçüde sağlıksızdı.

Fakat bu kişisel antipatiler, bu farklı adamları birbirine bağlayan çıkar birliğini sarsamıyordu. Burjuvazinin aynı kesimine hizmet ediyor ve aynı düşmanlarca tehdit ediliyorlardı. Birlikte kazanmak ya da birlikte ölmek durumundaydılar. Fakat çıkarları farklılaştığı gün, eski düşmanlıklar tekrar yüzeye vurdu ve gün ışığına çıktı.

6. Düzenin Sağlanması Hakkında İki Anlayış

Sınıfların lütufkâr arabulucusu, üstün uzlaştırıcı, burjuvazi ve çıplak kollular arasındaki anlaşmazlıkları en aza indirmede uzman, küçük burjuva Robespiere'in gerisinde bir başka kişilik yatıyordu. Onda; uzun vadeli perspektiflere sa-

hip, karışıklıklara yukarlardan bakan, burjuva sınıfının üstün çıkarlarının daima bilincinde, bir Cromwell ya da bir Bonaparte'ın özelliklerin taşıyan bir *homme fort* /güçlü adam/, bir devlet ve düzen adamı olma isteği vardı. Birkaç yıl boyunca bu ikinci kişilik birincisinin gölgesinde kalmıştı. Yine de bu kişilik arada bir açığa çıkıyor ve muhalifleri ondaki Cromwell çırağını ve diktatör adayını farkediyorlardı.

1794 baharında Robespierre'in kişiliğinde uzun süredir bastırılan iktidar damarı, küçük-burjuva yatağından adım adım ayrılmaya başladı. Robespierre'in büyük planı oluşmaya başlıyordu. O ne istiyordu? Kafasında yatanları tamamen açıklığa kavuşturmadan öldü; yine de bize bazı ipuçları bıraktı: 26 Mayıs 1794'te Convention'da yaptığı bir konuşmada «ahlâki ve politik dünyanın uyumu»nu yeniden sağlama konusunda dikkate değer bazı şeyler söyledi: «Şu anda elverişli fakat belki de benzersiz bir an yaşıyoruz. Bugünkü denge durumunda özgürlüğü pekiştirmek de, kaybetmek de kolaydır.»

Robespierre, devrimci hükümetin gericiliğin kabarışı ile kitle öncüsünden gelen baskı arasında nasıl sıkışıp kaldığını görüyor, birini diğerine karşı dengelemeye çalışıyordu. Hiziplerin düşüşünden sonra başarı kazandığını düşündü. Fakat yapay olarak gerçekleştirilen bu nötrleştirmenin geçici ve güvenilmez bir durum olduğu anlaşılıyordu. Robespierre'in rüyası bu durumu pekiştirmek, sınıfların üzerine yükselmek, sınıflar arasında yetkili bir hakem olmak ve burjuva devrimini kralcı karşı-devrimden ve sansculotte'ların devriminden eşit ölçüde uzak bir noktada durdurmaktı. Virtüözlük gerektiren nazik bir süreçti bu. Robespierre'e göre bu konuda başarı umudu olan bir girişimi gerçekleştirebilecek tek kişi kendisiydi. Ve dahası, egemen Meclis kurmacasına zarar vermeksizin, Convention'un da onayıyla iktidarı bu şekilde kendi elinde toplayabileceğinden emindi.

Robespierre'in hiziplerin tasfiyesinde oynadığı rol ve bunu kendisi için bir avantaj haline dönüştürmesi, Convention üyelerinden Courtois'nın belirttiği gibi, onun meslektaşlarından «ayrılıp yükselmesi»ne yardımcı oldu. Levasseur, onun 31 Mart'ta yaptığı konuşmanın tipik olmayan niteliğine dikkat çeker: «Bu, Robespierre'in otoriter ve kibirli bir tonla yaptığı ilk konuşmadır. Öyle bir izlenim veriyordu ki, hiziplere karşı

elde ettiği başarı sanki başını döndürmüştü ve bir halk diktatörü, bir Marius(*) olmaya adaydı.» Ve Barère Anılar'ında *(Mémoires)* şöyle yazar: «1794 Mart'ından sonra Robespierre'in davranışlarında meydana gelen bir değişiklik dikkatimi çekti.»

Robespierre ve Carnot arasındaki anlaşmazlıkların bu dönemde başladığı görülür. 1 Nisan'da Carnot, Convention'a hükümetin reorganizasyonu için bir plan sundu. Yürütme Konseyi'nin ortadan kaldırılmasını ve kendi yetkilerinin güçlendirilmesini istiyordu. Bu öneri Robespierre'i öfkelendirdi ve iki adam arasındaki düşmanlık derinleşti.

Ne var ki bu öznel tepkiler hazırlanmakta olan dramı yeterince açıklamaz. Robespierre ve meslektaşları kesinlikle aynı görüşlere sahip olsalardı, merkezi politik sorunlarda kendi aralarında kesin bir uyum olmuş olsaydı, o zaman birbirlerini parçalamazlardı. Bölünmeyi düpedüz kişisel rekabetlere yormak, daha sonra göreceğimiz gibi, tamamen özgül sebeplerden kaynaklanan Thermidor hükümet darbesini açıklamak için yeterli değildir.

(*) **Marius, Gaius**: Romalı general, diktatör, İÖ: 155-86. /çev./

11. Thermidor (27 Temmuz 1794)

Çatışmanın kökeninde düzeni yeniden sağlamak konusunda iki farklı anlayış yeralıyordu. Hükümet eden komitelerin üyeleri, ulaşılması gereken genel hedef konusunda Robespierre'le mutabıktılar, fakat bunun için izlenecek yol konusunda ayrılıyorlardı. Robespierre, girişimini, dinin yeniden resmen yürürlüğe sokulması, yani bir devlet dininin kurulması ve dış düşmanla «şerefli» bir barışın sağlanmasına çalışılması gibi ikili bir temel üzerinde yükseltmek istiyordu. Hem ülke içinde, hem de ülke dışında teslim olmadan uzlaşma arıyordu. Devrimci burjuvazi de düzeni yeniden sağlamak istiyordu, fakat başka yollarla. Üstün Varlık İnancı *(culte de l'Etre suprême)* ve savaşın yönetilmesi konularında devrimci burjuvazi Robespierre'le anlaşmazlık içindeydi.

1. Üstün Varlık İnancı

Montagnard burjuvazinin Robespierre'e 1793 Aralığında Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyasını frenleme görevini neden verdiğini biliyoruz. Fakat onlar aynı zamanda fanatizme bir teşvik unsuru sunmaktan korkuyor, kilisenin intikam alacağı ve kiliseye ait mülklerin eski sahiplerince geri alınacağı düşüncesinden de tir tir titriyorlardı. Öyle ki, ibadet özgürlüğü denilen politikayı desteklemeleri, biraz duraksaya-

rak ve direnerek gerçekleşti. Cambon bu hareketin kitle hareketine darbe indirmesinden rahatladı ve hoşnut oldu, fakat dine doğru salınımın ölçüsünü de sınırlamaya çalıştı.

Hiziplerin düşüşünden sonra Robespierre hamlesini yapmak için cesaretini toparlayabileceğini hissetti. Ne de olsa yol açılmıştı. Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyasını başlatanlar ölmüşlerdi ve kitle hareketi de neredeyse ölmek üzereydi. Robespierre uzun süredir özenle büyük bir plan hazırlamıştı. Yaptığı iş, dinin resmen yeniden kurumlaştırıldığı güne, Tanrı'ya inancın, her yurttaşın vazgeçilmez yükümlülüğü olarak yasalara geçtiği, ateizmin yasa gereği suçlanabileceği zamana kadar tamamlanmış olmayacaktı.

Bu, Jean-Jacques Rousseau'nun vâzettiği ve Robespierre'in kendi amaçlarına uyacak biçimde uyarladığı «sivil din»di. Bu, sayısız politik avantaj sağlıyordu. Üstün Varlık İnancı'nın takdis edilmesi Hıristiyanlıktan vazgeçirme yanlılarının yenilgisini tamamlayacaktı. Halk kitlelerini, Akla Tapınma'dan Tanrı'ya Tapınma'ya zekice yönelterek, onları Hıristiyanlıktan vazgeçiricilere yabancılaştıracaktı. Ahlâkı (mülk sahiplerinin ahlâkını) yeniden sağlam bir temel üzerine, hiçbir (burjuva) toplumun(un) onsuz yaşayamayacağı bir temel üzerine oturtacaktı. Diğer bir bakış açısından, Üstün Varlık İnancı, henüz ruhbanları ya da vurguncuları olmayan yeni bir dindi. Burada yüksek bir rahibe de yer vardı. Bu yeri almak suretiyle Robespierre hem «ahlâk»ı, hem de kendi konumunu sarsılmaz bir temel üzerine koyacak ve askeri zaferlerinden ötürü kendilerine yüksek payeler edinmeye kalkışabilecek Cambot gibi hasımlarının konumunu da denetim altında tutabilecekti. Silah seslerini iktidarının temeli haline getiremiyordu; bu yüzden bir dinin temelini attı. Ve son olarak Üstün Varlık İnancı Avrupa için sağlam bir güvence oluşturacak ve sonunda Robespierre'in diğer ülkelerle görüşmeler yapmasını sağlayacaktı.

6 Nisan günü, Danton'un ölümünden birkaç saat sonra Robespierre, Convention'da «Ebediyet'e adanan bir *décadi* bayramı» fikrini öne sürdü. 7 Mayıs'ta Meclis şöyle bir kararname çıkardı: «Fransız halkı Üstün Varlığın mevcudiyetini ve Ruhun Ölümsüzlüğü'nü tanır.» Ayın 12'sinde tapınma yerlerinden «Akıl Tapınağı» sözcüklerinin çıkarılmasını ve ye-

rine «Üstün Varlığa» sözcüklerinin konulmasını kararlaştırdılar.

Dine muhalif olanlar yasanın gazabıyla tehdit edildi. 7 Mayıs kararnamesi «haksız ve amaçsız şiddet kullanarak» dini karışıklıkları tahrik edenlere yönelik bir madde içeriyordu. Böylece, Troyes'te canlı bir Hıristiyanlıktan vazgeçirme kampanyası açmış olan Rousselin adlı biri Devrim Mahkemesi'nin huzuruna çağrıldı.

Üstün Varlık şerefine gerçekleştirilen 8 Haziran bayramı Hıristiyanlıktan vazgeçiricilere karşı bir gösteri biçimine büründü. Şimdi karşısında savaştıkları canavar artık fanatizm değil, anti-dincilikti. Tuileires'ye bir Akıl heykeli dikmişler ve üzerini bir örtüyle kapamışlardı. Örtü «ateizmin korkunç pelerini»ni simgeliyordu: «Bu iğrenç görüntünün ön kısmında şu sözler yazılıydı: *Yabancıların yegâne umudu.*» Robespierre örtüyü tutuşturarak şöyle dedi: «Kralların ruhu tarafından Fransa'nın üzerine kusulan bu hilkat garibesi şimdi geldiği boşluğa dönmektedir.»

Üstün Varlık İnancı'nı uygulamak zorunlu değildi yalnızca. Aynı zamanda, herkes piskoposa saygı göstermek ve Tanrı'nın inayetine mazhar olduğunu da ikrar etmek zorundaydı. Robespierre, farkedilmeden, insan ile ilâhi kudret arasında bir tür aracı haline gelerek sıradan ölümlülerin üzerine yükseltildi. 8 Haziran bayramı onun kişisel olarak tanrılaştırılmasıydı. Kendisini Convention Başkanlığı'na atandırdığı gibi, yeni dinin ayinini yönetme şerefi de ona düştü. Elinde mısır başaklarıyla bezenmiş bir çiçek buketi ve ilk kez üzerinde halkın milletvekillerinin giydikleri üniforma olmak üzere, üç renkli kuşak ve başını gölgeleyen sorguçlarla ortaya çıkmadan önce Meclis'i ve orada toplanan kalabalığı bir süre bekletti. Convention'un hemen önünde tören alayının başında tek başına yerini aldı. Kalabalığın içinden «Yaşasın Robespierre!» sesleri yükseliyordu. Ve yeni «*Orpheus*»a (*) yöneltilen aşırı övgüler hemen hemen tüm kesimlere yayılıyordu.

Sansculotte öncü —Hébertizm'in yasaklanması ve saflarını zayıflatan yenilgi dönemlerinin moral bozukluğuna rağ-

(*) **Orpheus**: Yunan mitolojisinde, lir çalarak Pluto ve Persephone'yi cezbedip Hades'in elinden kendi karısı Eurydice'yi kurtarayazan şair ve müzisyen. /çev./

men varlığını koruyabildiği yerlerde— onlara katılmadı. Paris şubeleri yeni inancı oldukça soğuk karşıladılar. Bunun garip Hıristiyanlık parodileri için bir fırsattan başka birşey olmadığını anladılar. Grand-Charonne'da yapılan bir Ebediyet Bayramı *(fête à l'Eternel)* sırasında, birisi dağ gibi birşeyin tepesine bir şişe koyup dibine de küçük bir veranda koydu. Ulusal temsilci Payan, çeşitli bölgelerde kutlanması gereken bayramı iptal etmek zorunda kaldı.

Nevers'de, 7 Mayıs kararnamesi ayaklar altında çiğnendi. Ve Le Havre'da öyle bir hoşnutsuzluk vardı ki, ulusal temsilci, Üstün Varlık Bayramı'na ancak dileyenlerin katılacağını ilân etmek zorunda kaldı.

Öte yandan din adamları duydukları memnuniyeti gizleyemiyorlardı. Kilise, Üstün Varlığı kendisi için kullanabileceğini anladı ve onun adına kendi dininin yeniden yerleştirilmesini talep etti. Hükümetin bayramlarını Katolik bayramlarına dönüştürmek onun için kolaydı. Hatta Robespierre, kilisenin yasal başkanı, eski kardinal Loménie de Brienne'le bir aracıyla ilişki de kuracaktı.

Devrimci burjuvazi durumdan tedirgin olmaya başladı. Başlangıçta müdahale etmemişlerdi; çünkü yeni din, hiziplerin düşüşüyle birlikte açılan politik boşluğun doldurulması bakımından kullanışlı olmuştu. Fakat artık oldukça soğuk davranıyorlardı ve yapılan işin ana hatları ortaya çıktıkça bu soğukluk da artıyordu. 8 Haziran'da maskelerini çıkardılar. Piskoposluğa karşı gürültülü bir gösteri örgütlediler ya da başkalarının böyle bir gösteriyi örgütlemesine izin verdiler. Gösteriye katılanların çoğu, liderlerinin ölümünün intikamını almak isteyen eski Dantonist'lerdi; komitelerin üyelerinden gizli bir destek görmedikçe kendilerini tehlikeye sokacak böyle bir gösteriye katılmazlardı.

Robespierre'in en ateşli muhaliflerinden biri Cambon'du. Kilise mülklerini ele geçiren kişi ve mâli diktatör olarak oynadığı ikili rol içinde Cambon'u en çok korkutan şey rahiplerden gelecek bir saldırıydı. Bu yüzden dinî bütçenin en aza indirilmesini önerdi. Üstün Varlığa karşı sessiz, fakat inatçı bir muhalefete girişti. Barère, 27 Haziran'da Convention'a fanatizm'in yeniden canlanması konusundaki endişelerini açık-

larken daha açık biçimde konuştu ve yeni dini kurumlaştıran kararnameyi suçlamakta duraksamadı.

9 Thermidor'un hemen öncesinde Üstün Varlık İnancı konusunda son bir çekişme daha oldu. Kamu Selamet Komitesi, 8 Haziran bayramı için dikilmiş olan Akıl heykelini yerinden kaldırttı. Piskoposluk bunun bir tecavüz olduğunu ilân etti.

2. Robespierre Askerî Zaferlere Karşı

Thermidor'dan hemen önce Robespierre'le meslektaşları arasında çıkan bir diğer sürtüşme savaşın yönetilmesi konusundaki anlaşmazlıktı. Bir yayılma savaşı için şartlar olgunlaşmıştı. İşgalci orduların gerçekleştirdikleri olağan yağmalama faaliyetleri dışında iki Benelüks ülkesinin tethedilmesi mâli açıdan mükemmel bir girişimdi. Belçika'da kilisenin elindeki servetler de Avusturyalı vergi yetkililerine ait olan herşey ulusal mülk ilân edildi ve nakit karşılığı satıldı. Fethedilen Hollanda (Pichegru 20 Ocak 1795'te Amsterdam'a girdi) ağır bir savaş tazminatı (100 milyon florin) ödemek zorunda kaldı ve 10 milyon florinlik bir haraç sağladı. Buna ek olarak 100 milyon florinlik bir ödünç vermek zorunda kaldı.

Carnot, Britanya'ya Manş Adaları üzerinden saldırıya geçme olanaklarını hesap ettikten sonra, Felemenk kıyılarına, Walcheren adasından başlayarak bir akın gerçekleştirmeye karar verdi. Bunu Londra'yı korkudan titretecek bir başka yol olarak düşündü. Fakat 10 Temmuz'da bu riskli plandan vazgeçmek zorunda kaldı. Gerçekte Robespierre plana karşı çıkmıştı. Dürüst Robespierre yayılma savaşlarını ya da askerî kahramanlıklar dünyasını asla desteklememişti. Zafer onu huysuzlaştırmıştı; çünkü birilerinin bundan politik olarak yararlanmalarından korkuyordu. «Teknokratlar» onu öfkelendirmek için askerî başarılarını tantanalı biçimde ilan ediyorlardı. Bertrand Barère orduların kazandıkları bazı başarıları her gün Convention'daki kürsünün tepesinden boru çaldırarak ilan ediyordu. Kendi deyişiyle bu «Carmagnole»lar, Maximilien'i çileden çıkarmak için düşünülmüştü.

8 Thermidor'da yaptığı son konuşmasında Robespierre, «zaferin taşıdığı tehlikeler»den sözetti. Görebildiği kadarıyla bu tehlikelerden kaçınmanın tek bir yolu vardı ve o da ba-

rışı yeniden sağlamaktı. Ona öyle geliyordu ki, diğer uluslarla ilişkide şerefli bir sonuca varmak, ülke içinde de şerefli bir sonuca ulaşılmasını sağlayacaktı. Böylece Danton'la ittifakları sırasında inceden inceye hazırlamış olduğu ve bir süre için vazgeçmek zorunda kaldığı plana geri döndü. O anki koşullar çok daha uygun gibi görünüyordu. Gerçekten de tüm ülkede, devrim sırasında zenginleşmiş olanlar arasında, düzen, istikrar ve barış yönünde derin bir arzu vardı.

Aynı bezginlik öteki kampta da görülmekteydi. Belçika'daki yenilgiler ve Avusturyalılarla Prusyalıların Polonya sorunuyla ilgili olarak besledikleri endişeler Koalisyon'u bir anlaşmaya zorluyordu. İlahî tapınmayı yeniden yürürlüğe koyan adamın kişiliğinde görüşmeye oturabilecekleri güçlü kişiyi bulduklarını sandılar. Bulundukları yerden devrimci hükümetin hiziplerin düşüşünden beri ne kadar zayıflamış olduğunu ve Robespierre'in de ne kadar istikrarsız bir konumda olduğunu göremiyorlardı. Onun 8 Haziran'da bir ilah olarak ortaya çıkması tüm kançilaryaları yanılttı.

Koalisyon'un sadece Robespierre'le görüşmeye hazır olmasının diğer bir nedeni de, şüphesiz, onun, fetih hareketlerine karşı çıktığının ve uzlaşmacı bir barışa taraftar olduğunun bilinmesiydi. Aralarında ihtiyatlı sondajlar ve gizli ilişkiler gerçekleşmişti. Fakat Carnot savaşın şan ve şerefini kaptırmak niyetinde değildi ve Robespierre'in düşüşünün gerçek mimarı da o oldu.

3. Bir Hükümet Darbesi'ne Doğru

1794 yılının Haziran ayı ortalarından itibaren, Robespierre ile Carnot'nun kızıştırdığı «teknokratlar» arasında savaş hali başladı. Yine de onlar harekete geçmeye karar verene kadar bir ayı aşkın zaman geçti. Bu gecikmenin nedeni neydi?

Robespierre iktidarı bir hükümet darbesiyle ele geçirmeyi düşünemezdi. Çünkü ne orduya, ne de kitle öncüsüne güvenebilirdi. Emrinde sıradan bazı araçların dışında birşey yoktu. Sokaktan çok Meclis'te kazanmak; kendisini ikna ve terör yöntemlerini ustaca birleştirerek kabul ettirmek; büyüleyici hitabet yeteneğiyle, erdemiyle ve akıl yürütme yeteneğiyle Convention'a hakim olmak ve aynı zamanda, polisiye

önlemleri ve gözdağı olarak giyotin tehdidini kullanmak zorundaydı. Bu şekilde en tehlikeli düşmanlarını bertaraf etmeyi ve kendi iktidarını sağlam biçimde kurmayı umuyordu. Giyotinin bıçağı son bir kez inecekti. Daha sonra, yegâne hakim, yani Robespierre, bu makinayı rafa kaldıracak ve 8 Haziran bayramındakinden daha büyük bir ilahlaştırılma sahnesi içinde ve evrensel bir coşkunun orta yerinde Terör'ün sona erdiğini ve düzenin sağlandığını ilan edecekti.

Fakat bunun başarıya ulaşması için önce hasımlarının kendi kişiliklerini gözler önüne sermeleri gerektiğini düşünüyordu. Convention'daki prestiji yüksekti. Fakat bu prestij artık Cambon ya da Barère'inkinden daha yüksek değildi. Onlar, kendilerinin «kirli» planlarını açığa vurana kadar onları yıkamazdı. Bütün bu haftalar boyunca, belâgat yarışmasında Barère'i zevkle iğnelemekle yetinip başkaca hiçbir şey yapmamasının nedeni buydu. Konuşmak için en uygun anı kolluyordu. Diplomatik bir tavırla çekildiği köşesinde, Convention'da yeri gelince yapacağı büyük bir konuşma hazırlamakta olduğu biliniyordu. Bu konuşmada kan isteyecekti. Bu arada Robespierre'e yakın kişiler onun bu hareketsizliğinden endişe duyuyorlardı. En yakın adamlarından, ulusal temsilci Payan, 27 Haziran'da ona, birşeyler yapması gerektiğini anlatan bir mektup yazdı.

İki Komite'nin adamları da hareket anını erteleddiler. Her şeyden önce, politik bir krizi başlatmaları halinde, askeri harekâtların başarısını tehlikeye sokabileceklerinden korkuyorlardı; ayrıca, bir kardeş kavgasına girerek her gün biraz daha güçlendiğini gördükleri karşı-devrimin ekmeğine yağ sürmek istemiyorlardı. Ve yine, en önemlisi, Robespierre'inkine benzer bir itkiyle hareket ediyorlardı. Robespierre'in aslında biraz abarttıkları şöhretinin farkındaydılar ve onu ancak Convention'un alaşağı edebileceğini düşünüyorlardı. Robespierre'i devirmek için ilk önce onun «yurtseverlik maskesini düşürmek» ve aleyhine «maddi kanıtlar» bulmak gerekiyordu. Aynı zamanda komite üyeleri, «biz ona saldırmadan o bize saldırsın, biz onu suçlamadan o bizi suçlasın» ve «saldırı hatası»nı o işlesin düşüncesiyle beklemeye karar verdiler. Onu, kendi kurduğu tuzağa düşüreceklerdi.

Açık muhalefet durumunda Robespierre ve yandaşlarının güvenebilecekleri yegâne birlikler, Paris Ulusal Muhafız Teşkilatı, özellikle de, (milis) dağıtılana kadar devrimci milise bağlı tutulan şubelerin topçu bölükleriydi. Robespierrist'lere karşı girişilecek bir hükümet darbesinin başarıya ulaşabilmesi için şehir garnizonunun tarafsızlaştırılması gerekecekti. Carnot, temsilcisi Pille'i iç savaş hazırlıklarını gizlice yürütmekle görevlendirdi. Paris'te Hanriot'nun komutası altındaki birlikler ve teçhizatları sistematik olarak başkentin uzağına gönderiliyorlardı. Düzenli ordu birliklerini Paris'in çevresinde toplamayı mı düşünüyorlardı? Bu yolda söylentiler vardı. Fakat Komiteler gerçekten bunu düşünüyor olsalar bile, gerçekleştirmeye cesaret edemediler. Askeri fetihler aletini bir iç politika çatışmasına sokmaktan korkuyorlardı. Robespierre'e karşı, Convention'a sadık şubelerden aceleyle toplanmış az sayıda adamla savaşı başlattılar.

İki Komite'nin 22 Temmuz günü gerçekleştirdikleri bir toplantıda Billaud-Varenne, Robespierre hakkında genel bir iddianame okudu ve onun yargılanmasını istedi. Barère ve Billaud'nun saldırıları, Robespierre'i sonunda meydana indirtip elindeki kartları açtırmayı hedefliyordu. Maximilien önüne geçilmesine izin vermiş olduğunu anladı; kaçamaklar dönemi artık kapanmıştı. Ya bu meydan okumaya karşılık verecekti ya da yokolacaktı. Niyetlerini hiç mi hiç açığa vurmak istememesine rağmen kendini koyverip yüzündeki maskeyi çıkardı. İki Komite'nin 23 Temmuz günü yaptıkları özel bir toplantıda çok saldırgan davrandı; fakat, meslektaşlarının daha sonra yaptıkları değerlendirmelere bakılırsa, «devleti kurtaracak» tek şeyin Robespierre'in zekası ve şöhreti olduğu şeklindeki şaşırtıcı görüşü öne sürme işini genç dostu Saint-Just'e bıraktı. «Onun diktatör yapılması gerektiğini ve iki Komite'nin bunu yarın Convention'a ortak bir öneri olarak götürmesini talep ediyorum.» Böylece egemen meclis kurmacasına da saygı gösterilmiş olacaktı. Robert Lindet ise bu öneriye şu anlamlı cevabı verecekti: «Devrimi tek bir kişinin yararına yapmadık.»

Robespierre'in muhalifleri bundan böyle niyetlerini kesin olarak ortaya koymuşlardı ve onu devirmek için ilk uygun fırsatı bekliyorlardı yalnızca. Bu durumda Robespierre'in, oyunu kaybetmemek için çok çabuk hareket etmesi gerekiyordu. Ko-

nuşmaya karar verdi. İsteklerini Komite'lere kapalı kapılar ardından kabul ettirmeyi başaramamıştı; şimdi Convention'un önüne çıkıp açıkça destek istemek zorundaydı. İkna etmek ve gözdağı vermek için bir girişimde daha bulundu. Onları, kendisini hasımlarından, özellikle Carnot ve Cambon'dan kurtaracak büyük bir temizlik hareketine tahrik edebilmek için elinden geleni yaptı. 26 Temmuz günü, elinde bir deste kâğıt olduğu halde Convention kürsüsüne çıktı. Elindeki tek koz başarılı bir konuşmaydı. Konuşmasını her zamanki gibi önceden yazılı olarak hazırlamıştı; fakat bu kez özel bir özen harcamıştı. Saldırısı esas olarak «teknokratlar»ı, Carnot, Barère ve Cambon'u hedef alıyordu. Pek de üstü kapalı olmayan bir dille onların kellelerini istedi. Böylece ayın 26'sı gecesi, Robespierre'in konuşmasında kastettiği devlet adamları, tepelerindeki tehlikenin tamamen farkına vardılar. Carnot epeyce önceden bir savaş planı önermişti: Robespierre'den erken davranıp onu Convention'un önünde suçlamak, Paris Ulusal Muhafız Teşkilatı'nın komutanlarını tutuklamak ve Komün'ü dağıtmak. Fakat böyle bir planı yürütecek araçlara henüz sahip değildiler. Hanriot'yu parmaklıkların arkasına koymak kolay iş değildi.

Cambon bu zoraki ayak uydurma taktiklerini kabul etmedi. Ateşli güneylinin kendini koruma içgüdüsü onu bir şeyler yapmaya zorladı. Ayın 26'sındaki oturumun sonunda, Meclis'i, az önce dinlenen etkileyici konuşmanın büyüsünden kurtardı. Cesaret göstererek kürsüye fırladı ve «Şerefime leke sürülmeden bütün Fransa'yla konuşacağım!» diye haykırdı. Ve bu sözler o ana kadar korkudan yerlerine çivilenmiş meclis üyelerine birden cesaret verdi. «Gerçeğin tümden söylenmesi zamanı gelmiştir. Bir adam Ulusal Convention'un iradesini felce uğrattı. Demin konuşan adam. Robespierre. Hükmü kendiniz verin!»

Toplantıdan sonra Cambon bir *Moniteur* gazetesinin kenar boşluğuna, «Yarın, ikimizden biri —Robespierre ya da ben— ölmüş olacağız,» diye yazdı ve gazeteyi büyükçe bir zarfın içine koyarak Montpellier'deki ailesine gönderdi. Geceyi hummalı bir faaliyet içinde geçirdi; geç kalınmadan sert önlemler alınması gerektiği üzerinde ısrar ediyordu.

Fakat Komite üyeleri Cambon'un acil önerilerini önce kabul etmedi. Sabahın dördünde Komün liderlerini, Payan ve Fleuriot'yu toplantıya çağırdılar ve niyetlerinin ne olduğunu anlamaya çalıştılar. Ama çabaları boşunaydı. Süvari birlikleri komutanından da bundan daha fazlasını öğrenemediler. Nihayet saat 5'te, Convention'a, Paris Ulusal Muhafız Teşkilatı liderlerinin azledilmelerini ve tutuklanmalarını, ayrıca teşkilatın yeniden örgütlendirilmesini, özellikle komuta kademesinin feshedilmesini ve lejyon komutanlarının doğrudan Komite'den emir almalarının sağlanmasını talep eden bir bildiri sunmaya karar verdiler. Aynı zamanda Convention görevlileri tarafından, her şubedeki Parisli yurttaşlara okunmak üzere resmi bir duyuru metni hazırladılar.

4. Sağ ve Sol Robespierre'e Karşı Birleşiyor

Thermidor sabahı (27 Temmuz) Robespierre ve hükümetin çoğunluğu arasındaki anlaşmazlık son aşamasına ulaşmış, fakat henüz çözüme kavuşmamıştı. Her iki taraf da hâlâ birbirini tartıyordu. Günün nasıl bir sonuç getireceği hâlâ belirsizdi. Her iki taraf da bir hükümet darbesi riskini göze almak istemiyordu. Güvendikleri tek şey Convention'u birbirlerine karşı harekete geçirebilecekleri ve böylelikle kamuoyunu etkileyebilecekleriydi.

Hoşnutsuzluk yaygındı; fakat kamuoyu derin bir bölünmeye uğramıştı. Bir yanda düzenin ve istikrarın sağlanmasını, Terör'e ve ekonomik denetim önlemlerine son verilmesini, kitlelerin iktidarının kesin olarak dağıtılmasını isteyen mülk sahibi sınıflar; öte yanda, süregiden yoksulluk, kıtlık ve yüksek fiyatlardan şikâyetçi (Mayıs sonunda dükkânların önündeki kuyruklar uzadıkça uzuyordu), kamu yetkililerine gittikçe daha az güven duyan, Hébertist'lerin tasfiyesinden ve halk iktidarının organlarına karşı alınan önlemlerden ötürü hâlâ kırgın kitle öncüsü.

Komite'lerdeki adamlar bu karışık durumdan Robespierristler kadar tedirgindiler. İki taraf da iki muhalif akım arasında sıkışıp kalma tehlikesiyle yüzyüzeydi. Her iki taraf için de bunları diğer tarafa karşı birleştirmeden kazanma umudu yoktu.

Bu iki akım içinde karşı-devrimci guruplaşma daha güçlüydü ve Robespierre onlardan destek sağlamaya çalıştı. 26 Temmuz günü yaptığı konuşmada, Meclis'in sağına, yani uzun süredir kur· yaptığı «Bataklık kurbağaları»na, su katılmamış tutuculara, militan katoliklere ve yüzlerini pek gizlemeyen kralcılara hitap etmekte duraksamadı. Ertesi günkü oturumda kendisini yuhalayan Montagnard'ları terketti ve tekrar sağa döndü. «Sizlere sesleniyorum dürüst adamlar, bu haydutlara değil.» Robespierre'in bir hatası, düzeni yeniden sağlamak için kafasının içinde oluşturduğu planları açıklığa kavuşturmamasıydı. Thermidor'un 9'undaki (yapılmamış) konuşmasında Saint-Just, Robespierre'den şöyle sözediyordu: «Doğrusu, o hiçbir şeyi çok net biçimde açıklamaz.» Ama kendi sol kanadıyla hâlâ bir ölçüye kadar iyi geçinmek ihtiyacı duyarken, Robespierre, fikrini tümden, açıkça değiştirebilir miydi?

Bu nedenledir ki Robespierre, muhaliflerine karşı yardım istemek için aynı zamanda çıplak kollulara seslendi; gerçi bunu büyük bir enerjiyle ya da inançla yapmadı. 26 Temmuz günü yaptığı konuşma halka yönelik dokunaklı bölümler içeriyordu; fakat bu, soyut bir çağrı olarak kaldı. Halkın içinde bulunduğu koşulların iyileştirilmesine yönelik somut bir vaat, azami ücretlerin zarara uğrattığı Paris işçilerinin hoşnutsuzluğunu gidermeye yönelik tek bir girişim, Hébertizm'in yıkılışından beri sansculotte elitin duyduğu acı ve güvensizliği giderebilecek tek bir söz yoktu. Aksine, konuşmacı, sağa, kendisinin Hèbert'in celladı olduğunu hatırlattı. Yine de bu kaydadeğer politik strateji bir hata değildi: Çıplak kolluların desteğini kazanmak için çok uğraşmaması, kendi payına beceriksizlikten değil, bilerek ve isteyerek seçilmiş bir politikadan ötürüydü. Hazırladığı planda halkın gücüne yeniden hayatiyet kazandırmak diye bir bölüm yoktu.

Komite'lerin üyeleri, kendi hesaplarına, sağ ve sol kanat görüşleri Robespierre'e karşı birleştirmeye çalışıyorlardı. Bir hasım olarak onu haksız yere Terör'ün yeniden vücut bulması olarak göstermeye çalıştılar. Oysa kendileri de Terör'den eşit derecede sorumluydular.

Thermidor'un 9'undan bir gün önce tertipçiler «Ova»nın adamlarına üç kez elçi gönderdiler. Onlara, Robespierristleri durdurmak için alınacak önlemler konusunda işbirliği yapma-

dıkları takdirde, «Robespierre'in sayısız cinayetleri»nden sorumlu olacaklarını, Robespierre'in «Ova»ya sağladığı politik güvencenin geçici olduğunu ve sıranın kendilerine /«Ova»ya/ de geleceğini bildirdiler. Convention üyelerinden Durant de Maillane'in naklettiği gibi «Ova»nın adamları üçüncü seferinde boyun eğdiler. «Dehşete kapılmadan günde 60 ya da 80 kellenin düştüğünü görmek artık mümkün değildi.»

Robespierre, planlarını onlara açıklamamış olduğu için «Bataklık kurbağaları» onun da son bir kan döküşten sonra idam sehpasını sökmek istediğini anlayamadılar. Giyotinden ve sansculotte'lardan kurtulmak istiyorlarsa, Robespierre'den kurtulmaları gerektiğini düşündüler. Onun, hasımlarını tasfiye ettikten sonra kendi kellelerini de istemeye başlayacağını düşündüler. Oysa, gerçekte, Maximilien 31 Mayıs olaylarını unutmayı, Gironde'dan hayatta kalanlarla görüşmelerde bulunmayı düşünüyordu. Onun düşüş sebeplerinden biri, parlamenter jargonla söylersek, bir «rastgele çoğunluk» bulmayı başaramamasıydı. Hébertizm'i ezmiş ve bununla övünmüştü. Ama yine de, Komün'de, Devrim Mahkemesi'nde ve şubelerdeki devrimci komitelerde, herşeylerini ona borçlu olan ve onu savunurken aynı zamanda kendi konumlarını, hatta hayatlarını savunmakta olan halk adamları birer yandaş olarak çevresini sarmıştı. Ve bu yandaşları Hébertist'lerden daha ılımlı olmalarına rağmen, «yeni bir 31 Mayıs»tan söz ederek Robespierre, onlarla olan bağlarını, «Ova»nın adamlarına garanti vermeye yetecek açıklıkta kesmedi.

Thermidor tertipçileri hasımlarına /Robespierre'e/ karşı sol kanadı da kullanmayı başardılar. Azamî ücret uygulamasının tüm sorumluluğunu Robespierre'in üzerine yıkmak suretiyle sansculotte'ların hoşnutsuzluğunu sömürdüler. Collot d'Herbois ve Billaud-Varenne'in de yer aldığı Hébertizm artıkları içindeki intikam duygusunu azdırdılar. Bütün acıları, korkuları ve bastırılmış öfkeleri tek bir adamın başı üzerinde toplamayı başardılar. Şüphesiz çıplak kolluları Robespierre'e karşı harekete geçiremezlerdi. Ama yaptıkları, onları tarafsızlaştırmak oldu. Bu bile başlı başına bir zaferdi. Hatta ondan da öte, çünkü kimi çıplak kollular açıkça düşman da oldular.

Parlamenter sağ ve sol bir gün için ittifaka girdi. Komiteler, Dantonist'leri ve Hébertist'leri, bunca zamandır birbirine karşı savaşan iki Montagnard hizbin kalıntılarını, «tiran»a karşı birleştirmeyi başardılar. Robespierre, aslında yalnızca «teknokratlar»ı değil, aynı zamanda [taşradaki] görevden çağrılmış çok sayıda milletvekilini de giyotinle tehdit etmek suretiyle bu ittifakı gerçekleştirmeye çalışanların işlerini kolaylaştırdı. Tallien gibileri yetkilerini kötüye kullandıkları için, Hébertizm'e bulaşmış Carrier ve Javogues gibileri «aşırılık»ları için, Hébertist kamptan apar topar karşı kampa geçivermiş Fouché gibileri hem önceki «aşırılık»ları hem de şimdiki «ılımlılık»ları için eleştirdi.

Hükümet üyeleri, konumlarından ötürü, iyice ihtiyatlı olmak zorundaydılar. Parlamenter manevraları bizzat yönetemezlerdi. Meclis lobilerinde suç ortaklarına ihtiyaçları vardı. Hébertizm ve Dantonizm artıklarının keskinliğine oynadılar. Onları korkunun cesaretiyle esinlediler. Özellikle Carnot, etkisini, onları kışkırtmak için aktif olarak kullandı.

26 Temmuz günü yaptığı konuşmada Robespierre, bir zamanlar birbirine düşman olan ve şimdi kendisine karşı birlik halindeki iki hizbin bu «ahlâk dışı» ittifakı karşısında duyduğu öfkeyi açığa vurdu. «Bir zamanlar Hébert'i paylayanların şimdi onun suç ortaklarını savunmaları kaderin bir cilvesi midir? Ne oldu da Danton'un düşmanları onun taklitçileri haline geldiler?»

5. 9 Thermidor'un Bedeli

Robespierre 26 Temmuz akşamı parlamenter düzeyde mücadeleyi kaybetmişti. Onca özenle hazırladığı konuşması beklediği etkiyi yaratmadı. Son silahı ateş almamıştı. Korkuyla titreyen Convention önce konuşmasının yayınlanması için oy kullanmış, fakat Cambon'un fırtınalı müdahalesi ve onun ardından konuşanlar duyulan korkuyu dağıtmıştı. Bunun üzerine Convention üyeleri verdikleri oyları iptal etmişlerdi.

Bu, Robespierre'in hesaba katmış olduğu bir sonuçtu. Konuşmasının elyazılı metninde, diğerlerinden farklı ilginç bir cümle vardı.

Bir süre önce, geride, halkı ezen herkesi korkutacak bir vasiyetname bırakmaya söz verdim. Şimdi içinde bulunduğum duruma uygun düşen bağımsızlıkla bu vasiyetnameyi yayınlayacağım: onlara vasiyet olarak korkunç gerçeği ve ölümü bırakıyorum.

Konuşma öyle bir tarzda yazılmıştı ki, kazanırsa Robespierre'in programı, kaybederse vasiyetnamesi olacaktı.

Son kartını oynadığını biliyordu. Daha sonraki tartışma sırasında, «kendi kalkanımı kendim indirdim ve düşmanlarımın karşısına korunmasız olarak çıktım» diyecekti. Hâlâ bir umudu var mıydı, ya da tümden kaybettiğini anlamış mıydı? Aynı akşam ev sahibi marangoz ustası Duplay'e, belki de onu temin etmek için şunları söylüyordu: «Artık Dağ'dan destek beklemiyorum. Bir tiranmışım gibi benden kurtulmak istiyorlar. Fakat Meclis'teki kitle sesime kulak verecek.» Yine de konuşmasını ikinci kez okumak için Jacobin Kulübü'ne gittiğinde şöyle dediği ağızdan ağıza söylenegelmiştir:

Az önce dinlediğiniz konuşma benim son arzum ve vasiyetimdir. Bugün kötülerin oluşturdukları birliğin çok güçlü olduğunu ve ellerinden kurtulamayacağımı anladım. Üzüntüye kapılmaksızın bunu kabul ediyorum. Hatıramı sizlere bırakıyorum; değerini anlıyacaksınız ve onu savunacaksınız.

9 Thermidor'un bedeli, yanılgısı burada başlar. Orduyu kontrolünde tutmadığı ve sıradan insanlarla ittifak kurmak istemediği için hareketten çekilen, artık herşeyi kaybettiğini düşünen ya da ancak bir sağ kanat parlamenter çoğunluk tarafından kurtarılabileceğini uman bu adam, yandaşlarınca son anda bir ayaklanmaya sürüklendi.

Chaumette ve Hébert'in katledilmelerinden beri Hôtel de Ville'e yerleştirilmiş bulunan bürokratlar artık Paris halkını temsil etmiyorlardı. Komün binasında görevlendirildiklerinden beri çıplak kollulara karşı onların temsilcileri gibi değil, daha çok jandarma gibi davranmışlardı. Yine de, Robespierre düşerse, bunun kendi sonları anlamına geleceğini biliyorlardı. Kendilerini savunma içgüdüleri onları harekete geçmeye zorladı. Kendilerini savunmak için yollar arıyorlardı. Komün yönetimi ve Ulusal Muhafız Teşkilatı kendi denetimlerinde olduğu için ve dolayısıyla birlik subaylarıyla da yakın ilişkiler içinde olmaları nedeniyle, bir süre önce tüm heveslerini biz-

zat kırdıkları sansculotte'ları ayaklarının üzerine doğrultmaya çalıştılar. Eski devrimci günlerin bir tekrarıyla Convention'u Robespierre'in muhaliflerini temizlemeye zorlayacakları rüyasını görüyorlardı.

Robespierre'e göre, yandaşlarının olaylar karşısında çalkantısı pek yersizdi. Meşru kanallar dışında herhangi birşey yapmak ya da Convention dışında savaşa girmek istemiyordu. Gerçekte böyle birşey yapması mümkün de değildi. Ve Jacobin Kulübü'ndeki ayaklanma hazırlıklarını açıkça reddetti.

Fakat Robespierrist'ler liderlerinden daha kararlıydılar. Aynı akşam Hanriot, Ulusal Muhafız Teşkilatı'na ve jandarmaya ertesi sabah 7'de silah başı yapma emri veriyordu. 27 Temmuz'da (9 Thermidor), gecenin geç saatlerinde, Robespierre ve arkadaşlarının Convention'da tutuklanmalarından hemen sonra, kendisi ve kurmayları hakkında da tutuklama kararı çıkarıldığını çok iyi biliyor olması gereken Hanriot, her lejyonun komutanına, her birlikten 400 adam göndermelerini emretti. Aynı zamanda topçu bataryalarına toplanma emri verdi.

Paris Ulusal Muhafız Teşkilatı, herbiri 8 birliği kapsayan 6 lejyona ayrılmıştı. Kamu Selamet Komitesi genel komuta kademesini feshetmek suretiyle tedbir almış ve lejyon komutanlarını doğrudan kendi emrine bağlamıştı. Sonuç olarak 6 komutanın 4'ü Hanriot'nun emirlerine itaat etmeyi reddetti. Sadece 1. ve 6. lejyonlar onun emrine uyarak Hanriot'ya 3.400 adam sağladılar. Topçu bataryalarına gelince, doğrudan Hanriot'ya bağlı ve onun sadık destekleyicileri olan kendi kurmaylarının komutası altında ayrı olarak örgütlenmişlerdi. 48 topçu bataryasının 30'u hâlâ Paris'teydi: bunların 16'sı, bir de l'Homme-Armé Şubesi devrimci komitesi tarafından silah altına alınan gönüllülerin oluşturduğu bir batarya Komün'ün emirlerine itaat etti. Komiteler, kendi paylarına, birliklerin Hanriot'nun emirlerine uymalarını yasakladı ve yurttaşlara, Ulusal Muhafız Teşkilatı komutanını ölü ya da diri yakalayıp Komite'ye teslim etmelerini emretti. Orduya ve çeşitli topçu birliklerine Convention ve Komite'nin çevresinde toplanmalarını emrettiler.

Fakat Robespierrist Komün gözünün korkutulmasına izin vermedi. Geleneksel ayaklanma mekanizmasını çalıştırdılar. Bir ayaklanma komitesi oluşturdular, Kamu Selamet Komite-

si'nin otoritesini tanımaktan vazgeçtiler, Carnot dahil çok sayıda milletvekilini tutuklama kararı aldılar, kapıları kapadılar, çanları çaldılar ve şubeleri toplayıp aynı zamanda topçularını Hôtel de Ville önünde mevzilenmek üzere göndermelerini istediler. Ve nihayet Paris halkına bir çağrı yaptılar. «Paris halkı, ayaklanın! 10 Ağustos ve 31 Mayıs'ta kazandıklarımızı kaybetmeyelim!»

Günün sonunda, Hanriot ve bir avuç jandarma, hapisteki beş kişiyi, Robespierre, Saint-Just, Couthon, genç Robespierre ve Lebas'ı kurtarmaya çalıştı. Yapabildiği tek şey kendisinin de tutuklanması oldu. Akşamın geç saatlerinde, Hanriot'nun yardımcısı Coffinhal, Komün'ün biraraya toplamayı başardığı bir topçu birliğini peşine takarak sokaklarda saflara alınan yurttaşlarla birlikte, duraksamaksızın, Convention binası yakınındaki Kamu Selamet Komitesi'ne doğru yürüyüşe geçti. Robespierre ve arkadaşlarını orada bulacaklarını umuyorlardı; fakat onlar artık orada değildi. Yine de en azından Hanriot'yu kurtarmayı başardılar. Hanriot'nun tek bir sözü Coffinhal'in baskınını bir hükümet darbesine dönüştürebilirdi. Her iki tarafın da askeri bakımdan çok zayıf durumda olması nedeniyle, daha cesur davranan zaferi kazanacaktı. O an için Komitelerin üyelerini tutuklamak ve Convention'u dağıtmaktan daha kolay birşey olamazdı.

Fakat dönemin devrimcileri hâlâ egemen meclisin kutsal olduğuna inanıyorlardı. Hanriot bu tabuyu yıkmış olsaydı bile, şefi, büyük bir ihtimalle onu izlemeyecekti. Yasalara tümüyle bağlı olan Robespierre'in tutumu ne olabilirdi? Halkın, egemenliğinin yegâne ifadesi olarak Convention'a saygı gösterilmesini sansculotte'lara daima öğreten o değil miydi? Hanriot ve adamları, Convention merhametlerine kalmış ve korkuyla titremekteyken, Hôtel de Ville'e döndüler. Robespierre ve dört arkadaşının tutuldukları Quai des Orfèvres'deki belediye binasında görevli polis, Komün saflarına kazandırıldı ve bu beş kişiyi serbest bıraktı. Fakat serbest kalmasına rağmen Robespierre hapisaneden ayrılmayı inatçı bir tutumla reddetti. Yandaşlarının onu kurtarmak için başlattıkları ayaklanmaya önderlik etme konusunda en ufak bir arzu bile göstermiyordu. Meclis'te yenilgiye uğradığından beri iyice tehlikeye düşmüş olan önceki konumuna yeniden ulaşmasının tek yolu Komün'-

ün eylemiydi. Fakat bu eylemin iyice kendi dışında gerçekleştirilmesini istiyor, onu kendinden uzak tutmaya çalışıyordu. Komün'ün Convention karşısında ola ki kazanması halinde, kendisi yasadışı bir konuma düşmüş olmak ve iktidarını bir halk ayaklanmasına borçlu olmak istemiyordu. Komün'ün zaferinden umabileceği tek şey, Convention'da bir pişmanlık havasının esmesi ve bunun sonucu olarak Robespierre'in kişisel iktidarını onaylayacak bir oylamanın gerçekleşmesiydi. Ve böyle bir oylama, kendisi yasaların dışına çıkmadığı sürece gerçekleşebilirdi. Epeyce zorlanması gerekiyordu. Komün'deki taraftarları ona çağrıda bulundular ve «ona kendi başına buyruk olmadığını, tüm ülkeye ve halka karşı görevleri olduğunu göstermek için» heyet ardına heyet gönderdiler. Nihayet gecenin geç saatlerinde Hôtel de Ville'e götürülmeye razı oldu.

Çıplak kollular Hôtel de Ville'e gitmek konusunda Robespierre'den daha istekli görünmüyorlardı. Neler olduğunu ya da kendilerinden ne beklendiğini açık seçik anlayabilmiş değildiler. İkindi vakti Hanriot atına binerek sokaklara çıktı; kalabalıkları harekete geçirmeye çalışıyor ve şöyle bağırıyordu: «Halk yitip gitti; çünkü koruyucusu, Robespierre [içeri] alındı!» Saint-Honoré sokağında 20 kadar işçiye rastladı. Adamlar sakin sakin yolu onarmakla meşguldüler. Onlara derhal işi bırakmalarını, silaha sarılmalarını söyledi; «çünkü koruyucuları, halkın babası tehlikede!» idi. Kaldırım işçileri bir iki dakika kadar durarak bu şişinen adama baktılar ve çektiği nutku dinlediler. Sonra tekrar işe koyuldular.

Şubeler duraksadılar; fakat tarafsız kaldılar. Genel Konsey onlara birbiri ardısıra ivedi emirler gönderdi; fakat boşunaydı. Bir ya da ikisi büyük bir inanç göstermeksizin, Hôtel de Ville'den yapılan çağrıya karşılık verdi. Ama onlar da kolayca caydırıldılar. Geceyarısı Meclis, Komün'ü yasadışı ilân ettiğinde Convention kampına sadakat göstererek saf değiştirdiler. Carnot ve Barère'in alelacele topladıkları iki askerî koldan biri, Hôtel de Ville üzerine yürüdü ve ayaklanma komitesinin toplantı halinde bulunduğu salona üşüştü. Robespierristler kendi inlerinde sıradan kanun kaçakları gibi kıstırıldılar. Bu sefil maceraya kendi iradesi dışında sürüklenen Robespierre tabancasını kendi kafasına doğrulttu. En azından bu,

en muhtemel varsayımdır. Ertesi gün Robespierre, parçalanmış çenesi bir sargı beziyle sarılmış olduğu halde idam sehpasına çıkarıldı. Cellat, Hébert'e gösterdiği aynı zalim tavırla sargıyı söküp çıkardı.

Kısaca, Robespierre'in düşüşü iki kişiliği arasında bir seçim yapamamasının sonucuydu. Bir yanda küçük-burjuva; Jacobin; uzlaşmacı arabulucu. Öte yanda güçlü adam; sınıflar üzerinde yer alan ve diktatörce davranan hakem; burjuva devrimini istikrara kavuşturabilecek tek adam. Kendisi Thermidor'dan önce diktatörlük isteğini ortaya koyan pek az belirti göstermişti. Kişisel iktidar hırsını, bu iktidarı dayatmaya yetmeyecek ama insanları endişelendirecek kadar sezdirmişti. Ve daha sonra, bunu istediği zaman, Jacobinizm örtüsünü üzerinden atamayacağını anladı. Belki de, temelde güçlü adam rolünü oynayacak kadar büyük değildi. Yasallık ve temsili yönetim kurmacasına saygı konularında küçük-burjuva tavır ve önyargılara saplanıp kaldı.

Ayrıca, güçlü adam vasıflarını taşıması halinde bile, burjuvazinin aradığı kudret ve etkiyi belki de gösteremeyecekti. Çok sonra burjuvazi diktatörlük için hazır hale geldiği zaman bu iş için ancak bir generali seçebildi. İngiliz düşmana karşı mücadeleyi amansız biçimde ve ertelemesiz sürdürmeye kararlı kişi ancak bir askerî lider olabilirdi. İktidarını silahların gücünden çok moral güce dayandırabilen, fetih savaşının zafer kazanma yönünde geliştiği bir sırada Avrupa'yla görüşmeler yapılmasını isteyen bir sivil, yani Robespierre burjuvazi için artık uygun kişi değildi.

Çok sayıda aday arasında tereddüt ettikten, uzun süren ve sıkça meydana gelen politik karışıklıklardan sonra burjuvazi nihayet Bonaparte lehine tavır aldı. 1794'te Robespierre'in devrilmesine yardımcı olan Barère, dört yıl sonra genç generalin kollarına atıldı: Şöyle diyordu: «Bonaparte, İngiliz hükümetini Londra'da alaşağı edecek.» Keskin bir zekâya sahip olan Mme de Staël, belki de derinliğini tam olarak bilmeden, mükemmel bir betimlemede bulundu. Napoleon'u kötülemeye çalışırken şöyle dedi: «O, ata binmiş bir Robespierre'dir.»

12. Perde Yırtılıyor

1. Gericilik ve Karşı-Devrim

9 Thermidor'un mimarları bunu, esas iktidar mekanizmasını aynı ellerde bırakan ve sınıf ilişkileri dengesinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeyen basit bir saray devrimi, hâkim grubun temizlenmesi olarak gördüler. Büyük uzmanlar, devrimci burjuvazinin sözcüleri, görev yerlerinde kalacaklardı. Uyumsuz nota atıldıktan sonra senfoninin devam edeceği sanılıyordu. Yanılmışlardı. Robespierre'in düşüşü, hiçbiri önceden görülmeyen sonuçlara yolaçtı: hem gericiliğin hem de karşı-devrimin temposunu hızlandırdı. Ve politik güçler dengesini altüst etti.

Bir kere, Thermidor, burjuva devrimini kesin olarak istikrarlı hale getirdi; yani devrimin başarısını sağlayan aracı, çıplak kolluları, yıkıma uğrattı. Devrimi frenleme fikri bir süredir ortalıkta dolaşıyordu. Bu fikir hükümeti ve de meslektaşları kadar Robespierre'i de meşgul etmişti. «Kamuoyu»nun da, yani doymuş ve kazandıklarını barış içinde sindirmek için sabırsızlanan burjuvazinin de arzusu büyük ölçüde bu yöndeydi. Bunu gerçekleştirmek şimdi mümkün hale gelmişti; çünkü Koalisyon birlikleri cephelerden geri atılmıştı.

Son bedel, yani Komün'ün başarısız kalan ayaklanması, gericiliğin ihtiyaç duyduğu bahaneyi sağladı. Gericiler Pa-

yan'ın Komününü, Chaumette'in Komünüyle aynı göstermeye çalıştılar. Kurnazca, ikinci iktidarın —kitlelerin iktidarının— 10 Ağustos 1792'den beri esinlediği terör üzerine oynadılar. İkili iktidar iyice geçmişte kalmış birşey değilmiş gibi, Komün ve Convention arasındaki eski rekabeti korku yayma ögesi haline getirdiler. İnsanlara —Hôtel de Ville'deki Robespierristlerin de yardımıyla— 31 Mayıs'ı, yani Convention için aşağılayıcı, yıldırıcı bir olayı anımsattılar. Geçmişin bu hayaletlerini biraraya toplayarak, sahneyi trajedinin son perdesi için hazırlayarak nihaî hareketin gerektirdiği uygun atmosferi hazırlıyorlardı. Bu hareket kitle öncüsünün vahşice ezilmesi, çıplak kolîulara ekonomik, politik ve dinî düzeylerde verilmiş ve zaten aylardır kısılmakta olan tavizlerin topyekûn geri alınması hareketiydi. Ardından da kesin darbe geliyordu.

Fakat Thermidor aynı zamanda karşı-devrim yolunda kralcı bir girişime yolaçtı. Thermidor gericileri sansculotte'ları mahvetmek istiyorlardı. Fakat kendi çıkarları onları bedenen ve ruhen devrimci burjuvazinin kazanımlarına bağlıyordu ve Eski Rejim'in canlandırılması girişimlerine karşı ateşli bir düşmanlık besliyorlardı; aristokrasi ve ruhbanların intikam almaları durumunda kaybedecekleri çok şey vardı. Öte yandan karşı-devrimciler inatlarını hâlâ sürdürüyorlardı; aristokrasi ve ruhbanların intikam almaları durumunda kazanacakları çok şey vardı. Soylular ve kilise adamları topraklarını ve gelirlerini kaybetmişlerdi. Genç adamlar ailelerinin mirasını yeniden ele geçirmek, Terör'ü ve kendi küçük dünyalarının dışında kalan her şeyi sefahat içinde unutmak için sabırsızlanıyorlar, halkın iktidarını ezmek ve burjuvazinin sahip olduklarını elinden almak istiyorlardı.

9 Thermidor galipleri, Terör'ün tüm sorumluluğunu tek bir adamın, Robespierre'in üzerine yıkarak onlara fırsat verdiler. Terörist'in düşüşü herkes tarafından Terör'ün son bulması olarak yorumlandı. Kralcılar sadece güvencede olduklarını değil, aynı zamanda yönetime hâkim olduklarını da düşünmeye başladılar.

Burjuvazi hiçbir zaman sokaklara bizzat müdahale edememişti. Hizmetkârlara ihtiyacı vardı. Aristokratlara karşı çıplak kolluların desteğini istemişti. Şimdi çıplak kollulara karşı, sopalarla silahlanmış anti-Jacobin gençlik çetelerini,

kralcı *jeunesse dorée*'yi /şık ve zengin gençler/ kullanıyorlardı. Halk derneklerinin dağıtılması için onlara başvurdular; bu erken doğmuş faşistlere avantaj sağladılar ve onların, istedikleri herşeyi yapabileceklerini düşünmelerine olanak verdiler.

Karşı-devrim açılan bu çatlaktan akın etti. 9 Thermidor'un sorumlusu olan yönetici klik —bir süre için bizzat Carnot da buna dahildi— iktidardan vazgeçmek zorunda kaldı. Robespierre'in saf dışı bırakılması için düşünmeksizin «teknokratlar»la ittifaka giren teröristler (Billaud-Varenne ve Collot d'Herbois) sınır dışı edildiler. Eli sopalı *jeunesse dorée*'ler sansculotte'lara olduğu kadar devrimci burjuvazinin üyelerine de var güçleriyle saldırdılar. Büyük Terör'ün yerini Beyaz Terör aldı. Burjuva devrimi, ilerleyen karşı-devrime savunmasız teslim olmuş gibiydi.

Fakat Restorasyon'un koca hayali, beklenmedik biçimde vahşi olduğu kadar kısa ömürlüydü de. Bir yıldan biraz daha fazla sürdü. Burjuvazi toplum içinde yönetici sınıf olarak kaldı ve iktidarı elinde tuttu. Zenginlik kaynaklarına sahipliği sürdü. Çıplak kolluların dağıtılması için genç kralcılara ihtiyaç duyduğu süre içinde onların işine karışmadı. Fakat devrimin temel kazanımlarından vazgeçmeye de niyetli değildi. Bu kazanımlar tartışma gündemine getirilince güçlerini biraraya topladı ve gidişe dur dedi. Paris'te III. Yıl Vendemiaire'nin 13'ünde (4 Ekim 1795), General Bonaparte kralcı fanatikleri delikanlı amansızlığıyla kökünden söküp attı. Şimdi tek görev burjuva toplumunun istikrara kavuşturulmasıydı. İniş çıkışlar yıllar boyunca devam etti. Direktuvar bir devrimcilere, bir karşı-devrimcilere vurdu ve zaman zaman birini diğerine karşı kullandı. Sonunda Bonaparte'ın demir yumruğu nihayet burjuva toplumunu hareketsiz bıraktı.

Thermidor'un 9'undan sonra burjuvazinin, sansculotte'ları, kendi oyununda piyon olarak kullanmış olduğu açık biçimde anlaşıldı. Burjuvazi ve çıplak kollular arasındaki gerçek ilişki, Terör sırasında önemli ölçüde kılıflanmıştı. Bu iki sınıf devrimin zaferi için verilen mücadele içinde birleşmiş görünmek zorundaydılar. Fakat Thermidor'dan sonra artık hayallere yer olamazdı. Burjuvazinin, çıplak kolluların aklını

çelmek için kulaklarına yumuşak bir sesle özgürlük, eşitlik, kardeşlik diye fısıldayıp, onlardan aldığı paha biçilmez yardımlara verdiği vahşice karşılık çok açıktı. Burjuvazinin gerçek yüzü, yani bugün de maskenin her çıkarılışında gördüğümüz o aynı yüz ortaya çıktı. Bu arada asinya'nın büyülü gücünün son izleri de silinirken, burjuva demokrasisi ve burjuva «kardeşlik» denen şeylerin de gerçekte birer kalp para olduğu anlaşılmaktaydı.

2. Yoksulların Kurban Edilişi

1794 sonbaharında hiç kimse azamî fiyat yasasına uymuyor, yetkililer de bu konuda artık zorlayıcı önlemler almaya çalışmıyorlardı. 9 Aralık 1794'te Convention azamî fiyat yasasının kaldırılmasını kararlaştırdı.

Fakat fiyat artışlarının dondurulması kesin olarak kaldırılırken paranın çökmesi, hayat pahalılığının felaket kabilinden artmasına neden oluyordu. Cambon ve Robespierre yönetimi sırasında başlayan enflasyon, başdöndürücü bir tempoyla hızlandı: beş yüz milyon, sonra bir milyar, bir buçuk milyar, iki milyar, sonra bir ayda dört milyar. 1794 yılı sonunda dolaşımda 8 milyar asinya, 1795 sonunda 20 milyar, 1796 Mart'ında 25 milyar, aynı yılın Kasım ayında 30 milyar ve 1797 Şubat'ında yaklaşık 34 milyar asinya vardı.

Bu çığ gibi büyüme, kâğıt paranın hızla değer kaybetmesi anlamına geliyordu. Paris'te 100 franklık asinya'nın nakit değeri şöyleydi: Temmuz 1794'te 34; Aralık'ta 22; Nisan 1795'te 12; Temmuz'da 3; Kasım'da 0,87 ve Mart 1796'da 0,29.

Bunun ardından parasal iflas geldi; devrimci burjuvazinin kendi savaşını yoksulların cebinden aşırarak finanse etmiş olduğu resmen kabul edildi.

Convention'un ilk adımı, paranın değer kaybetmesini resmen benimsemek oldu. 25 Nisan 1795'te asinya'nın madenî parayla değiştirilmesini yasaklayan 11 Nisan 1793 tarihli kararnameyi iptal ettiler. 21 Haziran'da, asinya için, çıkarılan asinya (bono) sayısındaki artış temelinde, bir değer kaybı cetveli hazırladılar. Bonolar geriye dönük olarak beş yüz milyonluk paylara bölündü. Bunların herbiri borçlarda bir çeyreklik artış anlamına geliyordu. Bir milletvekili, Jean Rous-

seau, ısrarla, bunun gerçekte bir «gizli demonetizasyon» /parasızlaştırma/ olduğunu belirtti.

20 Temmuz'da Convention toprak vergisinin bundan böyle yarı yarıya asinya ve tahılla ödenmesini kararlaştırdı. 30 Kasım'da Direktuvar altın, gümüş ve bakır sikke üretiminin, tüm olanaklar kullanılarak ve yasa gereği hızlandırılmasını emretti. 10 Aralık'ta çıkarılan bir yasayla, altın veya asinya ile ödenebilen, itibarî değerin yüzde biri oranında geri alınan cebrî borçlanma getirildi. 19 Şubat'ta, banknot haline getirilecek olan ağaç kütükleri alaycı, dev bir kalabalığın toplandığı Vendôme Meydanı'nda sembolik olarak kırıldı.

Kâğıt para gittikçe daha hızlı düşmeye devam ettikçe asinya'yı düpedüz kaldırmaktan başka alternatif yoktu. Bu iş 16 Mart 1796'da yapıldı. Bunu asinya'nın yerine başka bir kâğıt para, *mandat territorial*, geçirme girişimi izledi. Bir *mandat territorial* 30 asinya değerindeydi. Fakat bu para da değer kaybına uğradı ve vergilerin yalnızca nakit veya aynî olarak ödenmesini sağlayacak bir kararnameyi gerektirdi. *Mandat*'lar dolaşımdan çekildi. Ellerinde *mandat* bulunduranlar bunların nominal değerinin yüzde biriyle yetinmek zorunda kaldılar. Kişiler arasındaki ticarî muameleler yeniden yasallaştırıldı. Madenî para muzaffer biçimde yeniden ortaya çıktı.

Altın, kâğıttan; burjuvazi ise halktan intikamını aldı. Sansculotte'lar arama yaparken bulamasınlar diye paralarını evlerinin bodrumuna, çok derinlere gömmüş olan zenginler bu parasal felaketi sağ salim atlattılar. Geçmişte ulusal toprakları satınalan kişiler borçlarının geri kalan kısmını çok ucuz taksitlerle ödeyebilmekteydiler. Ellerinde bol kâğıt para olanlara gelince, ellerindeki *mandat*'ları, açık artırmada fiyat artırmaksızın ulusal toprakları satınalmak suretiyle gerçek değerlere dönüştürebiliyorlardı. Öte yandan ellerinde az miktarda bulunanlar, yani yıllık tahsisatlarını, emekli aylıklarını ya da maaşlarını *mandat* olarak alanlar feda edildiler.

Hayat pahalılığı hızla fırladı. II. Yıl'da, Paris'te libresi 3 sous'a satılan ekmek, 5 Mayıs 1796'da 35 frank'a satılıyordu. 1794 kışında libresi 20-30 sous'a satılan et (resmî fiyatı 16 sous'tu) 20 Ocak 1795'te 40 sous'a ve 1 Nisan'da 7 livre 10

sous'a çıktı. Ekim'de 20 frank'a, 1796 Ocak ayı başında 60 frank'a fırladı.

Başlangıçta ekonomik denetim önlemlerini öğretiye ilişkin tercihlerden ötürü değil ihtiyaçtan ötürü kabul ettirmiş olan Robert Lindet, 20 Eylül 1794'te Convention'a verdiği raporda gürültülü biçimde özgürlük lehine tavır alıyordu. Maliye alanında denetim önlemlerinin getirilmesinden sorumlu olan Cambon da ekonomik liberalizme dönüş için çağrıda bulunuyordu.

6 Ocak 1795'te, Convention'da Ticaret ve İaşe Komisyonu'nun *(Commission du Commerce et des approvisionnements)* lağvedilmesi oylandı. Böylece Convention önceki rejimin kamulaştırma yönünde zaman zaman beliren —çekingen de olsa— eğilimlerini kınadığını göstermiş oluyordu.

Devlet denetiminin son izleri aynı şekilde silah sanayiinde de silindi. Kamu Selamet Komitesi 6 Aralık 1794'te, Paris'te, tüm tüfek imalatı ve tamirinin bundan böyle sözleşme usulüyle yapılacağını ve atelyelerdeki gündelikçilerin ücretlerini artık cumhuriyetten almayacaklarını karara bağladı. Binlerce işçi eyaletlerdeki fabrikalara gönderildiler. Bu fabrikalar da ya birer özel girişimdi ya da o hale geldiler. Toulouse'taki, daha sonra Maubeuge'daki dökümhaneler bu yolla özel mülkiyete devredildiler. Avignon'daki top dökümhanesi kapatıldı. Diğer yerler arasında, Tulle, Saint-Denis ve Saint-Cloud'taki ulusal fabrika inşaatları durduruldu.

Bu gidişattan ulaştırma örgütü de payını aldı. 22 Şubat 1795'te çıkarılan bir kararnameyle Konvoy ve Askeri Ulaştırma Komisyonu'na *(Commission des Convois et transports militaires)* at ve mal satışı yasaklandı; 30 Mayıs'ta Ulaştırma Komisyonu lağvedildi. Askeri ulaştırmanın ihtiyacı olan atlar ve vagonlar özel şirketlerce sağlanacaktı. Orduların iaşe işi de aynı şekilde özel kişilere bırakıldı. Eski Rejim'in levazımcıları yeniden ortaya çıktı.

Dış ticaret de özgürlüğünü yeniden kazandı. 17 Ekim 1794'ten sonra imalatçıların serbestçe ithalat yapmalarına ve atelyelerinde ihtiyaç duydukları herşeyi resmi bir işlem yapmaksızın dışardan getirmelerine izin verildi. 26 Kasım günü yasaksız mal ve emtianın ithalatına konulmuş olan tüm kısıtlamalar kaldırıldı. 2 Ocak 1795'te tam liberasyon getirildi.

Temel mallardan alınan yegâne gümrük vergisi ,basit bir giriş vergisine *(droit de statistique;* ticaret istatistiklerinin masrafını çıkarmak için ödenen az bir vergi) indirgendi. 31 Ocak'ta çıkarılan bir kararnamede gümrük vergisi indirilen tüm malların listesi yer alıyordu; ayın 22'sinde Kamu Selamet Komitesi döviz ve kambiyo senetlerinin el konulması uygulamasına son verdi.

Yoksullar bilerek kurban edilmişlerdi.

3. Halk İktidarına Öldürücü Darbe

Ağızlarından lokmaları çalınan sansculotte'lar, temel kazanımlarından biri olan politik özgürlük konusunda da aldatılıyorlardı. Halk iktidarının organları birbiri ardısıra ortadan kaldırıldı.

20 Ağustos 1794'te, devrimci komiteler (ya da gözetim komiteleri) fiilen feshedildi. Her bölgede bir tane kalmasına izin verdiler; bunlar her üç ayda bir yenilenebiliyordu.

16 Ekim'de, ilk kez halk dernekleri tırpanı yedi. Convention, «şubeler arasında, her ne surette olursa olsun ortak bir isim altında, tüm yakın ilişkilerin, bağlanma, katılma ve federasyonların, hükumete karşı yıkıcı ve Cumhuriyetin Birliği'ne karşıt hareketler olarak yasaklandığını» duyurdu. Halk dernekleri arasındaki her türlü yakın ilişkinin yasaklanması, artık 4 Aralık 1793 kararnamesiyle zaten yasaklanmış olan federasyon yönündeki kendiliğinden girişimleri hedef alınıyordu yalnızca. Şimdiki durumda önlemek istedikleri şey, halk derneklerinin, kendilerine örnek aldıkları saygıdeğer dernekleri Jacobin Kulübü'yle irtibat kurmalarına ve ona bağlanmalarına neden olan ilişkilerdi. Oysa bu daima izin verilmiş ve oldukça normal kabul edilmiş bir ilişkiydi. Bu yasa her ikisi için de bir ölüm hükmüydü.

Thermidorcular, Jacobin'leri bertaraf etmek için çok geniş çaplı önlemlere başvurdular. Gösteri niteliğinde cezalandırma eylemleri örgütlediler. 9 ve 11 Kasım günleri kralcı *muscadin*ler /şık giyinenler, züppeler/ Saint-Honoré sokağındaki Kulüp toplantı salonunu basarak orada bulunan kadın ve erkekleri sopalarla dövdüler. Polis bu saldırının sorumluluğunu saldırıya uğrayanlara yükledi ve hükümet komiteleri Kulüp

toplantılarının yasaklanmasını ve toplantı salonunun kapatılmasını kararlaştırdılar. Ayın 12'sinde Convention, alınan önlemi onayladı.

«Halkın Dostu»nun [Marat'nın], Robespierre zamanında zaten yıpratılmış bulunan şöhreti son bir darbe yedi. 21 Ocak 1795 kralın ölüm yıldönümüydü; bir sonraki gün *muscadin*ler Marat'nın Paris'teki bütün büstlerini parçaladılar ve bu durumu protesto eden varoşlardaki sansculotte'lara saldırdılar.

10 Nisan'da Convention, «kendi şubelerinde, 8 Thermidor öncesi tiranlık döneminde işlenen dehşet verici suçlara katıldıkları bilinen kişilerin» silahtan arındırılmalarını emretti. 29 Mayıs'ta çıkarılan bir kararnameyle çıplak kollular Ulusal Muhafız Teşkilatı'ndan ihraç edildiler. «Hizmet»ten alıkonanlar, «zenaatkârlar, gündelik karşılığı çalışanlar ve kol emekçileri sınıfı arasında hali vakti en az yerinde yurttaşlar» olacaktı. Ayın 31'inde Devrim Mahkemesi feshedildi.

23 Ağustos'ta Convention, hiç tartışmadan, tüm kulüplerin ve halk derneklerinin kapatılmasını kararlaştırdı. 9 Ekim'de şube toplantıları yasaklandı.

22 Ağstos'ta yayınlanan III. Yıl Anayasa'sıyla genel oy hakkı, yerini mülkiyet kıstasına bıraktı. Bundan böyle ancak mülk sahipleri oy kullanabileceklerdi. Burjuvazi, Robespierre'in onca hoşlandığı hayalleri /kurmacaları/ bir kenara bıraktı. «Temsili» Meclis artık halkın egemenliğinin cisimleşmiş bir ifadesi olarak kabul edilmiyordu. Şimdi sadece bir sınıfın egemenliğini cisimleştiriyordu. Babeuf'ün yazdıkları üzre, «Bu anayasadan sonra, kendi toprağı olmayan ve okuma yazma bilmeyen herkes, yani Fransızların büyük çoğunluğu, halk toplantılarında bile oy kullanma hakkını kaybedecektir. Ulus, sözümona, zenginlerden ve eğitim görmüşlerden ibaret olacaktır.»

Paris'te Komün'ün gücü de kesin olarak kırıldı. Thermidor'un 9'undan sonra başkentin yönetimi merkezi hükümete geçti; Ulusal Muhafız Teşkilatı şubelerin denetiminden çıkarıldı ve doğrudan Convention'a sorumlu bir kurmay heyetin komutasına verildi.

4. Kilisenin Yeniden Canlanması

Çıplak kolluların kiliseye karşı kazandıkları zaferler adım adım geri alındı. Çıplak kollular göğe tırmanmaya cüret etmişlerdi ve şimdi göğün sözcüleri onlardan intikam alıyorlardı.

Bu süreci, bir ölçüde, burjuvazinin «kara cüppeliler»e eski ayrıcalıklarını geri verme konusundaki gönülsüzlüğü ve kilise topraklarını ele geçirenlerin günün birinde ganimetlerini kaptırabileceklerinden duydukları korku sekteye uğratıyordu. Fakat sansculotte'lara duydukları nefret ve kitle öncüsünden duydukları korku, kanlı ayaklanmaların ve isyan girişimlerinin bir krize yolaçabileceği korkusu, sözkonusu gönülsüzlük ve korkuya kolayca üstün geldi. Burjuvazi kiliseye yanaştı ve düzenin yeniden sağlanması için ondan yardım istedi. İkincil olanı aslî olana feda etmeyi bilen rahipler takımı eskiden kiliseye ait olan topraklar üzerindeki bütün iddialarından vazgeçti ve bu fedakârlığın karşılığı olarak insanların ruhu üzerindeki egemenlik hakkını yeniden kazandı.

Hıristiyanlıktan vazgeçirme fırtınasının dinmesiyle birlikte devrimci burjuvazi kilise ile devlet arasındaki ilişkileri istikrara kavuşturdu. Kilisenin talepleri, din özgürlüğünün bir gerçeklik haline getirilmesi ve katolik kilisesinin daha etkin biçimde korunmasıydı. Piskopos Grégoire 21 Aralık 1794'te bu tezi Convention'da maharetle ortaya koydu. Davanın hayrı için, hoşgörüsüz kilisenin resmî temsilcisi bir hoşgörü savunucusu haline geldi. Nantes Fermanı'nın iptal edilmesiyle, aşık oldukları «bir ülkeden kopmaya» zorlanan ve «korkunç bir zulmün kurbanları» olmuş olan zavallı protestanlar için gözyaşı döktü. Zulmedenlerin dolaysız ruhanî torunu, zulüm görenler adına, «tüm dinler için tam ve sınırsız özgürlük» çağrısında bulundu. Fakat piskopos hoşgörü bahanesini kendi dinine taraftar toplamak için kullanıyordu ve Convention'daki burjuvazi bu noktada durakladı. Convention piskoposun niyetini anlamazlıktan geldi ve gündemdeki diğer meselelere geçildi.

Grégoire ve «kara cüppeliler» ama, yenilgiyi kabul etmediler. Tapınmanın yeniden yerleştirilmesini, din her yere karşıkonulmaz biçimde yükselinceye kadar işlemeye devam ettiler.

Burjuvazi teslim oldu. 21 Şubat 1795'te, Boissy d'Anglas'nın önerdiği kesin çözüm kabul gördü: devlet dini olmayacak; dini dışa vuran belirti ve başka işaretler olmayacak; özellikle ayrıcalık tanınmış hiçbir din olmayacak; ve «din ancak kişisel bir inanış olarak» (kabul edilecekti). Fakat kilise ile devletin birbirinden ayrılması tamamlanınca, dinler bütünüyle ve tam olarak devletin koruması altına alındılar.

30 Mayıs 1795'te bir diğer kararnameyle tüm kiliseler yeniden dini amaçlı kullanıma tahsis edildi. Paris'te 12, daha sonra 15 kilise yeniden açıldı. 11 Ağustos'ta, Akıl tanrıçasınca boşaltılan Notre Dame'ın anahtarları bir katolik derneğine teslim edildi ve dört gün sonra burada Meryem yortusu *(fête de l'Assomption)* kutlandı.

Eski imtiyazları iade edilenler sadece yasalara bağlı rahipler (bu rahipler sadakat andı içmişlerdi) değildi. Boyun eğmeyen rahipler de kitle halinde sürgünden döndüler ve yoğun biçimde karşı-devrimci propaganda yapmaya başladılar. 1796 Eylül'ünde kilise toplum hayatındaki eski yerini yeniden kazanmıştı. 26 Mayıs günü Corpus Christi ayini büyük bir debdebeyle kutlandı.

5. Çıplak Kolluların Hiddeti

Thermidorcu gericilik sonsculotte'ların içine düştükleri umutsuzluktan çıkmalarına, savunma durumundan açıktan açığa düşmanca bir tutuma geçmelerine neden oldu. Burjuvazi tarafından nasıl piyon olarak kullanıldıkları sonunda kafalarına dank etti. Fakat içinde bulundukları kötü durumu ifade etme tarzları oldukça karmaşık ve güçsüzdü; çünkü dönemin nesnel koşulları uğradıkları yenilgiden gerekli tüm dersleri çıkarmalarına engel oluyordu. 1795'ten itibaren acı düşkırıklıklarını dile getirdiler. Finistère ve Observatoire şubelerinin temsilcisi 27 Mart günü Convention kürsüsünde şöyle diyordu: «Devrim uğruna bunca fedakârlık yaptığımız için neredeyse pişman olacağız.» 1795 sonbaharında Babeuf halkın kafasındaki düşünceleri şu sözlerle betimliyordu:

> Bize cumhuriyetin muhteşem bir şey olduğunu söylediler. Biz de onlara inandık. Öylesine güçlü biçimde inandık ki, onu gerçekleştir-

mek için doğaüstü çabalar harcadık. Bu şahane vaatler yaşadığımız deney içinde yerine gelmedi.

Geleceğin komünisti, sözlerine şöyle devam ediyordu:

Halk güven duyuyordu ve samimiydi ve yola koyulurken özgürlük ve eşitlik gibi yüce kavramları oldukları gibi aldı. Fakat hainler... siz, yüce devrimci hareketi denetiminize aldıktan sonra, bu sözcüklere sözlük tanımının tam karşıtı anlamlar verdiğinizi halka açık biçimde gösterdiniz. Bu kavramların gayet anlaşılır biçimde verdiği coşku 'kayıtsızlığa, hatta nefrete' dönüştü.

Çıplak kollular duydukları öfkeyi ansızın patlak veren vahşi ve ilkel feveranlarla gösterdiler. Bu hareketler açların ayaklanmaları biçimini aldı. Midesi boş insanlar çılgına dönmüşlerdi. 27 Mart 1795'te kadınlardan oluşan bir heyet Convention'un huzuruna kabul edildi. İçlerinden biri söz aldı. «Hiç kimse et yokluğunun yerini tutacak ve günde 40 sous'ya mal olacak temel besin maddelerini satınalamaz.» Başkan, ev kadınlarının demek istedikleri şeyi anlamazlıktan gelerek karşılık verdi. Bunun üzerine sözleri «Ekmek! Ekmek!» haykırışlarıyla kesildi.

1 Nisan'da (Germinal'in 12'si) tüm Paris sonsculotte'ları eyleme geçtiler. Kalabalık, Convention'u işgal etti; şubelerden gelen hatipler birbiri ardısıra kürsüye çıktılar. Quinze-Vingts şubesinden bir konuşmacı düşüncelerini şu sözlerle ifade etti:

Thermidor'un 9'undan beri durumumuz her geçen gün biraz daha kötüleşti. Thermidor'un 9'u halkı kurtarmak niyetini taşıyordu ve her manevrada halk bu hareketin kurbanı oldu. Azami fiyat yasası kaldırıldığı zaman bize bolluk olacağı vaadedilmişti, oysa şimdi her yerde açlık var... Halk dernekleri neden kapatıldı? Ekinlerimize ne oldu? Neden asinya sürekli değer kaybediyor?... Halkın içinde bulunduğu müthiş sefaletin giderilmesi için mümkün olan her türlü önlemin alınmasını ve halka haklarının geri verilmesini talep ediyoruz.

Ardından, Dobsen'in vekili, 31 Mayıs hareketinin liderlerinden Jean-Baptiste Vaneck kürsüye çıktı. Cité şubesi adına şunları söyledi:

Geçen yılın bereketli hasatından elde edilen tahıl ne oldu?... Halk asinya'ya güvenmiyor, çünkü halkın duyduğu güveni kıran kararnameler çıkardınız... Onlar [yurttaşlar] gecelerini fırın kapılarında geçir-

mekten bıktılar. Besin maddelerini üreten ve devrimi yapan halkın hayatını sürdürebilmesi için gerekli araçlara sahip olması zamanı gelmiştir.

Convention üyeleri ve başkan halkın öfkesini güzel sözlerle yatıştırmaya çalıştılar. Fakat her defasında sözleri, klasik oyunların korolarındaki gibi, kalabalıktan yükselen «Ekmek! Ekmek!» haykırışlarıyla kesildi.

Karışıklıklar 20 Mayıs'ta (Prairial'in 1'i) en yüksek noktaya vardı. Çıplak kollular Meclis'i ele geçirdiler ve Bon Conselin şubesinin sözcüsü kürsüye çıkarak şunları söyledi:

Çoğu mallar bu yıl da önceki yıllardaki kadar bol ve yine de dizginsiz bir açgözlülük fiyatların yüz misli yükselmesine sebep oluyor. Her türlü gıda maddesi her gün halkın gözleri önünde teşhir ediliyor; bu arada ihtiyaç duyduğumuz temel maddeler ağırlığınca altına mal oluyor... Yoksulların açlıklarını tahrik etmek istercesine, her sokakta ve meydanda teşhir edilen bunca pasta, bisküvit ve çöreği yapmak için un bulabiliyorlar da, neden eşitlik ekmeğinin miktarını ve kalitesini artıracak bir yol bulamıyorlar? Nakit ya da asinya kuvvetiyle çiftçilerden ekmek alabiliyorlarsa, nasıl oluyor da ekmeğin fiyatı böylesine fahiş biçimde yükselebiliyor?

Kadınlar koridorlarda «Ekmek! Ekmek!» diye bağırıyorlardı.

Daha sonra başkanla koro arasında bir diyalog başladı:

Başkan: Bu bağrışmalar mal sevkiyatını hızlandırmaz.

Kadınlar: Uzun süredir bekliyoruz. Yeter artık!

Başkan: Arkadaşlarımızdan birinin size doyurucu haberler veren bir raporu okumasına izin vermenizi istiyorum. Besin maddesi sevkiyatını hızlandırmış bulunuyor ve size anlatacak ki...

Kadınlar: Hayır, hayır. Ekmek istiyoruz.

Başkan: Size şunu söylemeliyim ki, bu koridorlarda Convention'a saygısızlık edildiğini görmektense ölmeyi tercih ederiz. *(Kadınlar kahkahalarla gülerler ve bağırırlar.)*

Bu noktada gösteri şiddete dönüştü. Convention salonunun kapıları kırıldı ve üst sıralara sığınan milletvekilleri yerlerini halka bırakmak zorunda kaldılar. Tam o sırada milletvekili Jean-Baptiste Féraud —yanlışlıkla Thermidorcu Stanislas Féron'la karıştırılarak— tabancayla vurulup

öldürüldü. Hemen sonra öldürülen milletvekilinin kafası bir mızrağın ucuna takıldı. Ve gösteri bir ayaklanmaya dönüştü.

Burjuvazi donakalmıştı. Daha sonra Carnot, «Devrimin en şiddetli günlerinde bile halkı bu derece öfkeli görmemiştim» diye yazdı. «İlk kez vahşete kapıldıklarını gördüm. Yüzlerinde açlık ve umutsuzluk vardı.»

Başkaldıranlar bayağı gelişkin bir bilinç düzeyi sergilediler. 20 Mayıs'ta çıkardıkları bildirge iaşe sorununu devrimci bir kurtuluş meselesiyle birleştiriyordu.

> Hükümetin insanlık dışı bir davranışla açlığa mahkûm ettiği halk... aşağıdaki kararları almıştır: ... Bugün, vakit kaybetmeksizin, Parisli yurttaşlar, kadınlı erkekli, kitle halinde Ulusal Convention'a gideceklerdir ve şunları talep edeceklerdir: Bir, ekmek; iki, sırasıyla her hizbin halkı aç bırakmak, perişan edip köleleştirmek için suistimal ettiği 'devrimci hükümet'in ilgası; üç, 1793 demokratik anayasasının ilan edilmesi ve derhal yürürlüğe konulması; dört, mevcut hükümetin azledilmesi... ve üyelerinin tutuklanması.

Prairial ayının savaşçıları, burjuva iktidarı ve burjuva demokrasisinin karşısına doğrudan demokrasiyi, halkın gerçek egemenliğini çıkardılar.

Göstericiler Convention'a duydukları tüm saygıyı kaybetmişlerdi. Egemen meclis kurmacasını alay ve kahkahalarla karşılıyorlardı. Daha 1 Nisan'da, bir kadın, kendisine yer verilmesini zorla isteyen bir milletvekiline «Burası bizim yerimiz» diye karşılık veriyordu. Prairial isyancılarının bildirgesi Meclis'in egemenlik kabuğunu soyup attı: «Halktan kaynaklanmayan her türlü iktidar askıya alınmıştır.» 20 Mayıs'ta, Convention'da, başkan, ölmüş olan kurmacaya bir nebze can vermek için boş yere uğraştı. İşgalcileri lafla durdurabileceğini sanarak, gösterişli bir tavırla, «Şu anda ulusun temsilcileri arasında bulunuyorsunuz» dedi. Koro hep bir ağızdan karşılık verdi: «Paralarımızı ne yaptın, sahtekâr!» Bir adam kalabalığın içinden bağırdı: «Defol oradan, hepiniz defolun, Ulusal Convention'u biz oluşturacağız!» Gerçekten de böyle oldu; gece yarısına kadar, aşırı sol milletvekilleri ve çıplak kollular, çoğunluk tarafından terkedilmiş olan Meclis sıralarında yan yana oturdular ve kanun çıkardılar.

Thermidorcu birlikler tarafından Convention'dan atıldıkları zaman isyancılar Komün'ü kendileri için bir merkez haline getirdiler. Ertesi gün ayın 21'inde, bir milletvekili, Convention'a, isyancıların bir saygısızlık örneği olan toplantılarının Komün'de devam ettiğini ve bu kişilerin kendilerine «Egemen Halkın Ulusal Convention'u» adını verdiklerini açıkladı.

Son «Montagnardlar» denilen ve Gilbert Romme, Jean-Marie Goujon ve Pierre Soubrany gibi adamlardan oluşan Meclis'in aşırı sol kanadı bile çıplak kolluların güvensizliğine ve alaylarına maruz kaldılar. Romme, yiyecek maddesi sorunundan önce politik özgürlükler sorunuyla ilgilenilmesini istediği zaman bu durum çok açık biçimde ortaya çıktı. Sağ kanadın geri çekilişi nedeniyle birkaç saat için yeniden Montagnard olan Convention'a herşeyden önce hapisteki tüm yurtseverlerin serbest bırakılmalarını önerdi.

«Bu karardan sonra», diye bağırdı, «halkın ekmek tedariki meselesine dönmeliyiz.»

«O işin zamanı geldi de geçiyor» diyen alaycı sesler yükseldi kalabalığın içinden.

Bu ilerici Jacobin'ler ile Prairial isyancılarının fazla ortak yanları yoktu. Onları yalnızca idam sehpası biraraya getirdi. Bu Jacobin'ler kendilerine rağmen fırtınanın içine sürüklenmiş parlamenter muhalefetten ibarettiler. Diğerleri, oymacı Pierre Lime, ambar memuru Etienne Chebrier, ayakkabı ustası François Duval, elbise temizleyicisi Pierre Dorisse ve bu kişilerin sayısız yoldaşları farklı türden adamlardı. Prairial'den bir sonraki gün «son Montagnard'lar»ın idam edilmeleri, üçünün ise kahramanca intihar etmesi, onları bir çeşit şehit mertebesine yükseltti; kafalarda, tesadüfen kurbanı oldukları ayaklanmayla karıştırılmışlardır. Buna rağmen onlara verilen «burjuva devriminin son sözcüleri» unvanı, ne olduklarını açık biçimde gösterir. Oysa, Haziran 1848 ve 1871 isyancılarının ataları olan Prairial isyancıları ise, proleter devriminin habercileriydiler.

Ne var ki, isyancılar burjuva iktidarının azledildiğini ilan ettikten sonra, muhaliflerinin kurduğu tuzağa tıpkı çocuklar gibi düştüler; çünkü karşı sınıfın etkisi çok güçlüydü ve henüz doğum sürecinde olan sınıf çok zayıf ve dağınıktı.

Germinal (1 Nisan) isyancıları Meclis salonunu işgal etmekten başka şey yapmadılar. Oysa milletvekillerini dağıtmaları ve bir isyancı hükümet atamaları yeterliydi ve saflarını biraz daha birleştirselerdi başkentin denetimini ele geçirebilirlerdi. Böyle yapacakları yerde, Thermidorcular şokun etkisinden kurtulup saldırıya geçince salonu seşsizce terketmeye koyuldular. Convention'un dışında toplanmış olan burjuva Ulusal Muhafızlar Meclis'ten çıkan insanları süngülerle karşıladılar. İsyancılar bir süre sonra Notre Dame'a sığındılar. Fakat Pichegru'nun birlikleri katedralin kapılarını kırarak içeri girdiler ve işçiler katledildi.

Prairial isyancıları, iktidarın bir kısmını ellerine geçirmelerine rağmen önceki ayaklanmanın hatasını tekrarladılar, hatta daha kötüsünü yaptılar: yasama görevini yerine getirdiler, ama yürütme gücünü ele geçirmeyi asla düşünmediler. Daha kararlı bir adamın, Guillaume Delorme'un, Tuileries'ye çevrilmiş toplara ateş emri vermesi boşunaydı. Topçular kutsal Convention'a el kaldırmakta duraksadılar. Delorme daha sonra onları acı bir dille suçladı: «Korkaklar, bana engel olmasaydınız Paris şimdi bizim olacaktı.»

Thermidorcular kendilerine sadık kalan şubelerden müfrezeler oluşturmuşlardı. Bu müfrezeler isyancıları gece yarısına doğru Convention salonundan sürüp çıkardılar. Meclis tekrar «özgür» olunca milletvekili Antoine Thibaudeau ölüm borusunu çaldı: «Şimdiye kadar sadece yarım yamalak önlemler aldınız; artık sizler ile hizip halindeki ve zaptedilemez bir azınlık arasında hiçbir uzlaşma umudu kalmamıştır.» Ayaklanma bu provokasyon sayesinde yeni bir hız kazandı. Ertesi gün (21 Mayıs) Paris'teki işçi sınıfının çoğunluğunun yeraldığı Saint-Antoine semtindeki üç şube silaha sarıldı. Böylece ortaya çıkan silahlı müfrezeler, üzerlerine gönderilen ve sayıca çok daha az olan Convention birliklerini geri püskürttüler, Carrousel Meydanı'na ulaştılar ve toplarını Meclis'e çevirerek savaş düzeni aldılar.

Yine de yasal yöntemleri tercih etme eğilimi bu adamların yüreklerinde derin kökler salmıştı. Tamamen yokedildi sanılan yanılsamalar tekrar ortaya çıktı. Yelkenlerini suya indiren beklenmedik bir olay meydana geldi. Convention'a sadık birliklerdeki topçular ansızın silahları ve kardeşlik duy-

gularıyla birlikte isyancıların safına geçtiler. Bu 31 Mayıs 1793'ün bir tekrarıydı. Sınıf mücadelesinin hatları tıpkı iki yıl önce olduğu gibi bulanıklaştı. Yüzyüze gelen iki düşman yerine şaşkın bir halk kitlesi vardı. Bu kitlenin içinde yarının katilleri gelecekteki kurbanlarıyla tokalaşıyorlardı.

Topçuları yan çizen Thermidorcular önce kaybettiklerini düşündüler. Fakat hemen sonra, bu kucaklaşmanın kendi lehlerine çevrilebileceğini gördüler. Kalabalıkla anlaşmaya varmış gibi davrandılar. İçlerinden biri, Jacques Rabaud-Pomier, şu görüşü ileri sürdü: «Tüm yurttaşların birbirleriyle kardeşçe ilişkiler içinde olmak istedikleri görülüyor. Yurttaşlarla arayı bulmak için 10 meclis üyesini görevlendirmek ve böylece kan dökülmesini önlemek Convention için daha uygun bir çözüm olmaz mı?» Öneri kabul edildi.

Bir süre sonra, görevlendirilen 10 kişiden biri (Charles Delacroix, isyancıların, duygularını açıklasınlar diye gönderdikleri 6 şube delegesiyle birlikte Meclis salonuna geri döndü. Delegelerden biri, Saint-Geniez söz aldı. Yüksek sesle ve çekinmeden konuştu. Sınıflar arasında uzlaşma sağlamak için gerçekleştirilen bu ikiyüzlü girişim başarısızlığa mı uğruyordu? Convention'un görevlendirdiği 10 milletvekilinden biri, Constant Gossuin çıplak kolluların tuzağa tam olarak düştüklerinden emin olmak istedi. Sırıtarak, «Bütün iyi yurttaşlar kardeşçe kucaklaşmak ve Convention'u korumak için biraraya geldiklerine göre» dedi, «başkanın da dilekçecilerle kardeşçe kucaklaşmasını istiyorum.» Bunun üzerine başkan Théodore Vernier, sansculotte Saint-Geniez'i bağrına bastı. Bu, burjuvaziyle çıplak kollular arasında gerçekleşen son öpücüktü.

Daha sonra Convention onların önüne her türlü yemi attı. Paranın bir meta olduğunu ilan eden kararnameyi iptal ettiler. 1793 Anayasası'na organik olarak bağlı yasaların «derhal» yürürlüğe konmasını karara bağladılar. Bu, sansculotte delegeleri geri çekilmeye ikna etmek için yeterli oldu. Yine de içlerinde politik olarak daha bilinçli olanlar tuzağı sezdiler ve ertesi gün, «utanç verici biçimde aldatılmış» olduklarını düşünmeye başladılar. Kıpırdanma yeniden başladı. İnsanlar sokaklarda şu tür bağrışmalar işitiyorlardı: «Saint-Antoine semtindeki kardeşlerimizi destekleyelim, milletvekil-

leriyle hesaplaşalım, tüccarlara ve *muscadin*lere merhamet göstermeyelim.»

Bu arada Thermidorcular soğukkanlı bir tutumla savaşa hazırlanıyorlardı. Çoğu *jeunesse dorée*'den oluşan yaklaşık 1.200 kişilik silahlı bir birlik oluşturmayı başardılar. Bu askeri kol ayın 23'ü (Prairial'in 4'ü) sabahı ciddi bir direnişle karşılaşmaksızın Saint-Antoine varoşuna girdi.

Yasalara duydukları saygıdan ve şövalyelere özgü vicdani duygulardan —sayıları bire karşı yirmi idi— ötürü hareketsiz kalan halk iç savaşı başlatmaya yine isteksizdi. Barikatlar tek tek Thermidorculara açıldı ve kan dökülmedi.

Fakat General Charles Kilmaine komutasındaki Thermidorcu müfreze kapıya, *barriére du Trône*'a vardığı zaman birdenbire tuzağa düştüklerini hissettiler. Ve isyancılar bu avantajlı durumdan da yararlanamadılar. *Jeunesse dorée*'nin çıkmaz sokaktan kazasız belasız çıkmasına izin verdiler ve onları yuhalamakla yetindiler. *Muscadin*ler tıpkı günümüz faşistleri gibi şaşkınlık içinde geri çekildiler; varoşun ana caddesini tıkayan barikattan özel olarak bırakılmış bir geçitten tek tek geçiyorlardı.

Fakat Thermidorcular *jeunesse dorée*'ye pek bel bağlamamışlardı. Daha çok düzenli orduya güveniyorlardı. General Jacques de Menou büyük bir topçu bataryasıyla birlikte, Paris garnizonuna ve komşu garnizonlara bağlı alaylardan toplanmış 30.000 kişilik bir gücü alelacele biraraya getirdiğinde vahşi bir baskı başladı. Menou öğleden sonra 4 sularında birlikleriyle birlikte Saint-Antoine'a geldi ve isyancılara toplarını ve silahlarını teslim etmelerini emretti. Aksi halde tutumları isyan olarak kabul edilecek ve ateş açılacaktı. Sonuna gelinmişti. 10 bin sansculotte tutuklandı, hapse atıldı ya da sürgün edildi. Ayaklanmanın ön plana çıkardığı adı bilinmeyen liderler idam sehpasında öldüler.

Fakat Plessis'te (Paris), daha sonra Arras'da hapisteki mahkûmlar arasında politik olarak çok daha bilinçli bazı militanlar vardı: Gracchus Babeuf ve arkadaşları. Onlar, hapiste, Germinal ve Prairial ayaklanmalarından hayatta kalanlarla doğrudan ilişki kurdular. İsyancıların tasarladıkları halk iktidarı planlarına —bu belgeler ellerindeydi— hayranlık duyabiliyor, bu arada, her iki ayaklanmanın zayıflıklarını eleştirebiliyorlardı.

6. Babeuf Fransız Devriminden Ders Çıkarıyor

Meyvasız yenilgi olmaz. Devrimciler kendilerini yenilgi içinde eğitirler ve devrim yenilgi içinde daha büyük bir öz bilinç kazanır.

Yenilgi, sınıf ilişkilerini gerçek yüzüyle görmemizi engelleyen perdenin aralanmasından başka nedir ki? Bir hata bir yenilgiye yolaçmadığı sürece, kitle hareketi onu bir hata olarak görmez. Hayal, ancak, hata, halk hareketinin ezilmesine ve devrimcilerin kanlarının dökülmesine vardığında dağılır. Bu, gerçeğin çırılçıplak ortaya çıktığı andır.

Yenilgi sadece çevrimin tamamlanışıdır. Olaylar tam anlamıyla gelişene ve hataların nihai sonuçları ortaya çıkana kadar vakit ders çıkarmak için çok erkendir. Çevrim bir kez tamamlanınca artık şüpheye yer kalmaz; gerçek, çıplak biçimde belirir.

Ve devrimci elit için, en azından ölümden kurtulanları için, yenilginin, hapisaneden başka anlamı nedir? Hapiste biraraya gelir, tartışır, deneylerini gözden geçirirler. Geniş halk kitlelerinden bir süre için kopmuş, günlük mücadelenin yükünden geçici olarak kurtulmuş olmak, düşüncelerini alışılmış ufkundan öteye uzatmalarını, zaman ve mekânın kısıtlamaları olmaksızın genişletmelerini sağlayabilir. Nihayet, düşünmek, okumak, sorunları derinliğine incelemek ve kendi içlerine inmek için, yani günlük pratikte yapılması zor olan bütün bu gerekli şeyler için zamanları vardır. Bu yalnızlık, bu mecburi düşünceye dalma sırasında, gerçek, parıldamaya başlar.

Fakat bu gerçeği gören sadece küçük bir azınlıktır. Kitleler hâlâ yenilginin korkunç darbesiyle sersemlemiş durumdadırlar; örgütleri baskı yoluyla parçalanmıştır; aktivisitlerden oluşan çekirdeklerini kaybetmişler ve şimdilik düşünmenin her türlüsünü önleyen bir moral bozukluğu ve umutsuzluk durumuna düşmüşlerdir. Veya tepki gösteriyorlarsa, bu karmaşık bir tarzda olmaktadır. Gelecekte —ve öncekinden çok daha ileri bir noktada— yeniden mücadeleye atılmalarını sağlayacak olan gerçeğin bilincine o anda sadece birkaç birey sahiptir. Gakat gerçek yazılacak ve basılacaktır; ve kitaplar bir sonraki kuşak tarafından okunacaktır. Böylelikle,

yenilgiye rağmen —veya daha ziyade yenilgiden çıkan dersler sayesinde— ezilen sınıf ve daha sonra bütün toplum ilerlemeye devam edecektir.

Kitle hareketi Prairial'den sonra uzun süre için ezildi. Umutsuzluğa düşmüş, lidersiz kalmış çıplak kollular belirsizliğe ve potansiyel olarak gerici bir kayıtsızlığın girdabına sürüklenirlerken, Babeuf ve arkadaşları burjuvazi tarafından atıldıkları hapisanelerde, 5 yıldan fazla süren devrimin bilançosunu çıkarmak için, henüz son bulmuş uzun ve trajik olaylardan ders çıkarmaya çalıştılar. Devrim neden başarısızlığa uğramıştı? Çünkü sonucuna vardırılmamıştı; çünkü tamamlanmamıştı. *Tribun du peuple* /Halkın Sözcüsü/ «Genelde politik devrimler nedir?» diye sorar. «Özellikle Fransız devrimi nedir? Patrici'lerle Pleb'ler arasında, zenginlerle yoksullar arasında açık savaştır.» Yarı yolda durdurulan bu devrim gerekli sonucuna ulaştırılmalıydı. *Manifeste des Egaux* /Eşitler Manifestosu/ şu kâhince sözlere yer verir: «Fransız devrimi, yalnızca daha büyük, daha önemli ve etkili ve de sonuncu olacak olan bir başka devrimin habercisidir.»

Babouvizm, Fransız devrimi boyunca kitlelerin çarnaçar aranıp durdukları şeyi keşfetti: burjuva devriminin sınırlarını aşan bir ekonomik ve toplumsal platform. Babouvizm, halkın, burjuvaziye kendilerine ait bir sınıf programı temelinde karşı durmadığı için yenilgiye uğradığı gerçeğini yakalayıverdi.

Eşitler'in komünizmi ütopyacı değildi. Ekonomik olguların —bilimsel— analizinden kaynaklanıyordu. Babeuf, modern sosyalizmin daha sonra tamamen yırtacağı perdenin ilk kez bir köşesini araladı. *Capital*'in ilk bölümünü yazdı. Artıkdeğerin gizemine derinlemesine yaklaştı. «Sermayelerin zorla kabul ettirdiği barbarca yasa»nın, bir üretim ve değişim sistemi tarafından «rezil biçimde» oluşturulduğunu açıkladı: «bu sistemde bir kimse çok sayıda insanı, onları emeklerinin ürününe eriştirmeksizin çalıştırabilmektedir.»

Babeuf'ün kollektivizminin temelinde makinalaşma ve teknolojinin gelişmesi bulunuyordu. Babeuf bir mühendis gerçekçiliği ve dikkatiyle örgütlü bir ekonominin örgütsüz bir ekonomiye üstün olduğunu gösterdi. Planlama fikrini tasarlayan ilk kişiydi.

Kitle öncüsü ve burjuvazinin 10 Ağustos 1792'den Prairial günlerine dek sürekli olarak savaşmalarına yolaçan anlaşmazlık; yani doğrudan demokrasi ile parlamenter temsil, Convention ile Komün, halkla halkın liderleri arasındaki çatışma, Eşit'lere hem dersler hem de gelecek için çözümler sağladı. Oyma sanatkârı Joseph Bodson, arkadaşı Babeuf'e yazdığı bir mektupta, halkın «tüm egemenliğini talan» etmenin asıl sorumluluğunu «devrimci hükümet»e yükledi ve günümüzde kişiye tapma dediğimiz şeyi reddederek şunları ekledi: «Devrimin önlenmesinin bellibaşlı nedenlerinden birinin kahramana tapma, ona delicesine tutulma ve aşırı övme olduğu yolundaki görüşüne katılıyorum. Böyle birşeyin aşırıya vardırılmasına Robespierre'in muazzam şöhretinden daha iyi bir örnek gösterilebilir mi?» Hayatta kalanlardan Philippe Buonarroti'nin belirttiğine göre, Babouvistler «tiranların iktidarını devirme hakkının eşyanın tabiatı gereği halkın yerel kesimlerine düştüğü gibi, bu iktidarın... geçici olarak yerini alma hakkının da yine onlara düştüğünü» ilân etmişlerdi.

Böylece Babouvist'ler bir hamlede burjuva devriminin ötesine sıçradılar ve Robespierre'in 9 Thermidor'da olduğu gibi 10 Ağustos ve 31 Mayıs'ta da daima mahkûm etmiş ve karşısında savaşmış olduğu çözümü önerdiler. Bu, Prairial savaşçılarının az çok karışık bir tarzda görmüş oldukları ve burjuvazinin devamlı kâbusu olan bir çözümdü. Babouvist'ler bu çözümle, egemenliği, sadece halkın oluşturduğu yerel meclislere tanıdılar ve bu meclislere «egemenlik meclisleri» dediler. Buna göre, merkezi bir meclis olacak, bu meclisin görevi, «egemenliğin» çeşitli kesimlerince ifade edilen arzuları eşgüdümlemek olacaktı; fakat bu meclis günümüz burjuva parlamentosu gibi ya da Convention'da görüldüğü gibi bizzat egemen olmayacaktı. Her yasanın önce yerel egemenlik meclislerinde bütünüyle tartışılması ve onaylanması zorunlu olacaktı.

Nihayet, Bobouvist'ler, demokrasi sorununun soyut olarak konulmasına son verdiler ve onu sınıf mücadelesi ve toplumsal eşitsizlikle ilişki içinde gördüler. Buonarroti şöyle yazdı: «Devletin içinde... ilkelerini, toplumsal kalkınmayı, yasaları ve yönetimi kendi tekelinde toplamış bir sınıf gelişirse, bu

sınıfın üyeleri... kendileri için ayrımlar ve ayrıcalıklar yaratmanın gizini derhal keşfederler.» Bu nedenle devrimci bir bürokrasi olmamalıydı; ve toplumsal eşitsizlikler ortadan kaldırılmadıkça gerçek demokrasi olamazdı. Eşitler, aynı zamanda, gerçek komünizmin devletin sönümlenmesine yol açacağını da anlamaya başladılar. «Mülkiyete sahip olmayan, kötülük ve suçun içinde barınmadığı bir halk... Avrupa'nın uygar toplumlarını inletmekte olan çok sayıda yasaya ihtiyaç duymaz.» Ve böylece, 18. yüzyıl sona ermeden Babouvist'ler doğrudan, komünal ya da konsey demokrasisinin eşiğine ulaşmışlardı...

DÜZELTME :

s. 29'da «Jefferson, Paris'te...» diye başlayan paragraftan önce aşağıdaki paragrafın yeralması gerekirdi. Bu yanlışlığı düzeltir, özür dileriz. (Yazın Yay.)

⁂

Böylece, bu ayrıcalıklı kişilerin sözcüsü olan ve Britanya'ya ve onun gerici hükümetine kendi çıkarları nedeniyle sempati besleyen Hazine Bakanı Alexander Hamilton'la çatışmaya girdi.

YAYINLANMIŞ KİTAPLARIMIZ

EKONOMİK KRİZ ve AZGELİŞMİŞ ÜLKELER

A. G. Frank/E. Mandel
Yazın 1/Siyasi İktisat, 112 s., Ocak 1985

HOŞ CİNAYET
Polisiye Romanın Toplumsal Bir Tarihi

Ernest Mandel
Yazın 2/Edebiyat ve Eleştiri, 180 s., Nisan 1985

KADIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SORUNLARI

Evelyn Reed
Yazın 3/Kadın Sorunları, 128 s., Ekim 1985

KAPİTALİST GELİŞMENİN UZUN DALGALARI

Ernest Mandel
Yazın 4/İktisat Kuramı, 136 s., Ocak 1986

NİKARAGUA
Sandinist Halk Devrimi

Sandinist Önderler Konuşuyor
Yazın 5/Uluslararası Politika, 192 s., Nisan 1986-Ekim 1986)

DANİEL GUÉRİN

FRANSA'DA SINIF MÜCADELESİ 1793-95

Fakat bu gerçeği gören sadece küçük bir azınlıktır. Kitleler hâlâ yenilginin korkunç darbesiyle sersemlemiş durumdadırlar; örgütleri baskı yoluyla parçalanmıştır; aktivistlerden oluşan çekirdeklerini kaybetmişler ve şimdilik düşünmenin her türlüsünü önleyen bir moral bozukluğu ve umutsuzluk durumuna düşmüşlerdir. Veya tepki gösteriyorlarsa, bu karmaşık bir tarzda olmaktadır. Gelecekte —ve öncekinden çok daha ileri bir noktada— yeniden mücadeleye atılmalarını sağlayacak olan gerçeğin bilincine o anda sadece birkaç birey sahiptir. Fakat gerçek yazılacak ve basılacaktır; ve kitaplar bir sonraki kuşak tarafından okunacaktır. Böylelikle, yenilgiye rağmen —veya daha ziyade yenilgiden çıkan dersler sayesinde— ezilen sınıf ve daha sonra bütün toplum ilerlemeye devam edecektir. ***(Daniel Guérin)***

* * *

Yeni anlayışlar yönünden ateşli ve zengin... tarih incelemelerine çağdaş Marksistlerce getirilen birkaç zenginleştirici katkıdan biri
(Jean Paul Sartre, *Yöntem Sorunları)*

* * *

Fransız Devrimi üzerine Daniel Guérin'in mükemmel kitabı
(Maurice Merleau-Ponty, *Diyalektiğin Serüvenleri)*

* * *

Okuyucu [Guérin'in] tümdengelimci düşüncesinin tarihten çıkardığı anlam karşısında etkilenmeden edemez
(Frederic Jameson, *Marxism ve Biçim)*

YAZIN 6/Tarih

1575